

VEERTIENDE JAARBOEK
VAN HET GENOOTSCHAP
AMSTELODAMUM

AMSTERDAM — TEN BRINK & DE VRIES — MCMXVI

VEERTIENDE JAARBOEK

**De „Mauritius” uit de Houtman's vloot op het IJ voor Amsterdam.
(Middengedeelte van een schilderij in het bezit van de Oude Kerk. (Zie het artikel in dit jaarboek.)**

VEERTIENDE JAARBOEK
VAN HET GENOOTSCHAP
AMSTELODAMUM

AMSTERDAM — TEN BRINK & DE VRIES — MCMXVI

VIJFTIENDE JAARVERSLAG, 1914-1915, UITGE- GEBRACHT DOOR DEN SECRETARIS, AAN DE ALGEMEENE LEDEN-VERGADERING, OP DEN 7DE MEI 1915, IN HET MUNTGEBOUW.

Er kan in dezen tijd geen verslag worden uitgebracht over de werkzaamheden van eenige vereeniging, van welken aard ook, waarin niet gewag moet worden gemaakt van den invloed, door de geweldige gebeurtenissen, die wij beleven, op den gang van zaken uitgeoefend. Ook ons Genootschap, **dat in** zijn vreed-
zaam streven niets anders dan de bevordering der kennis van het verleden en heden onzer stad beoogt, heeft den terugslag van den oorlogstoestand, waarin een groot deel der wereld verkeert, ondervonden. Wel slechts — wij mogen het dankbaar erkennen — in geringe mate; maar toch zal in dit verslag herhaaldelijk op de gevolgen van den oorlog, ook voor ons Genootschap, moeten worden gewezen.

In de eerste plaats valt te vermelden dat het getal dergenen, die hun lid-
maatschap niet wenschten voort te zetten, **groot**er was dan in andere jaren. Drie en dertig leden, waaronder zeven donateurs, verlieten ons. Door den dood ontvielen ons 14 leden, onder wie eveneens 7 donateurs; terwijl één lid, **we-**
gens onbekendheid met zijne woonplaats in onze **Oost-Indische** bezittingen, van de ledenlijst werd afgevoerd. Wij hebben **alzo**o een verlies van 48 leden te betreuren. Hiertegenover staat dat 121 personen tot ons Genootschap toer traden, zoodat de lijst onzer leden toch met 73 namen werd vermeerderd. Amstelodamum telt dus thans 773 leden, tegen 700 ten vorigen **jare**. Onder dezen bevinden zich 189 donateurs. Dit laatste aantal bedroeg op 1 Mei 1914, 180; dat het **zoo** weinig steeg is zeker aan de tijdsomstandigheden te wijten. ¹ Toch kunnen wij tevreden zijn. Het mag ook als een verblijdend verschijnsel beschouwd worden, dat wij niet alleen te Amsterdam onze leden tellen. Meer

¹ Bij het ter perse gaan van dit 14^e Jaarboek was het ledental gestegen tot 783.

VIII

dan honderd hunner zijn buiten onze stad gevestigd, en dat niet slechts in die gemeenten, waar de Amsterdamsche forensen wonen, maar ook te 's **Gra**venhage, Rotterdam, Leiden, Utrecht, Groningen en in menige andere plaats van ons vaderland; terwijl ook in het buitenland enkele leden ons trouw blijven. Wij wijzen hierop, omdat het meermalen voorkwam dat men wegens vertrek naar elders meende het lidmaatschap van ons Genootschap te moeten nederleggen, ofschoon de belangstelling voor het verleden en heden van **Amsterdam** toch werkelijk niet behoeft te eindigen met het verlaten der stad. De band aan ons Genootschap kan er juist toe bijdragen om bij elders wonende Amsterdammers de betrekking tot de moederstad levendig te houden.

Een ander gevolg van de tijdsomstandigheden is geweest dat in dit **genoot**schapsjaar slechts éénmaal aan onze leden met hunne dames de gelegenheid werd geboden eene bezienswaardige instelling te bezoeken ; wij achtten het ditmaal beter het winterbezoek, dat gewoonlijk in de maand November valt, achterwege te laten. In den zomer werden, op 3, 6 en 10 Juni 1914, telkens door een groep van ongeveer 50 personen, de **Gemeente-Electriciteitswerken** bezichtigd, waartoe de directeur, de heer dr. W. Lulofs ons met de meeste bereidwilligheid verlof had gegeven. Onder de uitnemende leiding van den heer C. M. B. **Brack**, ingenieurschef der Centrale, en van enkele andere **ambte**naren, had de bezichtiging plaats, die voorbereid was door een artikel van de hand van den directeur, in het Juninummer van ons Maandblad. Met groote belangstelling werd gedurende een paar uren het geheele bedrijf in **oogen**schouw genomen : in no. 7 van het Maandblad heeft ons bestuurslid, de heer J. W. **Enschedé**, den algemeenen indruk kort en juist weêrgegeven. Aan allen, die tot het welslagen van dit belangwekkende bezoek hunne medewerking hebben verleend, worde hier nogmaals dank gebracht.

Het zal ook wel samenhangen met den algemeenen toestand, dat er dit jaar voor ons **geene** aanleiding bestond om ons betreffende een of ander belang, in verband met de historie of de schoonheid onzer stad, tot het Gemeentes bestuur te wenden. Op de wederoprichting van het Monument van den **Volks**geest van 1830 en 31 in een passende omgeving, meenden wij nog niet te moeten aandringen. Dat de plannen tot demping van het Rokin en de **Leidsche**gracht voorloopig van de baan zijn, is ons natuurlijk eene oorzaak van vreugde.

IX

Daarentegen is het te betreuren dat de voordracht om het voormalig **Waagge**-bouw op de Nieuwmarkt, dat door het Archief werd ontruimd, beschikbaar te stellen ten behoeve der in der tijd, mede op initiatief van Amstelodamum, in het leven getreden commissie voor het stadsschoon, eveneens voorloopig door het Dagelijksch Bestuur der Gemeente werd teruggenomen.

Nog vóór den oorlog, in de maand Juni, heeft ons Bestuur bij de Tweede Kamer der Staten-Generaal een adres ingezonden tegen de voorgestelde demping van een gedeelte van het Oosterdok, ten behoeve van de uitbreiding van het **Centraal-Station**. Ons protest bleef echter, evenals dat van andere **zusterverenigingen**, zonder gevolg.

Kon in het vorig jaarverslag worden verklaard dat de op 1 Januari 1914 **aan**-gevangen uitgave van ons Maandblad een **succès** mocht worden genoemd, thans kan medegedeeld worden dat de belangstelling in dit blaadje steeds toeneemt: blijkbaar voorziet deze kleine maandelijksche publicatie in eene **be**-**hoeft**e. De redactie bleef onveranderd, terwijl de heer J. W. **Enschedé**, wiens aandeel in den arbeid der redacteuren reeds niet gering was, zich bovendien bleef belasten met de zorg voor de uitgave en de vele daaraan verbonden dagelijksche besommingen. Hij heeft daardoor voorzeker aanspraak op den warmen dank van al onze leden.

Ons Jaarboek — het is reeds het dertiende — werd opnieuw met belangstelling ontvangen : wij konden weder zorgen voor rijke verscheidenheid van den inhoud. Aan den oorlog is het te wijten, dat een toegezegd artikel van den heer dr. **Fuchs**, uit Wiesbaden, niet tijdig genoeg inkwam om te worden **op**-**genomen**. Thans is het echter ontvangen, zoodat wij het in het volgend **jaar**-boek hopen te plaatsen.

De in het vorige verslag aangekondigde herdruk der Muzikale Straatzangen is verschenen.

De voorbereidende maatregelen voor de **reproductie**-**uitgave** van den **platte**-**grond** van Amsterdam door Pieter Bast, vorderden. Ook hier **bracht** de **oorlogs**-toestand vertraging, daar de aanmaak van het benodigde papier eenigen tijd moest worden uitgesteld. Thans is het papier echter gereed, en is men ter drukkerij aan den arbeid. Wij hopen eerlang de exemplaren aan de ruim honderd intekenaren te kunnen afleveren. Ondertusschen blijft de gelegenheid tot intekening nog opengesteld. Met bijzonderen dank vermelden wij hier dat

Bestuurderen van Teyler's Stichting op ons verzoek bereidwillig besloten deze kostbare uitgave te steunen, en een bedrag van f 150 daarvoor beschikbaar hebben gesteld.

Van den heer **J. N. Jacobsen Jensen** ontvingen wij in den loop van dit ge-
nootschapsjaar de bewerking der beide in 1910 ingekomen antwoorden op de
prijsvraag betreffende reisbeschrijvingen, waarin Amsterdam wordt behandeld.
Wij zouden reeds tot den druk zijn overgegaan, indien wij het niet wenschelijk
hadden geacht te wachten totdat gunstiger tijdsomstandigheden zullen zijn
ingetreden. In de hoop daarop besloten wij ook ten behoeve van het Leuensch
Boekenfonds onze uitgaven beschikbaar te stellen.

In het Bestuur van ons Genootschap kwam **geene** verandering: de **heeren**
Van **Arkel**, Breen en **Brugmans** werden op de vorige jaarvergadering herkozen
en namen de herbenoeming aan; prof. dr. **Brugmans** en dr. Breen bleven **respec-**
tiefelijk als voorzitter en secretaris werkzaam. Daarentegen verloren wij, door
de aftreding van jhr. mr. dr. A. Röell als Burgemeester, onzen Beschermheer.
Wij mogen ook hier nog met dankbaarheid herdenken hoe de afgetreden
Burgemeester door zijne medewerking bij de Jan van der Heydenrherdenking,
door het bevorderen van den aankoop der **verzameling-Hartkamp** door de Ger-
meente, en door de voorbereidende maatregelen in zake de commissie voor
het stadsschoon, voortdurend heeft getoond het streven van Amstelodamum
te waardeeren.

Tot onze groote voldoening vonden wij den nieuwen Burgemeester, den heer
J. W. C. Tellegen, volgaarne bereid om de traditie te handhaven en, op het
voetspoor zijner drie ambtsvoorgangers, het beschermheerschap van ons **Genoot-**
schap te aanvaarden. Reeds vroeger trouwens had de heer **Tellegen** van zijne
belangstelling in onzen arbeid doen blijken, door ons in de gelegenheid te stellen
kennis te nemen van de vergunningen tot verbouwing en slooping, die door
den dienst van het **Bouw-** en Woningtoezicht werden behandeld, ten einde te
kunnen nagaan of de aangegeven perceelen uit historisch of architectonisch **oog-**
punt eenig belang hadden; een arbeid, die later overging aan de zoeven genoemde
commissie voor het stadsschoon. Wij verheugen ons dan ook in de wetenschap
dat onze nieuwe Beschermheer oog en hart heeft voor het eigenaardig karakter
onzer stad, en wij spreken den hartelijken wensch uit dat Amstelodamum onder
zijn beschermheerschap moge groeien en bloeien.

VERSLAG VAN DEN PENNINGMEESTER OVER HET 15DE BOEKJAAR.

De balans over het afgelopen jaar geeft geen aanleiding tot belangrijke opmerkingen. Met genoegen kan worden geconstateerd, dat de contributiën met *f* 200.— toenamen, terwijl ook de verkoop van publicatiën van het Genootschap alleszins bevredigend was.

Bij de uitgaven hadden wij voor den eersten keer een **grooter** bedrag voor het Maandblad te boeken; daarentegen waren er geen andere belangrijke onkosten aan onze publicatiën. De uitgaven van den secretaris en aan drukwerk zijn aanzienlijk minder dan vorige jaren, wat ten deele zijn oorzaak vindt in het feit, dat de **officieele** mededeelingen van het Bestuur niet extra gedrukt en verzonden worden, **doch** den leden in het Maandblad worden medegedeeld.

Ten **slotte** zij vermeld, **dat** dit jaar, buiten het 12de Jaarboek, ook het **achterstallige** saldo van het 11de Jaarboek werd betaald, zoodat de finantieele **toestand** thans aanmerkelijk gunstiger is te noemen dan het vorige jaar.

De Penningmeester:

A. E. D'AILLY

GENOOTSCHAP AMSTELODAMUM

15DE BOEKJAAR.

ONTVANGSTEN

UITGAVEN

Saldo A ^o . P ^o	f 21	74	1 1 ^{de} Jaarboek	f 400	—
Contributiën	„ 2703	—	12 ^{de} Jaarboek.	„ 1506	177
Verkoop publicatiën van het Ges. nootschap.	„ 97143		Maandblad (11 nummers)	„ 594	06
Opbrengst advertenties Maandblad. .	„ 61	20	Amsterdamsche straatzangen (2 ^{de} oplage)	„ 27	30
Gekweekte rente.	„ 45	32	Bewerking Amsterdamsche Reisver- halen	„ 100	—
			Lidmaatschap Oudh. Bond en Heem- schut	„ 20	50
			Persinformatiën	„ 37	50
			Drukwerk		
			Onkosten van den Secretaris . .	„ 45	30
			Onkosten van den Penningmeester	„ 68	18
			Diversen	„ 25	70
			Saldo in kas 30 April 1915 . . .	„ 43	88
f 2928169			f 292869		

Kapitaal : nominaal f 1200.—

Amsterdam, 30 April 1915.

A. E. D'AILLY

Amsterdam, 30 April 1915.

Gezien en accoord bevonden.

De kascommissie :

K. VAN BEVERWIJK.

A. J. VAN PESCH.

BESCHERMHEER

J. W. C. TELLEGEN, Burgemeester van Amsterdam.

BESTUUR

Jaar v. Aftr.		Gekozen
1917	Prof. Dr. H. BRUGMANS, Voorzitter	1 Juni 1904
1917	Dr. Joh. C. BREEN, Secretaris	6 April 1900
1918	A. E. D'AILLY, Penningmeester	15 Mei 1911
1918	Jhr. Mr. J. F. BACKER, 2e Voorzitter	13 Juni 1910
1916	J. W. ENSCHEDE	17 Mei 1905
1917	G. VAN ARKEL	28 Oct. 1908
1916	J. F. M. STERCK	13 Juni 1909
1918	J. F. L. DE BALBIAN VERSIER	12 Juni 1910
1916	C. G. 'T HOOFT	24 Mei 1913

AFGETREDEN BESTUURDERS

	Gekozen	Afgetreden
A. J. M. BROUWER ANCHER . . . (†)	6 April 1900	26 Dec. 1900
A. N. J. FABIUS	6 April 1900	30 April 1902
Mr. Ph. FALKENBURG	6 April 1900	30 April 1905
D. C. MEIJER Jr. (†)	6 April 1900	21 Aug. 1908
B. J. M. DE BONT (†)	6 April 1900	8 Sept. 1908
R. W. P. DE VRIES	6 April 1900	19 Jan. 1910
Mr. W. R. VEDER	6 April 1900	16 Maart 1912
E. W. MOES (†)	6 April 1900	30 Oct. 1912
E. VAN BIEMA	20 Febr. 1901	30 Juli 1904
Prof Dr. G. W. KERNKAMP.	10 Juni 1902	5 Sept. 1903
E. W. DE JONG	10 Juni 1902	17 Dec. 1905
D. A. ZOETHOUT	1 Juni 1904	1 Sept. 1908
L. CALKOEN	20 Juni 1906	18 Jan. 1911

LIJST VAN DE NAMEN EN ADRESSEN DER LEDEN

(15 Februari 1916)

DONATEURS EN DONATRICES TE AMSTERDAM

Aa, Mr. G. A. P. M. v/d., hôtél Polen.	Burger, Prof. Dr. H., Keizersgr. 317.
Aalst, C. J. K. van, Heerengr. 502.	Bussy, J. H. de, Amsteldijk 23.
Abrahams, E. J., Keizersgracht 239.	Buuren , Mr. C. de Vries van, Wetering
schans 26.
Adrian, P. C., Prins Hendrikkade 145.	Costa, Mr. Is. da, Den Texstraat 44.
Ailly, A. E. d', Prinsengracht 506.	Cuypers, Ed., Jan Luykenstraat 2.
Albarda, J. Homan , Rembrandtplein 56.	Delprat , Th. F. A., Paulus Potterstr. 24.
Arkel , G. van, Damrak 80/81.	Dentz, Theod. C., Van Eeghenstraat 86.
Asscher, A., Joh. Vermeerstraat 14.	Detiger, W. F., Stadhouderskade 28.
Auerbach, L., Heerengracht 522.	Dojes, Dr. P. H., Vondelstraat 144.
Baanders, H. A. J., Heerengracht 495.	Druyvesteyn, W. F. C., Keizersgr. 532.
Baar, Carl, Van Eeghenstraat 121.	DuylSr., A.G.C.v. , Prinsengr. 1089/91.
Baud, Mr. J. C. Baron, Keizersgr. 311.	Eeghen, Mr. Chr. P. van, Heerengr. 497.
Beaufort, J. F. de, Heerengracht 170.	Eeghen, Mej. M. C. van, Sarphatikade 12.
Beduin, A. Scheltema, Singel 256.	Eeghen, S. P. van, Heerengracht 462.
Beets, Mr. N., De Lairessestraat 6.	Eik, A. van, Keizersgracht 649.
Berg, Mr. N. P. v/d., Pl. Middenlaan 60.	Eisenloeffel, J. N. H., Rokin 56.
Blijdenstein, Th. W., Heerengracht 544.	Elias, Joh. E., P. C. Hoofdstraat 151.
Blijdenstein, Mr. W. B., Heerengr. 572.	Elte Phzn., Harry, Weesperzijde 65.
Boissevain, Mej. Dr. Mia, Keizersgr. 143.	Enthoven, Dr. P. H., Nic. Maesstr. 32.
Bondt, Mr. C. J. den Tex, Frederiks-
plein 52.	Everard, F. Th., Heerengracht 378.
Bonneke, A. M. A., Keizersgracht 261.	Fenenga, W., Stadhouderskade 120.
Breen, Dr. Joh. C., Keizersgracht 18.	Funke, J., Van Eegenstraat 81.
Briegleb, O. W. G., Singel 26.	Gelder , H. Enno van, Pl. Muidergr. 12.
Brugmans, Prof. Dr. H., Prinsengr. 650.	Gerdes, E. J., Plant. Franschelaan 13a.

<p>Gerzon, Ed., Koningslaan 60. Gewin, Dr. J., Overtoom 79. Goedkoop, D., Pl. Middenlaan 80. Granaat, D. S., Heerengracht 597. Groesbeek, K., Koninginneweg 38b. Gunning Wzn., Dr. J. H., Keizersgracht 580. Gunning, Mr. J. L., Amstel 220. Haas, J. H., Emmalaan 17. Hamstra, Mr. G. van Woudenberg, Keizersgracht 391. Hannema, J., Roemer Visscherstr. 50. Hertog, H. J. den, Nic. Maesstraat 94. Hoekstra, Dr. J F., Vondelstraat 61. Holkema, A. B. van, Keizersgr., 611. Mo Hoorn, W. H. van, Heerengracht 529. Horst Hzn., G. van der, Vossiusstr. 28. Hummel, J. H., Prins Hendrikkade 159. Jitta, Dr. N.M. Josephus, Keizersgr. 808. Jonkman, J., Oranje Nassaulaan 13. Kalff, Martin, Overtoom 78. Kappeyne van de Coppello, Mr. J., Heerengracht 57 1. Keyser, M. A., Westeinde 28. Klatte, S. R., Honthorststraat 18. Kraane, C. G. Vattier, Keizersgracht 726. Kramp, F. G., Van Breestraat 156. Labouchère, E. A., Heerengracht 527. Leendertz, Ds. W. J., Joh. Verhulststr. 52. Lehman, E. A., Overtoom 241. Leonhard, Dr. J. van der Hoeven, Jan Luykenstraat 98. Lennep, Mr. E. van, Vondelstraat 40. Lief tinck J.Hzn., F., Heerengracht 2.58. Liezenberg, Dr. J. L., Vondelstraat 63.</p>	<p>Loon, Jhr. W. H. van, Keizersgr. 672. Man, Dr. C. de, Heerengracht 175. Manus, H. P., Plantage Parklaan 15. Maris, Simon, Keizergracht 498. Marle Jr., H. W. van, Koninginneweg 6. Marle, Mr. J. C. van, Keizersgracht 812. Massis, Mr. Th. Muller, P.C. Hooftstr. 56. Meulen, Dr. G. ter, Heerengracht 310. Meulen, Mej. Joh^a ter, Vondelstr. 90. Meulen Jr., J. ter, Heerengracht 342. Modderman, B., De Lairessestraat 68. Modderman, Mr. H. A. E., Roemer Visscherstraat 16. Moens, Mr. A., Heerengracht 479. Molster, Prof, Mr. F. A., Heerengr. 506. Moltzer J. Ezn., C. N J., Koninginner weg 24. Monchy R. Azn., Mr. E. P. de, Frans van Mierisstraat 129. Monchy, Mr. M. F. de, Jan Luykenstr. 14. Mosch, H. R. du, Oosteinde 14. Muller, Abr., Van Eeghenstraat 96. Nathusius, B., Heerengracht 476. Nierop, Mr. F. S. van, Sarphatistraat 1. Nierstrasz, L. B., Prins Hendriklaan 26. Nijhoff, P., Oranje-Nassaulaan 11. Noman, T. J. van Haren, Heerengr. 556. Oyens, G. H. de Marez, Keizersgr. 560. Peelen, Mr. P., Koningslaan 62. Pitlo, R. W., Koninginneweg 37. Polak, Mr. A., Roemer Visscherstraat 47. Poll, Dr. C. N. van de, Frans van Mierisstraat 61. Portielje, Mr. D. A., Vondelstraat 110. Praetorius, J., Saxen-Weimarlaan 39.</p>
---	---

Prins, R. Hugo, Sarphatistraat 26.	Straaten Jr., J. A. van, Heerengr. 435.
Rahusen, D., Keizersgracht 435.	Straub, Prof. Dr. M., Van Baerlestr. 2.
Rath, Edw. vom, Heerengracht 468.	Tegelberg, P. E., Sarphatistraat 12.
Rees, Mr. R. van, Keizersgracht 69.	Tellegen, J. W. C., Jac Obrechtstraat 49.
Rehbock, H. C., Heerengracht 470.	Terneden, Dr. L. J., Zuidergasfabriek.
Rijk, A. J., Heerengracht 506.	Tetrode, Mr. P.J. C., Heerengracht 526.
Romme, Mr. R. H. A. M., Wanninga straat 15.	Tex , C. A. den, Tesselschadestraat 18
Ruitinga, Prof. Dr. P., Vossiusstraat 3.	Tienhoven, Mr. C.H. van, Heerengr. 516.
Saltet, Prof. Dr. R. H., Sarphatikade 14.	Tilanus , Dr. C. B., Heerengracht 460.
Schaick, Mr. Th. G. Dentz van, Frede riksplein 50.	Treub, Prof. Dr. Hector , Vondelstr. 46.
Schalk, Mr. W. C. Th. van der, Nico laas Witsenkade 9.	Tweer, Ewald, Vondelstraat 78.
Scheffer, Mr. J. G. N. de Hoop, Vondel straat 37.	Veen, G. J. H. van, Keizersgracht 254.
Scholten, Prof. Mr. Paul, Waldeck Pyrmontlaan 17.	Verschure, P.J. M., Keizersgracht 702.
Schouwenburg, H. J. de Jong, Jan Luykenstraat 49.	Vissser, Mr. H.L.A., Keizersgracht 528.
Schouwenburg, Mr. L. M. de Jong, W Heerengracht 480.	Vissering, Mr. G., Keizersgracht 71.
Seeligman , S., Nic. Witsenstraat 11.	Voûte , Mr. J. R., Prinsengracht 813.
Serrurier, L., Vondelstraat 11.	Walree , E. D. van, Jan Luykenstr. 94.
Sillem, E., Paulus Potterstraat 8.	Walree , Mr. W. K. L. van, Keizers, gracht 5 ll.
Simons , Mr. B., Stadhouderskade 159.	Weisz Jr., J. C., Prinsengracht 77.
Spakler, H. van der Masch , Prins Hen driklaan 8.	Werk, Mr. R. van de, Stadhoudersk. 40.
	Wertheim, Joh. G., Roemer Visscher straat 44.
	Westenberg, Mr. P. Coninck, Wetering, schans 171.
	Wurfbain, F. L., Van Eeghenstraat 112.
	Zeeman, Prof. Dr. P., Stadhouders kade 158.

DONATEURS **BUITEN AMSTERDAM**

Backer , Jhr. W. Bas, Apeldoorn.	Beaufort, Mr. W. H. de, Den Treek, Leusden.
Bakker Wzn. , G., huize Groen en Hout, Wilhelminalaan, Heemstede.	Blankenberg, J. F. L., Oranjeplein 11, Heemstede.
Bazel, K. P. C. de, Bussum.	

XVII

Boele van Hensbroek, A. W., villa Rostede , Stationsweg, Baarn.	Meulen, Dr. W. W. van der, Statens laan 98, Scheveningen.
Bredius, Dr. A., Prinsegracht 6, 's-Gravenhage.	Middelberg, G. A. A., Loenersloot.
Calkoen, L., Nieuwegracht 37, Haarlem.	Momma , W. F. C., villa Dennenkamp, Nieuwe 's-Gravelandscheweg 24, Bussum.
Court tot Krimpen, Mr. A. del, Velp.	Onnes van Nyenrode, M., kasteel Nyenrode, Breukelen,
Cremer , J. T., Duin en Kruidberg, Santpoort.	Poll, Jhr. Mr. F. van de, Zeist.
Eilers Jr., P. C., Middenweg 64, Watergraafsmeer .	Poll, Jhr. H. van de, Verhulststraat 64, 's-Gravenhage.
Fruin, Prof. Mr. R., Willem de Zwijgerlaan 66, 's-Gravenhage,	Querido, Is., Jacob Marisstraat 82, Sloten (N. H.).
Ganderheyden, A. A., Dalweg 2, Hilversum .	Röell, Jhr. Mr. Dr. A., Nieuwegracht 7, Haarlem.
Goes, Jhr. Mr. H. van der, huize Heideheuvel , Quackenber , Nijmegen.	Sterck , J. F. M., Linnaeuslaan 10, Heemstede.
Hooft, Jhr. G. W. J., huize Ter Wege , Huis ter Heide bij Zeist.	Stoppelaar, L. P. de, villa Marina, Bloemendaal.
Lambrechtsen van Ritthem, C. L. M., villa Duocidemo, Hilversum.	Stuten , D. D., Blaricum,
Leeuwen, Mr. Dr. W. F. van, 's-Gravenhage.	Vrugtman , E., Scheveningen .
Hudig Dzn., J., Kamphoeve, Hilversum.	Wätjen, Dr. H., Alb. Ueberlestrasse 1, Heidelberg.
Ijzerman , J. W., huize Oosterbeek, Wijnbeek , D., Koningslaan 16, Bussum.	

GEWONE LEDEN TE AMSTERDAM

Ailly, Dr. A. J. d', De Ruyterkade 99.	Bake, Mr. H. A. van den Wall, Heeregracht 571.
Altena, Mr. L. van Regteren, Rokin 133.	Bakel , Prof. Dr. H. A. van, Pieter Corneliszoon Hooftstraat 53.
Altes , Mr. E. J. Korthals, Plantage Middenlaan 20.	Bakker, Ds. H., Pieter de Hoochstr. 34.
Baard, C. W. H., Overtoom 200.	Bakker, G. Gzn., Mr. W., Heeregr. 486.
Backer , Jhr. Mr. J. F., Keizersgr. 639.	Balhuizen, J., Prinsengracht 695.
Baëza, Mr. J. A., Teniersstraat 2.	

XVIII

Barger, Dr. E., J. W. Brouwersstraat 10.	Boer, Prof. Dr. T. J. de, Jacob Obrechtstraat 78.
Baumann, J., 2e Const. Huygensstr. 30.	Boerma , P. J., 2e Jan van den Heijden straat 109.
Bavinck, Prof. Dr. H., Singel 62.	Boissevain, Dr. J. W. , Tesselschadestr. 12.
Beck , Prof. Dr. J. W., Nicolaas Witsenstraat 13.	Boissevain, Mr. R. J. G., Singel 209.
Beels, A. H., Keizersgracht 616.	Boissevain, Prof. Dr. IJ. Ph., Heeren gracht 264.
Beels, Chr., Van Eeghenstraat 70.	Bolk, Prof. Dr. L., Vondelstraat 144.
Beijeren, N. J. C. F. van., Transvaalskade 9a .	Bolkestein, G., Nic. Maesstraat 81.
Belinfante, D., Den Texstraat 26.	Bom H.Gzn., G. D., Warmoesstraat 35.
Berden, J. W. H., Weteringschans 155.	Bonebakker, C., Heerengracht 250.
Berg, Mr. H. H. van den, Keizers gracht 806.	Borgeld, Dr. A., Nic. Maesstraat 35.
Berg, Dr. M. R. Heijnsius van den, Van Baerlestraat 28.	Bouman, Prof. Dr. L., Oranje Nassau laan 39.
Bergendahl, F. J., Amstel 177.	Bouman, Dr. Z. P., Wouwermanstr. 29.
Bergh, Mej. A. C. van den, Pieter Brouvoovy, L. A., Prinsengracht 578.	Brack , C. M. B., Hoogte Kadijk 200.
Bergh, Mr. Z. van den, R. Visscherstr. 46.	Brands, C. F. J., Heerengracht 521.
Bergman , L. G., Da Costakade 34.	Bredée, J., Nassaukade 84.
Bergmans, Dr. J., Nic. Maesstraat 86.	Brink, A. W., Heerengracht 146.
Bergmeijer, F. L., Overtoom 214.	Brink, J. H. van den, Alexanderstraat 1.
Beukers , J. G., Van Breestraat 77.	Boekhoff, K. H., Van Woustraat 80.
Beverwijk, K. W. J. K. van, Keizers gracht 414.	Broekman, G.H., Hendrik Jacobszstr. 3.
Bienfait, Mej. E. S., Jac. Obrechtstr. 10.	Bron, H. J. A., Overtoom 323.
Blankenberg, B. H., Heerengracht 364.	Brugmans, Iz. J., Prinsengracht 650.
Blussé, J. J., O. Z. Voorburgwal 221.	Bruijne, Dr. J. W. de, Bilderdijkkade 15.
Bodenhausen, C. W., Koninginne weg 154.	Bruining, Prof. Dr. A., Van Baerlestr. 24 .
Boelen , J. Theod., Heerengracht 454.	Burger Jr., Dr. C. P., Overtoom 141 .
Boellaard tot Herwijnen, Gen. J. W., Stadhouderskade 125.	Busing, Mr. J. H. C., Wouwermanstr. 22.
Boer, Prof. Dr. R. C., Vondelstr. 15.	Bussy , Prof. I. J. de, Joh. Verhulst str. 113.
Boer, Dr. M. G. de, Nic. Maesstr. 105.	Butôt , L. A., Prinsengracht 622.
	Buuren , S. J. W. van, R. Visscher str. 20.
	Castelein, A. K., Amsteldijk 75.
	Cenijn, H. W. G., Marnixstraat 421,

Coenen, Dr. J. F., Keizersgracht 32.
Coops, Mej. H., Hobbemakade 163.
Coorengel, N. W. J., 2e Helmersstr. 107.
Costa, A. J. da, Joh. Vermeerplein 9.
Uraandijk, F. W., Frans van **Mieris-
straat** 129.
Crone, Ernst, Hobbemastraat 4.
Crone, E. H., Hobbemastraat 4.
Crone, G. C. E., Vossiusstraat 11.
Cuypers, Jos. Th. J., Vondelstraat 77.
Dane, H. J., Prinsengracht 658.
Dedel, Jhr. Mr. W. G., Heerengr. 546.
Delprat, Dr. C. C., Heerengracht 256.
Denijs, S. B. J., Zeilstraat 15.
Diepenhorst, Prof. Mr. P. A., **Prinsen-
gracht** 552.
Dieperink, E. W., Blauwburgwal 21.
Dijk, H. J. van, Nic. Beetsstraat 152.
Dijk, J. B. van, Joh. Verhulstraat 179.
Dillen, Dr. J. G. van, Ruysdaelkade 43.
Duparc, Mej. S., Van Eeghenstraat 49.
Eberson, Dr. J. H., Keizersgracht 113.
Eden, **E. F.**, Amstelveenscheweg 126.
Eeghen, A. W. van, Vondelstraat 38.
Eeghen Jr., Ds. C. **P. van, Keizersgr. 794.**
Eeghen, Tyo H. van, **Willemspark-
weg 205.**
Elhorst, Prof. Dr. H. J., Pieter **Cor-
neliszoon** Hoofdstraat 170.
Elshove, **A.**, Prinsengracht 666.
Embden, Prof. Dr. D. van, Prins **Hen-
drikkade** 171.
Emmering, J., Langebrugsteeg 6.
Emous, H. J., Sarphatipark 7.
Enschedé, J. W., Heerengracht 68.

Es, H. A. van, Prinseneiland 95.
Eygenraam, Rector L. C. L., **Spui-
straat** 21.
Fabius, Prof. Mr. D. P. **D., Emmalaan 23.**
Fabricius, J., Gijsbr. v. Aemstelstraat 23.
Faille, Mej. Caroline **J.** Baart de la,
Van Breestraat 161.
Falkenburg, Mr. Ph., Linnaeusstt. 81a.
Feenstra, Ds. P., Willemsparkweg 97.
Feltkamp, Dr. T. **E. W.**, **Honthorst-
straat** 34.
Ferwerda, Ds. T., Vondelstraat 150.
Feyens, Mr. G. L. de Vries, **Wou-
wermanstraat** 8.
Flines, Jan de, Palestrinastraat 4.
Foekens, Mr. F., Frederiksplein 26
Foest, Mr. J. A., Heerengracht 483.
Fortanier, A. P., R. Visscherstraat 13.
Fortman, Ds. N. A. de Gaay, **Ooster-
park** 85.
Freijer Chr., Weteringschans 67.
Freijer, Mevr. **J.**, Joh. Verhulststr. 171.
Fuldauer, **G.**, Grensstraat 28.
Gallas, K. R., Palestrinastraat 7.
Garms, C. **M.**, Ceintuurbaan 404.
Garms Jr., J. H., Overtoom 244.
Garschagen, Hermann, Heerengr. 60.
Gebhard, Mej. Annie **C.**, Van **Eeghen-
laan** 35,
Gebhard, **Jer^{s.}**, Van Eeghenstraat 97.
Gebhard, Mej. L. C., Amstel 344.
Geerling, A. W., Wouwermanstr. 31.
Geesteranus, H. P. Maas, Van **Eeghen-
straat** 93.
Gelder, J. van, Amstel 126.

Gelderen , Prof. Dr. C. van, Oranjes Nassaulaan 60.	Hartkamp, A. Th., Marnixkade 54.
Giesen , J. Th., Koninginneweg 179.	Hartog, Mr. L. S. G. de, Van Bree straat 174.
Giltay , H. M., Wanningsstraat 21.	Hazewinkel, C., Van Okeghemstr. 9.
Gimpel , C. J., Brederodestraat 11.	Heel, J. Dudok van, Koninginneweg 32.
Giran , Ds. Et., Overtoom 93.	Heemskerk, Mr.Th.,OranjeNassaul.47.
Jlashorst, Mr. W. L. Luyken, Frans van Mierisstraat 135.	Heineken, Mr. W., Heerengracht 211.
Gompertz , L. J. B., Koninginneweg 38 b.	Helweg , J., Overtoom 392.
Gorkum , G. J. F. van, SaxenWeimar laan 12.	Hemert, J. G. von, Keizersgracht 757.
Goseling , Mr. Egbert J. C., Keizers gracht 401.	Hemmes , Dr. H., Gabr. Metsustraat 32.
Goudsmit , Mr. Henri R.,Prinsengr.738.	Henny, A. B., Keizersgracht 623
Graaf , W. A. de, Koninginneweg 40.	Herman , Guil., Frans van Mierisstr. 48.
Kraanboom, Dr. J., Weteringschans 98,	Herman , Dr. H. Th., Frans van Mieris straat 43.
Sratama, Jan., Valeriusstraat 254.	Herwig , R. H., Pretoriusstraat 26.
Grient, Mej. J. van der, Nassaukade 359.	Hesselink, A., Teniersstraat 8.
Groote, A. W., Jac. Obrechtstr. 81.	Hesterman, C., Westeinde 27
Groote, Ds. P., Vondelstraat 158.	Hillesum, J. M., Kazernestraat 20.
Grosheide, Prof. Dr. F. W., Amsteld. 83.	Hoefman , J. W., Willemsparkweg 211.
Guépin, Mr. C. H., Vondelstraat 47.	Hoeufft, Jhr. J. A., Keizersgracht 567.
Haakman , Mr.D.J. H., Koningslaan 28.	Holleman, Prof. Dr. A.F., Oosterpark 59.
Haan, H. H. de, Keizersgracht 260.	Hooft, C. G. 't, R. Visscherstraat 19.
Haan, Mr. J. Bierens de, Museumpl. 17.	Hoogenhuyze, Ds. A. G. H. van , Vossiusstraat 5.
Haar Jr., Jan ter, Jan Luykenstraat 60.	Hoogvliet, J. M. A., Heerengracht 485.
Haas, A. J. J. Ph., Joh.Verhulststr. 125.	Hoorn, L. M. P. G., Stadhoudersk. 134.
Haeften, F. C. H. van, Lomanstraat 3.	Hoorn, P. H. Th. van, Heerengracht 529
Hall, H. van, 2e Helmersstraat 96.	Hoppe, H. J. A., Heerengracht 66.
Hall, W. F. van der, 2e Jan van der Heydenstraat 60.	HorstOuthoorn , Mevr. A. ter, Alexan der Boersstraat 8.
Hamel, Prof. Mr. J. A. van, Keizers gracht 612.	Houthakker, B., N. Z.Voorburgwal332
Hamer, B. C., Amstedijk 82.	Hoyack , L. J. F., R.Visscherstraat 11.
Harpen, N. van, Heerengracht 495.	Hubrecht, Dr. H. F. R., Amstel 179.
	Hunningher, Ds. Chr., Keizersgr. 50
	Hurk, W. A. J. van den, Banstraat 8.

- Idenburg, Ds. J. D. J., Wanningstr. 6.
IJzerman, J., Joh. Vermeerstraat 44.
 Ingwersen, C., Prinsengracht 255.
Israëls, Mr. H. Louis, Weteringsch. 1.51.
Jamin Jr., J. G. de Groot, Amstel 224.
 Jansen, H. G., Joh. Verhulststr. 17.
 Jansen, Joh. **G. J. C.**, Amstelveensche
 weg 73.
 Jansen, L. E., Begijnhof 31.
 Janssen, Dr. C. W., Leidschegr. 13/15.
Joling, A. J., P. C. Hoofstraat 161.
Jonckheer, J. B. A., Keizersgracht 562.
 Jongh, Paul J. de, **Regul'iersgracht** 120.
 Jonkman, A., Nassaukade 123.
 Jorissen, Mr. L. Th., **Oranje-Nassau**
 laan 52.
 Jurrema, J. W., Nic. Maesstraat 47.
 Kalf, Aug., Keizersgracht 393.
Kalff Jr., Mr. J., Pl. Middenlaan 11.
 Kapteyn, P. J., Amsteldijk 67.
 Kater, P. A., Ceintuurbaan 284.
Katz, K. F., Weteringschans 233.
 Keegstra, H., Jac. Obrechtstraat 83.
 Kempfen, Mr. J. C. van, Prinsengr. 546.
 Keppler, A., Wanningstraat 13.
 Kerbert, H., De Laïressestraat 6.
Kerkhoff, L. P. G., Keizersgracht 404.
 Ketelaar, Mr. A. J., Lomanstraat 29.
 Ketelaar, J. D., Joden Breestraat 4.
 Kielstra, Mr. R. E., P. C. Hoofstr. 176.
 Kinderen, Prof. A. J. **der, Vossiusstr.** 47.
 Kirberger, Mr. G., Van Eeghenstr. 73.
 Kirchner, W., Bloemgracht 133.
 Kluytenaar, **H. A.**, Willemsparkw. 218.
 Knapper **Czn.**, Dr. N., Keizersgr. 116.
 Knottenbelt, C. **T.**, Fr. v. Mierisstr. 112.
 Kokosky, Mr. F. A., Heerengr. 5 **18.**
Kolkers, G. J., Utrechtschestraat 38.
 Kolkert, Dr. J. W., **Frans v.** Mierisstr. 70.
 Kolkmeijer, Mej. C. M., Nassauk. 359.
 Kollewijn, Dr. R. A., Ruyschestraat 10.
 Koning, Johan, Van Eeghenstraat 31.
 Koning, Mr. P. W. de, Sarphatikade 13.
 Kops, W. P., Van Breestraat 172.
 Korteweg, Prof. Dr. D. J., **Vondel**
 straat 104 f.
 Kottling, C. L. J., Prins Hendrikkade 95.
 Kouwenaar, D., Valeriusstraat 84.
 Kramer, P. L., Roelof Hartstraat 29.
 Kramer, Dr. Rijk, Stadhouderskade 150.
 Kranenburg, Mr. F., Keizersgracht 253.
 Kranenburg, Prof. Mr. R., Frans van
 Mierisstraat 128.
 Kröner, J. F., Singel 265.
 Kroon, Mr. J. P. H., Gijsbrecht van
 Aemstelstraat 8.
 Kruimel, Mr. G. M., Sarphatipark 79.
 Kruseman, Mr. J., **Keizersgracht** 643.
 Kühler, Prof. Dr. W. J., Emmastraat 25.
 Kuiper, Dr. A. K., Keizersgracht 15.
 Kuiper, Dr. E. T., Koninginneweg 2.
 Kuiper, Prof. Dr. K., Koninginnew. 39.
 Kuipers, Tjeerd, Sophiaplein 2.
 Kuyper, Prof. Dr. H.H., **Prinsengr.** 415.
Laars, T. van der, Ceintuurbaan 207.
 Ladiges, G. J., Bilderdijkstraat 86.
Laer J. Czn., G. W. A. van, **Keizers**
 gracht 746.
 Lammers, T., Prinsengracht 256.
 Lamsvelt, J., Nieuwe Spiegelstraat 33.

Lange, Mr. E. J. Everwijn, Plantage Prinsenlaan 15.	Meulen, Ds. R. J. van der, Jacob Catskade 18.
Lannooij, J. A. Doesburg, Wijtenbach straat 68.	Meulenhoff, H., Heerengracht 86.
Laren, A J. van, Pl. Middenlaan 2.	Meurs , A. C., Prins Hendrikkade 131.
Leendertz, Jr., Dr. P., Vondelstraat 4.	Meursing, J., Van Eeghenstraat 125
Leeuw, H. J. van der, Keizersgr. 673.	Mey , J. van der, Nic. Maesstraat 32.
Leliman, J. H. W., Keizersgracht 559.	Meyjes, C. B. Posthumus, Amstel 244.
Lennepe, Jhr. Mr. L. H. van, Johannes Vermeerstraat 22.	Meyjes, Mr. F. E. Posthumus, Keizersgracht 144.
Leonhardt, G., Paulus Potterstraat 18.	Milligen, S. van, Willemsparkweg 46.
Limburg, Th. M. Roest van, Plantage Prinsenlaan 13.	Miseroy , Chs., Heerengracht 436.
Lindeboom, Ds. C., Prinsengracht 528.	Modderman, S. M. S., Rozengracht 237.
Lindeboom, <i>Cor.</i> , Koninginneweg 117.	Molster, H., Keizersgracht 270.
Lindeboom, Dr. L. B., Heerengr. 490.	Moojen, J. K., Amsteldijk 67.
Londt, J. C., Amstel 248.	Mulder Sr., J., 2e Oosterparkstr. 253.
Loopuit , Jos., Valeriusstraat 197.	Mulder Jzn., Mr. Ties , Keizersgr. 752.
Loosjes, Mr. A., Leidschegracht 117.	Müller , J. J. F. F., Heerengracht 442.
Loosjes, Ds. V. , Joh. Verhulststraat 112.	Müller , J. Martin, Koninginneweg 145.
Looy, S. L. van, Keizersgracht 198.	Müller , Paulus, Van Baerlestraat 18.
Lucassen, P. L., Raadhuisstraat 29.	Muller, J. J. W. A., Zeeburgerdijk 160.
Luden, E., Heerengracht 141.	Naber, Mej. Joh. W. A., Lomanstraat 4.
Luden, J. J., Weteringschans 124.	Naber, S. P. l'Honoré , Lomanstraat 4.
Ludwig, F. W., Keizersgracht 436.	Neiszen, J. H., De Lairesestraat 82h.
Lugt , F., Van Baerlestraat 10.	Nierop , Mej. Dr. L. van, Sarphatistr. 1.
Mandere , Mr. J. J. B. van der, Johannes Verhulststraat 102.	Nierop , L. B. van, Museumplein 11.
Meijer, G., Sarphatipark 102.	Nijland , Mej. Dr. J. A. , Nic. Witsenstr. 21.
Meijer, Jan de, Emmastraat 27.	Nooter , L., Bloemgracht 117.
Mendes de Leon, Dr. M. A., Sarphatistraat 1 h.	Notten, M. van, Prins Hendriklaan 23.
Mensing, Anton W. M., Honthorst straat 30.	Nuijens, Dr. B. W. Th., Keizergr. 247.
Meulen, C. G. van der, Heerengr. 581.	Nuijs , Chr., Valeriusstraat 137.
	Oderwald, W. H.J., Vondelstraat 130.
	Odink, Herman , Frans Halsstraat 29.
	Ogtrop, F. M. J. van, Vondelstraat 74.
	Ogtrop, Mr. P. L.M. van, v. Breestr. 173.
	Onnes , O. Kamerlingh, Oudebrugst. 16.

- Oosterzee, Mr. M. H. van, Singel 429.
- Ophorst, Gen. maj.** A. R., Stadhouderskade 151.
- Orobio **de Castro** Jr., Mr. E.S., Rokin 69.
- Os, Dr. I. van, Heerengracht 16.
- Os, Mr. V. K. L. van, Koninginnew. 149.
- Oven, Mr. J. C. van, Johannes **Verhulst**straat 196.
- Oven, Mej. R. J. van, Den Texstraat 36.
- Pel, Prof. Dr. P. K., Heerengracht 52.
- Pennink, **J. M. K.**, Keizersgracht 629.
- Pesch**, Dr. A. J. van, Johannes **Verhulst**straat 156.
- Pesters, Jhr. H. W. de, Nicolaas **Maes**straat 93.
- Philips, Mr. Aug., Van Eeghenstr. 66.
- Pichot, **A. L. G. H.**, Vondelstraat 58.
- Pierson, Dr. H., Vondelstraat 103.
- Pijzel, Dr. E. D., R. Visscherstraat 38.
- Poggenbeek, A. P. F., Van Breestr. 179.
- Polenaar, Mr. B. **J.**, Heerengracht 598.
- Postmus**, S., Nicolaas **Maes**straat 84.
- Pouw**, Mr. H., Vondelstraat 2.
- Prins, Benjamin, Pl. Franschelaan 25.
- Proost Jr., J., **Waldeck-Pyrmontlaan** 13.
- Quack**, Prof. Mr. H. P. G., **Keizersgracht** 610.
- Quarles** van Ufford, Jhr. **H. L.**, **Heerengracht** 408.
- Quarles** van Ufford, Jhr. Mr. W. C., **Emmaplein** 10.
- Raaf, R. de, Nicolaas **Maes**straat 92.
- Rademaker, C. A. L., Keizersgr. 242.
- Raedt, C. U. W., Willemsparkweg 15 1.
- Raedt, F., Frans van Mierisstraat 29.
- Reenen**, Mr. C. Huyservan, Amstel 252.
- Reich Jr., C. D., Heerengracht 413.
- Reicher, **A. F.**, le Helmersstraat 114.
- Repelius, J. W., Palestrinastraat 29.
- Reijnst, Jhr. Mr. J. C., Keizersgr. 15 1.
- Reitsma, Mr. J., Joh. Verhulststraat 166.
- Reynders, Ds. A. M. **A.**, Keizersgr. 112.
- Riel**, C. G. van, Ruysdaelstraat 53a.
- Riemsdijk, Jhr. B. W. F. van, **Hobbema**straat 21.
- Riemsdijk, Dr. D. A. van, Cornelis **Schuyt**straat 29.
- Rij-Hoekstra**, Mevr. Dr. Ina van, **Nicolaas Maes**straat 129.
- Ringeling, Dr. H. G., Palestrinastr. 3.
- Rinse, Jac., Leliegracht 23.
- Roeloffzen, G., Fr. v. Mierisstraat 76.
- Roest, E. **A. C.**, Nic. **Maes**straat 88.
- Röell**, Jhr. Mr. W. F., Keizersgr. 618.
- Rootlieb, H., Overtoom 211.
- Rooy, Dr. C. de, Stadhouderskade 57.
- Rossum du Chattel, J. van, **Haarlem**merweg 6.
- Ruys Gzn., Th., Binnenkant 28.
- Schaick Jzn., J. C. van, Westermarkt 6.
- Schaick, W. H. van, Roelof **Hartstr.** 130.
- Scharp**, H. J., **P. C.** Hoofdstraat 145.
- Scheltema, J. H., **Emmalaan** 21.
- Schelven, Ds. B. van, Frederiksplein 49.
- Schevichaven, Mr. J. van, Valeriusstr. 51.
- Schippers, Dr. J. C., Sarphatistr. 102.
- Schmitz, **Joan H.**, Pl. Middenlaan 15.
- Schnabel**, Dirk, Keizersgracht 157.
- Schoch, Mr. Dr. C.F., Stadhoudersk. 137.
- Schogt** Jr., J. C., Keizersgracht 23.

Scholte , Prof. J. H., Johannes Verhulststraat 110.	Staveren, J. C. van, Saxen-Weimar laan 37.
Scholtz, H. A., Gov. Flinckstraat 191.	Steen, G. J. A., Keizersgracht 194.
Schölvinck, Mr. J. G., Heerengr. 498.	Steinmetz, Prof. Mr., S. R., Amstel 65.
Schoo , Dr. H. J. M., Overtoom 109.	Stempel, Dr. M. L. van der, Pieter de Hoochstraat 2.
Schröder, Alfred , Teniersstraat 4.	Ströer, Carel J., Van Eeghenstraat 12.
Schuller tot Peursum, Ds. L. C., Wil lemsparkweg 141.	Stuart, Mr. Th., Heerengracht 507.
Schumm , Mr. D. J. L., Koninginneweg 16.	Stuart, Th. J. Verrijn , Koningslaan 34.
Schut, D., Amsteldijk 85.	Stumpff , J. Ed., Kloveniersburgwal 92.
Seyffardt, J. L. Willem, Damrak 99.	Swildens, Johs. Jelgerhuis, Stadhouders kade 123.
Silva Rosa, J. S. da, Oosterpark 2.	Teixeira d'Andrade , Mr. I., Sarphati straat 93.
Sissingh, Prof. Dr. R., Gabriël Metsu straat 10.	Tex , Mr. G. M. den, Keizersgracht 215.
Six, Jhr. C. C. Th., R. Visscherstr. 25	Thomas, Dr. J. C. A. Simon, Frede riksplein 16.
Six, Prof. Jhr. Dr. J., Amstel 2 18.	Thomson, J. Ph. Nord, Van Eeghen straat 72.
Slagmulder, J., Keizersgracht 584.	Tienen, Mr. Dr. H. J. C. van, Stad houderskade 133.
Sleeswijk, Mr. Dr. C., Van Eeghen straat 108.	Timmer, H., Sarphatistraat 56.
Sloot, Mej. Marie, Banstraat 17.	Traa, Mr. W. van, Oranje-Nassaul . 48.
Sluis, Dr. G. van der, Veelaan 5.	Trip, Jhr. Herman , Heerengracht 447.
Sluys, Dr. D. M., Alexanderstraat 1.	Tromp, Dr. J. van Hetinga, Frans van Mierisstraat 116.
Smeenge, Mr. H., Pieter Corneliszoon T Hoofstraat 157.	Tuuk , F. L. Edema v. d., Vossiusstr. 44.
Smissaert, Jhr. Mr. H., Damrak 74.	Valk Jr., Dr. J. W. van der, Keizers gracht 273.
Smit, D., 3e Helmersstraat 4.	Valkenburg, Mr. J. F. Th. van, Jan Willem Brouwersplein 7.
Smits, J. P., Joh. Vermeerstraat 41.	Veder, Mr. W. R., Johannes Verhulstcstraat 76.
Son tot Gellicum, W. M. van, Von delstraat 3 1.	Velsen, C. H. van, R. Visscherstr. 29.
Spakler , A., Weteringschans 53.	Venema, R., Lomanstraat 86.
Spanje, Dr. N. P. van, Keizersgr. 736.	
Spier, J. F. H., Overtoom 75.	
Spruyt , Dr. G. Bellaar , Prinsengr. 716.	
Spyer , M. J., Kalverstraat 10.	
Stam, J., Reguliersgracht 132.	

- Venemans, G. J., Roelof Hartstr. 133.
Verdam, Mr. J., Heerengracht 139.
 Verhagen, A. G., Heerengracht 281.
 Verkouteren, Mr. H., Prinsengr. 510.
 Verloop, J. J. H., Keizersgracht 638.
 Vermeer, C. Th. H., Hobbemakade 25.
Verschuyf, Mr. J., Joh. Verhulststr. 16.
Verster, J. F., Tesselschadestraat 7.
Verster, J. F. L. de Balbian, **Prinsengracht** 579.
 Verweyck, R. C., Leliegracht 56.
 Vieyra, D., Amstel 153.
 Vincent, J., Nassaukade 77.
 Visser, C., Saxenburgerdwarsstraat 4.
 Vita Israël, J. E., Paulus Potterstr. 6.
 Vliegen, W. H., Bilderdijkstraat 153.
 Vliegenthart, Mr. A. J., **2de Weteringplantsoen** 5.
Vlugt, W., de, Joh. Vermeerplein 3.
 Voorhoeve, Mej. A. A. G., Keizersgracht 43.
 Voorst, W. F. van, Prinsengracht 432.
 Voorthuysen, J. A. van, **Koninginneweg** 127.
 Vos, P. de, Joh. Verhulststraat 24.
Voûte, M. Paul, Heerengracht 481.
Voûte Jr., M. P., Joh. Vermeerstr. 23.
 Vries, Dr. A. G. C. de, Keizersgr. 633.
 Vries, Chr. H. G. de, Singel 146.
 Vries, D. H. de, Tesselschadestraat 20.
 Vries Szn., Kl. de, Alex. Boersstraat 13.
 Vries, R. W. P. de, Singel 146.
 Vries **Czn.**, Mr. S. de, Keizersgr. 323.
 Vriesendorp, J., Heerengracht 423.
 Vrij, C., Frans van Mierisstraat 49.
 Waay, Prof. N. van der, Stadhouderskade 86.
Wageman, J., Nieuwe Leliestraat 30.
 Walenkamp **Czn.**, H. J. M., Plantage Middenlaan 26.
Waller, F. G., Vondelstraat 73.
 Warendorf **Jr.**, S., Koningslaan 36.
 Wayenburg, Dr. G. A. M. van, Heerengracht 482.
 Weinrich, L. A., Joh. Verhulststr. 137.
 Westendorp, Mr. H. K., Weteringschans 75.
 Westerdijk, Ds. P. B., Van Breestr. 113.
 Westermann, Ds. C. F., Nicolaas Witr**senkade** 34.
Westrum, W. A. Schade van, **Keizersgracht** 206.
 Wibaut, F. M., Weesperziide 32.
 Wieder, **Dr.** F. C., Singel 42 1.
Wiegman, P. P., Hobbemastraat 20.
 Wielen, Prof. P. van der, **Willemsparkweg** 209.
 Wijk, Ds. P. van, Tesselschadestraat 1.
 Wilde, F. W. J., Vondelstraat 79.
 Wilde, L. J. de, Valeriusstraat 196.
 Willeumier, Mr. Jb., P. C. Hoofstr. 174.
Willet, M., Stadhouderskade 138.
Wilmink, J., Vondelstraat 30.
 Winkel, Prof. Dr. J. te, **Keizersgracht** 48.
 Wolf Hzn., A. H., Prinsengr. 866.
 Wolsak, R. J., O. Z. Voorburgwal 300.
 Worst, Mr. J. H., Keizersgracht 387.
 Zaal van Nieuwveen en Uiterbuurt, G. A. F., Oosterpark 57.

Zahn Jr., G. P., Leidschegracht 112.	Zwaan, Dr. J. P. Kleiweg de, Plantage Middenlaan 58.
Zanten, Mr. Dr. J. H. van, Frans van Mierisstraat 52.	Zwart, B. C. E., Stadhouderskade 152.
Zoethout, D. A., Keizersgracht 175.	Zweep, Mr. C. van der, Teniers straat 6.
Zur Mühlen, J. P., Gabriël Metsustr. 12.	

GEWONE LEDEN BUITEN AMSTERDAM.

Aa, G. van der, Randerode, Hilversum.	Bos, Dr. P. C.M., Meerweg 14, Bussum.
Alderwerelt, Chs. F. de Roo van, villa Kijkduin, Bloemendaal,	Brandeler, Jhr. Mr. P. A. J. van den, Leeuwarden.
Alewijn , A. C. M. ridder, Amersfoort.	Broers, H. A., Van Blankenburgstraat 10, 's-Gravenhage .
Ancher , H. C. M. Brouwer, Laan van Meerdervoort 106, 's-Gravenhage .	Bruynesteyn, B. J. A., Van Weede van Dijkveldtstraat 60, 's-Gravenhage .
Avis, Joh. G., Zeeweg C 29, Wijk aan Duin.	Bueren, Dr. J. Lammerts van, Zetten.
Backer , Jhr. A. Bas, Overveen.	Bussy, Mr. A. le Cosquino de, Nieuwe gracht 38, Utrecht.
Backer , Jhr. Mr. F. G. W. J., Juliana van Stolberglaan 15, 's-Gravenhage .	Calkoen, Jhr. Mr. A., Maliestr. 3, Utrecht .
Bakker, C. André B., Brediusweg 6, Bussum.	Calkoen, Mr. J. F. van Beeck , Kromme Nieuwegracht 27, Utrecht.
Bas, Lt.-Gen. F. de, Riouwstraat 15, 's-Gravenhage .	Clercq, A. de, Aerdenhout.
Bastert, J. J., Koninginnegracht 18, 's-Gravenhage .	Coningh, Mr. A. D. van Assendelft de, Bothalaan 90c , Baarn.
Beek-IJzenhoed Grevelink, Mevr. Mr. E. F. van, Utrechtscheweg 253, Amersfoort.	Loops, Mej. Gerda, Eemnesserweg 56, Baarn.
Berlage Nzn., Dr. H. P., Scheveningen.	Court, W. del, 47a Blenheim Crescent, Nottinghill, Ladbroke Grove, London W.
Bicker , Jhr. P. H., kasteel Moers bergen, Doorn.	Crommelin, Mr. A., Vianen.
Bijleveld , W. J. J. C., Oegstgeesterlaan 2a , Leiden.	Crommelin, H. S. M. van Wickevoort, Houtmanstraat 8, Sloten (N. H.).
Blaauw, A. J., 's-Graveland .	Dam, H. A. Th. van, Nieuwegracht 80, Haarlem.
Bom, G. Dzn., H. G., Hooge Der Aa 18, Groningen.	Deinse, J. H. L. van, Prinsessestraat 9 , Heemstede.

Dokkum, J. D. C van, Parklaan la, Bussum.	Helsdingen. L. J. van Beuningen van, Barentzstraat 36, 's-Gravenhage.
Dommer van Poldersveldt, Jhr. J. Y. H G. G., huize Westerbeek, Beek.	Helsdingen, Dr. R. van Beuningen van, Singapore ; p/a. Gebr. Schröder, Ro kin 50, Amsterdam.
Duwaer, H. P., Kwartelstraat 22, Utrecht.	Hennus, Mr. M. F., Burgemeester Schooklaan 2, Hilversum.
Eekhof , Prof. Dr. A., Witte Singel 56, Leiden.	Honig Jzn., G. J., Zaandijk.
Eijma, P. J., Berg en Vaart, Anke veen.	Huffel, A. J. van, De Riemerstraat 154, 's-Gravenhage.
Eland, J. C , Julianastraat, Haarlem.	Itersen, G. van, Boomborglaan 31, Hilc versum.
Enschedé, Mr. Ch., Dreef, Haarlem.	Mr. F. A., Prins Mauritslaan 110, 's-Gravenhage.
Enschedé, Mr. Joh., huize Ipenrode, Jas, Heemstede.	Jong, E. W. de, 18, Fortune Green Road, West Hampstead, London, N.W.
Enschedé, Mej. J. L., huize Vlughoven, Santpoort.	Kernkamp, W. J., Edam.
Epen, D. G. van, Adelheidstraat 188, 's-Gravenhage.	Kronenberg, Mej. M. E., Singel 11, Deventer.
Fabius, Gen.sMaj. A. N. J., Parklaan 26, Bussum.	Lennepe, Jhr. Mr. D. E. van, Heem stede.
Fischer, R. , Egmond aan den Hoef.	Lennepe, D. J. van, huize Welgelegen, Heemstede.
Folmer, Tidde, Gelderschekade 18, L Rotterdam.	Lennepe, Jhr. Mr. Frank K. van, Zeer weg 22, 's-Gravenhage.
Geer, Jhr. E. Lintelo de, Zeist.	Lennepe, Jhr. Dr. M. F. van, villa Dunewalde, Aerdenhout.
Goeijen, J. de, huize Angerenstein, Velperweg, Arnhem.	Loeff, J. D. Rutgers van der, Haarlem.
Gonnet, C. J., Haarlem.	Loos, J. C. van der, Nieuwerkerk a. d. IJsel .
Gosses, Prof. Dr. I. H., Groningen.	Mersch, Mr. A. A. van der, huize Westerhoeve, Bentveld, Zandvoort,
Gouda, H. , Wilhelminapark, Baarn.	Mersch, H. M. van der, villa Heere wegen, Zeist.
Graaf, J. J., Duinrust, Overveen.	Meulenhoff, J. M., Boschlaan, Bussum
Groot, Mr. P. Hofstede de, Aerdenhout.	
Hake, Dr. J. A. vor der, Van Hogena dorpsplein 8, Rotterdam.	
Heerde , Mr. J. van, Heerenstraat, Bussum.	

- Middelhoven, C. W., Westzijde 91, Zaandam.
- Molsbergen, Dr. E. C. Godée, Van Beuningestraat 130, 's-Gravenhage.
- Muller van Voorst, H., Loenen o/d. Veluwe.
- Muller van Voorst, J. J., Schelmsche weg, Oosterbeek.
- Ouwenaller, E. René van, Ouden Engzweg 4, Hilversum.
- Peters, C. H., Surinamestraat 42, 's-Gravenhage.
- Pont, Prof. Dr. J. W., Willemslaan 28, Bussum.
- Posthumus, Prof. Mr. N. W., Heemzraadssingel 309, Rotterdam.
- Puhringer, J. H., Daendelsweg 8, Apeldoorn.
- Reepmaker, J., Westersingel 37, Rotterdam.
- Rees, Prof. Dr. J. van, Godelindeweg 20, Hilversum.
- Regt, W. M. C., Oudshoorn.
- Reijers, A. J., Burgwal 34, Kampen.
- Robbers Jr., Mr. J. G., Westerhoutzpark 23, Haarlem.
- Röell, Jhr. H. H., Wilhelminapark 32, Haarlem.
- Rössing, J. H., Schotersingel 12, Haarlem.
- Rueter, Georg, Sloterdijk.
- Rutgers van Rozenburg, Jhr. D., 's-Gravenhage.
- Schoonenbeek, H. P., Soest.
- Schott, Kol. P. J. G., Archimedeszstraat 39, 's-Gravenhage.
- Six, Jhr. W., Jagtlust, Hilversum.
- Smeth, Mr. F. F. Baron de, Ferwerd (Fr.) Soest, Mej. M. I. van, Burgstraat 69, Utrecht.
- Sparenberg, F., Van de Vinnestraat 19, Haarlem.
- Stephan, Dr. B. H., Zwolle.
- Sterck, Mr. B. J. A., Koninginnegracht 30, 's-Gravenhage.
- Tienhoven, Mr. P. G. van, Hertenlust, Dreef, Haarlem.
- Trip, Jhr. H., Heuvellaan 36, Hilversum.
- Verburgt, Ds. J. W., Nigtevecht.
- Visser, Prof. Chr. K., Koornmarkt 67, Delft.
- Waller, Mr. Herm., Zijlweg 91, Haarlem.
- Weissman, A. W., Haarlem.
- Wiessing, Mr. H. P. L., Blaricum.
- Wildschut, J., Jisp.
- Woelderren, C. A. van, Korte Poten 32, 's-Gravenhage.
- Wolterbeek, R. Dan., 1-3 Ann Street, New York, P. O. B. 447.

KRONIEK VAN AMSTERDAM

VAN 1 JANUARI 1915 TOT 31 DECEMBER 1915
SAMENGESTELD DOOR DR. JOH. C. BREEN

JANUARI 1915

25-jarig jubileum van J. M. Hillesum, conservator der Bibliotheca Rosenthaliana.

Maandag 4

De Gemeenteraad verleent eervol ontslag aan J. Meier als commandant der brandweer.

Woensdag 6

De Gemeenteraad besluit tot verlenging van lijn 9 der gemeente-tram tot de De Ruyterkade en van lijn 17 tot aan het Stationsplein.

Woensdag 6

De Gemeenteraad keurt overeenkomsten goed tot electriciteitslevering aan Nieuwendam en tot waterlevering aan Nieuwer-Amstel.

Woensdag 6

De Gemeenteraad keurt den aankoop goed van het huis Heerengracht 509/511.

Woensdag 6

De Burgemeester neemt in den Gemeenteraad afscheid.

Woensdag 6

Ter gelegenheid van den dies der gem. Universiteit houdt de rector magnificus, prof. dr. A. Bruining, eene rede over „het karakter en de betekenis van theologische faculteiten aan onze openbare Universiteiten”.

Vrijdag 8

In de Conradstraat wordt een bootwerker door zijn zoon doodgestoken.

Zaterdag 9

† A. L. van Minden, administrateur van de Beurs voor den Diamanthatel, op 61-jarigen leeftijd.

Maandag 11

Opening der nieuwe Hortus-gebouwen.

Woensdag 13

Installatie van W. J. Mac Alonan als commandant van het Leger des Heils, ter vervanging van W. Ridsdel.

Woensdag 13

Jhr. mr. dr. A. Roëll treedt af als burgemeester; dr. N. M. Josephus Jitta treedt als waarnemend burgemeester op.

Vrijdag 15

† Jhr. J. H. van Reigersberg Versluys, op 72-jarigen leeftijd, te Heemstede.

Vrijdag 15

Opening der tentoonstellingen van oudheden en schilderijen, Heerengracht 509 en bij Frederik Muller & Co.

Zaterdag 16

Prof. mr. dr. R. Kranenburg aanvaardt het hoogleeraarsambt aan de gem. Universiteit met eene rede over „de betekenis der rechtsvergelijking voor de rechtsphilosophie”.

Maandag 18

Huldiging van L. F. Bourgonjon, afgetreden leeraar aan de Kunstnijverheidsschool Quellinus.

Dinsdag 19

In gebruik neming van het Antoni van **Leeuwenhoek-huis**, Keizersgracht 706, als Nederlandsch **Kanker-instituut**.

Dinsdag 19

Begin van het venten met in de Zuiderzee gevangen **spiering**, vanwege het Centraal Bureau voor den afzet van visch.

Woensdag 20

† M. J. G. Mulder (Maurice Meunier), tooneelspeler, op **43-jarigen** leeftijd.

Woensdag 20

Opening der **liefdadigheids-tentoonstelling** in **Arti et Amicitiae**.

Zaterdag 23

Afscheid van ds. C. J. Lammerink als predikant bij de Nederduitsche Hervormde Gemeente.

Zondag 24

† D. v a n B o s s e, assuradeur, op **68-jarigen** leeftijd.

Zondag 24

Op de Kattenburgerbrug wordt de **politie-agent Titse** l er doodgestoken.

Tot predikant bij de Nederduitsche Hervormde Gemeente wordt beroepen ds. A. B. te Win ke 1 te Arnhem, door wien het beroep niet wordt aangenomen.

Maandag 25

Staking van kolenwerkers bij de N. V. Algemeene Brandstoffenhandel en den **volgenden** dag ook bij de firma Lückcrath (geëindigd 29 Januari).

Maandag 25

† H. Brouw er, hoofd der O. L. School n°. 7, op **50-jarigen** leeftijd.

Maandag 25

De Koningin brengt een bezoek aan de tentoonstelling Heerengracht 509 en aan het atelier van mevr. Van **Duijl-Schwartzc**.

Vrijdag 29

FEBRUARI 1915

Staking van veemarbeiders aan het **pak-huis** Koningin Emma van het Vriesseveem.

Maandag 1

S tak i n g van kolendragers bij het **Amsterdamsch** Goederenvervoer (geëindigd 7 Febr).

Woensdag 3

Afscheids-college van prof. dr. C. Win k l e r.

Vrijdag 5

De **Koningin-Moeder** bezoekt het **Observatie-huis** voor jongens, het **Kanker-instituut** en de tentoonstelling in het huis Six, Heerengracht 509.

Vrijdag 5

† Ds. J. M. Snethlage, predikant bij de Nederduitsche Hervormde Gemeente, op **63-jarigen** leeftijd.

Zaterdag 6

In alle R. K. Kerken wordt gebeden **voor** den vrede.

Zondag 7

Opening der tentoonstelling van **kunstwerken**, ten bate van het Nederlandsch **Steun-comité** voor beeldende kunstenaars

in het Stedelijk Museum. **Zondag** 7

Afscheid van S. H o u t h a k k e r, hoofd van het onderwijs in het Nederlandsch **Israëlietisch** Jongensweeshuis. **Zondag** 7

Eerste voorstelling van het anarchistisch v o l k s t o o n e e l in het Paleis voor **Volksvlijt**.

Maandag 8

Heropening der sinds 29 Juli 1914 gesloten Effectenbeurs.

Dinsdag 9

De justitie doet huiszoeking bij eene de s k u n d i g e op de Prinsengracht.

Dinsdag 9

de Installatie van ds. J. C. Schröder als **predikant-directeur** der Luthersche **Diakonen** rinrichting.

Dinsdag 9

De Gemeenteraad verwerpt met 28 tegen 8 stemmen eene **motie-Fabius** tot uitstel der behandeling van de voordracht in zake de verbetering der volkshuisvesting.

Woensdag 10

De Gemeenteraad verleent eervol ontslag aan prof. dr. C. Win kl er als hoogleeraar aan de gem. Universiteit. **Woensdag 10**

De Gemeenteraad keurt het gunstig **praecadvies** van B. en W. goed op het verzoek van kerkvoogden der Nederduitsche Herr vormde Gemeente om voor den aanvang der godsdienstoefeningen de k l o k k e n in de torens der **Oude, Zuider** en Westerkerken te mogen luiden. **Woensdag 10**

De Gemeenteraad neemt eene voordracht aan tot onteigening van gronden ten oosten van het Weesperpoortstation. **Woensdag 10**

De Gemeenteraad keurt eene voordracht goed ter verbetering van den toegang tot de Vijzelstraat en van de brug over den Singel. **Woensdag 10**

De Gemeenteraad machtigt B. en W. tot het doen aanleggen van eene b a g g e r b e r g p l a t s in den Buiksloterhampolder. **Woensdag 10**

De Gemeenteraad keurt eene voordracht **goed om** bij den Staat eene geldleening aan te gaan tot een bedrag van f 10.000.000. **Woensdag 10**

De Gemeenteraad verhoogt het aan B. en W. in verband met de tijdsomstandigheden **toegestaan krediet** met f 500.000. **Woensdag 10**

De Gemeenteraad benoemt tot lector in de tropische geneeskunde dr. W. A. K u e n e n. **Woensdag 10**

25-jarig jubileum van J. M. Pennink. directeur der **gemeente-waterleidingen**. **Woensdag 10**

25-jarig jubileum van prof. jhr. dr. J. Six als hoogleeraar aan de **Rijks-Academie** voor beeldende kunsten. **Zaterdag 13**

Tot predikant bij de Gereformeerde Kerk **Overtoom(Amsterdam-Zuid)** wordtberoepen dr. J. G. Geelkerken, te Epe. **Woensdag 17**

† J. W. Schut Jr., bekend **oud-rederijker**, op **75-jarigen** leeftijd. **Z o n d a g 21**

De Gemeenteraad neemt eene voordracht aan om voor eenzelfde bedrag als Zaandam deel te nemen in de kosten der **voorbereiding** van de plannen tot aanleg van een electriche tram in de Zaanstreek. **Woensdag 24**

De Gemeenteraad besluit tot e l e c t r i c i t e i t s l e v e r i n g aan Landsmeer. **Woensdag 24**

De Gemeenteraad verwerpt eene voordracht tot overneming van het **badhuis-Obelt** en neemt een **voorstel-Hendrix** c.s. aan om het voorschot door de Gemeente toegekend, te verhoogen van f 125.000 op f 160.000. **Woensdag 24**

De Gemeenteraad besluit de voordracht in zake de verbetering der **volkshuisvesting** in de afdeelingn te onderzoeken. **Woensdag 24**

B i d u u r, met het oog op den nood der tijden, in de Gereformeerde kerken. **Woensdag 24**

Bij Koninklijk Besluit wordt J. W. C. T e l l e g e n, directeur van het gemeentelijk **Bouw- en woningtoezicht**, benoemd tot **B u r g e m e e s t e r** van Amsterdam, met ingang van 15 Maart 1915. **Donderdag 25**

De Gemeenteraad verwerpt een **voorstel** De Miranda c.s. tot het bij wijze van proef inrichten van twee v o l k s k e u k e n s. **Donderdag 25**

De Gemeenteraad keurt eene voordracht goed tot instelling van eene **S c h o o n h e i d s c o m m i s s i e**. **Donderdag 25**

Het Gerechtshof veroordeelt H. C. J. ' W i j n o o g s t, wegens vergiftiging, tot 10 jaren gevangenisstraf. **Donderdag 25**

50-jarig jubileum van Alex. **Faassen** Sr., tooneelspeler. **Vrijdag 2 6**

† W. H o v y, oud-lid van den Gemeentes raad, oud-directeur van de bierbrouwerij

De Gekroonde Valk, op 74-jarigen leeftijd, te Zeist.

MAART 1915

Tot predikant bij de **Evangelisch-Luthersche** Gemeente wordt beroepen ds. A. D. We m s e, predikant te 's Gravenhage.

Maandag 1

Bij een vechtpartij op de Prinsengracht bij de Elandsstraat wordt de 60-jarige zand-schipper J. van Woud v e r m o ord.

Maandag 1

† Th. Coo l, oud-voorzitter van **Doctrina**, op 71-jarigen leeftijd.

Woensdag 3

† Prof. dr. A. J. H. W. Brandt, oud=hoogleraar aan de gem. Universiteit, op 59-jarigen leeftijd.

Donderdag 4

† J. Ph. Marmelstein, op 61-jarigen leeftijd.

Zaterdag 6

Bij den Gemeenteraad komt bericht in dat mr. **Everwijn** Lange ontslag neemt als raadslid.

Woensdag 10

De Gemeenteraad besluit tot verlening van lijn 4 der gemeentetram tot aan de Trompstraat.

Woensdag 10

De Gemeenteraad keurt eene voordracht goed tot den bouw van 4 tijdelijke barakken, elk voor 40 **gasthuis-patiënten**, en van een zusters huis voor 75 verpleegsters op het terrein van het **Wilhelmina-gasthuis**.

Woensdag 10

Een **voorstel-Nolting** c.s. tot ge meent e-lijkenverkoop van groenten en vet wordt, na bespreking in den Gemeenteraad, **ngetrokken**.

Woensdag 10

† D s. C. van Proosdij, predikant bij de Gereformeerde Kerk, op 56-jarigen leeftijd.

Donderdag 11

Aanbieding van een huldeblijk door het personeel van het gemeente@ k **Bouw** en **wo**-ningtoezicht aan den aftredenden directeur

T e l l e g e n.

Vrijdag 11

Door de besturen van een vijftiental Bouwverenigingen wordt den heer **Tellegen** een huldeblijk aangeboden.

Zaterdag 13

Installatie van burgemeester J. W. C. **Tellegen**.

Maandag 15

† Dr. B. Tr o u w, arts, op 49-jarigen leeftijd.

Donderdag 18

† N. G. van Kampen, uitgever, op 65-jarigen leeftijd.

Vrijdag 19

25-jarig jubileum van P. Stro o m e r, rector van het **Sint-Bernardusgesticht**.

Maandag 22

De koninklijke familie, brengt een nietofficieel bezoek aan de stad, De **Ko**-ningin en de Prins bezoeken het Bureau voor handelsinlichtingen en de **Algemeene** Nationale tentoonstelling in het stedelijk Museum.

Woensdag 24

Opening der bazar in **Arti** ten voordeele van het **Steun-comité**.

Woensdag 24

De Koningin en de Prins bezoeken het Aquarium, de Kweekschool voor de Zeevaart en den Bazar 1915. De Prins brengt een bezoek aan het Antoni van Leeuwenhoerhuis, aan de Nederlandsche Handelmaatschappij en aan de Grootte Club.

Donderdag 25

De Koningin bezoekt het **kleerendepôt** van het Algemeen **Steun-comité**, **Heeren**-gracht 124, en de Gemeentelijke **Werkver**-schaffing voor kleedermakers in de **Agnie**-school, maakt des middags een militairen inspectietocht en bezoekt des avonds een drietal Militairenrtehuizen. De **P r i n s** woont een **Roodekruis-oefening** bij in den **om**-

trek van Wormerveer. **26j**

De Koningin bezoekt de Marinewerf, het Tehuis voor schoolgaande kinderen in de Nic. Beetsstraat en het bureau van het Steuncomité in de voormalige Waag op de Nieuwmarkt. De Prins bezichtigt het Observatiehuis in de Vosmaerstraat, het kantoor der Coöperatieve Vereeniging Centraal Beheer, Singel 130, bezoekt in den middag Haarlem, woont vervolgens eene vergadering bij van het Oranjekruis en daarna de uitvoering der **Matthäus-Passion** in het Concertgebouw. **Zaterdag 27**

De Koningin en de Prins wonen de godsdienstoefening bij in de Oranjekerk, waar ds. J. J. van Noort predikt over Joh. 19 : 28. De Koningin bezoekt de Teekenschool voor Kunstambachten in de Da Costastraat en de Prins woont eene sport-

demonstratie in het Stadion bij.

Zondag 28
Brand in eene mandenmakerij aan den Omval, waarbij de Amsterdamsche brandweer hulp verleent. **Zondag 28**

De Koningin doet een militairen inspecties tocht. De Prins bezoekt de beide Telefooncentrales, het bureau van Liefdadigheid naar Vermogen en de Effectenbeurs. Vertrekder koninklijke familie te 4.15.

Maandag 29
De Gemeenteraad machtigt B. en W. tot het aangaan eener overeenkomst met Ouder-Amstel tot waterlevering.

Woensdag 31
Opening van het gebouw Neptunus, N.Z. Voorburgwal 128/130, van de Vereeniging van Nederlandsche gezagvoerders en stuurlieden ter koopvaardij. **Woensdag 31**

APRIL 1915

Socialistische vrouwen~betoging voor den vrede. **Donderdag 1**

De Gemeenteraad neemt, na bespreking in drie zittingen, met 31 tegen 13 stemmen eene voordracht aan tot verbetering der volkshuisvesting. **Donderdag 1**

† Pater B. Cramer, kapelaan in de parochie van den H. Ignatius (R.K. Kerk de Zaaier), op 69-jarigen leeftijd.

Donderdag 1
Eerste Paaschdag. **Zondag 4**

Tweede Paaschdag. **Maandag 5**
Opening van het Natuur- en geneeskundig congres in de aula der gem. Universiteit (gesloten 10 April). **Donderdag 8**

Natuurwetenschappelijke tentoonstelling in Artis. **Donderdag 8**

Prins Hendrik woont een gedeelte der zittingen van het Natuur- en geneeskundig

congres bij. **Vrijdag 9**
Plaatsing van een gedenksteen ter eere van prof. T. Place in het physiologisch laboratorium. **Vrijdag 9**

† C. Hesse, leeraar in de gymnastiek en het schermen, op 63-jarigen leeftijd. **Dinsdag 13**

50e vergadering van Moderne Theologen (ook 14 April). **Dinsdag 13**

Arrestatie van eene deskundige in de Egelantiersstraat. **Woensdag 14**

† P. C. Adrian, oudleeraar in de gymnastiek, op 70-jarigen leeftijd te Haarlem. **Vrijdag 16**

Tot hoofdcommies ter Secretarie, afdeling Algemeene Zaken, wordt benoemd mr. S. J. van Lier. **Vrijdag 16**

† J. P. H. Kelly, tooneelspeler, op 60-jarigen leeftijd. **Zaterdag 17**

Opening der le tentoonstelling van

den Hollandschen Kunstenaarskring in het Stedelijk Museum. 18
 Opening der voorjaarstentoonstelling in **Arti et Amicitiae**. Zondag 18
 Opening **eener** tentoonstelling van werken van Toorop, in het gebouw De Roos. Zondag 18
 Samenkomst van leden der op p o s i t i e in de S.D.A.P. **Zondag** 18
 † mr. N. C. Vogel, toonkunstenaar, op **40-jarigen** leeftijd. **Zondag** 18
 Verkoop van de **tuberculose-bloem**; opbrengst f7752.67. **Woensdag** 21
 Brand in eene chemische fabriek aan de Buyskade. **Woensdag 21**
 Onthulling van een gedenksteen op het graf van den vermoorden **politie-agent** Titseler op de Nieuwe Oosterbegraafplaats. **Woensdag 21**
 Eerste steenlegging voor de C e n t r a l e I s r a e l i e t i s c h e Ziekenverpleging, Frans van Mierisstraat. **Woensdag 21**
40-jarig jubileum van C. C. Schoons h o v e n, tooneelspeler. **Woensdag 21**
 Opening van het nieuwe speelterrein van de **buurtvereniging** Westerkwartier aan het Van Beuningenplein. **Zaterdag** 24

MEI 1915

Openstelling van den spoorweg **Amsterdam-Aalsmeer**. **Zaterdag** 1
 Lijn 14 der gemeentetram, tot dusverre Van Hallstraat-Dam, wordt doorgetrokken tot het Javaplein. **Zaterdag** 1
 1 Meirbetoogingen. **Zaterdag** 1
50-jarig jubileum van R. W. P. de Vries. **Zaterdag** 1
25-jarig jubileum van J. J. C. H a r d e n s b e r g, ingenieur bij de gem. gasfabrieken. **Zaterdag** 1
25-jarig jubileum van W. **Rauwen hoff**,

Samenkomst in Krasnapolsky van **afgevaardigden van zeilverenigingen**, ter **voorbereiding** van een congres voor watersport. **Zaterdag** 24
 Dr. J. G. van Dillen opent zijne lessen als **privaat-docent** aan de gem. Universiteit met eene openbare les over „**duurtemaat**”-regelen te Amsterdam in de 17e eeuw”. **Maandag 26**
 Tot predikant bij de Nederduitsche **Her**vormde Gemeente wordt beroepen ds. B. J. C. Rij nders te Doorn, door wien het beroep niet wordt aangenomen. **Maandag 26**
 Tengevolge van het uiteenspringen van een l a n t r e n op de **Kattenburgerbrug** wordt een zevenjarig meisje gedood. **Maandag 26**
25-jarig jubileum van P. K ö h l e r, tooneelspeler. **Dinsdag 27**
 Voor het eerst wordt slechts de helft der straatlantaarns ontstoken. **Donderdag 29**
 Herdenking van het **50-jarig** bestaan van het Nederlandsch Israëlietisch **Jongensweeshuis**, Amstel 121. **Vrijdag 30**
 Brand, Rapenburg 35. **Vrijdag 30**

chef van dienst bij de H. S. M. **Zaterdag** 1
 Afscheid van F. Lettinga en installatie van N. van **Rooijen** als hoofd der **bijzondere** school De Wittenkade 75. **Zaterdag** 1
 † K. C. W i e r s m a, burgemeester van **Buiksloot**, **oudlid** van den Gemeenteraad, op **55-jarigen** leeftijd. **Zaterdag** 1
 † J. S w a g e r m a n, makelaar, op **70-jarigen** leeftijd. **Zondag** 2
 Dr. J. Schrijver opent zijne lessen als

<p>privaat-docent aan de gem. Universiteit met eene openbare les over de chymologische grondslagen der diaetiek.</p>	<p>Algemeene ledenvergadering van het Genootschap Amstel odam urn.</p>
<p>40-jarig jubileum van Au g. T. C. K i e hl, tooneelspeler.</p>	<p>Vrijdag 7 † A. H. L. O b r e en, oudnedeacteur van D e T e l e graaf, op 69-jarigen leeftijd.</p>
<p>† E. Vita Israël, makelaar, op 83-jarigen leeftijd.</p>	<p>Zaterdag 8 † S. A l s b e r g, bankier. Zondag 9</p>
<p>In den Gemeenteraad wordt de ontslag-aanvraag medegedeeld van het raadslid C. L. M. Lambrechtsen van Ritthem.</p>	<p>De ledenvergadering van het departement Amsterdam der Maatschappij tot N ut van 't Algemeen besluit tot de stichting van een nieuw departements-gebouw.</p>
<p>De Gemeenteraad besluit tot e l e c t r i c i t e i t s l e v e r i n g aan Diemen.</p>	<p>Maandag 10</p>
<p>De Gemeenteraad neemt met 25 tegen 15 stemmen een voorstel-Matthysen c.s. aan, om B. en W. uit te noodigen ook ge-huwde onderwijzeressen op de lijst der bij voorkeur benoembaren te plaatsen.</p>	<p>25-jarig jubileum van mevr. Engelen-Se w i n g, opera.zangeres. Dinsdag 11 Hemelvaartsdag. Donderdag 13</p>
<p>Woensdag 5</p>	<p>† mr. W. baron Röell, oud-wethouder, op 78-jarigen leeftijd te 's Graveland. Vrijdag 14</p>
<p>De Gemeenteraad neemt eene voordracht aan tot de benoeming van een directeur van het m ar k t w e z e n en de oprichting van markthallen.</p>	<p>Opening der 5e Internationale tent oon-stelling van de Onafhankelijken, in het gebouw aan den Amstelveenschen Weg. Zaterdag 15</p>
<p>De Gemeenteraad besluit tot ongewijzigde handhaving der verordening op de w i n s k e l s l u i t i n g.</p>	<p>Opening der 24e jaarlijksche tentoon-stelling van Sint Lucas, in het Stede-lijk Museum. Zondag 16</p>
<p>De Gemeenteraad benoemt tot commandant der brandweer C. Gordijn Jr.</p>	<p>Ten stadhuize worden door belanghebben-den bij het ha v e n b e d r i j f voorloopige be-sprekingen gehouden over de oprichting van eene Arbeidsbeurs. Maandag 17</p>
<p>Woensdag 5</p>	<p>Tot lid van den Gemeenteraad voor district VI wordt zonder stemming gekozen F. Raedt. Dinsdag 18</p>
<p>Op eene vergadering der Vereeniging voor vrouwenkiesrecht treden eenige buitenlandsche leden van het in den Haag gehouden Internationale vrouwencongres op.</p>	<p>Opening der Studentensociëteit Nos Jungit Amicitia in het gebouw Eensgezind-heid. Dinsdag 18</p>
<p>Woensdag 5</p>	<p>Opening van het derde Boddaert-tehuis, 2e Jan Steenstraat 102. Woensdag 19</p>
<p>Begin van den gemeentelijken verkoop van goedkoope visch, op 17 plaatsen.</p>	<p>Ten Stadhuize wordt een begin gemaakt met de uitreiking van b r o o d k a a r t e n, ter bekoming van ongebuild brood. Zaterdag 2 2</p>
<p>Viering van het 50-jarig bestaan van het E m m a - K i n d e r z i e k e n h u i s.</p>	<p>Donderdag 6</p>
<p>Opening eener bloemententoonstelr l i n g in Krasnapolsky, ten bate van het Algemeen Steuncomité. Donderdag 6</p>	<p>Woensdag 6</p>

Jaarvergadering der Liberale Unie in Parkzicht.

Eerste Pinksterdag.

De gemeentetram vervoert 333.110 passagiers.

Zondag 23

† mr. L. Zegers Veeckens, oud-lid van den Gemeenteraad, te Heemstede.

Zondag 23

Tweede Pinksterdag.

De gemeente tram vervoert 385.208 passagiers.

Maandag 24

De Hooge Raad bevestigt het vonnis, waar bij H. C. J. Wijnogst, wegens poging tot vergiftiging van zijn broeder, werd veroordeeld tot 10 jaren gevangenisstraf.

Dinsdag 25

† Jacobus Polak, oud-lid van den Gemeenteraad, op 75-jarigen leeftijd.

Dinsdag 25

Brand, le Lindendwarsstraat 12a.

Dinsdag 25

Brand, Valkenweg 20.

Woensdag 26

† G. Goedhart, oud-voorzitter van den Algemeenen Nederlandschen Timmerliedenbond.

Woensdag 26

Inwijding van het nieuwe Sint-Bernardus aan de Nieuwe Passeerderstraat.

Donderdag 27

† Mevr. wed. J. Vaz Nunes-Sequeira, directrice van het Portugeesch-Israëlietisch Ziekenhuis, op 74-jarigen leeftijd.

Donderdag 27

Bij het leggen der fundamenten voor perceel Rokin 62, wordt een pot met oude munten gevonden.

Vrijdag 28

Afscheid van ds. W. D. Lint h o u t, predikant bij de Evangelische Gemeente.

Zondag 30

Herdenking van het 50-jarig bestaan der Broederschap van het Heilig en Onbevlekt Hart van Maria in de parochiekerk van den H. Willibrordus binnen de veste.

Zondag 30

101ste Synodale vergadering der Evangelisch-Luthersche Kerk.

Maandag 31

† L. V. Din gemans, gep. luit.kolonel der genie, O.I.L., op 70-jarigen leeftijd.

Maandag 31

J U N I 1 9 1 5

Algemeene vergadering van de Remonstrantsche Broederschap (ook 2 Juni), waarop o.a. aan vrouwen het optreden als predikant wordt toegestaan.

Dinsdag 1

Installatie van C. Gordijn Jr. als commandant der brandweer.

Dinsdag 1

Brandstichting, Korte Koningdwarsstraat 1.

Dinsdag 1

De Gemeenteraad vereenigt zich met eene voordracht van B. en W. om hen te machgen tot de oprichting en het exploiteeren als bedrijf van een dienst ter voorziening der bevolking met versche en gebakken visch.

Woensdag 2

Intrede van dr. J. G. Geelkerken als predikant bij de Gereformeerde Kerk Overtoom (Amsterdam-Zuid).

Woensdag 2

† Mej. P. van der Steen (moeder Dionsia), overste der St. Leoschool aan de Spaarndammerstraat.

Woensdag 2

† Prof. dr. H. D. J. J. Hertz, oud-hoogleeraar aan de gem. Universiteit, op 83-jarigen leeftijd, te Weimar.

Zondag 6

80e Algemeene Kerkelijke Vergadering der Hersteld Evangelisch Luthersche Kerk.

Woensdag 9

Dr. A. W. van Renterghem viert zijn 70sten verjaardag.

Woensdag 9

† Mr. E. van Hall, op **42-jarigen** leeftijd. 10

25-jarig jubileum van E. J e l s m a, directeur der 3e ambachtsschool. **Zaterdag** 12

In s t o r t i n g van een gedeeltelijk gesloopt huis, Laurierstraat 145. **Zaterdag** 12

† A. S a l m G.B zn., architect, op **58-jarigen** leeftijd. **Zondag** 13

Brutale o p l i c h t i n g door **pseudo-recher-**cheurs. Westerstraat 150. **Zondag** 13

Er wordt een begin gemaakt met de **her-**stelling van het tympan **aan den voor-**gevel van het Koninklijk Paleis. **Maandag** 14

Brand. Vinkenstraat 35. **Dinsdag** 15

28e Algemeene Nederlandsche Z e n d i n g s c o n f e r e n t i e . **Woensdag** 16

De Gemeenteraad besluit tot het aangaan **eener g e l d l e e n i n g** van f 10.000.000. **Woensdag** 16

De Gemeenteraad verhoogt het krediet aan B. en W. toegestaan, in verband met de tijdsomstandigheden, opnieuw **met f 500.000.** **Woensdag** 16

De Gemeenteraad besluit het ontruimde politiestadhuis op den N.Z.Voorburgwal bij de Sint Luciënsteeg in te richten tot op en s b a a r p r i v a a t g e b o u w . **Woensdag** 16

De Gemeenteraad besluit tot verbouwing van barak **VII** en van het kantoorgebouw van het **Wilhelmina-Gasthuis.** **Woensdag** 16

25-jarig jubileum van dr. C. Kerbert, directeur van „Artis”. **Woensdag** 16

Afscheid van J. A. P. Bij l, **leeraar** in het Zweedsch aan de Openbare Handelsschool. **Woensdag** 16

Aanbieding van een door Amsterdam g e s c h o n k e n v l a g aan de stad **New-York.** **Donderdag** 24

† K. F. L. Kaiser, **arts**, op **51-jarigen** leeftijd. **Donderdag** 24

Intrede van ds. A. D. W e m p e als **predi-**kant bij de **Evangelisch-Luthersche** Gemeente. **Zondag** 27

† C. P. T. Bi g o t, tooneelspeler, op **77-jarigen** leeftijd. **Zondag** 27

De Minister van Koloniën bezoekt de Nederlandsche fabriek van werktuigen en spoorwagematerieel en de drukkerij der firma De Bussy. **Maandag** 28

Tot predikant bij de Nederduitsche **Hervorm-**de Gemeente wordt beroepen ds. D. den **Breem s** te Rotterdam. **Maandag** 28

Trambotsing op het Damrak. **Dinsdag** 29

Afscheid van dr. Ph. Kooperberg. **me-**disch adviseur der Rijksverzekeringsbank. **Dinsdag** 29

Officiële candidaatstelling voor leden van den Gemeenteraad. **Dinsdag** 29

De Gemeenteraad besluit het rentedragend voorschot van f 410.000 aan de vereeniging Amsterdamsch Bouwfonds voor den bouw van een Tehuis voor ongetrouwde **ar-**b e i d e r s aan de Marnixstraat met f 100.000 te verhoogen. **Woensdag** 30

De Gemeenteraad kent rentedragende **voor-**schotten toe van f 325.000 en van f 687.700 aan de woningbouwvereeniging H e t W e s t e n en aan de woningstichting **Patrimo-**nium, voor den bouw van woningen in de Spaarndammerbuurt. **Woensdag** 30

De Gemeenteraad stelt eene verordening vast op het verlenen van kortingen op de bezoldigingen van personen in dienst der Gemeente. **Woensdag** 30

De Gemeenteraad verleent eervol ontslag aan mr. G. T. J. de Jongh, als voorzitter der commissie van toezicht op de **Arbeids-**beurs en benoemt in zijne plaats den wethouder F. M. Wibaut. **Woensdag** 30

Kolonel P. J. G. Schot t treedt af als Plaats **selijk** Commandant. **Woensdag** 30

JULI 1915

Vice-admiraal G. F. T ydeman treedt af als directeur en commandant der marine te Amsterdam.

Donderdag 1

Te-water-lating van het stoomschip **Barrens**, van de Koninklijke Pakketvaartmaatschappij.

Donderdag 1

Opening der nieuwe school van de Vereeniging voor spraakgebrekkige en achterlijke kinderen in **de Rustenburgerstraat**.

Donderdag 1

† G. A. C. van Goor, oud gemeentelijk inspecteur van het onderwijs, te Nijmegen, op **68-jarigen** leeftijd.

Donderdag 1

Intrede van ds. W. den Hengst als predikant bij de Gereformeerde Gemeente (Jac. v. Lennepkade).

Zondag 4

† M. L. van Ameringen, oud-secretaris van de Nederlandsch Israëlietische Hoofdsynagoge, op **88-jarigen** leeftijd.

Zondag 4

Algemeene ledenvergadering van de Maatschappij tot bevordering der geneeskunst.

Maandag 5

Stemming voor den Gemeenteraad. J. District I: gekozen H. J. den Hertog (v.d., aftr.) met 1700 en mr. G. M. den **Tex** (u.l.) met 1615 st. Voorts verkregen J. H. Huybers (s.d.a.p.) 452, R. **Stenhuis** (s.d.a.p.) 362, C. H. van der Velden (alg. staatsp.) 377 en R. H. Venekamp (alg. Velden (alg. staatsp.) 257 st.

In District II: herstemming tusschen J. ter Haar Jr. (c.h., aftr.) met 1137, J. van den Tempel (s.d.a.p., aftr.) met 1096. dr. W. Polak (s.d.a.p.) met 1047 en H. A. M. van Veen (v.d.) met 363 st. Voorts verkregen H. Cremoes (winkeliers) 276, D. **Wijnkoop** (s.d.p.) 95 en H. de **Wolff** (s.d.p.) 42 st.

District III: gekozen Z. Gulden (s.d.a.p.,

aftr.) met 5726 st. Voorts verkregen prof. mr. P. A. Diepenhorst (a.r.) 2156, A. **Hel- dring** (u.l.) 2891 en D. **Wijnkoop** (s.d.p.) 298 st.

District IV: gekozen I. H. J. Vos (u.l.) met 1885 st. Voorts verkreeg S. de Wolff (s.d.a.p.) 976 st.

District V: gekozen B. C. E. Zwart (u.l., aftr.) met **5193** st. Voorts verkreeg I. **Onsman** (s.d.a.p.) 3323 st.

District VI: gekozen J. N. Hendrix (r.k. aftr.) met 1985 en mr. S. de Vries **Czn.** (a.r., aftr.) met 2060 st. Voorts verkregen

Ch. E. H. Boissevain (v.d.) 927, P. A. C. **Joosten** (s.d.a.p.) 586 en **W. Rus** (s.d.a.p.) 424 st.

District VII: herstemming tusschen prof. mr. D. P. D. Fabius (a.r., aftr.) met 1529, dr. C. de Man (u.l. aftr.) met 1404, J. J. de Roode (s.d.a.p.) met 669 en N. van Hinte (s.d.a.p.) met 622 st. Voorts verkregen W. Duykers (alg. staatsp.) 253 en dr. J. F. Hoekstra (v.d.) 449 st.

District VIII: herstemming tusschen C. Kuiper (r.k.) met 1335, Klaas de Vries (v.d., aftr.) met 1084, Ch. E. H. Boissevain (v.d., aftr.) met 1041 en J. J. de Roode (s.d.a.p.) met 960 st. Voorts verkregen N. Colly (s.d.p.) 33, B. Luteraan (s.d.p.) 58, R. **Stenhuis** (s.d.a.p.) 612 en C. H. van der Velden (alg. staatsp.) 145 st.

District IX: gekozen J. H. Scheltema (v.l., aftr.) met 7397 st.; herstemming **tus- schen** W. de Vlugt (a.r.) met 6504 en J. G. van Kuykhof (s.d.a.p., aftr.) met 5790 st. Voorts verkregen B. Luteraan (s.d.p.) 404, P. Voogd (s.d.a.p.) 5048 en D. **Wijn- koop** (s.d.p.) 657 st.

Donderdag 8

Installatie ten Stadhuize **ceener** commissie van advies ten opzichte van **de** instelling

<p>eener gemeentelijke arbeidsbeurs voor het havenbedrijf. 8</p>	<p>District 11: gekozen J. Van den Tempel (s.d.a.p., aftr.) met 1580 en dr. W. Poel (s.d.a.p.) met 1575 stemmen, tegen 1394</p>
<p>Ongeluk met een motorbootje op het IJ, waarbij de tooneeldecoratieschilder W. F. K. Kn aup en een knaap om het leven komen.</p>	<p>op J. ter Haar Jr. (c.h., aftr.) en 181 op H. A. M. van Veen (v.d.).</p>
<p>Afscheid van dr. J. Kammin ga, leeraar aan de Openbare Hoogere Burgerschool voor meisjes. Zaterdag 10</p>	<p>District VII: gekozen dr. C. de Man (u.l., aftr.) met 2262 en prof. mr. D. P. D. Fabius (a.r.) aftr., met 1970 stemmen, tegen 872 op J. J. de Roode (s.d.a.p.) en 835 op N. Van Hinte (s.d.a.p.)</p>
<p>† Prof. dr. H. T. Karst en, oudhoog- leeraar in de Latijnsche taal en letterkunde aan de gem. Universiteit, op 76jarige leeftijd. Maandag 12</p>	<p>District VIII : gekozen Kl. de Vries (v.d., aftr.) met 2128 en Ch. E. H. Boissevain (v.d., aftr.) met 2065 stemmen, tegen 1487 op C. J. Kuiper (r.k.) en 175 op J. de Roode (s.d.a.p.)</p>
<p>De Gemeenteraad keurt eene voordracht goed tot verbouwing van het pomp ge-ma a l aan den Amstelveenschen Weg. Woensdag 14</p>	<p>District IX: gekozen W. de Vlugt (a.r.) met 7654 stemmen tegen 7589 op J. G. Van Kuykhof (s.d.a.p., aftr.) Vrijdag 16</p>
<p>De Gemeenteraad kent een rentedragend voorschot toe van f 480.000 aan de Algemeene woningbouwvereniging voor den bouw van 169 woningen aan de Schaepmanstraat enz. Woensdag 14</p>	<p>25-jarig jubileum van dr. C. P. B u r g e r J r., bibliothecaris der Universiteitsbibliotheek. Vrijdag 16</p>
<p>De Gemeenteraad keurt eene voordracht goed om lijn 18 der gemeente-tram te doen doorloopen tot den Dam. Woensdag 14</p>	<p>† Jhr. A. H. J. Bowier, van 1904-1913 directeur van het Postkantoor, op 67jarige leeftijd. Vrijdag 16</p>
<p>De Gemeenteraad verleent mr. dr. S. van Brak el eervol ontslag als secretaris van curatoren der gem. Universiteit. Woensdag 14</p>	<p>Afscheid van H. W. Groeneveld, leeraar in de Nederlandsche taal aan de 2e Hoogere Burgerschool m. 3. j. c. Vrijdag 16</p>
<p>Interpellatie-de Miranda in den Gemeenteraad over wettelijke maatregelen tot prijsverlaging van rundvleesch, melk, rijst enz. Woensdag 14</p>	<p>Eene vergadering, belegd door het propaganda-comité der Vereeniging Volksweerbearheid voor algemeenen oefenplicht wordt op schandelijke wijze door anti-militaristen verstoord. Maandag 19</p>
<p>18e Amsterdamsch zendingsfeest in den Tolhuistuin. Woensdag 14</p>	<p>De Gemeenteraad neemt eene voordracht aan tot instelling van een W o n i n g d i e n s t. Woensdag 21</p>
<p>In gebruik neming van de nieuwe v e r k o o p s h a l aan het Abattoir. Woensdag 14</p>	<p>De Gemeenteraad verhoogt het k r e d i t aan B.enW. ten dienste van nijverheid en bedrijven van één op twee miljoen gulden. Woensdag 21</p>
<p>Opening eener door A. Th. Hartkamp georganiseerde ten t o o n s t e l l i n g betreffen de Napoleon, in het Stedelijk Museum. Donderdag 15</p>	<p>3e Z e n d i n g s d a g van de classis Amsterdam der Gereformeerde Kerken, te Bussum. Woensdag 21</p>
<p>Herstemming voor den Gemeenteraad.</p>	<p></p>

De Gemeenteraad besluit tot het houden van eene **woning- en gezinsstelling**.

Donderdag 22

De Gemeenteraad besluit tot steun aan het Rijk voor het maken van eene verbinding van de ontworpen **havens**. **W** est met de oostzijde der gemeente.

Donderdag 22

De Gemeenteraad besluit tot eene uitkeering aan het politiepersoneel wegens niet genoten rustdagen.

Donderdag 22

De Gemeenteraad besluit tot verplaatsing van de inrichting voor uniformkleeding van **Heeregracht 40** naar Keizersgracht 121.

Donderdag 22

Vacantieskinderfeest **Zaterdag 24**
Opening van het **Sint-Agnes-Huis**, Heeregracht 469.

Maandag 26

† J. A. Rust, kunstschilder, op **87-jarigen** leeftijd.

Dinsdag 27

Te-water-lating van het **gouvernements** stoomschip D ene b.

Woensdag 28

Vergadering der Vereeniging voor den vrede, in Frascati, met debat tusschen F. Domela Nieuwenhuis, ds. N. J. C. Schermerhorn en prof. mr. J. A. van Hamel.

Donderdag 29

Moord op de wed. Weinrich, geb. **Mosheuvel**, le Nassaustraat 12. **Zaterdag 31**

AUGUSTUS 1915

Tentoonstelling van werken van Jan Springer, in het gebouw van de **Maatschappij** tot bevordering der bouwkunst.

Dinsdag 3

† **Lion S o l s e r**, tooneelspeler, op **38-jarigen** leeftijd.

Dinsdag 3

Herdenking van het **50-jarig** bestaan der Vereeniging tot werkverschaffing aan hulpbehoevende blinden.

Dinsdag 3

Oprichting van een Schippersbond.

Dinsdag 3

De politie doet een inval bij eene **d e s k u n d i g e** in de Rustenburgerstraat.

Woensdag 4

† **M. A. T e r w e n**, oud **arr.schoolopziener** en **oud-voorzitter** van den Voogdijraad I, op **72-jarigen** leeftijd.

Vrijdag 6

† **C. Ph. J. Clous**, **oud-tooneelspeler**, op **64-jarigen** leeftijd.

Zondag 8

Het **hôtél-café-restaurant S u i s s e**, Kalverstraat **22-26**, wordt verkocht voor **f 441.000**.

Maandag 9

50-jarig jubileum van pastoor A. G. M. v. Es.

Dinsdag 10

Herdenking van het **100-jarig bestaan** der Vereeniging ter bevordering der belangen des boekhandels.

Woensdag 11

Protestvergadering tegen de **t a b a k s b e l a s t i n g**.

Woensdag 11

C. Sc hr ö d e r, redacteur van De Teler **graaf**, wordt door de **Rechtbank vrijgesproken** van de beschuldiging van het schenden van een militair geheim,

Donderdag 12

40jarig jubileum van pastoor J. C. **S e r b r o e k**.

Zondag 15

Brand in het ruim van het stoomschip **A n t e n o r** aan de Javakade.

Dinsdag 17

30-jarig jubileum als lid van het Nederl. Tooneel van mevr. **M a n n - B o u w m e e s t e r**.

Zaterdag 21

† **Mr. C. Wit h o l t**, schoolopziener in het arrondissement Amsterdam MI, te Bussum op **61-jarigen** leeftijd.

Zondag 22

25-jarig jubileum van P. van den Ent, hoofd der Linnaeusschool.

Dinsdag 24

De **officiële** koersenlijst van de Verr eeniging voor den Effectenhandel verschijnt

voor het eerst weder volledig. Dinsdag 24
Afscheid van mr. R. Macalester Loup,
directeur der **Rijks-Verzekeringsbank.**

Zaterdag 28

† C. W. G o m b a u l t, ingenieursverificateur
bij het Kadaster, op **64-jarigen** leeftijd.

Zondag 29

Verjaardag van H.M. de Koningin.

31

Te-water-lating van een voor Rotterdam
door de Nederlandsche **Scheepvaart-maat-**
schappij gebouwd d r o o g d o k.

Dinsdag 31

SEPTEMBER 1915

B r a n d, Gelderschekade **34-36.**

Donderdag 2

Opening der tentoonstelling van **oud-Ja-**
vaansch en hedendaagsch **Balisch H in-**
doeïsme in het Stedelijk Museum.

Vrijdag 3

Door den Gemeenteraad worden **herbe-**
noemd tot wethouders mr. S. de **Vries Cz.**
met 25 stemmen (15 st. in blanco en 1 van
onwaarde) en H. J. den Hertog met 23 †
stemmen (17 st. in blanco en 2 op mr. dr.
H. J. C. van Tienen).

Dinsdag 7

De Gemeenteraad benoemt tot directeur van
den Woningdienst A. Kepl er.

Dinsdag 7

De Gemeenteraad besluit tot waterlevering
aan Nieuwendam.

Dinsdag 7

25-jarig jubileum van C. Dekker, hoofd
der school Keizersgracht 385.

Woensdag 8

Opening **eener R.K. Handelsavond-**
s c h o o l voor meisjes, Passeerdergracht 8.

Woensdag 8

Brand, Singel **309a.**

Donderdag 9

Hetstoomschip Jan Pieterszoon Coen
aanvaardt zijne eerste reis naar Indië.

Zaterdag 11

Staking bij de **Atax-Maatschappij.**

Zaterdag 11

Sportfeesten voor **land-** en zeemacht in
het Stadion.

Zaterdag 11

Prins Hendrik bezoekt de feesten in

het Stadion,

Zondag 12

Opening der tent **oons t** elling van **wer-**
ken der familie S ch wartzte in **Arti.**

Zondag 12

De **Koningin-Moeder** bezoekt de **ten-**
toonstelling voor Hindoeïsme en het **Rijks-**
museum.

Dinsdag 14

Brand in de militaire bakkerij, le Conradr
straat.

Dinsdag 14

Dr. C. E. Pose r, **oud-leeraar** aan de le
Hoogere Burgerschool m. 5-j. c., op **76-jarigen**
leeftijd, te Heemstede.

Woensdag 15

25-jarig jubileum van de N.V. Het **Vriesse-**
veem.

Zaterdag 18

Ten Stadhuize wordt de acte gepasseerd
waarbij aan de Maatschappij tot exploitatie
van het Dam **h ò** tel (opgericht 17 Sept.)
het **midden-terrein** der Damsvergrooting
wordt in erfpacht uitgegeven, tegen een
halfjaarlijkschen canon van **f22000.**

Maandag 20

Prof. dr. A. Bruining, **rector-magnificus** der
gem.-Universiteit, draagt het rectoraat
over aan prof. dr. E. Verschaffelt.

Maandag 20

25-jarig jubileum van prof. dr. G. H. J. W. J.
Geesink.

Maandag 20

Herdenking van het **25-jarig** bestaan van
het **Sint-Elisabethsgesticht** en **25-**
jarig jubileum van dr. J. Th. H. H e r m a n s
als geneesheer der stichting.

Woensdag 22

De politie doet een inval bij eene **des-**
kundige aan de Ceintuurbaan.

Donderdag 23
Prins Hendrik bezoekt de stad.

Zware brand, De Wittenkade 182-186.

Dinsdag 28

De Gemeenteraad besluit tot het instellen
van een pensioen voor de **Wethou-**
ders.

Woensdag 29

De Gemeenteraad besluit tot wijziging van
het stelsel **van** salariering der **ambte-**
naren bij de gemeentebelastingen.

Woensdag 29

De Gemeenteraad besluit tot verkoop van
de Wieldraaiersgang. **Woensdag 29**

De Gemeenteraad besluit tot den bouw van
eene voorbereidende school, Tweede
Boerhaavestraat **22-34**. **Woensdag 29**

De Gemeenteraad verleent eervol ontslag
aan dr. J. L. Liezenberg als rector van
het stedelijk Gymnasium. **Woensdag 29**

De Gemeenteraad benoemt tot directeur van

het gemeentelijk **Bouw-** en woningtoezicht
J. van der Waerden, c.i. woensdag **29**
De Gemeenteraad besluit tot vergroting
der Universiteitsbibliotheek.

Woensdag 29

† J. R. oelofs, voorzitter der Vereeniging
van sigarenfabrikanten te Amsterdam, op
56-jarigen leeftijd.

Woensdag 29

Tot predikant bij de Vereenigde **Doops-**
gezinde Gemeente wordt beroepen ds. G.
Wui te J z., te 's Gravenhage, door wien
het beroep niet wordt aangenomen.

Donderdag 30

† G. D o r n s e i f f e n, arts, op **54-jarigen** leef-
tijd.

Donderdag 30

De Gemeenteraad besluit dat de kliniek
van prof. Winkler in het **Binnengast-**
huis niet zal worden toegevoegd aan die
van prof. Wertheim Salomonson, en zendt
de voordracht ter voorziening in de **vaca-**
ture. Winkler aan curatoren terug, in **ver-**
band met een **voorstel**. **Bellaar** Spruyt c.s.

Donderdag 30

OCTOBER 1915

50-jarig jubileum van ds. J. H. Wiersm a,
predikant bij de Nederduitsche Hervormde
Gemeente.

Vrijdag 1

Brand in de Nederlandsche tricofabriek
aan den Amsteldijk.

Zaterdag 2

Onthulling van een gedenksteen voor den
overleden directeur A. L. J. Bout en, in
de **2e Hoogere** Burgerschool m. **5-j. c.**

Zaterdag 2

Opening der tentoonstelling voor moderne
kunst in het Stedelijk Museum.

Zondag 3

Opeenesamenkomst van vrijesocialisten
en anarchist en wordt besloten tot het
stichten **eener** organisatie. **Zondag 3**

† M. Z. B o o l e man, bekend **postzegelhan-**

delaar, op **50-jarigen** leeftijd. **Zondag 3**
25-jarig jubileum van prof C. L. Da ke,

als hoogleeraar aan de Kon. Academie voor
beeldende kunsten, **Maandag 4**

Tot predikant bij de Gereformeerde Kerk
wordt beroepen ds. F. C. Meijster **te Rot-**
terdam, door wien het beroep niet wordt
aangenomen. **Maandag 4**

Verkoopning van het **schilderijen-kabinet**
van Jan Langerhuizen. **Dinsdag 5**

De Burgemeester stelt een **maximum-melk-**
prijs vast: begin van den melkoorlog.

Zaterdag 9

Dr. M. G. de Boer aanvaardt het ambt
van **privaat-docent** aan de gem. Universiteit
met eene openbare les over „**de** praktische

<p>en wetenschappelijke waarde der jongste geschiedenis". Maandag 11</p> <p>Tot predikant bij de Nederduitsche Herr vormde Gemeente wordt beroepen ds. A. B. te Winkel te Arnhem, door wien het be- roep niet wordt aangenomen. Maandag 11</p> <p>De Gemeenteraad behandelt de voordracht tot wijziging van het erfpachtstelsel. Woensdag 13</p> <p>Huldiging van prof. dr. J. K. A. Wertz heim Salomonson bij den aanvang van den nieuwen cursus. Vrijdag 15</p> <p>Eerste aanvoer van regeeringsmelk. Vrijdag 15</p> <p>Officiële bezichtiging der blokken door de vereeniging De Arbeiderswoning, Ten gebouwdaan het Van Beuningenplein en in de Zaagmolenstraat Zaterdag 16</p> <p>Installatie van J. van der Waerden als directeur van het gemeentelijk Bouw en woningtoezicht. Zaterdag 16</p> <p>† Dr. L. van D o e s b u r g h, oud-gemeente-arts, op 78-jarigen leeftijd Maandag 18</p> <p>J e f D e n i j n bespeelt het Paleis-carillon. Maandag 18</p> <p>Huldiging van J a a p E d e n, naar aanleiding van zijn 25-jarig sport-jubileum. Dinsdag 19</p> <p>Prof. dr. C. van Gelderen draagt het rec-toraat der Vrije Universiteit over aan prof. dr L. Bouman, met eene rede over „Sanherib”. Woensdag 20</p> <p>Vorming van een comité van soda-ver-br uikers, in verband met het verbod van uitvoer van dit product uit Engeland. Woensdag 20</p> <p>Eerste-steen-legging voor de nieuwe sc h o o l der vereeniging Tot Heil des Volks in de Bardesteeg. Zaterdag 23</p> <p>50-jarig jubileum der handelsreizigers-ver- eeniging Providentia. Zaterdag 23</p>	<p>† Mej. M. Poppelhouwer, leerares aan het gem. Gymnasium en de Tooneelschool, op 36-jarigen leeftijd. Zaterdag 23</p> <p>Openingder najaarsstentoonstelling in Arti. Z o n d a g 24</p> <p>40-jarig jubileum van R. Boe l e J r., hoofd-brandmeester. Maandag 25</p> <p>S t a k i n g van jongens bij de Nederlandsche Scheepsbouwmaatschappij, (geëindigd 27 October). Maandag 25</p> <p>† D. A. N. Margadant, oud-architect bij de H. S. M., op 66-jarigen leeftijd. Dinsdag 26</p> <p>Verkiezing voor een lid der Tweede Kamer in district IX. Gekozen J. van den Tempel (s.d.a.p.) met 7121 st.; voorts ver- kregen W. de Vlugt (a.r.) 5897 en D. Wijn- koop (s.d.p.) 421 stemmen. Donderdag 28</p> <p>Viering van het 25-jarig bestaan der Ver- eenigingvoor Christelijk Volksonder- wijs. Donderdag 28</p> <p>De Gemeenteraad besluit tot opheffing d e r s c h o l e n 23 (Utrechtschewarstraat 106), 105 (Groote Wittenburgerstraat 106) en 106 (voormalige Stadstimmertuin). en tot stichting van twee scholen voor u. l. o. in de Nicolaas Maesstraat en van eene voorbereidende school aan de Joubertstraat. Vrijdag 29</p> <p>De Gemeenteraad benoemt tot secretaris van het college van curatoren der gem. Universiteit m r. N. B e e t s. Vrijdag 29</p> <p>De Gemeenteraad maakt een aanvang met de behandeling der begroting. Vrijdag 29</p> <p>W. N. F. Sibmacher Zijnen treedt af als muziek-redacteur van het Algemeen Handelsblad. Zaterdag 30</p> <p>† J. Co m p r i s, notaris, op 52-jarigen leef- tijd. Z o n d a g 31</p> <p>Inbraak in een goudsmidswinkel, der firma Schlüter, Dapperstraat 42. Zondag 31</p>
---	--

NOVEMBER

Verkiezing van 114 leden van het Kiescollege der Nederduitsche Hervormde Gemeente. Gekozen worden vier 77 gemeenschappelijk door de confessionneelen en ethischen gestelde kandidaten. Herstemming voor 37 plaatsen tusschen de kandidaten der confessionneelen, die 1300 en der modernen, die 1000 stemmen verskregen, terwijl de kandidaten der ethischen met 670 stemmen uitvielen. **Dinsdag** 2 De Rechtbank veroordeelt den bedrijver van den moord in de le Nassaustraat op 31 Juli, tot acht jaren gevangenisstraf.

Donderdag 4

Tot predikant bij de Vereenigde Doopsgezinde Gemeente wordt beroepen ds. F. Dijkema te Rotterdam. **Donderdag** 4

Opening van den gemeentelijken gaswinkels, Prinsengracht hoek Leidschestraat.

Vrijdag 5

De Gemeenteraad stelt de begrooting vast, sluitende met een eindcijfer van f45.592.000. **Zaterdag** 6

Opening der tentoonstelling van fotowerken door de Nederlandsche Amateurs fotografensvereniging, in het gebouw Lux, Heerengracht 245. **Zaterdag** 6

Brand, Wilhelminastraat 22. **Zaterdag** 6 Trambotsing, op het kruispunt Weteringschans en Vijzelgracht. **Zondag** 7

Onthulling van een gedenkteeken op de Nieuwe Oosterbegraafplaats op het graf van den oudvoorzitter van den Algemeenen Nederlandschen Tlmmeliedenbond, G. Goedhart. **Zondag** 7

† Dr. G. Houwing, arts, op 49-jarigen leeftijd. **Zondag** 7

Inwijding van het Rosenthal-Mayzusterhuis aan de Nieuwe Keizersgracht, **Maandag** 8

Het Genootschap ter bevordering van NatuurGenees en Heelkunde bestaat zijn 125-jarig bestaan. **Woensdag** 10

Intrede van ds. D. den Breems, als predikant bij de Nederduitsche Hervormde Gemeente. **Woensdag** 10

De melkverkoopers geven toe aan het verslangden der veehouders om de melk te kooopen tegen 10 cents per liter, waardoor de melk orlog is geëindigd. **Woensdag** 10

De Burgemeester bepaalt de maximumprijzen van melk op f0.13 per liter voor rauwe melk en op f0.14 voor gepasteuriseerde melk. **Donderdag** 11

Bij K. B. worden verschillende gedeelten der stad, in de omgeving van militaire inrichtingen, met ingang van 13 November, in staat van beleg verklaard.

Donderdag 11

Opening der tentoonstelling van architectuur en aanverwante kunsten in het Stedelijk Museum, ter gelegenheid van het 60-jarig bestaan van Architectura et Amicitia.

Zaterdag 13

Installatie van B. Verhaagen als directeur der Tooneelschool. **Zaterdag** 13

In gebruik neming van het nieuwe gebouw van de Levensverzekering-maatschappij De Nederlanden, hoek Leidschestraat en Prinsengracht. **Zaterdag** 13

40-jarig jubileum van J. E. Carras, adjunct-chef aan het Weesperpoortstation.

Maandag 15

25-jarig jubileum van D. H. de Vries, directeur der Moluksche Handelsvereniging. **Maandag** 15

Bij de herstemming voor 37 leden van het Kiescollege der Nederduitsche Hervormde Gemeente worden de kandidaten der confessionneelen gekozen met 1800 st.,

tegen 1170 op die der moderneren.	
Samenkomst van vertegenwoordigers van 66 Noord-Hollandsche Gemeentebesturen om te komen tot intercommunale arbeidsbemiddeling.	16
Het Gerechtshof bevestigt het vonnis der Rechtbank van 5 Mei 1913, waarbij de gemeente Amsterdam wordt veroordeeld tot erkenning van het recht van Ph. L. van Hemert op eene grafruimte op de voors malige Westerbegraafplaats.	17
Opening der poppentoonstelling in het Stedelijk Museum, ten bate der vereniging Zuigelingen-zorg (gesloten 24 Nov.)	19
† J. S. Me u w s e n , voorzitter der Algemeene Winkeliersvereniging op 52-jarigen leeftijd.	19
De leden van het Genootschap Amstelo- damum bezoeken de Nieuwe Kerk.	20
Tot predikant bij de Gereformeerde Kerk wordt beroepen ds. J. C. Brussaard te Meppel, door wien het beroep niet wordt aangenomen.	22
† mr. M.A. Swellengrebel, oud-griffier der Kantongerechten, op 69-jarigen leeftijd.	23
De Gemeenteraad besluit tot oprichting van een onder-station der gemeen ter electriciteits-werken op den hoek van de Jacob Obrechtstraat en het Jacob Obrechtplein.	24
De Gemeenteraad neemt met 36 tegen 3 stemmen eene voordracht aan tot het toekennen van vervroegde periodieke verhoogingen, bij wijze van duurte-toeslag , aan gemeentepersoneel, dat een salaris be- den f 900 geniet.	24
De Gemeenteraad benoemt tot rector van het stedelijk Gym n a s i u m , dr. A. P o u t s- ma, conrector.	24
De Gemeenteraad benoemt tot directeur van het marktwezen C. H. Claassen, rijkstuinbouwleeraar.	24
Brand, Gelderschekade 95. Vrijdag	26
Invaldoor de justitie bij eene deskun- dige, Lauriergracht hoek Konijnenstraat.	29
25-jarig jubileum van ds. A. D. Wempe, predikant bij de Evangelisch-Luthersche Gemeente.	30
✠ DECEMBER 1915 ✠	
Opening der tentoonstelling van oor lo gs- prentkunst in het Stedelijk Museum.	4
Onthulling van een gedenksteen op het graf van J. Ph. Marmelstein, op de Nieuwe Oosterbegraafplaats.	4
Arrestatie van J. C. Schröder, hoofd- redacteur van De Telegraaf.	4
† mej. E. J. C. Frackers, oud-hoofd der Plantage-school , op 74-jarigen leeftijd.	5
† L. Doortmont, organist van de Doops-	5
gezinde kerk, op 59-jarigen leeftijd.	6
† P. J. Raman Jr. , directeur van Krasna- polsky, op 53-jarigen leeftijd, te Hilversum.	7
De Gemeenteraad besluit tot opheffing der Alberdingk Thijms-school, Hee- rengracht 40.	8
De Gemeenteraad besluit tot het maken van een pontveer over den Schinkel, tegenover de Vaartstraat.	8
De Gemeenteraad besluit tot verbouwing	

<p>der Westergasfabriek voor f 1,750,000.</p>	<p>† J. J. S. R. Zimmerman, directeur der Algemeene Hypotheekbank, op 55-jarigen leeftijd.</p>
<p>De Gemeenteraad keurt met 20 tegen 18 stemmen een praeadvies van B. en W. goed, waarbij afwijzend wordt beschikt op een verzoek van het Amsterdamsch Drankweerscomité, tot verlaging van het maximumaantal vergunningen.</p>	<p>Vrijdag 17 Mr. J. N. van Hall treedt af als lid der redactie van De Gids. Zaterdag 18 Opening van het Algemeen Kunstcongres, uitgaande van het Verbond van Nederlandsche Kunstenaars-Vereenigen.</p>
<p>Woensdag 8 De Gemeenteraad benoemt tot hoofd der O.L.S. no. 88 W. de Lange te Enschede.</p>	<p>Maandag 20 Herdenking van het 50jarig bestaan der Industrieschool voor de vrouwelijke jeugd.</p>
<p>Woensdag 8 † G. C. V. Sc hoffer, oudvoorzitter van het Kon. Oudheidkundig Genootschap, op 74jarigen leeftijd, te Scheveningen.</p>	<p>Dinsdag 21 J. C. Sc hröder, hoofdredacteur van De Telegraaf, wordt in vrijheid gesteld.</p>
<p>Woensdag 8 † W. B. G. Molkenboer, directeur van de Rijks-Normaalschool voor Teekenonderwijzers, op 70jarigen leeftijd.</p>	<p>Dinsdag 21 † Dr. J. Sass e, arts, op 53jarigen leeftijd.</p>
<p>Donderdag 9 4e † J. L. A. Sc hut, oudste lid der drukkersfirma H. v. Munster & Zoon, op 67jarigen leeftijd.</p>	<p>Woensdag 22 De Gemeenteraad verleent eervol ontslag aan dr. R. A. K o l l e w i j n, als directeur der H. B. S. m. 3 j. c.</p>
<p>Donderdag 9 Het Gerechtshof verklaart A. J. S a a r l o o s niet ontvankelijk in zijne vordering tegen de Gemeente, wegens het afbreken van huizen in de Joh. Verhulststraat.</p>	<p>Woensdag 22 De Gemeenteraad bepaalt het percentage van de grondwaarde bij erfpachtsuitgift e op $4\frac{1}{2}\%$.</p>
<p>Maandag 13 J. C. Sc hröder, hoofdredacteur van De Telegraaf, beschuldigd de onzijdigheid van den Nederlandschen Staat in gevaar te hebben gebracht, wordt door de Rechtbank vrijgesproken.</p>	<p>Woensdag 22 De Gemeenteraad vereenigt zich met 26 tegen 14 stemmen met het afwijzend praeadvies van B. en W. op het adres van het R. K. Onderwijzersgezelschap om subsidie voor het R. K. kinderfeest.</p>
<p>Maandag 13 Bezoek van prins Hendrik aan de stad tot bijwoning van de installatie van het Nationaal Comité tot aanbieding van ambulance-treinen aan Hr. Ms. Regeering, envandeopening van het Congres voor watersport.</p>	<p>Woensdag 22 De Gemeenteraad machtigt B. en W. om met de Kennemer Electriciteits-Maatschappij overeenkomsten aan te gaan in- zake de electriciteits voorziening van Noord-Holland beoorden het Noordzeekanaal, en van een gedeelte van Landsmeer.</p>
<p>Woensdag 15 † J. W. Chevallier, oudsdirecteur van het Rijkspostkantoor, op 70jarigen leeftijd, te Driebergen.</p>	<p>Woensdag 22 De Gemeenteraad besluit tot bouw en verhuuring van een tijdelijk veiling-gebouw op de Groens en fruitmarkt.</p>
	<p>Woensdag 22 De Gemeenteraad benoemt, buiten de voordracht, tot gewoon hoogleeraar in de psychiatrie en neurologie dr. K. H. B o u m a n, en benoemt prof. dr. J.K.A W e r t s</p>

heim Salomonson tot gewoon **hoog-**
leeraar in de zenuwziekten, enz.

Woensdag 22

† Jacques Deen, oprichter en **commis-**
saris der Deli-courant, op 60-jarigen leeftijd.

Donderdag 23

† Jhr. C. A. de **Pesters**, mede-oprichter
van de brouwerij De Amstel, op 73-jarigen
leeftijd, te Zeist.

Donderdag 23

Aanbieding van een huldeblijk aan ds. P.
v a n V e e n, **emeritus-predikant** der **Evan-**
gelisch-Luthersche Gemeente. **Vrijdag 24**

Eerste Kerstdag. **Zaterdag 25**

Tweede Kerstdag. **Zaterdag 26**

B r a n d, Zwanenburgerstraat 35.

Maandag 27

Prins H e n r i k bezoekt de stad, ter **pre-**
sideering der 6e algemeene vergadering van

Het Oranje kruis.

Brand, Hugo de Grootkade 112.

Woensdag 29

† H. A. Moolenaar **Reeder**, oud-direc-
teur van het Rijkstelegraafkantoor, op 83-
jarigen leeftijd.

Donderdag 30

Dr. B. H. **Stephan** treedt af als directeur
van het Burgerziekenhuis.

Vrijdag 31

Ch. Boissevain treedt af als directeur
van het Algemeen Handelsblad, om te wor-
den vervangen door A. G. Boissevain.

Vrijdag 31

Ds. E. Giran, predikant bij de Waalsche
Gemeente, opgeroepen om zijne militaire
plichten in het Fransche leger te vervullen.

neemt afscheid. **Vrijdag 31**

Omnia fert *Ætas.*

Nihil operum quod non recedat.

TEM

PVS.

Quis est hunc mundum ois a reatupho?

DE INHULDIGING DES KONINGS TE AMSTERDAM

DOOR PROF. DR. H. BRUGMANS.

Onze grondwet schrijft in art. 51 gebiedend voor: „De Koning, de regering aanvaard hebbende, wordt zoodra mogelijk plegtig beëdigd en ingehuldigd binnen de stad Amsterdam, in eene openbare en vereenigde vergadering der **Staten-Generaal**.” De grondwet van 1848 behelsde in art. 50 hetzelfde voorschrift; slechts leest men daar: „in eene openbare en vereenigde zitting der beide Kamers der **Staten-Generaal**”. Het verschil is een juridisch kluijfe, waarop wij onze lezers niet zullen vergasten. De grondwet van 1815 brengt **grootere** verschillen, waarop wij het best de aandacht vestigen door het geheele artikel 52 af te schrijven: „**De** Koning wordt bij het aanvaarden der Regering plegtiglijk beëdigd en ingehuldigd, in eene openbare en vereenigde zitting der beide Kamers van de **Staten-Generaal**, welke te dien einde onder den **blooten** Hemel gehouden wordt; in tijden van vrede heeft deze plegtigheid plaats beurtelings te Amsterdam en in eene der steden van de zuidelijke Provinciën, ter keuze des Konings.” Wij vestigen de aandacht alleen op twee punten. Vooreerst, dat men naast Amsterdam geen bepaalde plaats in de zuidelijke Nederlanden in de grondwet wilde aanwijzen, hoewel toch alleen Brussel, sedert eeuwen de hoofdstad, in aanmerking kwam. Ten andere, dat men de plechtige inhuldiging in de open lucht wilde doen plaats hebben, wat in 1814 niet was gebeurd en ook bij de wisseling van ons zoogenaamd gematigd klimaat wel wat luchtig was. In 1840 bij de kleine grondwetsherziening heeft men ook deze zonderlinge bepaling geschrapt en eenvoudig **voor** geschreven: „**De** Koning wordt, bij het aanvaarden der Regering plegtiglijk ingehuldigd, binnen de stad Amsterdam, in eene openbare en vereenigde zitting der beide Kamers van de **Staten-Generaal**”. Dat is **zoo** ongeveer de lezing van 1848 en 1887.

Gaat men evenwel tot de grondwet van 1814 terug, dan blijkt, dat het voorschrift daar ook reeds voorkomt. Art. 30 schrijft voor: »De beëdiging

van den Souvereinen Vorst en de inhuldiging bij de **Staten-Generaal** zullen plaats hebben in de stad Amsterdam, als de hoofdstad.” Hier is dus geen sprake van een bijeenkomst in de open lucht, die blijkbaar door de Belgen plechtiger is gevonden. Maar wel vinden wij hier de motiveering, waarom de Koning te Amsterdam moet worden gehuldigd: Amsterdam is de hoofdstad. Deze motiveering kon in 1815 bezwaarlijk blijven; zij is daarna ook niet weer hersteld. Onze grondwet zwijgt geheel van Amsterdam als hoofdstad evenals trouwens van Den Haag als residentie. Dingen, die van zelf spreken, behoeft men niet in de wet te zetten.

Hoe is men evenwel in 1814 tot dit voorschrift gekomen, dat de vorst in Amsterdam moest worden ingehuldigd? Er bestond op dit punt natuurlijk geen traditie. Onze oude landsheeren werden in den regel gehuldigd ter plaatse, waar zij zich toevallig bevonden ; slechts kennen wij enkele oude huldtooneelen, die evenwel in de latere middeleeuwen niet meer in gebruik waren, de Aelbrechtsberg bij Haarlem, de Spoolderberg bij Zwolle. In de dagen der Republiek werden de stadhouders natuurlijk niet ingehuldigd; zij waren geen souvereinen, maar hooge ambtenaren en werden dus bij hun ambtsaanvaarding evenals andere ambtenaren eenvoudig beeëdigd. Daartoe begaven zij zich naar de vergadering der Staten, in wier handen zij den eed aflegden. In de achttiende eeuw, toen de vormen van het stadhouderschap meer monarchaal werden, werd de stadhouder in den regel beeëdigd in zijn paleis door een commissie uit de Staten, die zich daartoe plechtig daarheen begaf.

Van een inhuldiging der regeeringen tijdens de Bataafsche Republiek was natuurlijk geen sprake ; zij werden eenvoudig beeëdigd. Wat den **Raad** pensionaris Schimmelpenninck betreft, de staatsregeling van 1805 bevat geen artikel omtrent zijn ambtsaanvaarding ; alleen was er de tekst van den eed in opgenomen, dien hij bij die gelegenheid had af te leggen. Van een inhuldiging was geen sprake, tenzij men als zoodanig de plechtige zitting van Hun Hoog Mogende van 15 Mei 1805 wil beschouwen, waarin **Schimmelpenninck** met een uitvoerige rede zijn ambt aanvaardde ¹. De constitutie van 1806 kent in art. 50 den eed des Konings, maar over de wijze, waarop deze wordt afgelegd, geeft zij geen voorschriften. Feitelijk heeft de Koning geen eed afgelegd in de zitting van het Wetgevend Lichaam van 23 Juni 1806 in

1 Schimmelpenninck, Rutger Jan Schimmelpenninck, II, 129 vlg.

Den Haag op den dag van zijn feestelijken intocht ¹; men kan de in deze toespraak vervatte beloften met eenigen goeden wil voor een eed houden.

Intusschen heeft Koning Lodewijk reeds dadelijk een maatregel aangekondigd, die voor de toekomstige regeling der inhuldiging van belang is geweest. Reeds in zijn toespraak van 23 Juni sprak hij van Amsterdam „que je me plais à proclamer ma bonne et fidèle capitale” ². Hij had, naar hij zelf verzekert, reeds toen het plan daarheen ook den zetel der regeering te verleggen ³. In 1806 althans heeft hij reeds de oude veroverde vlaggen en vaandels van de Groote Zaal van het Binnenhof doen overbrengen naar de Burgerzaal van het Amsterdamsch Stadhuis ⁴; juist bij deze gelegenheid noemt de Koning Amsterdam „zijne Hoofdstad”. Dat was nog geen verlegging van den zetel der regeering, maar het kon er het begin van zijn. Het was er stellig een aanloop toe. Men weet, dat Lodewijk Napoleon in April 1808 het stadhuis als koninklijk paleis betrok; de regeering was zoo in Amsterdam gevestigd; de stad was niet meer alleen in naam de hoofdstad van Nederland. Dat is zij gebleven tot de omwenteling van November 1813. Na koning Lodewijk heeft ook de hertog van Plaisance als prins-stedehouder te Amsterdam gezeteld.

Tijdens de dagen van de omwenteling van 1813 heeft blijkbaar niemand eraan gedacht om den zetel der regeering te Amsterdam te laten, ook niemand in Amsterdam zelf. Het sprak voor een ieder, maar vooral voor Hogendorp en met name voor den Prins van Oranje van zelf, dat de regeering weer als van ouds in Den Haag zou worden gevestigd. Of Amsterdam daarnaast zijn titel van hoofdstad zou behouden, was twijfelachtig. Toen Hogendorp zich zette aan het opstellen van een grondwet voor het toekomstige Nederland, nam hij in zijn eerste schets wel een bepaling over de inhuldiging op, maar noemde hij geen plaats dier inhuldiging ⁵. Waarschijnlijk dacht hij zich die plechtigheid evenals in de dagen van koning Lodewijk in Den Haag; hij zegt toch uitdrukkelijk in art. 3: „Bij het aanvaarden der Regeering legt de Koning in de Vergadering der Staaten Generaal den navolgenden eed af

¹ Louis Bonaparte *Documens historiques*, I, 160 vlg.

² T. a. p. I. 165.

³ Brugmans, *Van raadhuys tot paleis*, n°. 1.

⁴ T. a. p. blz. III.

⁵ Colenbrander, *Ontstaan der Grondwet*, I, n°. 2.

(volgt de eed). Waarop hij ingehuldigd zal worden door de Staten Generaal en Provinciaal". Aangezien Hogendorp geen anderen zetel der Staten Generaal kende dan Den Haag, heeft hij zich deze inhuldiging gedacht in die plaats. De door hem voorgestelde inhuldiging door de Staten Provinciaal zou dan waarschijnlijk in de hoofdsteden der verschillende **provincien** plaats hebben.

De tweede schets van Hogendorp heeft een soortgelijke **bepaling**¹. „Dit stuk”, zegt Hogendorp, „**gaf** ik den Koning over bij zijn komst in 1813. Het werd gesteld ter beoordeeling van eenige **heeren**, elk afzonderlijk, zoveel mij heugt Aylva, Van **Maanen**, Elout. De anderen ben ik vergeten. Op de aanmerkingen van sommigen derzelven, en van den Koning, zijn er in dit stuk veranderingen gekomen. Hieromtrent is vooral opmerkelijk een geschrift van den **Koning**”². Dit geschrift is minder belangrijk dan Hogendorp het vond³; over de inhuldiging zegt de Souvereine Vorst alleen: „Den Eed en solemneele Huldiging zal kunnen plaats hebben terstond naar het plegtig aanneemen der grondwet in en door de groote vergadering der Notabelen”. Van de plaats der inhuldiging is geen sprake; wij merken bovendien op, dat de Souvereine Vorst zich de aanneming der grondwet door de notabelen en de plechtige inhuldiging door de **Staten-Generaal** als twee geheel verschillende plechtigheden dacht. Ook Elout, wiens opmerkingen op de schets van Hogendorp zijn bewaard⁴, spreekt over de plaats der inhuldiging niet. **Zoo** is het ook gekomen, dat in de derde schets van Hogendorp met geen woord wordt gezegd, waar de plechtige inhuldiging zal plaats hebben⁵.

Deze derde schets nu heeft ten grondslag gelegen aan de behandeling der grondwet in de bij Souverein Besluit van 21 December 1813 benoemde commissie⁶. Aangezien wij boven hebben gezien, dat de grondwet van 1814 imperatief de inhuldiging te Amsterdam voorschrijft, mogen wij verwachten in de beraadslagingen der commissie de motieven te vinden, waarom deze aanwijzing van de plaats der inhuldiging, nog wel met het praedicaat hoofdstad heeft plaats gehad. Wij worden in die verwachting niet teleurgesteld. Immers

1 T. a. p. **blz. 2**, noot **4** en **5**.

2 T. a. p. no. **1**.

3 T. a. p. no. **31**; het is gedateerd **19** December **1813**.

4 T. a. p. no. **38, 175, 177**.

5 T. a. p. no. **39**.

6 T. a. p. no. **35**.

reeds in de vergadering van 29 December 1813 wordt blijkens de **officieele** notulen besloten, „dat achter de woorden : *ingehuldigd door de Staten-Generaal*, zullen worden toegevoegd de woorden : *in de stad Amsterdam als de Hoofdstad*” ¹.

Een toelichting of discussie wordt daarbij niet gegeven. Intusschen geven de aantekeningen van de leden der commissie meer licht. Röell noteerde omtrent dit punt: „Repelaer proponeert wijders, om de inhuldiging door de **Staten-Generaal** te Amsterdam, als de Hoofdstad te doen geschieden Van **Maanen** appuyeert ten sterksten dat de inhuldiging der **Staten-Generaal** te Amsterdam geschiede, hetwelk hij politiquement zeer noodzakelijk acht. . . . Conform alle de gemaakte aanmerkingen geconcludeert ².” Van **Maanen** zelf is in zijn aantekeningen beknopter; hij zegt alleen: „**Repelaer** proponeert: dat de Vorst door de **Staten-Generaal** zal ingehuldigd worden in de hoofdstad Amsterdam. Et ita conclusum ³.” Elout zegt in zijn particuliere notulen **ongeveer** hetzelfde : „**Repelaer** proponeert nog de bepaling, dat de inhuldiging in Amsterdam zou plaats hebben. Conform alle deze voorstellen geconcludeerd ⁴.”

Het staat dus vast, dat Repelaer heeft voorgesteld Amsterdam als plaats van inhuldiging aan te wijzen, omdat het de hoofdstad was, en dat Van **Maanen** hem krachtig heeft gesteund om politieke redenen; ook is het amendement blijkbaar met algemeene stemmen aangenomen. **Daarmede** was tevens ook uitgemaakt — of men eraan heeft gedacht, is een andere vraag — dat ook de vergadering van notabelen, die de grondwet zou beoordeelen en aana nemen (op dat laatste kwam het alleen aan) ook in plechtige zitting te Amsterdam zou bijeenkomen.

Het is dan ook natuurlijk, dat de commissie, toen zij den **4en** Februari 1814 over een **concept-reglement** tot invoering der grondwet delibereerde, reeds dadelijk van het denkbeeld uitging, dat de vergadering van notabelen te

1 T. a. p. no. 53.

2 T. a. p. no. 54.

3 T. a. p. no. 55.

4 T. a. p. no. 182. Zoo is ook het artikel in de ontworpen grondwet goedgekeurd; het werd in het ontwerp no. 18. T. a. p. no. 129. Ook de gedrukte eindredactie, die aan de notabelen is voorgelegd, had als art. 30: „De beëediging van den Souvereinen Vorst en de inhuldiging bij de Staten-Generaal zullen plaats hebben in de stad Amsterdam, als de Hoofdstad”. T. a. p. no. 156, blz. 450. Zoo staat het ook in de aangenomen grondwet.

Amsterdam zou worden gehouden ; wij lezen in punt 5 van het **concept** reglement: „**De Commissaris-Generaal** van de Binnenlandsche **Zaken** zal bij eene aanschrijving de door de **Commissarissen-Generaal** in de onderscheidene departementen opgegeven personen uitnoodigen tot het bijwonen **eener** vergadering tot onderzoek en vaststelling van de constitutie, welke gehouden zal worden binnen Amsterdam, den **1sten** Februari 1814”¹. In dezen vorm werd het artikel den volgenden dag **aangenomen**².

Reeds had toen de Souvereine Vorst bij besluit van 2 Februari een **com**missie benoemd tot regeling van de vergadering der **notabelen**³. Deze commissie bestond uit den opperhofmaarschalk Van Aylva, den opperstalmeester Van Heerdt, het lid der grondwetscommissie Röell, burgemeester Hogguer en het lid van den raad **Willink**. Dit besluit ging natuurlijk uit van den grondslag, dat de groote vergadering zou samenkomen te Amsterdam, en gaf verschillende regels aan, waaraan de commissie zich had te houden. Daarvan brengen wij de volgende naar voren. Volgens art. 2 had de commissie in het oog te houden, o.a. „dat de deliberatien der notabelen moeten worden gehouden op de groote zaal van het paleis aldaar; dat dezelve door ons zullen worden geopend en eventueel ook aldaar de eed zal worden afgelegd, dien wij **voor**nemens zijn aan de vertegenwoordigers der natie te doen ; dat de inhuldiging, zoodra die tengevolge der aanneming van de ontworpenen Constitutie plaats zal kunnen hebben, verzeld behoort te gaan van eene godsdienstige **plechtig**heid in de Nieuwe Kerk.”

Het blijkt dus duidelijk, dat het in het oorspronkelijk plan lag de vergadering der notabelen en de beeëdiging en inhuldiging van den Souvereinen Vorst in de groote zaal van het paleis te doen plaats hebben en dat daarna een godsdienstoefening zou worden gehouden in de Nieuwe Kerk. Waarom dat plan niet is doorgestaan, is mij niet gebleken; misschien achtte men ten **slotte** de groote zaal van het paleis te klein of de Nieuwe Kerk meer plechtig en voegzaam. Maar hoe dat zij, de notabelen zijn 29 Maart bijeengekomen in de Nieuwe Kerk, waar zij op dien dag de grondwet hebben aangenomen.

1 T. a. p. n°. 131. Deze datum is natuurlijk foutief; er zal moeten worden gelezen: 1 Maart. Het werd echter 29 Maart, voordat de notabelen bij elkander kwamen. Vgl. nog t. a. p. n°. 137.

2 T. a. p. n°. 134.

3 T. a. p. n°. 149, blz. 429.

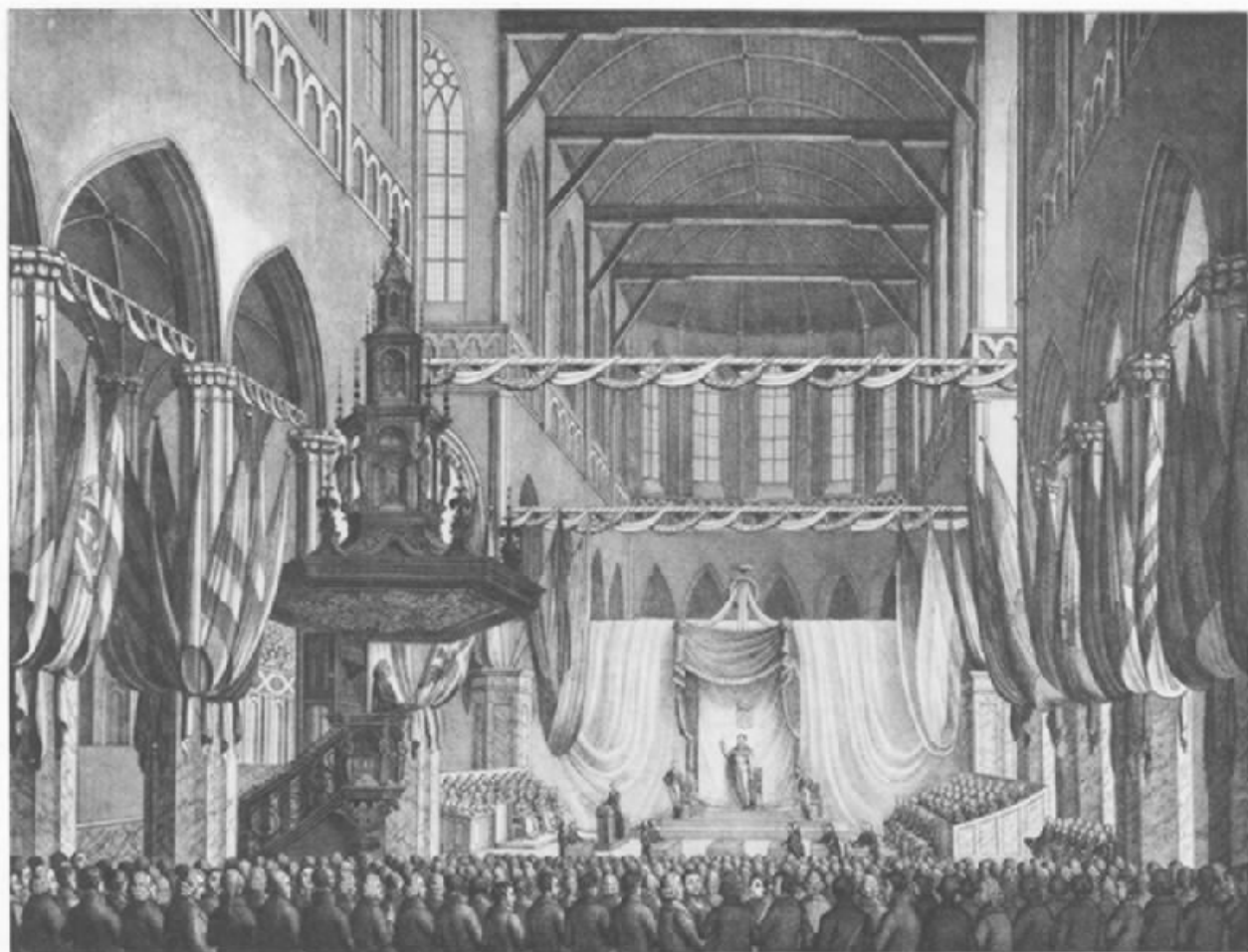
Daar heeft ook den volgenden dag de plechtige inhuldiging van den Souvereinen Vorst plaats gehad. Maar iets is van het oorspronkelijke programma overgebleven, de godsdienstoefening in dezelfde Nieuwe Kerk. Na afloop van de inhuldiging beklom ds. **Haack** den kansel en hield voor de vergaderden een plechtige herdenkingsrede. **Zoo** is het ook in 1840 herhaald: ook de inhuldiging van Koning Willem II ging over in een godsdienstoefening. Eerst in 1849 is met deze gewoonte gebroken.

Wij moeten nog **even** terug. Wij constateerden boven, dat in de vergadering der grondwetscommissie van 29 December 1813 Repelaer het voorstel heeft gedaan om de inhuldiging te Amsterdam te doen plaats hebben, dat Van **Maanen** dat voorstel krachtig steunde **en** dat het ten **slotte** is aangenomen. Hoe kwam men tot zulk een voorstel en zulk een besluit, dat buiten den gezichtskring van Hogendorp, den vader der grondwet lag. Repelaer was geen Amsterdammer evenmin als Van **Maanen**; van lokaalpatriotisme was dus geen sprake. Repelaer was van ouds een Oranjeman, hetgeen hem niet belette onder het Staatsbewind en **den** Raadpensionaris lid van den Aziatischen Raad te zijn en onder koning Lodewijk het ambt van Staatsraad te **bekleeden**¹. In die ambten had hij de eischen van den nieuwen tijd **leeren** kennen; allicht hangt **daarmede** zijn voorstel samen, dat alleen begrijpelijk is, als wij het in verband brengen met den toestand onder koning Lodewijk. Bij Van **Maanen** lag de zaak anders: hij was van **revolutionnair** huize en door de revolutie naar boven en tot hooge ambten gekomen; onder koning Lodewijk was hij minister van justitie, onder den Keizer president van het Keizerlijk Gerechtshof, welk ambt hij met de omwenteling van 1813 behield, het **combinerende** met dat van minister van justitie². Hij aanvaardde de vruchten der revolutie uit volle overtuiging, maar was in 1813 minder een democraat dan een Bonapartist, zoodat hij dan ook spoedig bij Willem I in de pas kwam. Dat hij het besluit van Lodewijk Napoleon, dat Amsterdam als de hoofdstad van Nederland aanwees, in 1813 overnam, lag wel voor de hand. Maar hij voegde er nog iets bij; hij wilde Amsterdam in zijn rang handhaven om politieke redenen.

Om dat te begrijpen, moeten wij ons nog even terugdenken in de dagen

1 T. a. p. blz. L vlg.; Nieuw Ned. Biogr. Woordenb. III, 1071.

2 T. a. p. blz. LIV vlg.; Nieuw Ned. Biogr. Woordenb. III, 803.

HET BEZOEK DER CONSTITUËTIE DOOR Z. K. H. WILLEM FREDRIK PRINCE VAN ORANJE A NASSAU SOUVEREIN VORST VAN NEDERLAND.
op den 20 van September 1814.

VERKLAARING

VERBEELDENDE DE BEVESTIGING DER
CONSTITUTIE VAN NEDERLAND,
Naar het Leven getekend door C. VAN WAARDT,
en in het Koper gegraveerd door N. VAN DER
MEER.

Was de wederkomst van onzen Geliefden Souverein in ons Nederland eene allezinds wonderlyke, en voor elk weldenkenden Vaderlander, eene op het hoogst aangename gebeurtenis, om door een Gedenkstuk voor ons en den Nazaat te vereeuwigen, het is deeze plegtige gedenkdag. Eene gebeurtenis te merkwaardiger, daar den Nederlanden **een Vaste Grondwet zag Aanneemen en Bevestigen.**

Het zo aandoenlijk als merkwaardig Tafereel, 't welk hier voorgesteld word, verbeeld de Gereformeerde Nieuwe Kerk, zo als die, onder de Directie van den Heer Ziezenes. tot zulk een staatelyke plegtigheid is ingericht.

Men plaatse zich in de agterste Tribune onder het Orgel, (van waar de standplaat: door den Tekenaar is genomen, waar ook het fraaiste gezicht over het geheel, zich opdoet.)

Hoe schoon is het gantsche Gebouw in smaak, netheid en order ingericht, alles **werkt** om stryd, om deeze statelyke plegtigheid de behoorlyke luister by te zetten.

In het midden, tegen het Hooge **Choor**, ryst, uit een met trappen opgaande Zetel, de schoon gewerkte Throon, wiens Verhemelte en Gordynen van binnen, witte Zyde, er van buiten rood Fluweel met goude Franje en Kwasten **verciert waaren**; in **wien** midden onzen Souvereinen Vorst, in een staande houding zich vertoont, om den Eef op de Constitutie af te leggen. Naast den **zelven**, ter wederzyde van den Throon, ver tonen zich de jonge **Princen**. Ter regterzyde van den Vorst, ziet men **Haare** Koninglyke Hoogheid **de Princes**, en aan **Haare** regterzyde **Mevrouwe** Douariere van Wylen der Prince van Oranje, en ter linkerzyde Mevrouw **Douariere** van wylen den Hertog van Brunswyk. Agter dezen vertoonen zich, op eene daartoe vervaardigde Tribune, de Edeler van het Hof, en ter linkerzyde, de Edelen zo van Binnen= als Buitenlandsche Mogend heden en de verdere Edelen aan de Tafels. Ook ziet men ter linkerzyde de Predikanten op de daartoe vervaardigde Plaatzen. Meer naar de Voorgond **ziet men** de Notabelen die tot goed of afkeuring der Constitutie in Commissie gesteld waren, op het **konstig** gewerkte Predikgestoelten. ziet men den Eerwaardige Predikant Do. P. **Haack**, tot **deez** Plegtigheid, zijne Redevoering doende, afgebeeld.

J. NUMAN,
Leidsche Kruisstraat, No. 7
te Amsterdam.

van November en December 1813. De opstand was 15 November te Amsterdam begonnen, maar verder dan tot het instellen van een voorloopig stedelijk bestuur was men daar niet gekomen; men verzuimde de gunstige gelegenheid om leiding te geven aan den opstand en **zoo** aan Amsterdam zijn positie als hoofdstad en zetel der regeering ook voor de toekomst te verzekeren. In Den Haag handelde men anders; daar stak Hogendorp den **17den** November onmiddellijk de Oranjevaan op en installeerde Van Limburg Stirum zich als gouverneur der stad in naam van den Prins van Oranje. Daar ook aanvaardden in dienzelfden naam Hogendorp en Van der Duyn den **21sten** November het algemeen bestuur. **Daarmede** was Den Haag van zelf weer de zetel der regeering geworden; Hogendorp dacht er evenmin aan als Willem 1 om zich te Amsterdam te vestigen. Ook was het Hogendorps plan den Prins onmiddellijk na zijn aankomst in Den Haag en elders als Souverein Vorst te proclameeren en hem de regeering over te geven.

Daarvan is intusschen niets gekomen; de zaken hebben een ander verloop gehad. Wij zullen de geschiedenis van de aanbieding der soevereiniteit aan Willem 1 in de eerste dagen van December 1813 niet nogmaals verhalen. Maar wij moeten kortelijk herinneren aan wat is gebeurd. Den **25sten** November 1813 schrijft Hogendorp aan Hendrik **Fagel**, die zich nog in Engeland bevond: „**Le Prince est Souverain, on ne sait pas comment, mais tout le monde le considère comme tel. . . Il dépend sans doute de la Nation seule de le faire souverain . . . et pourvu qu'il s'explique lui-même, nous le proclamerous dans le même jour à La Haye, Amsterdam et Rotterdam. Cela suffit pour assurer le voeu de cette Province, et cette Province entraîne aussitôt toutes les autres**"¹. Het spreekt wel van zelf, dat zulk een **gelijktijdige** proclamatie in drie groote Hollandsche steden iets anders was dan de aanbieding en **aanvaarding** der soevereiniteit te Amsterdam, wat ten **slotte** is gebeurd.

Toen de Prins 30 November onder uitbundige toejuiching der bevolking in Den Haag aankwam, rees natuurlijk dadelijk de vraag van de proclamatie. Dat hij soverein zou zijn, of eigenlijk reeds was, stond voor iedereen, vooral voor hem zelf, vast. In de correspondentie van die dagen komt dienaangaande geen twijfel voor. Alleen wordt gearzeld over den vorm, waarin de opdracht van het soverein gezag zal geschieden. Hogendorp zelf

1 T. a. p. n°. 8.

twijfelde daarin niet; het bekende briefje van Canneman aan Commissarissen Generaal te Amsterdam ¹ (Geluk, **Mijn Heeren!** Zijne Hoogheid, Neerlands Vorst, is aan de wal enz.) drukt duidelijk genoeg uit, wat Hogendorp wilde. Maar de aarzeling kwam van de zijde van den Prins. **Falck** schrijft 1 December aan Canneman : „Niettegenstaande het geroep der menigte blijft Z. H. zeer ferm bij het verlangen om den naam van Prins van Oranje te voeren onder bijvoeging van niet meer dan Vorst der Vereenigde Nederlanden. **Zoo** moet dit dan te Amsterdam afloopen” ².

Waarom aarzelde de Prins en moest de zaak van de aanbieding der souvereiniteit te Amsterdam worden beslist? De zaak is eenvoudig, dat de Prins zekerheid wilde hebben, dat de volksstemming even onstuimig de **aanvaarding** der souvereiniteit wenschte als de mannen, die hem in Den Haag omringden, het deden voorkomen. Die zekerheid kon het gemakkelijkst, maar ook alleen in Amsterdam worden verkregen, Amsterdam was niet alleen verreweg de grootste stad van Nederland, maar het gold ook nominaal en feitelijk voor de hoofdstad. Maar er was nog een andere reden. Eeuwen lang was de verhouding van Amsterdam en Oranje gespannen geweest. Reeds in de dagen van Frederik Hendrik zette de Bickersche ligue den Prins meer dan eens den voet dwars. Willem II had Amsterdam belegerd en de stad ten **slotte** gedwongen voor zijn wil te buigen. Met Willem III had Amsterdam het niet te best kunnen vinden. Een eeuw later was Amsterdam zeer beslist patriotsch en waren de betrekkingen met Willem V zeer gespannen. Dat alles wist Willem I; het is begrijpelijk, dat hij aarzelde, voordat hij **vol** komen zeker was van de stem van Amsterdam. Eerst als Amsterdam hem als touverein begroette, kon hij volstrekt zeker zijn van den wensch der natie en van de vastheid van zijn eigen positie.

In dezen geest sprak ook de Engelsche gezant Clancarty, die met den Prins uit Engeland was medegekomen. Hij ried den Prins ten sterkste aan naar Amsterdam te gaan ³ ; hij heeft den Vorst ook gewezen op het groote belang om de betrekkingen met Amsterdam te handhaven en althans een gedeelte van het jaar geregeld in Amsterdam door te brengen ⁴. De Prins

¹ Brugmans, Van raadhuis tot paleis, n°. 144.

² Colenbrander, Ontstaan der grondwet, I, no. 16.

³ Brugmans, Van raadhuis tot paleis, n°. 145.

⁴ T. a. p. n°. 155, 156, 157, 160, 163.

heeft aan dien aandrang gehoor gegeven. Hij is den 2 December naar Amsterdam gekomen en heeft daar, nu zeker van de instemming der gansche bevolking, de souvereiniteit aanvaard. Het was inderdaad, zooals de Haagsche burgemeester Jan Slicher bij de terugkomst van den Prins in Den Haag sprak : „**De** roep van het magtige Amsterdam is de stem van geheel **Nederland**”¹.

Zoo was dan een nieuwe Souvereine Vorst van Nederland opgetreden en algemeen erkend. Maar Willem 1 begreep zeer goed, dat deze opdracht van het gezag slechts een voorloopige kon zijn; ook had hij in zijn Amsterramsche proclamatie een grondwet beloofd². Deze twee dingen, de definitieve en formeele opdracht van de souvereiniteit en de aanneming van de grondwet, werden dan ook vermeld en van elkander gescheiden gehouden in de proclamatie, waarmede Willem 1 den **6den** December 1813 de regeering heeft aanvaard³. Daar lezen wij o. a.: „**Terwijl** wij, op den **2den** dezer, in Amsterdam de Souvereiniteit over de Vereenigde Nederlanden, ingevolge de algemeen uitgedrukte begeerte des Volks aanvaardden, hadden wij wel gewenscht, die gebeurtenis welke ons en onze kinderen en nakomelingen nauwer dan ooit aan het lot dezer gewesten verbindt, door eene solemneele inhuldiging te bekrachtigen en te bekroonen. Maar de omstandigheden, waarin zich het Vaderland bevindt, en de gewigtige werkzaamheden welke dezelve medebrengen, hebben ons raadzaam doen oordeelen om de bepaling van het tijdstip, waarop die plegtigheid plaats hebben, **vooral**s nog te reserveeren, in het blijde vooruitzicht echter van die na verloop van weinige weken aan de Natie te kunnen aankondigen, en tevens aan onze geliefde Landgenooten eene Constitutie te kunnen aanbieden, die, onder het eenhoofdig bestuur, dat zij **zelve**n gekozen hebben, hunne zeden, hunne eigenaardige herkomsten en gebruiken, in één woord hunne aloude vrijheid, verzekere”.

Tweeërlei dus, inhuldiging en aanbieding der staatsregeling. Heeft de Prins voor deze beide dingen zich één vergadering gedacht? Het was natuurlijk niet strikt noodzakelijk. De Prins kon zich door een nationale vergadering, een soort **Staten-Generaal**, de souvereiniteit plechtig doen opdragen en daarna de grondwet door een volgende vergadering doen aannemen. Hij kon zich ook door de groote vergadering laten inhuldigen en daarna een grondwet

¹ Colenbrander, Ontstaan der Grondwet I, no. 24.

² **Brugmans**, Van raadhuys tot paleis, n°. 149.

³ Colenbrander, Ontstaan der Grondwet I, no. 25.

octroyeeren, gelijk in Frankrijk kort daarna geschiedde. Hij kon ten **slotte** ook de opdracht der souvereiniteit op 2 December voor afdoende en definitief houden en alleen een vergadering voor de aanneming der grondwet **bijeenroepen**. Men weet, dat het laatste ten **slotte** is gebeurd. Maar dat het andere oorspronkelijk meer in de plannen van den Prins lag, wordt bewezen door de proclamatie van 6 December.

Dat denkbeeld vinden wij ook elders. **Röell** had zulk een vergadering alleen voor de aanbieding van het souverein gezag aan den Prins van den aanvang af gewild ; hij stelde zich reeds in begin December de bijeenroeping aan een soort nationale vergadering voor. „**Met** leedwezen heb ik steeds van het nalaten van zoodanige oproeping, die binnen weinige dagen door het geheele land had kunnen geschieden, gedacht, dewijl dan van het eerste oogenblik af die wettigheid (nam. van het gezag van den Prins), welke **zoo** eerst door volgende gebeurtenissen is daargesteld, **zoude** bestaan hebben” ¹. Het denkbeeld van een nationale conventie, die souverein gezag bezit en dat gezag dus aan den Prins kan opdragen, zat in de hoofden der menschen van dien tijd.

Of Röell zijn denkbeeld aan Willem 1 heeft aangeboden, blijkt niet. Maar zeker is het den Prins gesuggereerd door een oud vriend van Oranje, die jaren lang met den Prins had samengewerkt, door Hendrik **Fagel**, den laatsten griffier der oude Staten Generaal. Hij was na het vertrek van den Prins in Engeland gebleven en bleef van daaruit met dezen en met Hogendorp correspondeeren ; hij was toen een soort Nederlandsch gezant in Engeland, wat hij welhaast ook formeel is geworden ². Hij schreef 10 December 1813 aan den Souvereinen Vorst dit korte, maar veelzeggende briefje: „**Je** suis convaincu que la souveraineté **qui** vient de vous **être** déferée, Monseigneur, assurera sous l'administration paternelle de V. A. R. et à l'aide d'une sage constitution, la liberté et le bonheur de la **nation** hollandaise. J'espère qu'on ne **perdra** pas de temps en Hollande pour faire **confirmer** ces premiers élans de l'opinion publique par la délibération grave et solennelle d'une assemblée de **notables** de tout le pays” ³.

Fagel had blijkbaar hetzelfde denkbeeld ook gesuggereerd aan de Engelsche regeering. Althans den **12den** December schrijft lord Malmesbury hem in

¹ Aanteekening van Röell, t. a. p. I, n°. 26.

² Vgl. Nieuw. Ned. Biogr. Woordenb. III, 391 vlg.

³ Colenbrander, Ontstaan der grondwet, I, n°. 27.

denzelfden geest aldus : „Certainly the Sovereignty must be confirmed by the **voice** of an assembly **composed** of **all** the wise and great men of the Country ; if they are wise and great they **will** not demur, if they are not, their opinion should be **deemed** nothing worth” ¹. Behalve bij de Engelsche regeering vond het denkbeeld van een groote vergadering ook instemming bij den Prins zelf, die den **17den** December 1813 **Fagels** brief beantwoordde. Hij zegt daarin na **Fagel** bedankt te hebben voor zijn gelukwenschen: „La Constitution à adopter est à présent le grand point, mais **cela** ne peut pas être trop pressé et quoique je suis aussi d’avis qu’il faille **ensuite** une **groote Vergadering** pour donner la forme, **cela** ne doit pas faire passer trop promptement sur le fond” ².

De Prins neemt dus het denkbeeld van **Fagel** van een groote vergadering over, maar verandert het tegelijkertijd. Hij gevoelt zich blijkbaar in het vaste en geruste bezit van het souverain gezag, dat hem door niemand wordt betwist; bevestiging van dat gezag door een **nation de** vergadering acht hij onnoodig. Maar hij koppelt het denkbeeld van een groote vergadering vast aan de grondwet. Niet spoedig zal dus de groote vergadering worden **bijeengeroepen**; eerst zal de grondwet moeten worden gemaakt en eerst daarna zal de vergadering worden **bijeengeroepen** om die grondwet goed te keuren en aan te nemen. Dus geen bekrachtiging van de aanbieding der souvereiniteit door een vertegenwoordiging, maar ook geen geoctroyeerde grondwet. Twee dagen nadat hij aan **Fagel** had geschreven, den **19den** December, schreef de Prins aan Hogendorp over de grondwet; hij voegde aan dien brief eenige aantekeningen toe ³. Van deze is de volgende voor **ons** van belang: „Den Eed en solemneele Huldiging zal kunnen plaats hebben terstond na het plechtig aanneemen der Grondwet in en door de groote vergadering der Notabelen ; deeze vergadering zig tot deeze formaliteit als eerste algemeene Staatenvergadering constituerende, en naar verrichting **derzelve** en aanhooring van een verslag over den staat van het land door Commissarissen Generaal ingebracht uit elkander gaande”.

Zoo is de zaak ook doorgegaan. Het Souverein Besluit van 21 December, waarbij de grondwetscommissie werd benoemd ⁴, spreekt in art. 5 bepaaldelijk

1 T. a. p. n°. 28.

2 T. a. p. n° 30.

3 T. a. p. n°. 31.

4 T. a. p. n°. 35.

van een ontwerp, „volledig genoeg om, zoodra het door ons zal zijn goeds gekeurd, aan de beoordeeling van notabelen uit de geheele natie onderworpen, en door hen als algemeene staatswet aangenomen te worden.” En eenige dagen daarna, op Kerstmis ¹, kon de Souvereine Vorst aan **Fagel** uiteenzetten, hoe diens denkbeeld was omgewerkt. Hij schreef: „Lundi prochain la commission de constitution se réunit. Dès que ses travaux seront achevés, les **Notables** seront convoqués, au nombre de 5 à 600, et le **projet** leur sera présenté à l'acceptation. Celle-ci effectuée, les **Notables** se constitueront en Etats Généraux extraordinaires, et après avoir reçu mon serment. prêté hommage et entendu le rapport des Ministres, ils se sépareront, et les premiers Etats Généraux ordinaires s'assembleront en novembre”.

Dat is dus het programma der groote vergadering van notabelen, zooals het werkelijk is uitgevoerd. Hendrik **Fagel** was evenwel nog niet voldaan; hij kon dat te minder zijn, daar hij wist de meening der Engelsche regeering weer te geven. Hij schreef 2 Januari 1814 aan Hogendorp een langen brief, waarin hij de zaak nogmaals naar zijn inzichten uiteenzet ². Hij had met lord Grenville over de opdracht der soevereiniteit aan den Prins „une conversation **intéressante**” gehad. Grenville bleek niet zeer ingenomen met de wijze, waarop alles in Nederland was toegegaan; hij verzekerde „qu'il n'approuvait pas absolument la manière dont la Souveraineté avait été déferée au Prince, pour ainsi dire par une acclamation tumultuaire de la **multitude**”. Tegen de zaak had hij minder bezwaar dan tegen den vorm; aan 'een volk kwam stellig het recht toe zijn regeeringsvorm te veranderen, maar dat moest op meer nadrukkelijke, plechtige wijze geschieden dan door een volksmanifestatie. Dat was ook de meening van Hogendorp zelf: „on ne saurait donner trop de solennité, trop de marques de la plus grave délibération à la manifestation du voeu populaire”. Daarom keurt Grenville dan ook het plan van een nationale vergadering goed om de **regeerings**verandering te bekrachtigen. „Il approuve **donc** entièrement le **projet** de faire **sanctionner** le changement porté à notre ancienne constitution par une Convention **ou** Grande Assemblée”. Maar daar moet de Prins dan ook uitdrukkelijk zijn bevestiging in het soeverein gezag vragen, daar de opdracht van 2 December slechts een voorloopige was; het is dus noodig „que pour

1 T. a. p. n°. 37.

2 T. a. p. n°. 41.

sauver la forme . . . le Prince déclarât d'abord à cette Assemblée . . . que s'il a **accepté** provisoirement la Souveraineté **qui** lui a été offerte au moment de son arrivée, ce n'a été que pour parer **aux** difficultés et en considération de l'urgence de ce premier moment, mais qu'il ne saurait regarder cette offre comme parfaitement légitime et valide que lorsqu'elle lui aura faite solennellement par l'assemblée en question comme représentant de la **nation** entière". Dit denke beeld, dat in politieke kringen in Engeland blijkbaar zeer populair was — er was al in het Lagerhuis over **geïnterpelleerd**; men dacht daarbij natuurlijk aan de revolutie van 1688 — wenschte Grenville en ook **Fagel** ernstig onder de aandacht der nieuwe Nederlandsche regeering te brengen; Hogendorp werd verzocht er onder vier **oogen** met den Prins over te spreken.

Men weet, dat de Prins er niet van heeft **willen** weten. Zeer begrijpelijk. De opdracht van 2 December, afgescheiden van den vorm, waarin zij was gedaan, was wettig of niet. In het eerste geval behoefde zij geen herhaling; in het tweede had Willem I zijn gezag onmogelijk kunnen uitoefenen, zooals hii deed. Hem schoot dus niet anders over, dan de opdracht van 2 December als volmaakt wettig te beschouwen en dus een nieuwe, plechtige opdracht af te wijzen. Daarbij kwam nog iets anders. De nationale conventie, die men in Engeland wenschte, zou toch bijeenkomen, maar met een ander doel, de aanneming der grondwet en de inhuldiging van den Souvereinen Vorst. Nam men het Engelsche voorstel aan, dan zouden er óf twee achtereenvolgende vergaderingen moeten zijn óf de nationale vergadering zou eerst den Prins de soevereiniteit moeten opdragen, daarna de grondwet aannemen, ten **slotte** den Prins inhuldigen. Beide ware, **zoo** niet absurd, dan toch zeer zonderling geweest. Terecht heeft men zich naar zeer oud gebruik gehouden aan den middeleeuwsche regel: de vorst bezweert de privilegiën en wordt daarna en daarom door de Staten **ingehuldigd**. Maar de oorsprong van zijn soverein gezag stond daarbuiten en bleef buiten iedere discussie. Het was, zooals Hogendorp in de „algemeene gronden van de constitutie” ¹ neerschreef: „De Vorst doet **eerst** den eed op de fundamenteele wetten, en ontvangt **dan** de huldiging van de Staten Generaal en Provinciaal” ².

¹ T. a. p. n°. 47.

² Men weet, dat de huldiging door de Staten Provinciaal niet in de grondwet van 1814 is opgenomen: vgl. art. 28 en 29.

PHILIPP VON ZESEN

DOOR PROF. J. H. SCHOLTE.

1.

Een **Silezisch** edelman, **Adelwert**, luitenant-kolonel in het Duitsche leger, is verloofd met een Duitsch meisje **Adelmund**. Omdat het in zijn land onrustig is — wij moeten ons voorstellen, dat de handeling van Von Zesen's **Adriatische Rosemund**¹ plaats vindt in het laatste deel van den Dertigjarigen Oorlog — acht Overste Adelwert het geraden, zijn verloofde onder goede bescherming naar Amsterdam te doen gaan, waar het verblijf veiliger en aangener is. Hij vindt daarvoor een passende gelegenheid: toevallig leert hij een **Venetiaansch** edelman, een vroegeren procurator di San **Marco**, in het boek **Sünnebald** genaamd, kennen. Deze is met zijn twee dochters, **Stilmuht** en **Rosemund** op weg naar Amsterdam. Adelwert vraagt nu aan den Venetiaanschen patriciër, ook zijn verloofde te willen chaperonneeren, waartoe deze gaarne bereid is. In Amsterdam aangekomen, installeert de ex procurator zich op vorstelijke wijze, naar het mij voorkomt niet in de stad zelf, maar in een van de **voornaamste** buitens aan den Amstel, waarvan thans nog een enkel de herinnering aan pracht en behagelijkheid, smaak en gezelligheid van vroegere eeuwen **behaaft**. De Duitsche jonge dame krijgt haar eigen appartementen in het huis van den Venetiaanschen edelman.

¹ Een exemplaar van dit zeldzaam geworden werk is in de Universiteitsbibliotheek alhier. Het is een uitgave van het jaar 1664, te Amsterdam bij Heinrich von Aken verschenen. Een exemplaar van den eersten druk (1645) is in het bezit van de Königliche Bibliothek te Berlijn; naar de editio princeps zijn de facsimile's op p. 38, 42, 46 en 50 van dit opstel vervaardigd. Goedeke (Grundrisz, III, 2e druk p. 99) vermeldt nog een derden druk, die in 1666 in Amsterdam bij Elzevier het licht zag, zonder aan te geven, waar zich een **exemplaar** van dezen druk bevindt. Prof. Jellinek heeft in aansluiting aan het **Berlijnsche** exemplaar het werk in 1899 opnieuw uitgegeven in de serie „**Neudrucke deutscher Litteraturwerke des 16. und 17. Jahrhunderts**” (Halle, Niemeyer).

TITELGRAVURE VAN DE ADRIATISCHE ROSEMUND.
naar het exemplaar van de Königliche Bibliothek te Berlijn ; 1/1 grootte.

Het interieur wordt op verschillende plaatsen tot in bijzonderheden beschreven. **Zoo** is er een kamer met prachtig paneelwerk en uitgesneden lijsten, **kostbare** tapijten en behangsels, een mooi beschilderde zoldering met de voorstelling van het huwelijksbed van Mars en Venus ; verder tal van schilderijen met onderschriften: de geboorte van Venus, de vereering van Freija — **klas-**sieke **en** germaansche voorstellingen reiken elkaar de hand — Juno en Minerva te midden van een maanlandschap. Daarnaast emblemata op de liefde betrekking hebbende. Het eene „Ardo d'appresso & da longhi mi struggo” met een Holrandsch onderschrift van Heinsius :

Twee vieren krenken **my** seer swaerlik myne sinnen;
 het een niet verr van my, het ander is van binnen.
 Het vier, dat binnen is, daer word' ik van verbrandt,
 het vier, dat buyten is, dat helpt my ook van kant.
 Het vier, dat binnen is, dat moet ik altydt **lyden**,
 het vier, dat buyten is, dat komt my ook bestryden.
 de helft is wel by my, daervan ik gae te niet;
 dus lyd' ik in myn hert een vriendelik verdriet.

Het pendant met de zinspreuk „Cosi de ben amar porto tormento” heeft een Duitsch onderschrift :

Di **mükke** fleugt so lang' **üm** dise gluht,
 bis si ihr **selbst** den bitteren tohd antuht'.

1 Deze woorden zijn een vrije vertaling uit het Nederlandsch:

Ick vlieg' rontom het vier, ick blijf in **eenen** standt,
 Tensy dat ick my self vind' ganschelick verbrandt.

Zoo eindigt het bijschrift onder het **32ste** Emblema „van Minne” uit de *Nederduyfsche Poemata* van Daniël Heinsius, uitgegeven door **P(etrus) S(criverius)**, Amsterdam, 1616. Het andere gedicht behoort bij het **28ste** Emblema. — Heinsius' Nederduytsche Poemata hebben op de Duitsche letterkunde van de zeventiende eeuw een **grooten** invloed **uit-**geoeffend, onmiddellijk op Opitz, Gryphius en **Zesen**, en door hun intermediair op talrijke anderen. — **Zesen** moet, toen hij dit schreef, dus reeds in staat geweest zijn, Hollandsch te lezen. Evenwel heeft **hij** zich met het boek niet grondig bezig gehouden, anders had hij in Scriverius' woord Aen den Lezer moeten lezen : „De **Emblemata van Minne** sijn by den **Drucker** sonder eenich **onderscheyt** achter een vervolgt tot het **getall** van 48 toe : daer **noch-**tans **maer** alleenelijck de eerste 24 (namentlick het Ambacht van Cupido) **van** des Auteurs vernuft **ende** vindinge sijn: soo in de beelden, als de **gedichtselen**. De volgende 24, te **vooren** tot meermalen **ende** op **verscheyden** plaetsen **gedruckt**, sijn van **andere**”.

Maar het kostbaarste is de lichtkroon: „Der leuchter an **sich** selbst mit alle seinem **zu-gehöhr** wahr von messing, stark verguldet, und überal mit **schnitz-** und **bluhm-wärk** ausgeziret. Mitten in disem leuchter stund die Königin der Libe Lustinne, mit einem flämlenden härzen in der hand, und iim si härüm schwäbeten zwölf Libesakinder, mit rosenckränzen auf den häubtern, in der luft, di alle brännende **wachs-lüchter** in den **händen** hihlten, und **so** ahrtig geordnet wahren, dasz si di Libinne ganz ümringeten. In den **augen diser Libes-kinder**, und der Lustinnen selbst, wahr ein kleiner flammender tahcht, welcher durch **seine** gluht den **Libes-reizzerlein di augen** bewähglicly machte: in dem **halb-eröfneten** munde gleichesfalls branten zwei kleine lüchterlein, deren **über-sich-steigender** dampf das **gesichte** der **Lust-kinder** so ahrtlich **be-**nebelte, und di kleinen **gold-hährlein**, welche durch den **rauch** so libblich **här-**führ blikten, bewägte, dasz es **rächt** mit lust an **zu** sähen wahr. Unter **disen** zwölfen schwäbete noch ein kleiner gleichsam erzürmeter **Libb-reiz**, **dessen** flügel von güldenen und silbernen **schupen**, mit einem gespannten bogen, welchen er über **sich** nahch den brännenden lüchtern **zu-hihlt**, gleichsam als wan er di flammen auscschühssen **wolte** ; mit **diser** beigeschribenen Losung : alles **kährt.**”

Ging men de achterdeur van het huis uit en de **steen** trap af, dan kwam men over een binnenplaats in een tuin, waar, tegenover een prachtige fontein met badende nymfen, een marmeren bank tot rusten en **droomen** uitnoodigde. Verderop in den tuin was een vijver en natuurlijk een grot met wonderbaarlijke schelpen. „Es waren ihrer daselbsten wohl hunderterlei ahrt, immer eine **schö-**ner als di ander, **zu** sähen, dahrinnen man di wonder der grohssen **zeuge-****mutter** nicht gnugsam betrachten **konte**. unter allen aber wahr sonderlich di purpurrmuschel **zu** erhöhen, dahrraus die königliche farbe, welche ein **schähffers-**hund erfunden hat, gesamlet würd. Di zakken der **schwarz-** und rohten **ko-**rallen, di magnetischen **stein-rozzen** — opmerkelijk is dit Nederlandsche of althans Nederduitsche woord te midden van zijn Hoogduitsche omgevingl — durch welche sehr kleine wasserrstrahlen geriselt, und aus einer muschel in di andere gesprungen kahmen, machten das **aus-sähen** noch, libblicher. Di **schau-gläser**, so auf allen seiten und in allen winkeln härführ blikten, gahben einen sehr **lustigen** widerzschein. . . . Der boden wahr mit **schwarz-** und weissem marmel gepflastert, dahrauf **rächt** in der mitten ein härz von rohtem **durch-**scheinendem steine gehauen, auf etlichen koralrzakken, gleichsam als auf dornen

entpohr stund, und etliche **dünne wasser-strahlen** über **sich** sprüzte. üm **dises** härke **härüm** sahssen auf kleinen alabasternen **bänken** neun ahrtige wasser--fräulein, welche **sich** gleichsam in den **wider-härab-fallenden wasser-tropfen zu baden schinen**".

Van uit den tuin kon men aan den Amstel komen, maar dan moest men langs het huis; het blijkt niet, dat de tuin door een weg van den **Amstel** oever gescheiden was. Tegen den avond lieten de dames graag een bootje klaarmaken om op de **rivier** te spelevaren, muziek te maken en er kennissen te ontmoeten. Toen Rosemund eens jarig was en de morgenzon de wolken aan den hemel begon te vergulden en de nevels op den Amstel uiteendreef, was de tuin en de rivier herschapen in een paradijs van genietingen: voor haar slaapkamer hadden zich luitspelers verborgen, die liefelijke muziek deden **hooren**; twee knapen zongen in aangename afwisseling „mit einer überaus lieblichen oberrstimme **gleich-sam** mit gebrochenen und **halb-lisplenden worten**” een **echo-gedicht**.

1.

Wie mag das **Rosen-kind** verziehen?

Gegen-hal: Es wird blühen.

Wan sol es dan die blüht' erreichen?

G.: Zeit mus weichen.

So wird die zeit uns noch erfreuen?

G.: Gantz verneuen.

2.

Da kömt der Eltern wunsch und freude,

G. : **Augen-weide.**

Der schönsten bluhmen Königinne,

G. : Halb-Göttinne.

Ein Kind, das **schöner** nie erkohren,

G.: noch gebohren.

3.

O schönes Fräulein, sei willkommen,

G.: Allen Frommen.

O Florentine Dorotee,

G.: halt und stehe.

Entfange doch das **Lust-getöhne.**

G.: O du **Schöne.**

MARKHOLD EN ADELMUND ONDER DE LICHTKROON;
gravure naar het exemplaar van de Königliche Bibliothek te Berlijn. p 59: 1/1 grootte.

4.

Sieh an der Sonnen **freuden**-blikke.

G.: **Liebes**-strükke.

Sieh an die blumen, wie sie **winken**,

G.: lieblich blinken,

die noch der **perlen**-tau befeuchtet,

G.: strahlt und leuchtet.

5.

Es wiindscht dier alles **langes leben**.

G.: **Glük** darneben.

Ei lebe! **lebe!** **grühn'** und blühel

G.: Ohne mühe.

Auf dasz dein **Bluht** in ehren prange.

G.: Lebe lange!

Nadat Rosemund bij deze heerlijke aubade was opgestaan, zag ze zes kleine scheepjes, met rose linten en groene palmtakken versierd, op den Amstel voor haar vensters rondvaren, tot ze aanlegden om haar en haar vrienden en **vrien**-dinnen op te nemen voor een vroolijken watertocht.

Zoo was het leven in het **patriciershuis** aan den Amstel ¹, misschien een uurtje stroomopwaarts, dus ongeveer halfweg Ouderkerk gelegen, waar Sünnebald met zijn twee dochters en de verloofde van Adelwert woonde. Een vriend van Adelwert, **Markhold**, is de held van het eenvoudige verhaal, waartoe de handeling in de „Adriatische Rosemund” aanleiding geeft. In Halle aan de Saale — in Zesen's gekunstelde taal heet de stad „**der** Ertzschrein der **lieb**-**lichen** Sahlanen”, evenals hij op het titelblad van het „Hochdeutsche **Heliko**-

¹ De beschrijving van de viering van Rosemund's verjaardag is niet ontleend aan de „**Adriatische** Rosemund”, maar aan een ander werk van Von Zesen: „**Rosen**-**mând**: das ist in ein und dreissig gesprächen Eröfnete Wunderschacht zum unerschätzlichen Steine der **Weisen**: **Darinnen** unter andern **gewiesen** wird, wie das **lauter** gold und der **unaus**-sprächliche **schatz** der Hochdeutschen sprache, unsichtbarlich, **durch** den trieb der **Natur**, von der Zungen; sichtbarlich aber **durch** den trieb der kunst. aus der feder, und beiderseits, **jenes** den ohren, **dieses** den **augen**, vernähmlich, so wunderbahrer weise und so reichlich entsprüszet”, Hamburg, 1651. Exemplaren in de Kgl. Bibl. te Berlijn en in de **Universi**-teitsbibl. te Göttingen. Vgl. aldaar p. 1-3. — Het echogedicht komt met kleine afwijkingen ook voor in „**Filip Zesens** dichterische **Jugend**-**Flammen**, in etlichen **Lob**-, **Lust**- und **Liebes**-Liedern **zu** lichte gebracht”, Hamburg, 1651. Exemplaren eveneens in Berlijn en Göttingen. Vgl. aldaar pag. 30.

nische Rosentahl” laat vermelden, dat het „im Ertzschreine der Amstelinnen im 1669. jahre” gedrukt werd — had Markhold de verloofde van zijn vriend, overste Adelwert, **leeren** kennen. Toen hij nu op een reis door **West-Europa** in Amsterdam kwam, kreeg hij van zijn vriend een brief, waarin hem **mede-**gedeeld werd, dat Adelmund bij een gewezen Venetiaansch procurator, **Sünne-**bald, op een buiten bij Amsterdam woonde en hij werd uitgrnoodigd, bij Adelmund zijn opwachting te gaan maken Zij ontving den vriend van haar verloofde met alle vormelijkheid, die de **etikette** voorschreef en alle **hartelijk-**heid, die ze toeliet. Van tijd tot tijd herhaalt hij zijn bezoeken. Eens, terwijl hij met Adelmund in den tuin een wandeling doet, wordt hij verrast door heerlijk snarenspeel en gezang. Hij maakt kennis met de jonge dame, die de welluidende muziek had doen weerklinken; het is *Rosemund*, de jongste dochter van den Venetiaanschen edelman. „**Ich** weus nicht **zu** sagen, und solt’ ich **gleich stárben**”, vertelt Markhold maanden later aan zijn vriend **Härz-wáhr**t, „**wi** mihr damahls **zu** muhte wahr; es kahn mihr nicht anders **fúhr**, als wan di **wunder-kráftige** strahlen ihrer **hál-funklenden augen** di meinigen zerbrochchen, **oder mich durch** einen solchen überirdischen **schein** gahr entáüget hätten. **Auch** nahchmahls, als wihr uns sämtlich nideragesázt hatten, verlihs si mihr fast kein **auge**, dehrgestalt dasz si, wan meine blikke den ihrigen **zu zeiten be-**gegneten, ganz **verwürret** ward, und ihre in den meinigen verirrte **augen** ohn’ unterlahs flinkern lihs”. Zoodra Markhold bemerkt, dat er gevaar is, dat zij haar hart aan hem zal verliezen, houdt hij zich terug en vermijdt het huis van Sünnebald. Als hij binnen enkele weken in Frankrijk zal zijn, zal de inr druk wel spoedig door andere worden uitgewischt. Maar Adelmund heeft ger merkt wat er gaande is en tracht de jongelui tot elkaar te brengen. Het afscheidsbezoek, dat Markhold vóór zijn vertrek aan de verloofde van zijn vriend brengt, geeft haar daarvoor een geschikte gelegenheid. Een wandeling tegen den vallenden avond, een watertochtje op den Amstel hebben het **ge-**wenschte succes. Markhold doet aanzoek om de hand van de Adriatische **schoone**. Maar er is één, bijna onoverkomelijk bezwaar: zij is katholiek, hij protestant. De vader verbindt aan zijn toestemming de volgende voorwaarden: Rosemund houdt haar geloof, eventueele dochters worden in het katholieke geloof opgevoed en het huwelijk moet wachten, tot eerst de oudste dochter getrouwd is. Voor deze laatste concessie voelt Markhold al heel weinig; het gelukt hem dan ook op dit punt den heer Sünnebald te overtuigen.. Van zijn

kant moet **hij** echter-in de eerste voorwaarde toestemmen; wat hij — **toon** beeld van verdraagzaamheid als van elke andere denkbare deugd — gaarne doet. Maar over het tweede punt, het geloof van eventueele dochters, kunnen de oude Venetiaan en de jonge Duitscher het niet eens worden.

Zoo zijn de verhoudingen bij het begin van den roman, De voorgeschiedenis hoort men, volgens de gewone techniek van dien tijd, eerst later. In groote droefheid blijft Rosemund achter, als Markhold op reis gaat naar het Zuiden. Hij schijnt het zich minder aan te trekken. In het geheele werk is de voorstelling deze, dat de geluksmomenten en de tegenspoed in hun liefde Rosemund in het diepst van haar ziel schokken, terwijl Markhold, de onberispelijke, in geen enkele uiting de perken van wellevendheid en courtoisie te buiten gaat. **Zoo** zendt hij dan ook aan het eenzame meisje in het groote huis aan den Amstel in plaats van een **innigen** brief, waarnaar zij met vurig verlangen uitziet, een hoffelijk en gediensstiguitvoerig afscheidsgedicht :

1.

Als Markhold **sich** einmahl am blanken Sähnenstrande,
(so weit von Rosemund) in einsamkeit befande;
da sang er bei **sich** selbst ein **solches langes** Lihd,
das er ihr **zu-gesahgt**, indähm er von Ihr **schihd**.

2.

Zeit dasz ich von **euch** bin, ihr lihbsten Amstelinnen,
ihr Jungfern bei der Mas', ihr andern **hold-göttinnen**,
und ihr **auch** bei der **Lech**; so sag ich ohne schäu,
dasz eure Rosemund noch kräftig in mihr sei.

— — — — —

7.

Ich **dänke** noch dahran, wi bei däm **lätsten küssen**
Auf ihrer seufzer kraft di meine **folgen müssen**;
di Amstel weusz es **wohl**, als welche stille stund,
da ich den Abschihd nahm von meiner Rosemund.

8.

Di Mase weusz es **auch**, wi ungärn ich gezogen
und **mich ent-färnt** von ihr, vertraut däs Mehres wogen,
als welches rund um **mich** di **blauen wällen** schluhg,
und **mich** nahch Frankreich **zu** (so **färnel**) von ihr truhg.

ROSEMUND BIJ DE FONTEIN ACHTER HET LANDHUIS AAN DEN AMSTEL;
gravure naar het exemplaar van de Königl. Bibliothek te Berlijn. p. 78: 1/1 grootte.

9.

Es weusz es Röhltelgau ¹, da ich acht folle wochchen
 di reise wohl erwogh, eh wihr sein aufgebrochchen.
 es weusz es **auch** der Brihl, wi ich sechs tage lang
 im mehres munde lahg (so **lange!**) **stärbe**krank.

10.

Der leib güng zwahr zur Se, doch blihb das härz **zu** riikke:
 di kühne Magd von Dort lös't ihr geschüz und stükke,
 und gahb uns einen wink. Wihr lühffen se-wärts ein,
 doch kont' ich nirgends nicht als bei der Amstel sein.

— — — — —

En **zoo** gaat het tal van coupletten — het gedicht omvat **honderd**vier-en-twintig regels — verder. Markhold meent dan ook met dit reisverhaal en met een brief, die uiterst voorzichtig gesteld is, omdat hij weleens in verkeerde handen kon raken, wonderwel zijn plicht te hebben gedaan. Op Rosemund heeft de zending echter een geheel andere uitwerking dan hij zich heeft voorgesteld; zij voelt dat Markhold haar niet liefheeft, zooals zij van hem houdt en zij komt in haar neerslachtigheid er toe, zich uit de wereld terug te trekken. Uit het klooster is geen terugkeer mogelijk en **zoo** besluit ze dan, omdat ze de hoop op een gelukkig weerzien met Markhold nog niet kan opgeven, herderin te worden.

„**Unfärn** von der Amstel lihgt ein **über**aus lustiger ort, dehr von **wägen** **viler** linden und erlen **denen ümhähr**wohnenden schähffern und schähfferinnen, in den heissen sommerrtagen **zu** einer angenähmen kühlung dinet. Di **schatz**tichten bäume, di lihlichen **wisen**, di **wasser**reiche gräben, welche so wohl **disen** lustaplaz ringst ümhähr bewässern, als **auch** mitten durchrhin gähen, gäben ihm ein **über**aus schönes **aus**sähen. In der mitten lihgt ein bärgichter **plahn**, welcher **wägen** seiner höhe den **schahffen** eine sehr bekwame weide **härführ**bringet. Das grahs ist nicht so **überraus** fet und saftig, wi an den andern ümligenden sumpftichten örtern, **dehr**gestalt, dasz man alhihr, wiwohl man selbiges sonst in der ganzen gegend nicht tuhn kan, zimlich vihl schahffe

¹ Ik hoop, dat mijn lezers in *Brihl* en *der Sähenstrand* respectievelijk *Rotterdam*, *Den Briel* en de oevers der *Seine* zullen herkennen. Voorliefde voor de rivieren als localisatie van de bewoners, speciaal van de vrouwelijke helft, is voor Von *Zesen* even karakteristiek als zijn voorkeur voor een gemaniereerde en op het eerste gezicht **ver**bijsterende spelling.

zu halten pfläget. — Am **hange dises bärgeleins** hat di **überirdische** Rosemund ihre behausung in einem kleinen schähfferrhütlein genommen, welches an einem **wassergraben** erbauet, und mit etlichen linden beschlossen ist, **dahr-auf** ihr di vogel manches morgens und **abänd-ständlein** verehren, und, gleichrsam als wan si **mein** Her dahrzu **hin-geschickt** hätte, mit ihren **nacht** und **tage**-**weisen** manche stunde, di ihr sonst vihl zu lang fallen würde, verkürzern. — An einem solchen orte und in solcher einsamkeit läbet nuhn **seine** mehr als mänschliche **Rosemund, und hat aldahr in' solcher stille und in solchem fride** ihre verwürrete **gedanken** widerüm entworren, ihren verunruhigten sün wider **befridiget**".

Intusschen is Markhold in weinige weken in Parijs, waar hij aankwam juist toen de dauphin tot koning gekroond werd, geheel en al geacclimatiseerd; zijn aangeboren hoffelijkheid, zijn gesoigneerde manieren openen hem alle deuren en harten. De droefenis van het afscheid is voor Markhold niet het minste bezwaar, om zich door de „lihbliche **Sähninnen**" het hof te laten maken. Te midden van mondaine genoegens en daarmee samenhangende galante verrikkelingen treft hem de tijding, dat Rosemund zich ongelukkig en teleur, gesteld voelt en zich uit de wereld heeft teruggetrokken. De liefdessmart van Rosemund maakt op hem een diepen indruk. Hij zet zich neer om haar te schrijven en kan geen woorden vinden, die hem sierlijk, krachtig en **belang-**rijk genoeg dunken, om zijn liefde en trouw tot zijn tevredenheid uit te **druk-**ken ; ten **slotte** echter, nadat hij steeds weer gewijzigd, geschrapt en aangevuld en tal van brieven verscheurd heeft, meent hij den juisten toon te hebben getroffen ; hij verzendt zijn brief en gaat daarop — kenschetsend voor zijn gevoel — met een jonge dame uit zijn kring eenige partijen schaak spelen, die hem aanleiding geven tot een galant gedicht:

1.

Charlotte, c'est assez; je quitt' icy les armes,
estant du tout vaincu par fortun' & par charme:
je suis en ton pouvoir, & tu me tiens captif;
ta délicate main rend tout l'esprit pensif.

2.

O que je suis hardy! nignorant ta vaillance
(ainsi que dit ton nom) acquis' en ta naissance;
ton coeur si généreux se bastit contre moy.
& gagna deux combats bien plus vaillant que toy!

3:

Il faut qu' un curieux se met en hardiesse
de faire question, si par forc' ou finesse,
par douceur, ou faveur, ou par la cruauté
Tu es victorieus', ou bien par ta beauté.

4.

O qu' oüy il est ainsi, c'est elle & ta prudence,
ton bon & grand esprit reçu par influence,
que tout le monde sçait, qui sont par tout cognus,
qui m'ont ravis mes sens, ô Maison des vertus!

De brief, door Markhold te midden van zijn beslommingen aan zijn trouwe herderin in Amstelland geschreven, vervult de verlangende ziel van Rosemund met groote vreugde. Ras maakt ze Adelmund deelgenoot van haar blijde hoop, dat Markhold weldra bij haar zal terugkeeren. Zelfs de ernstige woorden van haar vriendin, dat haar vader zal blijven weigeren, zijn toestemming tot een huwelijk te geven, dat niet de voorwaarden omvat, door hem met het oog op het verschil van geloof gesteld, doen haar niet wankelen in haar besluit, haar lot aan dat van Markhold te verbinden; vrijwillig wil ze voor hem, als daardoor de belemmeringen voor hun huwelijk worden opgeheven, protestant worden. **Zoo** schijnt zich alles ten goede te zullen **keeren**.

Markhold heeft dus besloten, Parijs te verlaten. Maar er zijn verschillende banden, die hem aan de Fransche hoofdstad binden. **Zoo** heeft hij kennis gemaakt met een jonge hertogin en hij vreest, dat zij zal trachten hem van zijn reisplan af te brengen. Daarom vraagt hij haar hofdame, door den schrijver met den naam **Demuht** bestempeld, om raad. Zij geeft hem in overweging, aan de hertogin te zeggen, dat een vriend in Rouen hem verwacht, en **vandaar** schriftelijk mede te **deelen**, dat hij niet meer terugkomt. Deze raad eischt ook voor Demuht veel zelfverloochening, want ook zij heeft den beminnelijken cavalier innig lief. Markhold doet, zooals Demuht hem aangeraden heeft; in Rouen houdt hij zich drie weken **op** en amuseert zich te midden van de carnavalsdrukke. Hij neemt afscheid van zijn vriendin **Ludwichche**, die hem tot Rouen begeleid heeft, vervaardigt een „**Abschids-Lied** an di **schöne** Luhdwiche” en schenkt haar dit als herinnering. Toevallig ontmoet hij dan zijn vriend **Härzwähr**, die hem naar Hâvre vergezelt, waar hij zich, nadat hij eenige

ROSEMUND EN MARKHOLD VOOR DE GLASSCHILDERING,
VOORSTELLEND EEN GEZICHT OP VENETIË;
gravure naar het exemplaar van de Königliche Bibliothek te Berlijn, p. 201; 1/1 grootte.

weken wegens windstilte heeft moeten wachten, voor de zeereis naar Holland inscheept. Na een stormachtige reis komt hij gelukkig in Rotterdam aan, waar hij zich slechts één nacht ophoudt, om zich in alle vroegte op weg naar de herdershut van Rosemund te begeven. Zij is nog niet opgestaan, als hij **aan** komt en zachtjes aan haar venster klopt. Hij verbergt zich daarop achter de schaapskooi. Als zij na eenigen tijd buiten komt, om haar schapen te **ver**zorgen, staat hij plotseling voor haar. „Si entfärbte **sich** anfangs, und wuste nicht was si sagen **solte**, dasz ihr so ein plözliches glük **aufstühsse**. Di **fräude** stihg aus ihrem härzen nahch **däm gesichte zu**, und bildete **sich** in ihren **augen** und in ihren wangen so läbendig ab, dasz man **unschwähr** errahten **konte**, ob si **schohn** nicht so bald **rädete**, dasz ihr **solche** des Markholds ankunft überaus lihb **wäre**”.

Nadat zij een halven dag ‘te zamen doorgebracht hebben, neemt Markhold afscheid, maar niet zonder de verzekering te geven, dat hij haar den **vol**genden dag, „wan er **seine** sachen **zu** Amstelgau würde verrüchtet **haben**”, weer zal bezoeken. Dan echter niet meer in de herdershut in de landelijke eenzaamheid, maar in het huis van haar vader Sünnebald, waarin Rosemund thans, nu het geluk bij haar is teruggekeerd, opnieuw haar intrek neemt. Het is een feestelijke dag, dien zij dan te zamen in het mooie buiten aan den **Am**stel doorbrengen ; hun stemming wordt alleen daardoor eenigszins verduisterd, dat hun beider vriendin Adelmund intusschen naar Duitschland is teruggekeerd om de vrouw van overste Adelwert te worden. Voor de gelieven beteekent dit niet slechts het verlies van een gezelligheidselement in hun kleinen kring, maar ook het gemis van een voorspraak, die beter dan iemand anders in staat zou zijn, de bezwaren van vader Sünnebald te overwinnen. De schrijver vindt in het samenzijn van Rosemund en Markhold gelegenheid, haar naar aanleiding van een glasschildering, voorstellende een gezicht op Venetië, **uit**voerige mededeelingen te laten doen omtrent haar geboortestad, de geschiedenis, de voornaamste gebouwen en het karakter van de bewoners. Door haar vader worden haar uiteenzettingen daarop aangevuld met een beschrijving van het bestuur en de staatsinrichting van Venetië.

Markhold blijft eenigen tijd in Amsterdam en bezoekt het huis van den **ex**procurator geregeld ; voor de gelieven is het een **schoone** tijd : op echt **pas**torale wijze vermaken zij zich, door op lievelingsplekjes gedichten van liefde en hoffelijkheid aan lindeboomen te hechten en elkander lange en leerrijke

geschiedenissen te verhalen. Rosemund krijgt haar volkomen gezondheid terug. Maar de vader wil noch van de geloofsverandering van zijn dochter iets weten, noch van toegeven op het punt van het geloof van zijn eventueele kleins dochters, die uit het huwelijk van Markhold en Rosemund geboren zouden kunnen worden. En **zoo** komt er ook aan dit samenzijn weer een einde; Markhold verlaat Amstelland, om in *Reinwurf* een vriend te begroeten, die op het punt staat naar Frankrijk te vertrekken. Maar ook nadat deze Reinwurf **ver-** laten heeft, blijft hij daar wonen, naar het heet om te studeeren. Opnieuw wordt Rosemund ziek en zwaarmoedig van liefdesverlangen. En eerst Markhold's terugkeer doet haar herstellen. Maar hij kan niet bij haar blijven. Het geloof scheidt hen. En Markhold moet — nadere motiveering ontbreekt — naar Reinwurf terug.

In eenzaamheid en **ongestild** verlangen gaan de dagen van de Adriatische Rosemund voorbij. Bij niemand kan ze haar hart uitstorten, haar stemming is enkel droefheid en neerslachtigheid. „Solcher-gestalt ward di **wunder-schöne** Rosemund ihres jungen läbens weder sat, noch fro, und verschlos ihre zeit in lauter betrübhnüs. Was aber mehr von ihr **zu** beschreiben ist, und wi es **änd-** lich mit ihrer krankheit **hinaus-gelauffen**, das würd eine von ihren guhten Fräundinnen selbst **auf-säzzen**, und der **träu-libenden** wält **vihl-leicht** öffendlich **zu** läsen gäben. Mihr wül dannenhähr nichts mehr gebühren, als dasz ich **das-**jenige unberühret **fohr-bei-lahsse**, was ihr eine **vihl-geschiktere** hand **schohn zu** beschreiben **fohr-genommen** hat. und es ist ohne dis mehr als alzu vihl, dasz ich **mich** hab' erkühen dürfen, ihre heimligkeiten **zu** offenbahren, ihsdoch **weil** es soichem götlichen **mänschen-bilde** zu nichts, als **zu** einem **unstärb-lichen** namen, gereichen sol ; so würd es ein **ruhm- und tugend-libendes Frauen-**zimmer in **allem bästen** vermärken, und mit mihr **zu** allen **zeiten** erhöben das rühmlische gedächtnüs der **über-mänschlichen** Adriatischen ROSEMUND.

De Adriatische **schoone**, de lieve Rosemund is aan haar onbevredigde liefde gestorven. De treurende dichter stichtte haar een **herinneringszuil**. In den dichtbundel, die in het jaar 1651 te Hamburg het licht zag, „**Filip Zesens** dichterische **Jugend-Flammen**, in etlichen **Lob-, Lust- und Liebes-Liedern** zu lichte gebracht”, wijdt hij aan de „**überirdische**, selige Rosemund” een poëtisch in memoriam, dat uiterlijk den vorm van een graftombe heeft.

Bedaͤchtis-säule
der überirdischen / seligen
Rosemund.

Sieß Wandersmann/und grüße diese säule
mit tieffer ehr - erbitlichkeit :
sieh si ut-nim dir ein wenig weile
und schau / was mann Dir gebent,
hier sollst du das gedächtnis hängen
der höchst-betobten Rosemund:
und Ihr auf diesen marme- grund:
so manches lobgedichte legen.
wan sich d;jahr verneuet
so geht und streuet
der Rosen blüth/
sieh stets bemühet
auf ihren preis/
der niemahls weis
sein end; und sie:
rühmt oft und viel
ihr tugend - sichts/
Das nu gebriecht /
das nie verbriecht/
d; nicht entweicht/
das nicht vergeht/
so lang als stehet
ein rosen - garten
von unterschiednen arten;
so lang ein wohlredter mund
der Menschen herzen machet wund.
dan Ihr hat Marhold die gedächtnis hergesezt
Ihr Mahrhold/den ihr lob noch allezeit erget:
stret blumen/stretetlaub/ihr sterbnach; streut zweige
von palmen hier herum/ daß sich Ihr Nahme zeuge.

Von Zesen's Adriatische Rosemund is een heel merkwaardig boek. Naast **con-**ventioneele vormen en beginselen van den **heroisch-galanten** roman vindt men er zuiver individueele, onverwacht moderne stemmingen en schilderingen. **Conven-**tioneel is de techniek, die de voorgeschiedenis geeft in den vorm van een vertelling, conventioneel het streven, door geleerde interpolatie's aan het **belletristische** werk wetenschappelijke zwaarwichtigheid te geven : „Uhrsprung und Beschreibung der Stat Venedig, aus vihlen bewährten **uhr-** und geschichtaschreibern kürzlich zusammen gezogen“, „Entwurf des Marksplatzes, und däs fürstlichen Schlosses“, „Beschreibung däs **Zeug-**hauses, und **Schif-**fahrt der Venediger“, „Kurzer entwurf der alten und izigen Deutschen“, „Unterhaltungen **über die Geldgier hollän-**discher Kaufleute“, e.v.a. Conventioneel is ook de uitvoerige beschrijving van schilderijen, waarvan ons die te Amsterdam allicht meer interesseeren dan de

vijf nauwkeurig beschreven stukken uit een Parijsche schilderijenzaal : Saturnus, Piramus en Thisbe, Adonis, Ganymedes en de Schaking van Helena. Tot de conventionele techniek behoort het, dat de draad van den roman telkens **af** gebroken wordt ter wille van een ingeschoven verhaal: „**Der Lustwandel des Guhths muhths**”, „**Die** Begäbnis der Böhmischen **Gräfin** und des Wildrfangs” en de „**Niderländische** geschicht von einer ahdlichen Jungfrauen und einem Rittr meister”, drie vertellingen, die met de hoofdhandeling slechts in zeer verwijderd verband staan. Conventioneel is ook het arcadische element in den roman en in verband daarmee het beginsel, door ingelaschte lyrische gedichten de stemming te verhoogen. Conventioneel ten **slotte** is de zuiver uiterlijke schildering van het karakter van den hoofdpersoon : Markhold is het ideaal van vormelijkheid, beminnelijkheid en correctheid, maar als zoodanig is hij een type, geen karakter. Maar ondanks al dit conventionele, het gerekte en het opgeschroefde, treft ons in het werk telkens opnieuw een uiting van eigen zieleleven, een zuiver individueel gevoel voor kleur of toon — vooral kleur! — een natrillende **stem** ming van weemoed en intimiteit. Inderdaad is het een boek zonder handeling: twee jonge lieden hebben elkander lief, maar het geloof scheidt hen en het jonge meisje sterft aan een gebroken hart. Maar dit jonge meisje is in haar omgeving **zoo** zuiver gezien, **zoo** met gevoel uitgebeeld, dat den dichter — ik zou willen zeggen half onbewust, zeker niet als geraffineerde kunst — een psychologische schildering gelukt is, die innerlijke kracht van bestaan heeft. Dit is stellig mede het moderne van Zesen's Adriatische Rosemund, dat de eigens lijke handeling ligt in het zieleleven van zijn heldin. Daardoor is het werk — wij zullen zien, wat daarvan de oorzaak is — in dit opzicht ver zijn tijd vooruit; het is een van die werken, die Lessing in bescherming neemt, wanr neer hij voor het beoordeelen alleen naar het uiterlijke gebeuren waarschuwend, zegt: „Gibt es doch wohl Kunstrichter, welche einen so materiellen Begriff mit dem Worte *Handlung* verbinden, dasz sie nirgends Handlung sehen, als **wo** die Körper so thätig sind, dasz sie eine gewisse Veränderung des Raumes erfordern. Sie **finden** in keinem Trauerspiele Handlung, als **wo** der Liebhaber **zu** Füszen **fällt**, die Prinzessin ohnmächtig wird, die Helden **sich** balgen; und in keiner Fabel, als **wo** der Fuchs *springt*, der Wolf **zerreiszt** und der Frosch die Maus **sich** an das Bein **bindet**. Es hat ihnen nie beifallen wollen, dasz **auch jeder** innere Kampf von Leidenschaften, **jede Folge** von verschiedenen Gedanken, **wo** eine die andre aufhebt, eine **Handlung** sei”.

Het problematische in de letterkundige persoonlijkheid van Von **Zesen** is, dat te midden van mode en uiterlijkheid, conventie en boekerigheid men plotseling getroffen wordt door een stemming, die juist omdat ze contrasteert met het formalistische en constructieve van de omgeving, te sterker indruk kan maken. In zijn **zondere** mate geldt dat ook voor een Hollandsch gedicht van zijn hand, dat eveneens met de geschiedenis van de ongelukkige Rosemund samenhangt. Het is een vers, dat niet overal in zijn taal volkomen duidelijk is, dat ook op verschillende plaatsen de eigenaardigheden van des **dichter's** moedertaal niet verloochent, maar dat tevens door de werking van zijn klanken en vooral ook door het spelen met kleurstemmingen en kleursymboliek af en toe een **hypermodern** indruk maakt. Men moet zich voorstellen, dat de dichter eenige jaren om den dood van zijn geliefde getreurd heeft en thans een stemming van vriendelijke sympathie vraagt aan een ander meisje, een „**Amstelinneken**, de **loofwaerdigste**, lieflike Lely” ¹.

1.

Schoonste LELY, kuysche Bloeme
die ik **roeme**;
Ach! hoe ben-ghe dus verstoort?
Laet de droeve wolken vaeren,
en de **baeren**,
laetse stormen om het noord.

2.

U **gesicht** moet vrooligh lonken,
vrooligh vonken;
daerom is het ook soo schoon,
daerom siet men leeljen **bloeyen**,
rosen vloeyen
om der kuyschen wangen troon:

3.

Daerom is **u** aengebooren,
uytverkooren
soo een liefelik **gelaet**;
darom laet uw ooghe daelen
duysend **straelen**
schoonder als het daegeraedt.

1 „Filip Zesens dichterische *Jugend-Flammen*”, Hamburg, 1651, p. 127 vlgg.

4.

Rosen wil ik om U **geeven**,
 jae mijn Leeven.
 mijne Ros' is niet meer root;
 mijne Ros' is bleek gheworden,
 door het morden,
 door het stormen van de dood.

5.

Vier **jaer** hebb' ik rouw ghedraegen,
 doch mijn klaegen
 helpt niet meer, noch **haer** noch mij;
 't is nu tijd de droeve daegen
 wegh te jaegen,
 dat ik wit in kleedern **sij**;

6.

Dat ik blijde verve traege,
 en ook vraege
 om een kleed in mijnen **Hoof**,
 in het swarte **Rosen-betjen**,
 dae mijn **Netjen**,
 dae mijn **Roosjen** bleek en doof.

7.

Roote **Rosen** saech men groeyen,
lieflik bloeyen,
 die het swart nu heel belett:
witte leeljen voor de **Roosen**,
 voor tijloosen
 wil ik **kiesen** in mijn bett.

8.

Deese verv' is aengenaemer.
 Mijne kaemer
 is schoon wit ghekleedt. en lacht.
 Jae nu wil ik willigh **derfen**
rosen-verven,
 die in droefheyd mij **ghebracht**

9.

Nu wil ik aen alle kanten
Leeljen planten,
maer de wittste **selfs** in 't hart.
 Daer sijn vlammen, daer autieren,
Leeljen=bläeren,
 met een heyligh vuur verwart.

10.

Soo sal ik u eer' erweisen,
 eewigh preysen,
 schoonste LELY, **Amstel-kind**:
 Daerom laet de tooren vaeren;
 laet de **baeren**,
 laet **sich** leggen storm en wind.

II.

Soete blikke, soete sinnen,
 die gewinnen :
 die **staen** U veel beter aen.
 Toorn verstellt uw **lieflig** lonken,
 of schoon pronken
Roozen mank der leeljenbaen.

II.

De dichter van de Adriatische Rosemund, Philipp **Zesen**, werd den 8. October 1619 te Prirau, in de buurt van **Dessau** aan de **Mulde** gelegen, geboren. De vrouwelijke bewoners van zijn geboorteland **heeten** bij hem, naar het bekende recept, „**die** lieblichen Müldinnen” en hij zelf volgens de traditie van dien tijd „**der** Müldenschwahn”. In het gedicht „**Prirau, oder** Lob des Vaterlandes, **Gedrückt zu** Amsterdam, bei **Kristof** Konraden, auf Kosten der Genossenschaft, 1680” — op de „**Genossenschaft**” zal ik hebben terug te komen — bezingt hij het feit van zijn geboorte in deze woorden:

— — — — — ein treuer **Mildenschwahn**,
 der alhier sein erstes Sein, bei den lieblichen **Mildinnen**,
 in der frohen **Priorsau**, **muste** dazumahl gewinnen,
 da der straffe **Strobelstern**, **dessen Nächten** so viel Jahr,
 vol von Kriegen, seind gefolgt. neulich **nur** verblichen **war**.

Het gedicht, dat menige bijzonderheid uit Zesen's leven in niet al te **bekoor-**lijken vorm meedeelt, krijgt voor zijn levensgeschiedenis nog **hooger** waarde door de uitvoerige „**Anmärkungen**”, die hij er op laat volgen. **Dieser „Schwanz-oder Strobel-stern”**, zegt hij naar aanleiding van de bovengeciteerde versregels, „**welcher** 30 nächte nacheinander in der Luft erschrocklich feuerte, und den straks darauf gefolgeten 30jährigen Krieg unserem Hochdeutschlande dreuete, lies **sich** im ausgange des 1618. jahres sehen: darauf ich straks im 1619. am 8. Tage des Weinmohndes, auf den abend zwischen der **neun-** und zehenden stunde, **zu Prirau** an diese **mühsälige** Welt gebohren ward”. Zesens eerste biograaf, **Max** Gebhardt, heeft voor zijn werkje „**Untersuchungen zur Biographie Philipp Zesens**”, Berlijn 1888, deze opgave gecontroleerd ; hij vond in de mededeeling van het kerkelijk register te Prirau, dat **Philipp Zesen**, de zoon van den dominee, den 17. October 1619 gedoopt werd, een bevestiging er van.

Natuurlijk hebben wij over zijn prille jeugd geen gedetailleerde mededeelingen ; uit het gedicht **Prirau** mag men afleiden, dat hij in de pastorie van zijn gerboorteplaats aangename, onbezorgde jaren doorbracht. Al heel vroeg toonde hij aanleg op het gebied der wetenschap ; elf jaar oud hield hij op de latijnsche school te Halle, die onder het bestuur van den rector **Christian** Gueintz stond, een redevoering in het Latijn. In de lijst van Zesen's geschriften, gedrukte en ongedrukte, die in het jaar 1687 door I. H. **Gabler** werd samengesteld, komt namelijk onder de nog niet gedrukte, maar als persklaar aangeduide werken een **oratio de Belli Calamifafibus, Hallis habifa, anno 1630** voor. Een brief aan zijn rector uit latere jaren schijnt Zesen's vroegrijpheid te bevestigen: „**Mein** Herr wird ohne **zweifel** noch wohl wissen, dasz ich das zwölfte Jahr **meines** Alters noch nicht erreicht, als ich die Reimtafel **meines** Helikons **schon ver-**färtiget. Er **weis auch**, dasz ich **dazumahl** anfang, **mich** unter andern meinen Geflissenheiten, einer **richtigen** Schreibahrt **nach** möglichkeit **zu** befleiszigen ; Darzu Er mir den selbst unterschiedliche **Sachen**, die Er **zu dem ende zu** Papier gebracht, und mir neulich, **durch** öffentlichen **Druck**, der Sprachliebenden welt mit geteilet, abzuschreiben vergönnet; **dafür** ich Ihm noch diese Stunde höchlich danke” ¹. Het is zeker niet alleedaagsch: op **elfjarigen** leeftijd een

¹ Vgl. Habichthorst, **Wohlgegründete Bedenschrift über die Zesische Sonderbahre Ahrt Hochdeutsch zu Schreiben und zu Reden**, Hamburg, 1678, p. 14 vlgg.

Latijnsche redevoering over de rampen van den oorlog en een Duitsch register van geschikte rijmwoorden ! En over dienzelfden jongen man werd later door **denzelfden** rector het oordeel uitgesproken, dat „**hij** nooit een aanleg had getoond, die iets bijzonders had doen verwachten, behalve dan zijn **ongemotiveerde** grillen op het gebied van zijn moedertaal” ¹. En dat ondanks oden en hymnen, die Philipp **Zesen** op den hertog van Saksen, op familieleden en goede kennissen, ja, op den rector zelf, in zijn jonge jaren dichtte. Dit weten we niet alleen door een later getuigenis — hij zegt in de voorrede van zijn **Gekreuzigter Liebsflammen oder Geisflicher Gedichte Vorsmack, Hamburg, 1653**, dat hij deze gedichten „in seiner erst auskommenden und fast kindlichen jugend, für zehen, ja achtzehn jahren geschrieben”, — maar hier zijn ook de gedichten, die bewaard bleven, sprekende getuigen voor vroegtijdige poëtische **begeeft**heid. Hij was negentien jaar oud, toen zijn eerste, meer omvangrijk gedicht het licht zag: **Melpomene Oder Trauer- und Klagedichse, Uber das unschuldigsfe und bitterste Leiden und Sterben Jesu Christi, Halle, 1638**. Het is de tijd, dat hij zich gereed maakt, om de latijnsche school te verlaten en het **studenten**leven in te zeilen. Van zijn vrouwelijke stadgenooten neemt hij door de poëtische behandeling van een in dat milieu bij uitstek practisch onderwerp — tevens het thema van zijn laatste schoolredevoering — op plechtige wijze afscheid: **Gebundene Dank, lob, und abschiedsrede vom nutz und währte des Saltzes, an die Hällischen Salanen, Halle, 1639**. Natuurlijk had hij zich met die „**liebliche** Salanen” in zijn **poëzie** reeds vroeger bezig gehouden; wij kennen gedichten aan de „**jongejuffrouw** Barbara Seifartin” en een zekere **Rosalinde** ². Een in den waren zin des woords poëtische verhouding bestond er tusschen hem en freule Eleonore von Rosenthal: de dichtkunst lag er aan ten **grond**slag. Hij leerde aan haar het dactylische metrum, dat hij zonder twijfel **ge**bruikte in navolging van Professor August Buchner uit Wittenberg, die voor de toepassing van de dactylische versmaat in de Duitsche poëzie met over, **tuiging** en succes streed. Toen Eleonore von Rosenthal in 1641 haar **Poetische**

1 Vgl. Krause, Der Fruchtbringenden Gesellschaft ältester Erzschrein, **Leipzig, 1855**, p. 272.

2 Of deze Rosalinde, die den 3. Mei 1638 door hem bezongen werd, met **Eleonore** von Rosenthal geïdentificeerd moet worden, blijft twijfelachtig. Vgl. **Dissel, Philipp von Zesen und die Deutschgesinnte Genossenschaft, Hamburg 1890**, p. 5. Het gedicht zelf is onder de „**Lust- und Ehrengetichte zur Adriatischen Rosemund**” te vinden; vgl. **Jellinek's** uitgave, p. 245.

FILIP ZESENS GEKEURTZIGTER LIEBSFLAMMEN ODER GEISTLICHER GEDICHTE VORSCHMACK.
Hamburg, 1653; titelgravure naar het exemplaar van de Königliche Bibliothek te Berlijn; 1/1 grootte.

Gedancken uitgaf, sprak zij haar droefheid uit, dat ze sinds zeven jaar van hem gescheiden was en herdacht zijn invloed op het gebied der poëzie:

Dactylisch **war** mir unbekandt,
Doch wis' Er **solches** mir **zur** Hand.

De dactylus heeft misschien ook nog **verderen** invloed op Philipp Zesen's leven gehad; wij zien hem tenminste als jong student aan de voeten van August Buchner. Deze samenhang en een gedicht op Wittenberg, waaruit men het verlangen kan lezen, daar te mogen studeeren, wettigen het vermoeden, dat bij hem de dactylus de keuze van universiteit mede bepaald heeft. Hoe dit zij, zijn geheele leven is onze dichter den dactylus en den Wittenbergschen professor Buchner trouw gebleven.

Vermoedelijk heeft **Zesen** zijn academietijd goed besteed; reeds in 1640 **verse** scheen het boek, dat hem een groot aanzien zou verschaffen: *Philippi Caesii Deutscher Helicon*. Niemand minder dan Buchner leidde het met een **waard** eerend epigram bij het lezend publiek in. En iemand van het aanzien van **Johann** Rist sprak weldra van „dem sehr nüttlichen **Buche** des hochgelahrten **Zesen**”¹.

Tot het voorjaar van 1641 is **Zesen** in Wittenberg gebleven; de groote brand aldaar van den 3. October 1640 wordt door hem als ooggetuige in een elegie geschilderd ; in het begin van Februari van het volgend jaar zendt hij gemeenschappelijk met zijn leermeester Buchner aan een huwelijkspaartje te Hamburg van uit Wittenberg eenige toepasselijke gedichten. Maar welhaast maakt een afscheidsgedicht aan een medestudent, die naar Rostock zal gaan, een **toe** speling op Zesen's voornemen, het zomersemester aan een andere universiteit te gaan doorbrengen :

Ey zeuch in frieden hin
und **schreibe** mir einmahl. wenn ich **zu** *Leypzig* bin,
ob du noch seyst **wohlauff**.²

Het studieverloop van Philipp **Zesen** is nog steeds in een onverklaarbaar duister gehuld ; omtrent de vraag, of hij in Leipzig gestudeerd heeft en hoe hij er zijn tijd besteedde, zijn de meeningen verdeeld. De een gelooft over zijn

¹ **Johann** Rist, Rettung der Edlen Teiitschen Hauptsprache, Hamburg 1642.

² „An S. G., als er **nach** Rostock **sich** begeben”, een gedicht toegevoegd aan Zesen's kleine verhandeling uit het jaar 1641: „Erörterung der **bisher** strittigen Frage, ob in den Sonnetten die Meinung **sich** je und allewege mit dem achten Verse enden solle”.

PHILIPPI CAESII DEUTSCHER HELICON, Vierte Ausgabe, Jena & Berlin 1656; titelgravure naar het exemplaar van de Universiteitsbibliotheek te Amsterdam ; 1/1 grootte. De gravure geeft ten onrechte aan, dat het de derde druk zou zijn.

leven in Leipzig tot in bijzonderheden georiënteerd te zijn en weidt „mit **wenig** Witz und viel Behagen” uit over een liefdesrelatie, die de „**blauwe ridder**” met een waschmeisje, genaamd Rosine, de dochter van den ketellapper Adrian **Tutzendorf** zou hebben onderhouden; de ander ontkent niet alleen elk geldig motief voor het aannemen van deze **compromitteerende** neiging, maar meent ook voor het geheele zomersemester het alibi van den geïnculpeerde te kunnen bewijzen. Wat **belangrijker** is, men weet niet eens, of en waar **Zesen** gepromoveerd is. „In Leipzig **oder** Wittenberg hatte er **sich** den Magistergrad erworben”, zegt Dissel in zijn bovengenoemde verhandeling over **Zesen und die Deutschgesinnte Genössenschaft**. „In Wittenberg **oder** Leiden **scheint** er den Magistergrad erlangt **zu haben**, wenigstens wird er 1642 mit diesem Titel **angeredet**”, weet Goedeke ons in zijn onschatbaar werk ¹ mede te **deelen**. De motieven, dat hij den titel **magister artium liberalium** met recht zou hebben mogen voeren, zijn niet bepaald sterk te noemen; in zijn werk **Poetischer Rosen-Wälder Vorschmack, Hamburg**, 1642, en ook later kent hij zich dezen titel toe; maar, zooals wij **Zesen** kennen, is dit helaas geen afdoend bewijs. Dat hij in de „**Hooch-Deutsche Sprach-übung**” door Joh. Schmuckius als **philosophiae et philologiae magister** wordt toegesproken, is waarschijnlijk als de hulde van een gelijkgestemd gemoed te beschouwen. Het is uiteraard moeilijk voor een buitenlander, hieromtrent zekerheid te krijgen ; de tegenwoordige **internationale** toestand maakt dit vrijwel onmogelijk. Laat mij alleen constateeren, dat hij te Leiden niet gepromoveerd kan zijn. In het Album Studiosorum Academiae **Lugduno-Batavae**, 's Gravenhage, 1875, komt zijn naam niet voor. Evenmin in het Album Studiosorum Academiae **Rheno-Trajectinae**, Utrecht, 1886, en het Album Studiosorum Academiae Groninganae, Groningen, 1914. Van het Athenaeum **Illustre** bestaat zooals bekend is over de jaren 1632 tot 1799 helaas geen album studiosorum; het is echter onwaarschijnlijk, dat **Zesen** hier zou zijn ingeschreven geweest — van een promotie hier kan geen sprake zijn -, omdat dit bij de enge relatie tusschen zijn leven in Amsterdam en zijn werken allicht in eenig verband zou zijn gebleken. Kan dus zijn **ver-blijf** in Nederland in geen enkel opzicht steun geven aan de twijfelachtige rechtmatigheid van zijn academischen titel, — in ander opzicht blijkt er voor

¹ Grundrisz zur Geschichte der Deutschen **Dichtung**, III, **Ze druk**, Dresden, 1887; **aldaar** p. 96.

1661

P. C.

- 9 Septemb. ϕ^r de Koningin van Engeland heeft zijn prync Willem in
 plaetse van des gema. v. Contract ~~gri~~ wylt vanden.
- 20 108 ϕ^r de Koningin van Engeland heeft als gite oute
 zittende Maritiem ϕ^r de Koningin med van fide gans Pradiman
 melyn leent en a wylt de s.
- 1662
- 17 Januarij ϕ^r Claeske van geer loijn droogf-gooiers heeft en 3 Oegh
- 18 may ϕ^r de Koningin van Engeland heeft en 20 van man heeft en
 poort de odd 10 daen al ϕ^r Koningin hebben ϕ^r de Koningin van Engeland
 Inreke m en l. en wylt de Koningin de poort de de de stad.
- 10 July ϕ^r de Koningin van Laen Caprekechtomachoe Joon van Weneke
 Jaetke van der laen in sijn leven Boutteldre
- 15 Sept ϕ^r de Koningin van Engeland heeft en 20 van man heeft en 20 de ϕ^r
- Jeto - ϕ^r de Koningin van Engeland heeft en 20 van man heeft en 20 de ϕ^r
- 20 october ϕ^r de Koningin van Engeland heeft en 20 van man heeft en 20 de ϕ^r

twijfel omtrent een mededeeling aangaande zijn verblijf hier in Amsterdam geen redelijke grond te bestaan. „In Amsterdam **soll** er das Burgerrecht **erworben haben**”, zegt Goedeke met een veelzeggend afweergebaar van elke verantwoordelijkheid. Het diplomatische **soll** reageert zonder twijfel op de mededeeling, die wij in Zesen's hier **zoo** bekend werk *Beschreibung der Stadt Amsterdam und derselben Begäbniße* kunnen vinden. In de voorrede „an die Weltsberühmten, im handel und wandel, **zu** wasser und lande, üm den gantzen Erdkreis machtigen Amstelinnen, die schönsten und herlichsten Töchter des gesamten Niederlandes”, gedateerd *bei eurem Amstel-flusse den 1. tag des Erntmohndes, im 1663. jahre*, apostropheert de schrijver zijn beminnelijke stadsgenooten: „O ihr herlichen Amstelinnen, bei **denen** ich nunmehr innerhalb zwei und zwanzig jahren die meiste zeit, als ein Gast, zugebracht, ja im verslauffenen jahre, **durch** die machtigen **Amstel-Väter** selbst mit dem höchsten Vorrechte der **Bürger** verehret worden”. Inderdaad vermeldt het **Burgemeesters** archief, sub 20 October 1662: *Burgemeesters ende regeerders der stadt Amsterdamte hebben Philip van Cesen van Priorau in meissen, raetsheer van de Heere prince van Anhalt vergunt het burgerrecht alhier, belasten derhalven een iegelyck syn E. daervoor te erkennen, ende te laten genieten 't recht ende privilegie den burgeren alhier competerende*. Om den dichter voor goed van het „ehrerührige” **soll erworben haben** te ontlasten, vinde een facsimile van dit besluit hiernevens een plaats.

Uit Zesen's mededeeling aan de **schoone** Amstelinnekens, die in het Germeentelijk Archief haar bevestiging vindt, mag men afleiden, dat hij omstreeks 1641 in Amsterdam gekomen is; hij zondert den 1. Augustus 1663 in zijn leven een termijn van tweeëntwintig jaren af, van welken hij den meesten tijd in Amsterdam zegt te hebben doorgebracht. Het eerste vaste punt in dezen termijn is de dateering van de opdracht van zijn *Sprach-übung*, luidende: „Lugduni Batavorum die Nat. nostrae VIII Octobris . . . 1642”¹. Een halt jaar later dateert hij vanuit Amsterdam het slotwoord aan den lezer van zijn *Scala Heliconis Teutonici*: „Amstelodami ipsis Calendis **Maji**, Anno 1643” en bevestigt dezen datum in de **tegenoverstaande** Duitsche vertaling: „Am

¹ Ph. Caesiens *Hooch-Deutsche Sprach-übung Oder unvorgreifliches Bedenken Ober die Hooch-deutsche Haupt-Sprache und derselben Schreibrichtigkeit: In unterredung gestellet, und auff begehren und guhtbefinden der Hoochlöblichen Deutsch-Zunftt herfür-gegeben, Hamburg, 1643.*

sterdam, den 1. tag des Rosenmahndes, im 1643. **Jahre**". Een paar maanden later zegt hij van het gedicht *An di hoch-ädle und gelährte Jungfrau Hildegond von Westohn*, dat het te „Gräfenhag” den 26. Juli 1643 ontstaan is. Den 1. Mei van het volgend jaar localiseert hij te „Amsteltam” eenige strophen, *zu einem ahrtigen gemälde von der Klugh-sünnigen Rosemund angegäben*. Hij schijnt in de jaren 1644 en 1645 in verschillende steden van Holland verblijf te hebben gehouden, zonder eigenlijk tot rust te komen. Daarop wijst m.i. de omstandigheid, dat hij zijn post bij Elzevier te Amsterdam liet bezorgen. Dit blijkt uit het adres van een brief van Harsdörffer, den bekenden Neurenberger dichter, die hem den 23. December 1644 een schrijven doet toekomen onder het adres : *Monsieur Philipp Caesius, Gentilhomme Allemand, demeurant à présent à Utrecht. Zu Amsterdam bei H. Elzevier abzugeben* ¹. Als hij in Amsterdam aanwezig is, schijnen brieven hem ook zonder de bemiddeling van Elzevier te bereiken : het adres van een schrijven, door Johannes Rist den 24. Juli 1644 onderteekend, luidt : *Dem Wohlehenjesten, Groszachtbaren und hochgelahrten Herrn Philip Zäsius von Fürstenau, weitberühmten Poeten, meinem sonders vielgeliebten Herrn und hoch vertrauten, werten Freunde, Amsteldam* ². De dateer ringen van gedichten uit dien tijd wijzen minder naar Amsterdam, dan wel naar Leiden en Rotterdam, en vooral naar Utrecht. Den 13. Juli 1644 richt hij vanuit de **Maasstad** een bruiloftsgroet in proza aan de **Hohch- und wohl-ädel-gebohrne Jungfraue, Jungfrau Adelmund von Libegau, als si ihrem Lihbsten ehlich solte bei-geläget wärden** ; een andere bruiloftsgroet, voor een bruidspaar te Lüneburg bestemd, ontstond op den 1. Mei 1645 in de Sleutelstad. De Bisschopsstad eindelijk paradeert onder de gedichten aan Klugemunde von Wilane (3 April 1645), „**an** seinen gnädigen **Herren**, als er Ihm ein härz von **Rosen** überschikte” (6 Juli 1645) en onder een gedicht in Harsdörffers **Gesprächspiele** (deel V, het elfde gedicht ter eere van den auteur). Ook de opdracht van **Zesen's** vertaling van den **Ibrahim** van Mademoiselle de Scudéry: **Zbrahims oder Des Durchleuchtigen Bassa und Der Beständigen Isabellen Wunder-Geschichte, Durch Fil. Zaesien von Fürstenau, Amsteldam bey Ludwig Elzevieren, 1645**, is gedateerd vanuit Utrecht, den 1. December 1644.

¹ Voor het eerst medegedeeld door Dissel, *Philipp von Zesen und die Deutschgesinnte Genossenschaft, Anhang I*.

² Id.

Door al deze data zouden wij over het verblijf van **Zesen** in de jaren 1443-1645 vrij nauwkeurig georiënteerd zijn, indien de dateeringen van zijn gedichten onbepaald vertrouwen verdienden. Dit is echter niet het geval. Ik wil er. nog van afzien, dat hij op één dag een gedicht te Den Haag en een ander te Parijs localiseert — bij den datum van het bruiloftslied »Auf, libes pahr, auf, auf ! ihr wohl getrauten beide, Komt, komt, di tafel räumt, fangt an ein' andre **fräude**” zou men met Dissel aan een drukfout in de dateering of met Jellinek aan een onvast gebruik van de aanduiding **Häu-mahnd kun-**nen denken. Bedenklijk voor de waarde van Zesen's fixeeringen is zijn voorkeur voor den 1. Mei, het begin van de rozenmaand. Op **1 Mei 1643** de Scala Heliconis te Amsterdam, **1 Mei 1644** het gedicht op een schilderij van Rosemund. op **1 Mei 1645** een bruiloftsgroet »An di **Lustinne**”! Dat zou alles een gelukkig toeval kunnen zijn. Waar blijft men echter met deze be-
 minnelijke veronderstelling, wanneer men het volgende leest? „Diese Edele Deutschgesinnete Genossenschaft **oder** Rosengesellschaft, zusamt derselben **Ersten oder** Rosenzunft. hat ihrem **anf.ing**, im 1643. jahre, am 1. tage des **Mei- oder Rosen-mohndes**, zum allerersten gewonnen. Ihr **Anfänger** und **Stifter** war der Färtige: der Ort der stiftung, die weitberühmte des **Röhmisch-Deutschen** Reichs Handelsstadt Hamburg, und in derselben ein schöner **Lust- und Rosen** garte: da der Färtige, in gesellschaft des Verharrenden, und Aemsigen, **eben** seinen Nahmenstag, durch ein fröhliches Lösemahl, feierlich beging. Von gemelter Jahrs- **oder** Mohndeszeit und dem Orte der stiftung hat sie, unter andern uhrsachen, den Beinahmen Rosengesellschaft, als **auch** ihre Erste zunft den Nahmen Rosenzunft bekommen. Ja **eben** daher führen sie beiderseits, zum algemeinen Wahrzeichen **oder** Sinbilde, einen Rosenstok, mit drei **groszen** weissen **zibeht- oder Bisem-rosen**, davon zwar die eine **schon** völlig **ausge-**blühet, doch die andere nur halb geöffnet, und die dritte, in ihrer knobbe, noch gantz geschlossen, wiewohl sie allerseits durch die strahlen der Sonne angeblikket werden, in einem sterbeblauen **felde**; mit **dieser** algemeinen **zunft-**losung :

Unter den **Rosen**,
 ist liebliches **losen**.”

Het is een belangrijk gebeuren in de geschiedenis van de Duitsche letteren, dat hier door Von **Zesen** geschilderd wordt : de stichting van de **Deutsch-**gesinnte **Genossenschaft**, de derde, en niet de minst belangrijke, in de reeks

van taal en letterlievende genootschappen, die de zeventiende eeuw in Deutschland zag ontstaan. Zeker waren het geen kristallijne bronnen van loutere poëzie, die door deze eerwaardige genootschapsmensen werden ontsloten; zonder twijfel stond het volk van het streven dezer exclusieve kringen ver af; duidelijk is het opgeschroefde, onnatuurlijke, ja soms zouteloze in het literair verkeer van deze mannen, die in namen als „der Nährende”, „der Wohlsetzende” en „der Färtige” hun geest misbruikten. Er is al heel weinig geest voor noodig, om Rist „der Rustige”, Von Höveln „der Höfliche”, Vondel „der Fundreiche” te doen zijn, en hoeveel erger vergripen tegen wat wij goeden smaak zouden noemen, zijn niet uit de ledenlijsten der „Sprachgesellschaften” op te diepen. Geen wonder is het, dat een goedkoop spot hun streven aan de verachting prijs gaf. En toch is de geringschatting van het streven, ja zelfs van de daden dezer genootschapsmensen historisch onjuist. Want deze gewichtig doende literaten waren in de eerste plaats goede patriotten, die een helder inzicht hadden in het belang van de eigen taal voor het maatschappelijk en het geestelijk leven. Door hen kwam de literatuur tot aanzien, werd de taal het voorwerp van beschouwing en studie. Zonder de „Sprachgesellschaften” zou een werk als Schottelius’ *Ausführliche Arbeit von der Deutschen Haupt Sprache* — een daad van betekenis op het gebied van taalwetenschap — ongeschreven gebleven zijn. Zeker, de genootschapsmensen waren exclusief, maar feitelijk werden toch de grenzen tusschen adel en burgerij, tusschen protestant en katholiek, de grenzen tusschen de volkeren zelfs, binnen den kring van het genootschap uitgewischt. Ongetwijfeld, het puristische patriottische streven van de »Sprachgesellschaftler” was niet vrij van bekrompenheid, maar diezelfde mannen brachten aan hun landgenooten vertalingen van Petrarca, Tasso en Ariosto.

- * Van Italië was de stoot voor de dichtlievende genootschappen uitgegaan; Prins Ludwig von Anhalt-Köthen had zeker op de Florentijnsche *Academia della crusca* het oog gevestigd, toen hij den 24. Augustus 1617 op slot Hornstein tot de stichting van de *Fruchtbringende Gesellschaft* overging en daarmee den grondslag legde voor de meest bloeiende en sociaal bevoorrechte van de dichtgenootschappen. Op Hornberg-Weimar volgde Straatsburg. Van de daar gestichte *Auſſichtige Tannengesellschaft* weten wij helaas weinig; dat Zesen aan haar in menig opzicht dank verschuldigd is, zou bij nader onderzoek allicht blijken. Hamburg was de derde in deze rij; het is wel eigenaardig voor het

moderne voelen van den stichter, dat tot Zesen's *Deutschgesinnte Genossenschaft*) het eerst dames werden toegelaten. Zijn *Hochdeutsches Rosentahl*, waarin de stichter van de Deutschgesinnte Genossenschaft het ontstaan, de bedoeling, den groei en het leven van zijn stichting beschrijft ¹, verschafte mij het bovenstaand citaat, waarop ik thans terugkom.

Het waren dus drie vrienden, *der Färtige*, *der Verharrende* en *der Aemsige*, die op dien gedenkwaardigen eersten Meidag van het jaar 1643 tot de stichting van de Deutschgesinnte Genossenschaft overgingen. Hun namen zijn natuurlijk bekend; het zijn *Filipp von Zesen*, *Dietrich Petersohn*, *von Hamburg* en *Hans Kristof von Liebenau, aus Preussen*. De laatste nam een belangstellend aandeel aan het ontstaan van de Adriatische Rosemund ; reeds op 6 Juli 1645 ontving hij de eerste afgedrukte vellen ter kennisneming en richtte hij tot den auteur een schrijven van hulde en waardeering.

De naam van den anderen vriend, *Petersohn*, komt in Zesen's poëzie voor onder den doorzichtigen vorm *Felsenohn*, o.a. in „Des Markholds Abschiedslied an seinen standfästen, geträuen Felsensohn, Hern zur Ehrenburg, u.a.m.“ Zoowel de vertaling *Felsenohn* als de toevoeging *Her zur Ehrenburg u.s.w.* is voor den tot woordenspel en titelpraal neigenden auteur karakteristiek. Of die stichting nu inderdaad op den 1. Mei 1643 te Hamburg tot stand kwam? Dat het dichtgenootschap zijn zetel te Hamburg had, staat vast; dat de plechtige stichtingsdaad aldaar zal zijn geschied, is waarschijnlijk. *Zesen* kwam daar nog al : den 24. October 1641 ontstak hij er een „Keusche Liebesflackel“ voor den „vornehmen Patriciern“ *Adrian Junker* en zijn eerbare bruid *Susanna de Greven*. In Januari van het volgend jaar gaat hij van daar uit een uitstapje maken naar Reinbeck, waar de lucht gezonder is en voor zijn poëtische stemming gunstiger :

Inzwischen meiner Lust die inner zehen Tagen
Zu schöpfen ich gesinnt, will ich die Laute schlagen,

schrijft hij den 25. Januari 1641 in een **promotiegedicht** voor Andreas Schwartz te Hamburg, en gaat daarop aldus voort:

1 Das Hochdeutsche Helikonische *Rosentahl*, das ist, Der höchstpreiswürdigen Deutschgesinneten Genossenschaft **Erster oder Neunstämmiger Rosenzunft Ertzschrein**, ausgefärtigt durch Den Färtigen. Gedrückt im Ertzschreine der Amstelinnen, durch Kristof Konraden, im 1669. Jahre. Exemplaren in Berlijn en Göttingen.

Die Laute, welche mir von böser Luft verderbt,
 Bisher den Laut versagt und gleichsam mich enterbt
 Der angebor'nen Kunst: Die Bille soll drein rauschen,
 Die mich hat angereizt, die Elbe zu vertauschen.
 Drum spiel und sing ich hier, wo Reinbeck mich ergetzt, enz.

Den 4. April 1642 adresseerde Johan Rist een voor **Zesen** bestemd schrijven naar Hamburg. Voor het jaar 1642 staat dus een verblijf te Hamburg onomstootelijk vast; **maar** of hij er op den **1. Mei 1643** zijn naamdag, het begin van de rozenmaand en de stichting van zijn Rosenzunft vierde, blijft twijfels **achtig**. Evenmin als hij naar waarheid op één dag te Parijs en te **'s Gravenhage** gedichten kan hebben onderteekend, even ongerijmd is het, te willen beweren, dat hij op 1 Mei 1643 te Amsterdam zijn Scala Heliconis zou hebben afgesloten en te Hamburg zijn Rosenzunft zou hebben geopend. Aan een drukfout is hier niet te denken, aan een vergissing evenmin. Hier is minstens één datum vervalscht, daar is geen ontkomen aan.

Moeten we nu de conclusie aanvaarden, dat alle dateeringen van gedichten voor Zesen's biographie waardeloos zijn? Is het blague, dat hij op 6 Juli 1643 te Londen een gedicht — het derde van de „Lust und Ehrengetichte” uit de Adriatische Rosemund — dateert en drie weken later gedichten te Parijs en in Den Haag wil hebben vervaardigd? Hij is een blagueur, hij houdt van verfraaiing en opsmuk. Maar wie aan zijn mededeelingen daarom alle waarde zou willen ontzeggen, gooit toch het kind met het badwater weg. Met **critiek** zijn zijn opgaven te aanvaarden. met voorzichtigheid te combineeren. Er is geen reden, aan de juistheid **van dateeringen** en adressen van brieven te twijfelen. Dat zijn dus vaste punten. Ook onverschillige data, die niets bijzonder moois hebben, mogen m.i. geaccepteerd worden En de „mooie” dagen, speciaal dat befaamde begin van de rozenmaand, zou ik willen beschouwen als **verfraaiingen**, verschuivingen — vervalschingen, als men wil — maar niet als totaal uit de lucht gegrepen verzinsels.

Ik keer thans tot zijn levensgeschiedenis terug. Den vasten grond. begonnen we te verliezen, toen hij, waarschijnlijk in het voorjaar van het jaar 1641, Wittenberg verliet. Een nieuw vast punt is Hamburg, waar hij althans van 24 October 1641 tot 4 April 1642, afgezien van korte uitstapjes allicht, zijn **hoofdverblijf** had. Daartusschen zou ik in overeenstemming met Dissel, tegenover Gebhardt, een **studieverblijf** te Leipzig willen aannemen. Zijn mededeeling

van den 1. Augustus 1663, dat hij sinds 22 jaar hoofdzakelijk in Amsterdam zou hebben gewoond, moet dan een ietsje beperkt worden: hij zou niet in 1641, maar in 1642 in ons land gekomen zijn. Aan den eersten datum hier te lande, 8 October 1642, behoeft men uiteraard niet te twijfelen. Waarom hij van Leipzig, of, als men wil, van Wittenberg, naar Hamburg trok, laat zich niet meer vaststellen. Misschien waren het vriendschapsrelatie's met Professor Hülsemann uit Wittenberg, die ook in 1641 deze stad verliet, maanden lang in Hamburg woonde, daarop eenigen tijd in Nederland doorbracht, waar hem een beroep bij de Luthersche gemeente te Amsterdam werd aangeboden. In elk geval kwam **Zesen** in Hamburg met Hülsemann in aanraking. Het is denkbaar, dat deze relatie ook Zesen's weg door Holland bepaalde; maar het aannemen van deze vriendschapsverhouding als motief voor Zesen's verblijf hier te lande, is niet noodig ; daarvoor was het te zeer gewoonte, dat **studeerende** vreemdelingen met de Nederlandsche gewesten, vooral met Amsterdam en Leiden wilden kennis maken. Groot is het aantal Duitsche schrijvers, dat hier een deel van hun studietijd doorbracht of door een verblijf alhier den gezichtskring verruimde. Reeds **Martin Opitz**, de vader der Duitsche Renaissancepoëzie, had hier in Holland voornamelijk de inzichten gekregen, die hij door zijn **Buch von der deutschen Poeterey** bij zijn landgenooten verbreidde ; dictator geworden in het rijk der Duitsche letteren, bleef hij aan zijn leermeester te Leiden, Daniël Heinsius, wiens **Lof-sanck van Jesus Christus**, wiens **Hymnus van Bacchus** en wiens treurspel **Herodes Infanticida** hij had vertaald, de eer geven hem te hebben gevormd. Men behoeft slechts het **Buch von der deutschen Poeterey** in te zien, om zich den machtigen invloed van de Nederlandsche **renaissancepoëzie** op de Duitsche, speciaal dien van Heinsius op Opitz bewust te worden. Misschien was het een gevolg van persoonlijk **contact** tusschen Opitz en Gryphius, dat twintig jaar na den eerste **Andreas Gryphius** uit het Oosten van Duitschland naar Leiden kwam. Ook hij profiteerde van Heinsius, en daarnaast van Salmasius, Golius en Boxhorn ; maar belangrijker dan het milieu der Leidsche universiteit werd voor Gryphius de hoofdstad van Holland, bepaaldelijk de toen nog **zoo** jonge Amsterdamsche Schouwburg. Vormde Opitz zijn theorie naar Hollandsche voorbeelden, **Gryphius** maakte zich in de techniek van zijn treurspelen, **soms** ook **in** de stof er van, afhankelijk van het Hollandsch tooneelspel, met name van dat van Vondel. De verhouding tusschen Vondel's Leeuwendalers en Gryphius' Ger

Das Hochdeutsche
Helikonische
Rosentahl/

Pastor

Der höchst preiswürdigen
Deutschgesinnten
Genossenschaft

Erster

oder

Neunstämmiger

Rosen-Zunft

Erzschrein ;

Darinnen derselben erster anfang/
nachmahliger fortgang / und endlich glückli-
cher ausgang ; als auch eigentliche bewandnis ;
Zunftsatzen und Gebreuche ; neunfaches Zunft- und
Stambuch / zusamt irem ganzen Geistes schmucke / aller
und jeder Zunftgenossen Zunftsnahmen / Zunftsjetzen / und
Zunftsprachen / mit derselben in furbündige reime
verfaßten erklährungen / zu finden /
ausgefärtigt durch

Den Färtigen.

Gedrückt im Erzschreine der Amstelinnen
durch Kristof Konraden / im 1669 jahre.

In het werk, waarvan dit het titelblad is, geeft de stichter van de Deutschgesinnte Genossenschaft een overzicht over het ontstaan en de ontwikkeling van de eerste afdeling van dit genootschap; behalve dit titelblad en de op p. 73 gereproduceerde titelgravure zijn uit het werk naar het exemplaar van de Kgl. Bibl. te Berlijn, gereproduceerd de afbeeldingen op p. 82, 88, 89 en 124.

Zu Amsterdam, auf Kosten der Genossenschaft. 1659.
G. Laireff. *G. G. Feenaam.*

Deze fraaie titelgravure van de hand van G. LAIRESSE, voorstellende den Helicon met in het midden een palmboom als het symbool van Von Zesen behoort bij het werk, waarvan de titel op p. 72 is gereproduceerd; titel en titelgravure zijn genomen uit hetzelfde exemplaar; 1/1 grootte.

libte Dornrose is daarvoor wel het meest interessante, maar geenszins het eenige bewijs. Naast *Heinsius* en *Vondel* waren het **voornamelijk Hooft, Bredero, Cats**, en later *Jan Vos*, die in Duitschland hoog **in aanzien** stonden. Speciale invloeden, als van *Poot* op *Paul Fleming*, van *Dirk Rafaelsz Campshuysen* op *Robert Roberthin*, waren misschien het gevolg van toevallige persoonlijke relatie's, Roberthin heeft hier gereisd, Fleming te Leiden gestudeerd. Bijna altijd is als gevolg van het verblijf hier te lande in de geschriften van hen, die hier studeerden of eenigszins langen tijd vertoefden, de invloed van Hollandsche toestanden, van de Nederlandsche **taal** of van de literaire kunst merkbaar. Om alleen eenige van de meer belangrijke schrijvers te noemen, wijs ik in dit verband op *Balthasar Schupp*, *Lauremberg*, *Zincgreff*, *Angelus Silesius*, *Hofman von Hofmanswaldau* en *Schottelius*. De volledige lijst van Duitsche letterkundigen uit de **17de** eeuw, die blijk geven van persoonlijke kennismaking met ons land, zou tientallen van namen bevatten. Het is **derhalve** volkomen gemotiveerd, te zeggen, dat ook zonder speciale aanleiding het begrijpelijk was, dat Philipp von **Zesen** zijn reis van Wittenberg over Leipzig naar Hamburg ook naar de Hollandsche steden. voortzette. Dat hij hier bleef, dat Nederland zijn tweede vaderland werd, dat moet zijn bijzondere redenen hebben gehad, welke met stelligheid nog niet zijn aan te geven.

In de jaren 1642 tot **1645** is, zooals ik boven heb trachten aan te **toon**en, in de Nederlandsche steden Amsterdam, Utrecht, Leiden, Den Haag, Zesen's hoofdverblijf geweest. Vermoedelijk is dit hoofdverblijf door enkele groote reizen onderbroken; het is waarschijnlijk, dat hij in het jaar 1643 eenigen tijd te Parijs heeft doorgebracht en ook Londen heeft **leeren** kennen. Toevallig kunnen we **Zesen** hier op één van deze twee punten controleeren. We vinden dan een bevestiging van wat hij zegt; op grond daarvan mag men ook aan zijn andere dateering, afgezien dan misschien van een kleine verschuiving of vergissing in den datum, geloof schenken. Von **Zesen** is inderdaad in Parijs geweest. Hij heeft er Hugo de Groot en diens secretaris Isaac Vossius ontmoet, die hem bij zijn vertrek aan een pas hielpen. Dit stuk is jaren lang als curiosum bewaard ; een professor in de theologie te Greifswald, Meyer ¹, had het nog in zijn bezit. Een toevallig, maar belangrijk overtuigingsstuk in de

¹ Bibliotheca Mayeriana, Berolini 1715, p. 727, „Sunt hic praeterea Literae Commeatus autographae a Grotio Legato Svecio Paris datae Phil. Caesio'etc., quibus subscripserunt ipse Grotius ejusque Secretarius Is. Vossius”.

quaestie, of de dateeringen te Parijs en te Londen vertrouwen verdienen. Of de stichting van de Deutschgesinnte Genossenschaft eveneens een onderbreking van zijn verblijf in Holland beteekende, dan wel of ze er aan voorafging, is niet heelemaal zeker. Bij de vraag, welke dateering voor den **zoo** gewichtigen datum van 1 Mei 1643 de grootste psychologische waarschijnlijkheid bezit, is zeker de overweging van belang, dat voor de stichting van de Rosenzunft de poëtische datum van den eersten dag der rozenmaand in **hoogere** mate noodig resp. gewenscht was dan voor de dateering van de Scala Heliconis, dat derhalve juist de laatste dateering groote kans van juistheid bezit. Geeft men dit toe, dan zou de veronderstelling gewettigd zijn, dat de **stichtingsplannen** en het voorloopige stichtingswerk van de Deutschgesinnte Genossenschaft nog deel uitmaken van het verblijf te Hamburg en de plechtige daad der stichting in **zoo** bij uitstek kleinen kring eerst post festum uit poëtische **overwegingen** op den eersten Meidag is verschoven.

De beantwoording van deze vraag, die met **zoo** onbeduidend materiaal — de kwestie van een paar datums — moet worden behandeld, is van de grootste beteekenis. Immers, is deze veronderstelling juist, dan zou de stichting van de Deutschgesinnte Genossenschaft niet onder bepaald Nederlandschen invloed te brengen zijn. Men kan ook inderdaad in de *Fruchtbringende Gesellschaft* en in de *Straszburger Tannengesellschaft* impulsen genoeg vinden, om de stichting van Zesen's Sprachgesellschaft te verklaren. Maar aan den anderen kant is er tusschen Zesen's streven in de Deutschgesinnte Genossenschaft, ja zelfs in de inrichting en in gebruiken zooveel, wat op den invloed van onze **redesrijkerskamers** wijst, dat men gaarne zou aannemen, dat **Zesen** Holland gekend heeft, vóór hij **tot** de stichting van zijn Rosenzunft overging. Blijvende in den boven ontwikkelden gedachtengang, dat de dateering van de Scala Heliconis allicht juist is, zou men dan toch het jaar 1643 als stichtingsjaar hebben aan te nemen met dien verstande, dat de **actus** naderhand eenige dagen, weken of maanden vooruit of achteruit gedateerd is. Het lijkt weinig waarschijnlijk, dat in deze kwestie ooit volkomen zekerheid zal worden verkregen. Evenwel zou een schijnbaar onbeteekenende vondst, het aantreffen van Von Zesen's naam in eenig nog **zoo** onbelangrijk document uit die dagen, den twijfel kunnen doen ophouden en het scheen mij daarom gerechtvaardigd, juist in het jaarboek van Amstelodamum deze oogenschijnlijk **zoo** futiele quaestie eenigszins uit* voerig te behandelen.

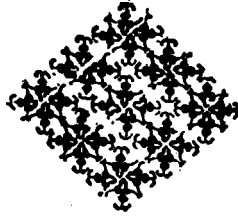
PHIL. CÆSII
SCALA
HELICONIS
TEVTONICI:

ſeu

Compendioſa omnium Carminum Germanicorum ſimplicium, tum hætenus uſitatorum, tum recens ad Græcorum & Latinorum formas effictorum,

DELINEATIO.

cum breuibus Additamentis.

AMSTELODAMI,
APUD IOANNEM IANSSONIVM
ANNO c1o 1oc XLIII.

TITELBLAD VAN HET EERSTE WERK VAN VON ZESEN, DAT IN AMSTERDAM GEDRUKT WERD ;
reproductie naar het exemplaar van de Kgl. Bibl. te Berlijn ; 1/1 grootte.

De eerste controleerbare literaire daad van Von **Zesen** in Holland was, zoo als wij zagen, de onderteekening van de opdracht zijner *Spraach-übung* op 8 October 1642. Het boek verscheen in 1643 en werd nog te Hamburg (door Heinrich Werner) gedrukt, evenals de andere werken uit de jaren 1641 en 1642 ¹. De volgende controleerbare literaire daad zou dan de onderteekening van de *Scala Heliconis Teutonici* zijn, waarvoor ik gaarne aan den datum van 1 Mei 1643 zou willen vasthouden. Het werk verscheen nog in hetzelfde jaar: *Phil. Caesii Scala Heliconis Tevtonici : seu Compendiosa omnium Carminum Germanicorum simplicium, tum hactenus usifaforum, tum recens ad Graecorum et Latinorum formas effictorum, Delineatio. Cum brevibus Additamentis.* Het is de eerste uitgave van Von **Zesen**, welke in Amsterdam het licht zag ². Zoo bestaat er een innige samenhang tusschen de woonplaatsen van den auteur en die van zijn drukker: 1640: Wittenberg; 1641 en 1642 : Hamburg; 1643 vlgg.: Amsterdam. De uitgever van de *Scala Heliconis* was de bekende Amsterdamsche drukker **Johannes Janssonius**, de uitgever o.a. van den Atlas major. Voor **zoover** mij bekend, is de *Scala Heliconis* het eenige boek van Von **Zesen**, dat hij door Jan **Jansz** deed uitgeven. Na jaren kwam hij nog eens bij de firma terug. Het was, toen hij de bewerking van **Fournier's** werk over vestingbouw bij de **firmajohannes Janssonius van Waesberge en de Weduwe Elizei Weyerstraet**, bij den schoonzoon en de dochter derhalve van zijn eersten Amsterdamschen drukker, deed verschijnen: *Handbuch der itzt üblichen Kriegsbaukunst, Aus den gestalten der besten und itziger Zeit berühmtesten Fesungen gezogen, und in zwei Teile gefeilet: In Französischer Sprache beschreiben durch Georg Fournier, Jesuit, Und nun aus den Französischen verhochdeutschet durch einen Liebhaber dieser Kunst. Amsterdam, Bey Johannes Janssonius van Waesberge, und der Witwen von Eliseus Weyerstraet, Anno 1667* ³.

1 Het zijn: *Himlische Klio*, d.i. etliche Freudengedichte auf die Gebuhrtsnacht unsers neugebohrnen Jesuleins, Hamburg, 1641; M. Phil. Caesiens v. F. *Poetischer Rosen-Wälder Vorschmack* oder Götter- und Nymfen-Lust, Hamburg 1642; *Frühlingslust*, oder Lob- Lust- und Liebesdieder, Hamburg, 1642. Alleen de stukken van den *Deutschen Helicon* werden, evenals het eerste stuk uit het jaar 1640, gedrukt door Johann Röhner te *Wittenberg*.

2 Een exemplaar van dezen eersten druk is in de Kgl. Bibl. te Berlijn en in de Universiteitsbibliotheek te Göttingen. Het werd in latere drukken aan den *Deutschen Helicon* toegevoegd en is in dien vorm in heel veel bibliotheken, zoo ook in de Amsterdamsche Universiteitsbibliotheek, aanwezig.

3 Vgl. Ledeboer, Het geslacht Van Waesberghe, Den Haag, 1869, p. 137, en verder Kleerekooper en Van Stockum, De Boekhandel te Amsterdam in de 17e eeuw, Den Haag 1914.

Deze beminnaar der vestingbouwkunst is de veelzijdige **Philipp von Zesen**.

Reeds het jaar nadat **Zesen bij Jan Jansz zijn *Scala Heliconis* had laten drukken**, zien wij hem in relatie met den befaamden drukker Elzevier. Uit den brief van **Harsdörffer** is ons bekend, dat hij tegen het eind van 1644 aldaar zijn post deed bezorgen. Er was toen al een werk van hem in het fonds van Elzevier verschenen : ***Liebes-beschreibung Lysanders und Kalisten*, Amsteldam, Elsevier, 1644**. Het is de vertaling van den Franschen roman van **d'Audiguier: *Histoire des Amours de Lysandre et de Caliste***, Parijs, 1622, dien **Zesen mis-**
schien het eerst in een Nederlandsche bewerking — hij spreekt van een ver-
taling in het Nederlandsch uit het jaar 1636 — leerde kennen ¹.

Zesen's ***Lysander und Kaliste*** vormt voor ons in zijn biographie den over-
gang tot de ***Adriatische Rosemund***. Want **aan haar, an die überirdische Rosemund**,
is het werk opgedragen. En spoedig daarop zag, eveneens bij Elzevier, het
boek van de überirdische Rosemund het **licht : Ritterholds von Blauen *Adriatische***
***Rosemund*, Amsteltam, Elzevier, 1645**. **Zesen** was dus nog slechts enkele jaren
in Holland, toen hij zijn specifiek Amsterdamschen roman, de geschiedenis
van Markhold en Rosemund, de aandoenlijke tragedie van het landhuis aan
den Amstel, schreef.

Hiermee ben ik tot mijn punt van uitgang teruggekeerd.

III.

Zesen's ***Adriatische Rosemund*** bezit zonder twijfel belangrijke **autobiogra-**
phische elementen. Er is een constateerbaar parallelisme tusschen de **lotge-**
vallen van Markhold en van den auteur zelf. Dat blijkt al dadelijk uit de
chronologie van het werk. Het boek verscheen in het jaar 1645 en behandelt
vrij recente tijdsomstandigheden. **Zoo** spreekt de auteur over de verliezen aan
manschappen sinds de veldslagen bij Leipzig (**1631**), Lützen (**1632**), **Nörd-**
lingen (1634) en Wittstock (**1636**), en over de groote legers, die men sinds
het jaar 1619, „**da sich diser** izige krihg entsponnen”, op Duitschen bodem
aan het werk had gezien. In dit verband is het duidelijk, dat de kroning
van den Franschen dauphin, die Markhold te Parijs bijwoont (vgl. **p. 48**),
die van Lodewijk den Veertiende in het jaar 1643 moet zijn. Den carnavalsc

¹ Vgl. Körnchen, **Zesens Romane, Ein Beitrag zur Geschichte des Romans im 17. Jahrh-**
hundert, Berlijn, 1912, p. 18 vlgg.

tijd van het volgend jaar bracht hij te Rouen door (vgl. p. 49) ; Jellinek heeft in zijn nauwkeurige chronologische onderzoeking vastgesteld, dat hij op 7 Februari 1644 den carnavalszondag kon meevieren. Deze data bevestigen elkaar onderling, want bij de beschrijving van deze carnavalsfeesten deelt de auteur mee, dat de Fransche koning „**nuhn-mehr** fohr neun mahnden tohdes verblichchen wahr”; Lodewijk de Dertiende stierf den 14. Mei 1643. Markhold moet dus in Frankrijk geweest zijn van het voorjaar van het jaar 1643 **af tot** aan het einde van den winter van het jaar 1644. In het geheel misschien een maand of tien. Hij zelf noemt dezen termijn in het reeds (p. 49) geciteerde „**AbschihdsLihd** an di **schöne** Luhdwichche” :

**LUhdwichche, weine nicht; mein ähdles Bild, schweig stille,
halt inne! dan dein wülle
ist jah der meine nicht, und kan es auch nicht sein;
dan Rosemund ist mein,
mahndeszeit sich ohne mich befunden
im rauhen Niderland' am blanken Amstel-flus.**

Evenwel kan het ook iets korter geweest zijn, want in zijn eerste begroeting van Rosemund na zijn terugkeer spreekt hij van een afwezigheid van acht maanden. Hij verzekert haar, al was hij naar het lichaam in den vreemde — hij zegt uitdrukkelijk „in fremden landen” — zijn hart was steeds bij haar; en haar hart brengt hij haar thans terug: „**Hihr** hat si nuhn, meine Währte (sagt' er) dasjenige widerüm, was ich ihr **fohr acht mahnden** entwändet habe.”

Vóór zijn reis naar Frankrijk was Markhold ongeveer een jaar in Holland geweest, waarvan hij gedurende de laatste helft tot het huis aan den Amstel in betrekking stond. Wij komen dus tot de volgende chronologie der **ver-**telde feiten: in het jaar 1642 komt Markhold van uit Deutschland naar Holarland, leert — vermoedelijk in den herfsttijd — daar de dochter van den Venetiaanschen edelman kennen, vertrekt in het begin van 1643 over **Rotterdam**, Zeeland, Duinkerken, Calais, Boulogne, Dieppe, Le **Håvre**, Honfleur, Rouen naar Parijs, blijft daar bijna een jaar, althans acht maanden, keert dan naar Amsterdam terug, maar begeeft zich al spoedig naar Reinwurf, naar het heet, om daar te studeeren. **Reinwurf**, waarmee de Duitsche **Zesen-**

onderzoekers moeilijkheden¹ hebben, is Utrecht ; uitgaande 'van **den oorspronkelijken**, Latijnschen vorm, *Ultrajectum* resp. *Trajectum ad Rhenum*, construeerde **Zesen** als vertaling van *Trajectum ad Rhenum*, waarbij hij *traicio* in transitieve beteekenis opvatte, *Rhein-wurf*. Markhold wordt in Utrecht **vast** gehouden — door welke oorzaak, vernemen wij niet zeer duidelijk —, terwijl in het landhuis aan den Amstel Rosemund wegwijnt en sterft.

Vergelijken wij deze constructie van Markhold's lotgevallen met hetgeen wij voor de **correspondeerende** periode in Philipp von Zesen's leven hebben kunnen vinden, dan is de overeenstemming frappant. Ook **Zesen** komt in het jaar 1642 van uit Duitschland naar Holland, onderteekent in het volgend jaar in Parijs één van zijn gedichten, is een maand of negen later weer in **Amsterdam** te vinden (1 Mei 1644) en moet zich in den loop van hetzelfde en van het volgende jaar op verschillende tijdstippen te Utrecht hebben **opge**houden, zonder den band met Amsterdam te verbreken (vgl. den brief van **Harsdörffer** dd. 23 December 1644 en dateeringen van 1 Dec. 1644, 20 Dec. 1644, 3 April 1645, 6 Juli 1645). In Utrecht voltooide **Zesen** den **30sten Juli** 1645 zijn roman : de opdracht aan *Dionis* en *Matthias von Palbizki* 'is **gedateerd**: „Reinewurf, den 30. tahg des **häu-mahndes däs** 1645. Jahres”.

De Adriatische Rosemund is — wij kunnen het thans zonder voorbehoud zeggen — niet slechts een roman met autobiographische elementen ; het is een stuk biographie in romanvorm. Markhold is **Zesen**. Hij draagt zelfs den naam van zijn auteur: ' *φίλ-ἵππος*, *Philipp, de paarden beminnende*. Het eerste deel van zijn naam is het middelhoogduitsche *marh* = paard, dat bij ons nog bewaard is in *maarschalk* en in den vrouwelijken vorm *merrie*, etymologisch overeenstemmend met het Deutsche *Mähre*; het tweede deel is een gewoon bestanddeel van eigennamen, die *de neiging om lief te hebben* moeten **aan**duiden : *Leuthold, Gotthold, Weinhold*. **Zoo** identificeert de dichter zich ook uiterlijk met zijn hoofdpersoon². Zelfs het zegel van Markhold en Rosemund,

1 Gebhardt, p. 42: „Gewöhnlich scheint er sich in Amsterdam aufgehalten zu haben, aber mit häufigen Unterbrechungen, denn wir finden ihn in Utrecht, Reinwurf (?), Leiden, Rotterdam und in Brabant.”

2 Deze overeenstemming in naam, waarop Dissel het eerst de aandacht vestigde, is apert; de verdere uitwerking evenwel, die Jellinek **daarmede** verbindt, als hij „ein überaus-schönes anspihl auf des Markholds namen”, dat Rosemund aan een boom bevestigd had, wil **verklaren**, door hier voor in de plaats te stellen *Philipp* en dit op de bekende wijze te lezen als *Viel-lieb*, komt mij gezocht voor.

„welches si 'beide zum zeuchen ihrer ewigen träue zu führen pflägten", be-
 staat uit Zesen's eigen symbolen : „das sigel, in welchem zwei härzen mit
 güldnen Ketten zu-sammen gefässelt stunden, und aus däm einen ein rosen-
 stok härführ-spros, näbenst einer häl-flammenden gluht, di auf der einen seite
 nahch däm andern zu, aus welchem ein palmbaum mit der frucht in di höhe
 wuchsz, härführ schlug, und di zweige zwahr entstahk, doch nicht ver-
 sehrete ; mit diser losung :

Keine Last sonder Lust."

Dit zegel vormt het benedengedeelte van de op p. 38 gereproduceerde titel-
 gravure van de *Adriatische Rosemund*; de zinspreuk *Keine Last sonder Lust*
 heeft hier den vorm, waarin **Zesen** het voor zichzelf gebruikt: *Last häget Lust*.
 Men vindt het o. a. op de titelgravure van zijn *Gekreutzigter Liebsfammen*
Vorsmack (vgl. de reproductie op p. 60). De rozestruik is het symbool,
 dat **Zesen** aan de Deutschgesinnte Genossenschaft had geschonken (vgl. de
 reproductie op p. 82), de palmboom is in dit genootschap zijn eigen sym-
 bool. Op de bladzijden 88 en 89 vindt men de reproductie van dit symbool
 met de daarop betrekking hebbende gedichten, benevens de personalia van
 den stichter van het genootschap. Ook de voorliefde van **Zesen** voor de
 blauwe kleur wordt op Markhold overgedragen. Ter eere van hem staat de
 „Bisemrose", het symbool van zijn dichtgenootschap „in einem sterbeblauen
 felde." Die voorliefde voor de blauwe kleur wijst ook weer op een neiging
 voor het uiterlijkspralende. Het moet juist blauw zijn, omdat hij **Zesen**
 (*caesius* = blauwgrauw) heet. Zoo noemt hij zich onder de opdracht van zijn
 „Lysander und Kaliste" *Blaeu Ritter*. Uit kracht van zijn naam wordt hij,
Philipp Zesen, de *blauwe paardenliehebber*, de *Blauwe Ridder*. In latere jaren
 heeft dat spelen met de blauwe kleur aanleiding gegeven tot heel wat spot.
 Nadat hij namelijk in 1649 met de *Fruchtbringende Gesellschaft* en vooral ook
 met zijn vroegeren vriend Johannes Rist in een gespannen verhouding was
 komen te staan, verscheen in 1653 Rist's aan de *Fruchtbringende Gesellschaft*
 opgedragen satirische komedie *Das Friedejauchzende Teutschland*. Een van de
 figuren van dit stuk is *Junker Sausewind*, die verliefd is op een „schöne
Schäferin Rosemund." Hij wordt, overeenkomstig zijn naam, voorgesteld als
 een windbuil, die zich över zijn eenvoudige afkomst schaamt, zijn naam wille-
 keurig verfraait, zonder recht zich met een adellijk wapen tooit en „sogar durch

GILDETEEKEN VAN DE DEUTSCHGESINNTE GENOSSENSCHAFT: „ein Rosenstook mit drei groszen wissen Zibeht- oder Bisem-rosen“ (vgl. p. 67); reproductie naar het exemplaar van het werk, vermeld op p. 72; $\frac{1}{1}$ grootte.

öffentlichen **Druck sich equitem strenuum et nobilissimum**, einen hochedlen und gestrengen **Ritter** selber genennet" — *eques nobilissimus et ad omnem virtutem strenuus* wordt hij inderdaad door een van zijn vereerders genoemd in het door **Zesen** uitgegeven werk: **Rosen-mând**, Hamburg 1651 ¹. Deze **Junker** Sausewind is blijkbaar een parodie van Philipp von **Zesen**. Ook zijn poëzie wordt geparodiëerd in een

KLAG-LIED DES VERLIEBTEN UND ZERPROGELTEN SAUSEWINDES
AN SEINE SCHONSTE ROSEMUND.

O Rosemund.
Ich bin ja dein getreuer Hund;
Wie hat man **mich** üm **deinent** willen
Wollen fillen ;
Wie greulich hat man, **mich zu** jagen,
Dörfen **schlagen**,
O Rosemund !

Ich **leide** Pein,
Noch ärger als ein **Mühlen-Schwein**.
Das **machen** jene Ladenjungen,
Welche **rungen**
Mit mir, dem allerbravsten Helden.
Lasz michs melden
Dir, Rosemund.

O liebes Her.,
Wie **grosz** ist meiner Seelen Schmerz;
Den Arm **trag'** ich allhier im Bande,
Dir **zum** Pfande;
Die Pflaster sind es, die **mich** zieren,
Ja **mich** führen
Zu Rosemund.

Für diese Not,
Ja bald **zu** leiden selbst den Tod,
Begehr' ich anders **nichts zu haben**,
Mich zu laben,
Als einmal **dich mein Schatz zu küssen**;
Lasz michs' wissen,
O Rosemund !

¹ Vgl. over dit punt de overtuigende uiteenzettingen van **Gebhardf** en **Dissel t. a. p.**, tegenover de opvatting van **Hansen, Johann Rist und seine Zeit**, Halle, 1872.

Ook Zesen's voorliefde voor de blauwe kleur moet het ontgelden : „**ich wolte** sagen, dasz **unter allen teutschen Poeten** eures gleichen nicht **zu** finden, es **wäre** denn **Herr Reuterhold von der blauen Wiese**, welcher **sonst** allen das **Sand** in die **Augen** wirft, die in der ganzen teutschen **weiten Welt zu finden**”. Van **Junker Sausewind-Zesen** wordt verteld, dat geen waschmeisje, keukensmeid of boerendeerne voor hem veilig is; het laatst zou hij betrekkingen onderhouden hebben met de dochter van een ketellapper. Dit is blijkbaar een toespeling op de bovenaangeduide geruchten omtrent een Leipziger **studenten** liefde met de dochter van een ketellapper Tutzendorf. Van haar, het blauwselsgebruikende waschmeisje, zou hij de voorliefde voor de blauwe kleur overgenomen hebben.

Toen **Zesen** zich in de opdracht van **Lysander und Kaliste** voor het eerst **Blaeu Ritter** onderteekende, was hij er ongetwijfeld **ver** van af, banaal of komiek te willen zijn; immers hij droeg het boek op aan haar, die de **hoofd**persoon van zijn levensroman zou worden: aan de **überirdische Rosemund**. Zonder twijfel bestaat er tusschen de **Rosemund-figuur, Markhold-Zesen** en de vereering van de blauwe kleur een nauw verband, wat op zich zelf al een psychologisch overtuigend motief is tegen de Leipziger „**Klatsch**.” Den naam **Blaeu Ritter** varieerde **Zesen**, toen hij zijn **Rosemund** in het licht gaf; als auteur van dezen roman noemt hij zich — vgl. de titelgravure op p. 38 — **Ritterhold von Blauen**. Controleerbare werkelijkheid en literair gespeel gaan telkens in elkander over. De opdracht van zijn **Rosemund** is tot personen uit het werkelijk leven, de **heeren Palbizki**, gericht; de dateering, **Reinwurf**, is half literair, half reëel; de onderteekening luidt **R. V. B.**, realiteit in literaire vermomming. **Zesen**, de blauwe Ridder, **Ritterhold von Blauen**, heeft het blauw tot zijn lijfkleur gekozen; maar voor **Markhold** is de blauwe kleur niet minder karakteristiek. Om haar liefde voor **Markhold** uit te drukken, omringt **Rosemund** als herderin zich met de **lijfkleur** van haar beminde : „**Also** gahb **sich dises** lustige und in schähfferrtracht verkleidete folk in ihre wohnung, welche si **in>wändig** mit **stärbe=blauen prunk=tüchern über=al** **ausge**ziret hatte ; der boden wahr mit **stärbe=blauen steinen** gepflastert; di däkke mit äben selbiger farbe gemahlet, und di **tische** blaulicht angestrichchen mit **stärbe=blauen** tüchern behänget, **also**, dasz **nichts** als lauter blaues **zu** sähen wahr. **Oben** über der **haus=tühre** hing ein gemälde, **dahr=innen** auf einem fahlen boden, mit **rosen** besträuet, ein **Ritter**, in einem **stärbe=blauen** harnisch, mit einem

blau angelauffenen **dägen** an der seiten, und einem gemahlten spehre mit äben selbiger farbe in der faust, nahch dem ringel **zu**rännte, mit **disen über**geschribenen worten : **Es gült ihre Schöhnheit.** — **Hinter** disem blauen **Ritter** stund eine Jungfrau zwüschen den prunktüchern, von welcher man **nichts** mehr als das angesicht, und etwas von der brust, erblikken **konte** ; auf däm einen **prunk**stuche, gleich an der ekken, da si **här**führ sahe, stunden dise worte : **Ich säh' und höre mein Blaues wunder.** — Als Markhold **dises** erzählen hörete, so ward er sehr verwundert, und fräüete **sich** höhchlich, dasz Rosemund **durch** **disen zih**r~~raht~~ ihrer **Schähffer**wohnung noch so vihl anrdeuten **wolte**, dasz si seiner träue nicht vergassen hätte — — —”.

De lotgevallen, de naam, devies, symbool en lijfkleur, alles wijst er op, dat Philipp **Zesen**, uit kracht van naam en toenaam beminnaar van het **cheva**leresque en van de blauwe kleur, Markhold en Ritterhold von Blauen niet te scheiden zijn. **Zesen** heeft in Markhold's lotgevallen niet alleen een stuk van zijn eigen biographie gegeven, hij heeft in Markhold zich zelf **gecopieerd**. Naïef, wel te verstaan, zonder in zijn kinderlijke ijdelheid te bemerken, dat als romanheld **zijn** zelfportret tot op zekere hoogte tot een caricatuur werd. De Adriatische Rosemund is een copie van de werkelijkheid, gezien door een dichterlijk gemoed, geschilderd met een zekere genialiteit gemengd met naïeve onbeholpenheid. **Dit** verklaart de opvallende contrasten tusschen de **gebrek**kige techniek en de juist getroffen stemming. Het is een stuk zeventiender eeuwsch Amsterdamsch leven, dat, ondanks den romanvorm, meer **onmid**dellijk tot ons spreekt dan de meest nauwkeurige beschrijving. Een zeldzame mengeling van **conventionele** maatschappelijkheid en intieme individualiteit. Dat bepaalt de waarde van dit opmerkelijke boek in het algemeen, dat **ver**hoogt de waarde van dezen **echt**Amsterdamschen roman voor onze meer **in**tieme kennis van **oud**Amsterdam.

Bij de enge betrekking **tusschen** realiteit en schildering spreekt het vanzelf, dat de roman belangrijk is voor de **biographie** van den dichter, evenals het leven van Von **Zesen** er toe kan bijdragen, den roman beter te begrijpen.

Een paar punten in Zesen's biographie, die ik in het tweede deel van dit opstel in het halfdonker heb moeten laten, komen in het licht van den roman tot **groot**er helderheid. „Dijenigen, so auf **Hohen schulen läben**, sein keiner läbensrstrahf untterrworfen — ich råde von **denen zu Witten**bürg und Leipzig — und si mögen **auch** tuhn was si wollen, so **haben** si doch **solche** freiheit, dasz

ihnen kein **Statsdiner** ein hahr **krümmen darf**, vihl **weniger einige** gewalt antuhn," vertelt **Markhold-Zesen** aan Rosemund. Mogen **wij hierin niet** een bevestiging zien, dat **Philipp Zesen** het studentenleven **te Wittenberg** niet alleen, maar ook te **Leipzig** met eigen **oogen** heeft aanschouwd?

Sprekende over het ontstaan van de liefdesbetrekking tusschen Rosemund en zich zelf, vertelt de held van het verhaal aan zijn vriend Härzwährt het volsgende: „**Indässen** nuhn, dasz **sich** Adelmund bei **disen** Venedischen Jungr frauen **auf-hihlt**, so hatt' ich **mich auch** in Holland **zu** begäben, in **wüllens**, von dahr nahch Frankreich **zu** gähen ; und es waren kaum drei wochchen verflossen, als ich schohn **nach Engelland** zohg, von dahr ich **mich** aber bald wider **zu** rük machte." Geeft dit niet een welkom antwoord op de vraag, of de dateering van het gedicht „**Auf das äben-bildnüs Jungfer M. E. v. H.**“ te **Londen** vertrouwen verdient?

Markhold-Zesen gaat in zijn verhaal verder: „**Meine gedanken** waren noch ganz nicht in Holland **zu bleiben**, ob es schohn mit meiner reise nahch Franks reich so bald, als ich wohl gemeinet hätte, nicht glükken **wolte**. Ich ward sünnnes **mich** nahch Preussen **zu zu wänden**, und **dahrnach auch** das **benach-**bahrte Polen **zu** besähen ; wi ich dan **auch** schohn einen **schiffer däs-halben** besprochen hatte, und **mich** in **zween** tagen auf di fahrt **zu** begäben gesonnen wahr. Aber es **konte** nicht sein ; dan das Verhängnüs zohg **mich zurückke**, dasz ich noch ein ganzes jahr in Holland verbleiben **musste**." Het was niet Markhold's plan in **Holland** te blijven; het noodlot hield hem daar vast. Zou niet hetzelfde van **Zesen** gezegd mogen worden?

Wij weten niet, waarom **Zesen** hier gebleven is. „**Von** fremden Zonen bin ich her verschlagen, und **durch** die Freundschaft festgebannt", mocht Goethe zeggen, toen een vriendschappelijk bezoek aan den Groothertog van Weimar voor zijn leven beslissend werd. Maar het volgen van dien **vriendschaps-**impuls werd mogelijk, doordat men den dichter een schitterende carrière **ont-**sloot. Ook bij Von **Zesen** zullen naast vriendschapsoverwegingen, misschien zelfs inniger sentiment, maatschappelijke overwegingen gegolden hebben. In dit verband trekken de plotselinge en verre reizen naar vreemde hoofdsteden de aandacht. **Markhold-Zesen** was nauwelijks drie weken hier, of hij moest onverwijld, maar voor korten tijd, naar Londen vertrekken. Waarom hij dat moest, wordt niet gezegd, maar het is duidelijk, dat het niet zijn vrije wil is. Even geheimzinnig is zijn vertrek naar Parijs ; ook hier krijgt men niet den

indruk, dat het uitsluitend eigen verkiezing is. Zijn terugreis schijnt eveneens van bepaalde omstandigheden afhankelijk te zijn. Voor deze terugreis **ver-**schaft Hugo de Groot hem een pas. Hoe kwam de domineeszoon uit Prirau bij onzen beroemden landsman De Groot, die toenmaals gezant voor Zweden in Parijs was? Zijn autobiographischen roman droeg hij op aan **Dionis** en **Matthias Palbizki, heeren** van **Nemiz** en **Warbelow** etc. Dionysius Palbitzky was kamerheer van koningin Christina van Zweden, Matthias Palbitzky **ge-**zant in Zweedschen dienst. Koningin Christina zelf werd door hem in **een** gedicht bezongen : **An der Schweden und Goften göttliche Chrisfine**. Aan een vroeger Zweedsch legercommandant, Heinrich von Delwich, droeg hij in latere jaren zijn **Simson** op. Graaf Hendrik von **Thurn**, die als „**der** Siegende” lid van Zesen’s Deutschgesinnte Genossenschaft was en den stichter eerde door een gedicht (vgl. p. 89), had belangrijke relatie’s met Zweden, blijkende bijv. uit zijn huwelijk met de weduwe van den bekenden Zweedschen generaal Bannér. Harsdörffer zegt in een brief aan **Neumark** dd. 2 April 1653 ¹ met betrekking tot **Zesen** van hem, dat hij indertijd in Utrecht iets „mit ihm **vor-**gehabt” zou hebben.

De talrijke Zweedsche relatie’s van Philipp von **Zesen** zijn inderdaad **op-**vallend. **Zesen** bewoog zich gaarne in voorname kringen ; hij zocht den **om-**gang met hooggeplaatsten. Het is hem dikwijls kwalijk genomen, vooral door andere dichters. Maar hij had succes in de voorname wereld, Een autoriteit op het gebied van de etiquette, **Freiherr Hans Adolf** von **Alewein**, lid van Zesen’s Rosenzunft onder den genootschapsnaam **der Schmeckende**, geeft hem voor zijn **savoir-vivre** het meest gunstige getuigschrift, als iemand „**der** **durch** Gewohnheit und Erfahrung so weit **gekommen** ist, dasz er an zierlichen Reden, höflichen Sitten und anmutigen Geberden keinem Höflinge **weicht**”.² Krijgt men bij deze woorden niet den indruk, **dat** wij door de figuur van Markhold, den onberispelijken, heen **Philipp Zesen**, den „**Karrière-macher**”,

¹ Hoffmann von Fallersleben: *Findlinge* 1, p. X7; **vgl. Gebhardf**, t.a.p. p. 65, 69, 73, 78. Den inhoud van dit schrijven vindt men ook **bij Goedeke**, III, **2e** dr. p. 97.

² Der Schmeckende (Freiherr Hans Adolf von Alewein): *Anleitung zur Höflichkeit, darinnen gewiesen wird, wie man sowohl mit Fürsten und Herren als auch gemeinen Leuten umgehen und sich im Frauenzimmer und andern Gesellschaften im Reden und Geberden, die einem Höfling geziemen, verhalten soll*. Het werk is **meer** dan eens verkeerdelijk aan Von **Zesen** toegeschreven, aan wien het opgedragen is.

Der Rosengesellschaft
 Der Höchstpreiswürdigen
 Deutschgesinten Genossenschaft
 oder vielmehr derselben
 Rosenzunft
 erster Rosenkrans
 oder
 Zunftsig.

Das 1 zunftglied.

F v. Z. v. P. a. Ober. S. hat / mit zutuhn bes
 S. Verharrenden / und Aemfigen / diese löb-
 liche Rosengesellschaft / oder eigendlich genente
 Deutschgesinnete Genossenschaft / am 1 tage
 des Mei / oder Rosen-mohndes / im 1643 heiljah-
 re / wie vorgemeldet / gestiftet : also daß er dazumahl
 unter dem nahmen des Gärtigen / vor ihren Uhr-
 höber ; und nach der zeit auch vor der ganzen Genos-
 senschaft so wohl / als derselben absonderlichen ersten
 Zunft / der so genenten Rosenzunft / Erzscheins-
 halter / Oberzunftmeister / und Vorsitzer er-
 kennet ward. Auch führet Er / neben dem nahmen
 des Gärtigen / zum Zunftzeichen / den Indis-
 schen Palmbaum / durch einen Ehrenkranz
 von weiff vollen / und leibfärbigen hundert-
 blättrigen Rosen belästiget ; mit beigefügtem
 Zunftspruche :

Laß häget Luft.

Ca

Erdrängt der Rosenzunft ihr Oberhaupt und Führer/
ja ihres ganzen Schreins so färtig kluger Zierer/
mit einem Rosenkranz. So nimt Er/ nach der Last/
die Lust der Ehren hin; und wird der Ruhe gast.

Der Siegende.

Auf Schwweis und fleis folgt preis; und Last hägt
Lust und freude.

Im härtesten sturme selbst spint mancher lauter seide;
wan nur sein tapfrer muht sich stährs so färtig helt/
daß ihm/ auf seine Last/ ein Rosenkranz zusetz.
Dangenehme Last! die so das wert bekränget;
die wohlflust hägt und trägt; die auf dem gipfel glänget
des eblen Palmenbaums: der keiner bürde welcht/
und bildet den färtigen; Dem alle Last ist leicht.

Der Nemsige.
Gleich

HET SYMBOOL VAN PHILIPP VON ZESSEN ALS ERSTES ZUNFTGLIED DER ROSENGESELLSCHAFT,
benevens gedichten van graaf Heinrich von Thurn en Hans Kristof von Liebenau te zijner eere;
ook in het origineel staan personalia en symbool tegenover elkaar.

zien schitteren in salon en boudoir? Maar voor **Zesen** was nog **grooter succes** weggelegd. Hij, die zich bij voorkeur **Philipp Zesen von Fürstenau — Fürstenau** als **etymologiseerende** verfraaiing van **Prirau, Prior-au — noemde**, die toeliet, dat hij als **eques nobilissimus** werd toegesproken, die zich zelfs eens door zijn ijdelheid liet verleiden **Filip von Zesen** te onderteekenen ¹, zag zich in het jaar 1653 door keizer Ferdinand III op den Rijksdag te Regensburg in den **adelstand** verheven. In een allegorisch gedicht met den titel **Güldener Regen über die Deutsche, durch den Göttlichen Ferdinand, itzund in Regensburg, berufene Danae, von oben herab ausgegossen —** zelfs hier moest hij zijn neiging tot goedkoope woordspelingen en etymologische **excursie's** botvieren — brengt hij **den Keizer** dank en hulde, en ook aan — **koningin Christina van Zweden**.

Wij weten niet door welke omstandigheden **Zesen** in Holland werd **vastgehouden**. Zeker is het, dat hij naar middelen van bestaan had om te zien. Zijn reizen naar buitenlandsche hoofdsteden waren geen zuivere luxerreizen. Is de veronderstelling gewaagd, dat de elegante jonge **man „Verwendung“** in diplomatieke aangelegenheden gevonden heeft? ² Zou niet in de nagelaten paspiëcen van den Zweedschen gezant te Parijs, onzen Hugo de Groot, iets te vinden zijn, dat op Zesen's snelverkeer tusschen Amsterdam en Londen, Utrecht en Parijs, een eenigszins helderder licht doet vallen?

Er is nog zooveel in het leven van Philipp von **Zesen**, waaromtrent wij gaarne volledig zouden zijn ingelicht. Niet alleen uit streven naar biographische volledigheid, om zijn levensgeschiedenis nauwkeuriger te kunnen vaststellen, maar ook uit letterkundige belangstelling, om zijn poëzie, zijn lyriek en zijn Adriatische Rosemund, met dieper inzicht te kunnen genieten. **Dit** verlangen te uiten, tot bevrediging van dit verlangen te prikkelen, juist hier in de stad, die voor hem, den zwerver, tot een tweede „**Heimat**“ werd, is niet het

¹ Vgl. *Gebhardt*, p. 74 vlgg.

² Een bevestiging daarvan zie ik in het boven aangehaalde tusschenspel uit Rist's *Friede-Teutschland*, waar **Zesen** zoowel in de figuur van *Junker Sausewind* als onder den naam *Reuterhold von der blauen Wiese* geparodiëerd wordt. *Junker Sausewind* nu is ook in de diplomatieke carrière werkzaam; dit blijkt uit de woorden van zijn kamerdienaar: „Da sol kein Haar an fehlen, ehrenvester Herr, gnädigster **Junker** und **Ritter**, auch **künftiger Ambassadeur**; ich wil **mich** dergestalt bezeigen, dasz sowol die **überarsische (!)** Rosemund als auch E. Gestrengigkeit ihres **Herzen** Freude und Lust **daran** sehen sollen“ (*Dichtungen von Johann Rist*, herausgegeben von K. Goedeke und E. Goetze, Leipzig 1885, p. 118).

laatste doel, dat ik mij **bij** hēt schrijven van dit opstel heb voorgesteld.

Als bron van **biographische** kennis geeft de Adriatische Rosemund antwoord op de vraag, of **Zesen** behalve in Wittenberg ook in Leipzig gestudeerd heeft, of hij behalve in Parijs ook in Londen geweest is, of hij in Holland kwam met het plan zich hier te vestigen, dan wel of toevallige omstandig, heden aan zijn leven een andere richting gaven. Een vraag van veel verder strekking en **van veel** dieper beteekenis heb ik tot dusver opzettelijk teruggedrongen. Indien Markhold inderdaad Philipp **Zesen** is, indien de Amstelroman een tot **poëzie** geworden stuk levensgeschiedenis is, hoe hebben we dan te denken over de realiteitswaarde van de figuur der Adriatische Rosemund? Is zij alleen te midden van dat stuk werkelijkheid een vrije schepping van dichtelijke phantasie? Is de ongelukkige liefde van Markhold slechts literaire pose?

Rosemund heeft bestaan, Daaraan kan niet getwijfeld worden. Aan een phantasiefiguur van een in toekomst te schrijven roman draagt geen dichter, zelfs niet een zonderling als **Zesen**, een van zijn werken op. Dat door **Zesen** in het jaar 1644 als **Blaeu Ritter** aan **die iiberirdische Rosemund** de vertaling van **d'Audiguier's Histoire de Lysandre et de Caliste** wordt opgedragen, kan slechts beteekenen, dat hij in het jaar 1644 tot een jonge dame in betrekking stond, voor wie de aanduiding **Blaeu Ritter** speciale beteekenis had, en dat **Zesen** haar wilde **eeeren** door de opdracht van een boek, dat de auteur niet voor onbelangrijk kon houden. De opdracht beteekent niets minder, maar ook niets meer. Uit de woorden „**dasz gegenwärtige Kaliste** neulich aus Frankreich **nach** Nederland **gekommen** sei und **sich nun zu** den hochmächtigsten Deutschinnen begeben wol e”, te lezen, dat Rosemund dus een Duitsche moet geweest zijn, is een niet gerechtvaardigde conclusie; in **Zesen's conventioneel-gesproken** taal beteekent deze phrase: „**voor** enkele jaren (1636) werd dit werk in het Nederlandsch vertaald; thans zorg ik, dat ook de Duitschers het boek kunnen lezen.” Dat de jonge dame, aan wie hij het boek opdroeg, Duitsch zal hebben kunnen lezen, dat lijkt mij uitermate waarschijnlijk.

Rosemund moet hebben bestaan. Haar leven is geen literaire phantasie. Maar ook haar sterven in den bloei van haar leven, in den zomertijd van haar liefde, is reëel. Ik herinner in dit verband aan het p. 55 medegedeelde gedicht **Schoonste Lely, kuysche Bloeme**. De woorden „**mijne** Ros’ is niet meer root; **mijne** Ros’ is bleek ghewordtn, door het morden, door het stormen

Het een en veertigste Lied.

Aen een

AMSTELINNEKEN ,

de loof-veerdigste,

leeflike

LELY.

op de stemme :

Polifemus aende strand.

De titel van het gedicht AEN EEN AMSTELINNEKEN, zoals dit voorkomt in de Dichterische **Jugendflammen**;
reproductie naar het origineel in de Kgl. Bibl. te Berlijn. 1/1 grootte.

van de dood” spreken in het verband van Zesen’s poëzie duidelijk genoeg: vier jaar heeft **hij** om haar getreurd, maar het is nu tijd de rouwkleeren af te leggen, het leven herneemt zijn rechten. En met het naïeve **egoïsme**, dat Zesen’s poëzie overal kenmerkt, verklaart hij aan een ander meisje de mengeling van droefheid en levensmoed, waaraan zijn ziel is overgegeven, om haar te vragen, aan zijn leven opnieuw kleur en vroolijkheid te schenken. Het welluidend poëtische van het gedicht, het **intiem-zielige** van de aanleiding er toe mag ons niet weerhouden, het vers tot uitgangspunt van een nuchtere berekening te nemen. Het zag het licht, toen in het jaar 1651 de bundel *Dichterische Jugendflammen* werd gedrukt. Vermoedelijk is het dus in 1650, 1649 of 1648 ontstaan. Gaan we ook hier weer er van uit, dat de dichter in de vermelding van zijn feiten — de vraag naar de betrouwbaarheid van het sentiment zou ik hier willen uitschakelen — waarheidlievend is, dan mag men concludeeren, dat Rosemund omstreeks 1645 gestorven is. Markhold woonde toen veel in Reinwurf; 1645 is het jaar, dat wij Von **Zesen** het meest in Utrecht aantreffen. Kort na haar dood moet dan haar droevige levensgeschiedenis door den dichter aan het publiek in handen gegeven zijn. Heeft men moeite, dat te gelooven, **zoo** bedenke men, dat **Zesen** in zijn **naïef-egoïstische** ijdelheid in den roman zoowel als in de gedichten op den dood van Rosemund een eerezuil voor de afgestorvene meende op te richten.

Het is moeilijk te zeggen, wanneer en waar **Zesen** Rosemund heeft **leeren** kennen. Te moeilijker, omdat wij door die rampzalige dateeringswillekeur juist over den tijd, die hiervoor belangrijk is, minder goed georiënteerd zijn. Want op het grensgebied van zijn **Duitsch-Nederlandsch** verblijf, in de jaren **1642/43**, moet de kennismaking met Rosemund gezocht worden. Daarop wijst de **chronologie** van den roman. Daarop wijst nog sterker het gedicht, waarin Rosemund voor het eerst voorkomt. In de *Scala Heliconis*, het eerste werk, dat in **Amsterdam** werd uitgegeven, vindt men het volgende **drinkliedje**:

Es geht rund um. Ein trunk schmeckt auf den schinken,
 die Rechte faszt das Glasz und mit der Linken
 führ ich den schlag, und singe Hoochdeutsch drein,
 ob ich schon itzt musz mit Holländisch sein.
 Nun setz’ ich an, wil nach ‘der Reihe trinken,
 weil uns annoch die güldnen Sternlein winken.
 Nun schlägt die Laut’ und blaset mit den Zinken.
 was ficht uns an die allgemeine Pein?
 Es geht_rund um.

Das Glas ist aus; nun last ichs wieder sinken,
 hab' ichs vollbeacht, so lasz ich mich bedunken.
 Sie lebe noch von unsem klahren Wein.
 Wohl Nachbac lasz dir wieder schenken ein;
 Auff Rosemund Gesundheit solst-du tcinken.
 Es geht rund um.

In Amsterdam zag dit liedje het licht. Is het ook in Amsterdam ontstaan ? Laat het een conclusie toe omtrent de vraag, of Rosemund 'een Hollandsche, een Duitsche of een vreemdelinge van andere nationaliteit was? „**Trotz** der holländischen Gesellschaft **will** er **also** auf Rosemunds Gesundheit ein deutsches Lied singen”, is de interpretatie van Gebhardt. Maar nauwkeurig gelezen, staat dat er niet. Het lied schildert een „**Umtrunk**”, zooals die door de eeuwen heen in Germaansche landen heeft bestaan. Het feest heeft langen tijd geduurd, het nachtmaal is geëindigd, de tijd voor den **vriendschappelijk-plechtigen** beurdronk is aangebroken. Onze dichter verheft zich van zijn zetel, neemt in zijn rechterhand den algemeenen beker en geeft met de linker de maat aan. Dan spreekt hij de woorden, waarop het voor ons aankomt: **Ich singe Hoochdeutsch drein, ob ich schon itzt musz mit Holländisch sein.** Nu neemt hij den beker op, begint als eerste den „**Umtrunk**”, noodigt de muziek uit, door snarenspeel en klaoengeschal de stemming te verhoogen en wekt zijn dischgenooten op, **on**s danks de algemeene ellende — den oorlog in Deutschland en Holland — in onbezorgdheid vroolijk te zijn. De beker gaat rond. . . . Het glas is **leeg** gedronken ; onze dichter, de leider van den beurtsdronk, zet het neer. Maar een nieuwe gedachte maakt zich dadelijk van hem meester: „**nu** dit geschied is, komt het mij voor, dat met onzen parelenden wijn nog háár gezondheid moet worden gedronken — **Sie lebe noch von unsem klahren Wein !**” Thans is het aan zijn buurman, den beurdronk te leiden. Tot hem **richt** zich derhalve de dichter met de woorden ! „**Laat** opnieuw den beker vullen — **Auff Rosemund Gesundheit solst-du trinken !**” En weer gaat de beker **rond**.

Dit gedicht is naast het lied aan een „**Amstelinneken**” de belangrijkste **aan**s wijzing voor de historische feiten, die in de Adriatische Rosemund tot poëzie zijn geworden. Onze aandacht **concentreere** zich nog eens op de drie volgende regels :

die Rechte faszt das Glasz und mit der Linken
 fühc ich den schlag, und singe Hoochdeutsch drein.
 ob ich schon itzt musz mit Holländisch sein.

Hoe men ze ook leest — zoowel metrisch als naar den inhoud valt het accent op „**mit**.” De dichter verontschuldigt zich a. h. w., dat hij een Duitsch drinklied zingt, want ook op hem rust thans de plicht, met de anderen een Hollander te zijn. **Mit** heeft betrekking op de aanwezigen, dat lijdt geen twijfel. **Zesen** is in Hollandsch gezelschap. Maar hij zingt zijn drinkliedje in het Duitsch. Natuurlijk! hoe zou hij ook, zelfs hij met zijn onloochenbare taals virtuositeit, na de weinige weken, hoogstens maanden, die hij in het vreemde land doorbracht, in staat zijn, in die vreemde taal te dichten! Het zou nog eenige jaren duren, vóór hij **zoover** was, dat hij de lieflijke Lelie ‘in het Hollandsch kon toezingen. En ook dan, ongeveer zes jaar later, verraadt zijn poëzie nog den invloed -van zijn moedertaal. Dus, hoe gaarne hij beleefd wil zijn en de taal van zijn dischgenooten, thans landgenooten, wil gebruiken, hij is genoodzaakt „**Hoochdeutsch** dreinzusingen.” Wij concludeeren thans : **Zesen** is sinds korten tijd in Holland, maar hij is er geen vreemdeling meer. Hij heeft een kring gevonden, waar hij zich thuis voelt, waar hij de gezelligheid deelt en zelfs op sommige oogenblikken, geboren maitre de plaisir als hij is, den toon aangeeft. In dit gezelschap kan Rosemund geen onbekende zijn. Von **Zesen** is te hoffelijk, om aan zijn nieuwe vrienden, naast de vreemde taal ook een hun vreemde sympathie voor te zetten. De wijze waarop Rosemund in het gedicht wordt ingeleid — „**Sie** lebe noch von unserm klahren **Wein!**” — is een aanduiding, dat de vriendenkring weet, wie voor hem; den jongen vreemdeling, de eenige **Zij** is. Vermoedelijk kennen zijn vrienden Rosemund zelfs langer dan hijzelf; misschien beteekent het drinkliedje van den gast in deze nieuwe omgeving — of het liedje spontaan **ontstaan** is, wat voor **Zesen** alleszins aannemelijk zou zijn, dan wel of de situatie een **herinnerings**-beeld, ja zelfs een fictie is, blijft voor de conclusie vrijwel hetzelfde — niet slechts een hulde aan de nieuwe vriendin van zijn hart, maar ook is die hulde een hoffelijkheid aan den vriendenkring, waar de jonge vreemdeling het bekoorlijke meisje heeft **leeren** kennen.

Het staat voor mij vast, dat het lied **Es gehf rund um** in Holland ontstaan is en ik houd het voor waarschijnlijk, dat **Zesen** Rosemund in Holland heeft **leeren** kennen. Dat daarmee omtrent haar nationaliteit nog niets beslist is, spreekt vanzelf. Ik zou me voorloopig alleen tegen de conclusie van Gebhardt willen verzetten, dat Rosemund een volbloed Duitsche is. Zij wordt de **Adriatische** genoemd, haar vader zou procurator di San **Marco** geweest zijn.

Er is geen reden om aan te nemen; dat **Zesen** dit motief uit de lucht grijpt. Zij kwam uit den vreemde en woonde in een landhuis aan den Amstel. Hoeveel vreemden heeft **Zesen** hier niet **leeren** kennen ! Wat zou hem aanleiding gegeven hebben, als zij een volbloed Duitsche was, haar tot een Italiaansche te maken? Natuurlijk is dat alles mogelijk, maar er moeten dan toch gewichtige **argumenten** zijn, om in te gaan tegen dat, wat ons de dichter uitdrukkelijk **vertelt**. En dat zij ten opzichte van ' Deutschland een vreemdelinge is, komt herhaaldelijk aan het licht. Niet slechts in den roman zelf, maar ook in dat **gerdeelte**, waar de roman officieel voeling met de werkelijkheid krijgt, in de opdracht aan de **heeren** Palbitzky. Hij verzoekt de **heeren** om hun steun, nu hij bij hen een jonge dame introduceert, „welche noch zur zeit fremd und unbekant **ist**, und bei unserem hohchsdeutschen **Frauenzimmer gärrn** in **kundschaft** gerahten **wolte**. Es ist die iiberrirdische Rosemund, di nicht allein aus **hohem** bluht' entsprossen, sondern **auch** durch ihre angebohrne geschikligkeit und zihr **zu** solchem namen gelanget ist, dasz man si mehr ein **ängel** als mänschenbild **zu** nännen pfläget; Es ist nichts irdisches und vergängliches an ihr als der hinfällige **leib**, welcher doch nichts däs **zu weniger** seiner schönheit und ahtigen bewägung **halben auch** fast götlich **scheinet**, und billich nimmerrmehr vergähen **solte**. Dise **Schöne** nimmet, auf **mein guht-befünden** und einrahten, ihre zurflucht **zu** ihnen ¹, und flöhет si ¹ gleichrsam an, dasz si ¹ ihre dihnste däm **hohch-deutschen** Frauenzimmer (welches meinen **Herren**, ihrer ¹ **hohen** geschikligkeit **wägen**, sehr geneugt und **günstig** ist) auf **zu** tragen geruhen **wollen**. Dan si hat das gute vertrauen, dasz si ¹ ihr eine **solche** billige **bitte** nicht versagen wärdien ; und ich selbst, fohr **mein** teil, kan nicht **sähen**, wahrüm ich zweifäl'n **solte**, indähm ich wohl weus. dasz si ¹ einem Frauenzimmer, welches nicht so gahr **machiavellisch-wältsälig** ist, **auch** nicht di geringsten **ehren-dihnste** versagen können. **Imfal** si ¹ **sich** aber durch dise schwachchen worte ja nicht **wolten** bewägen lahssen, so würd si ¹ doch, allem verhoffen nahch, di schönheit **dises** götlichen **mänschen-kindes** verzükken, und in solcher **verzükkung zu** ihrem **wüllen** aufmundtern, **wo** si ¹ nicht gahr steinerne gemühter und demantine **härzen haben** . . . Si **dürfen sich auch** im übrigen nicht befahren, dasz si ¹ das **hohch-deutsche** Frauenzimmer übel entfangen **würd**,

¹ Deze pronomina zouden, als beleefdheidsvorm van den aangesproken persoon, naar tegenwoordig gebruik met een hoofdletter geschreven worden; voor de duidelijkheid is dat ook inderdaad niet overbodig.

wan si ¹ eine **ausländerin** vectcähten und mit **sich** in ihce geselschaft fñchen wäcden; dan si wücd gewüslìch ihcen fleis, si **zu** vecgnügen, **nimmer-mehr** sparen, und **sich zu** ihcec ecgäzzung und lust so **zu** bekwähmen wüssen, dasz **sich auch** ihce ¹ **Landes-fräundinnen** selbst **gegen** si dankbahclìch eczeugen wäcden." Philipp von **Zesen** zou het in zìjn opdracht zeker niet in **overeen-**stemming met den goeden toon gevonden hebben, op het **niet-Duitsche** van Rosemund **zoo** sterk den nadruk te leggen, als dit buitenlanderschap een willekeurig, ongemotiveerd verzinsel was.

Maar Rosemund heeft natuurlijk wel wat met Duitschland te maken. Om iets te noemen, ze las ongetwijfeld wel Duitsch en verstond het. Anders zou **Zesen** **niet** verschillende Duitse gedichten op haar gemaakt hebben en haar in de opdracht van **Lysander und Kaliste** in het Duitsch hebben toegesproken. **Waarschijnlijk** was het Duitsch de taal van hun liefde; misschien was het de **huistaal** in het deftige buiten aan den Amstel. Want de moeder van Rosemund was stellig geen Italiaansche, maar een Hollandsche of — waarschijnlijk — een geboren Duitse. Dit blijkt uit haar grafschrift, dat **Zesen** meedeelt in zìjn Rosenmând (p. 69):

Im nahmen der h. Dreifaltigkeit.

Doroteen Marien :

so im häumahnde des 1610 jahres/

aus uhr-altem adlichen Bluhte

zur welt gebohren:

ihre Eltern gehorsamlich geliebt und geehret

und mier im 1625 jahre

zur ehe erkohren:

sich eingezogen/ keusch/ wäxsam und

Gottes-fürchtig verhalten :

zwo Töchter zur Welt getragen:

im 1631 jahre

wieder in ihr Vaterland kommen:

im 1640 jahre

bet-lägerich worden:

sich/ mit groszem verlangen

nach dem ewigen himlischen Leben/

¹ Vgl. noot p. 96.

zum Tode **bereitet/
und ihre Seele** im **1641 jahre**
in die hand **ihres Schöpfers/
geliefert :**
habe ich **aus** schuldiger eh-pflicht
diese Gedächtnis-säule
gestiftet
ihr **nachgelaszener** betriibter **Eh-gatte.**

De thans volgende quaestie is natuurlijk deze, of zich over de nationaliteit van Rosemund's vader, die in den roman met den weinig zeggenden naam **Sünnebald** wordt aangeduid, iets laat zeggen. Volgens **Zesen is** hij ongeveer gelijktijdig met Markhold, vermoedelijk dus in het jaar 1642, te Amsterdam gekomen, nadat hij op weg van Italië **naar** hier eenigen tijd in Deutschland -- Straatsburg wordt genoemd -- had vertoefd: „ein führnähmer Her von Venedig, welcher **sich** üm gewüsser uhrsachchen wüllen mit seinem ganzen Hause fohr etlichen jahren **aus** Wälschland in das Hohchdeutsche Reich begäben hatte”. In Venetië zou hij procurator di San Marco geweest zijn. Op dit punt heeft Jellinek zijn aandacht gevestigd. Hij heeft zich tot de directie van de **Marcus-**bibliotheek in Venetië gewend, om te trachten op deze wijze den sluier te lichten, die den **reëlen** achtergrond van de Adriatische Rosemund aan ons oog onttrekt. Maar slechts met negatief resultaat. De aanduiding, dat de vader van Rosemund eens procurator di San Marco, was, moet een vervalsching zijn. Een **ex-procurator** is een **contradictio** in adjecto; werd iemand na een ven dienstelijke loopbaan in den staatsdienst tot de waardigheid van procurator verheven, dan bleef hij dat tot aan zijn dood. Of het moest al zijn, dat een bijzonder begeerlijke ambassadeurspost hem meer toelachte, maar men legde geen procuratorswaardigheid — een „**Würde**” zönder „**Bürde**” — neer, om in Straatsburg of Amsterdam stil te gaan leven. Die veronderstelling alleen is al **com-**promittant. Nu zegt **Zesen** wel eenigszins geheimzinnig „**üm** gewüsser uhr sachchen wüllen”, maar al had dan de vader van Rosemund iets op zijn geweten, waardoor hij als procurator ontslag moest nemen — wat ook op grond van de voorstelling in den roman en het feit, dat **Zesen** hem zonder schroom als exprocurator aanduidt, al heel onwaarschijnlijk is — dan zou dat niet stil **ge-**bleven zijn en zouden de registers daaromtrent wel iets vermelden. De eenige procurator, die in den termijn, waarmee Jellinek zich heeft beziggehouden, ont slag kreeg, is een zekere Sagredo: „**dasz dieser** das Urbild des Sünnebald sei,

ist aus anderen Gründen unmöglich". Ook moet er in al die jaren geen **procurator** geweest zijn, wiens vrouw Dorothea heette. En ten **slotte**, als de vader van Rosemund procurator geweest was, zou **Zesen** wel geweten hebben, **dat** er niet zes, maar negen procuratores waren.

Wat **Zesen** over Venetië meedeelt, heeft hij uit boeken. Speciaal uit **een** boek, waarover hij hier in Amsterdam gemakkelijk kon beschikken, een uitgave van Elzevier: **Contareni De republica Venetorum Libri quinque**, Leiden, 1628. Jellinek heeft Zesen's verhandeling over Venetië nauwkeurig met de hem ten **dienste** staande bronnen vergeleken en levert het afdoend bewijs, dat de uiteenzet***tingen** over Venetië, die **Zesen** aan Rosemund en aan haar vader in den mond legt, goedkoope en tamelijk onnauwkeurige wetenschap uit de tweede hand is. Het is in dit verband misschien interessant te **wetèn**, dat **Zesen** van plan geweest is, zijn studie over Venetië voort te zetten en uit te breiden tot een apart geschrift. De Heliconruitingave van de Amsterdamsche **Universiteitsbibliotheek** heeft als aanhangsel een lijst van boeken van den auteur, „so **schohn** in den truk seind **ausgefärtiget** worden" en een lijst van werken, „so er noch **zu** lichte **zu** bringen gedenket." Deze laatste werken hebben voor een deel onder den aangegeven titel in den loop der tijden het licht gezien, een ander is **blijkbaar** in gewijzigden vorm tot stand gekomen, een deel is vermoedelijk in de pen gebleven. Daartoe behoort dan Nr. 13 : **Das alzeit-sigende Venedig**.

Na het onderzoek van Jellinek mag men als bewezen aannemen, dat de **waardigheid** van exprocurator voor den vader van Rosemund een verzinzel is. Haar Venetiaansche afstamming heeft nu inderdaad weinig steun meer en de opvatting van Dissel, dat Rosemund „ein holdes Venenkind" is — dochter van Venetië en gunsteling van Venus tevens — schijnt mij **daarmede** weerlegd. Toch mag een deel van **Dissel's** betoog m. i. gehandhaafd blijven. Uit het voor onze kennis van **Zesen** en zijn dichtlievend genootschap **zoo** belangrijke werk van Bellin ¹ citeert Dissel een passage uit den **zeventienden** brief; **Ludwig von Hitzfeld** uit **Cleef**, het **zeven-en-twintigste** lid van Zesen's **Rosenzunft** met den naam **Der Deutschmeinende**, schrijft aan Georg Harsdörffer over den meergenoemden Graaf Thurn : „Er ist ein **kluger** und tapferer Her, und **verdihnte** wohl, dass man ihn rum häubte machte : aber der Her Färtige hat

¹ De hypothese van Gehhardt, dat Rosemund de Duitse dichteres **Eleonore von Rosenzucht** (vgl. p. 59) zou zijn, acht ik door de argumenten van Dissel voldoende weerlegd, zoodat ik daarop niet in zal gaan.

noch was anders fohr ; wie **mich deucht**, so würá. . . in **dessen Raht** er **schohn** fohr einem vihrteil jahr' erfotert worden, und dehr ein **grosser** lihhaber der deutschen sprache sein sol, dahrzu gelangen. Es stöhstet **sich** an **nichts** mehr, als dass er nicht unserer lehre zugethan **ist**". Ik deel niet de meening van Jellinek, dat de uitdrukking „dehr ein **grosser** lihhaber der deutschen sprache sein sol" even goed op een Duitscher als op een buitenlander kan slaan en de daarvoor aangevoerde titels van boeken hebben voor mij geenerlei bewijskracht ; immers het komt vóór alles op het verband aan. In een **correspondentie** tusschen twee Duitschers, beiden lid van hetzelfde dichtlievende genootschap, is de boven geciteerde, zwaarwichtige **uitdrukking voor een landgenoot** onnatuurlijk, voor een buitenlander heel gewoon. Juist in verband met de Zweedsche connectie's van **Zesen**, waarvoor de relatie met graaf Thurn stellig bijzondere beteekenis had, en met de woorden „**dass** er nicht unserer lehre zugethan **ist**", die met het oog op het conflict in de **Adriatische Rosemund** in hooge mate onze aandacht verdienen, is het jammer, dat de plaats door Bellin opzettelijk verminkt is. Hier zou de oplossing van het raadsel kunnen liggen.

Wij zullen misschien nooit weten, wie de Adriatische Rosemund was. Maar bestaan heeft ze zonder twijfel. En hier in Amsterdam moet ze geleefd **hebben** in de dagen van haar liefde en haar harteleed. Haar vader was stellig een man van aanzien. Niet alleen het verschil in geloof zal voor het huwelijk een belemmering geweest zijn ; ook het verschil in stand, in aanzien, in **vermogen** zal bezwaren hebben opgeleverd. Met opvallend dik gedrukte letters geeft de schrijver aan het eind van zijn roman de meening van Markhold weer, dat het een groot ongeluk is, indien de ouders bij het uithuwelijken van hun dochters iets anders op het oog hebben dan alleen het levensgeluk van hun kinderen. Vooral is het bedenkelijk, wanneer de ouders te veel op het geld zien. „**Dahähr** kömt es oftsmahls, dasz manche zahrte jungfrau von ihren ältern, inrdähm si nicht auf tugend und geschikligkeit, sondern auf den blohssen verfluchchten reichtuhm sähen, so übel verehliget **würd**, dasz si in ihrer ehe keine fröliche stunde, wan si nähmlich bei einem solchen buffel und **äselskopfe** das junge, **lustige** läben verschlühssen mus, **zu** gewarten hat". Rosemund zou elke klove van stand en vermogen, van afkomst en godsdienst hebben willen overbruggen. **Dat** dit niet mocht gelukken, brak haar het hart. Voor **Markhold-Zesen** was de verhouding tot Rosemund zeker in de eerste

plaats een bevrediging **van** zijn zucht, in voorname kringen opgenomen te worden, aan dames van stand met succes het hof te maken, de genieting van een **vormelijk-hoofsche** conversatie, de weelde van een artistiekspatricisch interieur te smaken. Er is harmonie tusschen de sfeer van den roman en het leven van den jongen vreemdeling, die in de hoofdsteden van Europa telkens opnieuw met hooggeplaatsten in vertrouwelijke aanraking komt. In de wereld der diplomatie zal de vader van Rosemund gezocht moeten worden.

Er is geen reden om aan de waarheid van de voorstelling te twijfelen, dat het Adelmund was, door wie **Markhold-Zesen** in het huis van Sünnebald werd geïntroduceerd. Want ook Adelmund is een historisch persoon. Wij weten van haar, dat ze in Juli van het jaar 1644 trouwde; de „**Hohch-zeit-schärz**”, dien **Zesen** haar vanuit Rotterdam deed toekomen, heeft, afgezien van den naam, daarvoor vrijwel de waarde van een oorkonde. **Zesen** noemt haar hier **Jungfrau Adelmund von Libegau**. De naam klinkt verdacht. De voornaam beehoort stellig bij de categorie : Rosemund, Rubinemund, Klugemunde, Treumunde, die ongetwijfeld alle voor dichterlijk gebruik uitgevonden zijn. Daarop wijst ook het gedicht: „**An** das überirduche wunder des löblichen hochdeutschen Frauenzimmers, die lieb und leutselige Adelmunde, als sie bei der Niderlän**dischen** Ambstelinnen im 1648 jahre ihr gebuhrtsfeier beging”. De dichter noemt haar hier **Anna Margareth Ludwiche**. Misschien is dit haar ware naam. Maar sceptisch ben ik ook hier. Op grond van het op p. 41 medegedeelde gedicht pleegt men voor Rosemund aan den naam **Florentine Dorotee** vast te houden. Maar welk verband kan er tusschen dezen naam bestaan en de aan duiding „**Dae** mijn **Netjen** bleek en doof” in het gedicht op p. 553 Ik geloof dat de namen heel weinig houvast geven, tenzij door het intermediair van een gekunstelde etymologie heen. Meer vertrouwen verdient allicht nog de aanduiding in den roman zelf: **eine Schlesische von Adel**. Dat **Zesen** haar als **Schwester** aanspreekt, zou er op kunnen wijzen, dat ze tot zijn **dicht**-genootschap in betrekking stond, waar men elkander als **Brüder** placht toe te spreken. Ze was misschien de zuster van een der leden. Dat zij inderdaad een Duitsche was, daaraan behoeft men niet te twijfelen; de bovengeciteerde titel van het verjaringsgedicht uit het jaar 1648 geeft daarvoor de bevestiging. Ook omtrent haar verloofde, overste **Adel-währ**, mag men aannemen, dat het weinige, dat **Zesen** van hem vertelt, behoudens natuurlijk zijn doorzichtigen naam, met de feiten overeenstemt. Een bevestiging van de waarheid van Zesen's

voorstelling in den roman, voorzoover het de introductie van Markhold door Adelmund in het huis van Sünnebald betreft, geeft de chronologie van zijn werken. In het eerste werk, dat in Holland ontstond, of althans afgesloten werd, de *Hooch-Deutsche Sprach-übung*, met de dateering 8 October 1642, komt *Adelmund* voor, terwijl *Rosemund* het eerst genoemd wordt in de *Scala Heliconis*, met de dateering 1 Mei 1643. Houdt men in het oog, hoe snel het gebeuren in *Zesen's* leven door de *poëtische* bewerking er van pleegt te worden gevolgd, dan komt de geheele chronologische samenhang tusschen Hamburg-Amsterdam, Sprachrübung-Scala Heliconis, Heinrich Werner-Jan *Jansz*, Adelmund-Rosemund, Es geht rundüm-de verdere Rosemundrpoëzie, Londen-Parijs, *Amsterdam*—Utrecht, Roos-Lely, in een helder licht.

Hoe meer men zich met de *Adriatische Rosemund* bezighoudt, hoe meer, naar mijn meening, de historische betrouwbaarheid van het verhaal zal blijken. Ik wil dit door een laatste voorbeeld illustreeren. Onderzoekingen betrekking hebbende op *Johann Jacob Christoph* von Grimmelshausen en zijn kringen, brachten mij in aanraking met de — vrij waardelooze — poëzie van *Johann Matthias Schneuber* en *Esaias Rumpler* von Löwenhalt, leden van de *Aufrichtige Tannengesellschaft* te Straatsburg ¹. In het voorbericht voor het tweede deel van de *Teutsche Gedichte* van Schneuber, gedrukt bij *Josias Städel* te Straatsburg in het jaar 1656 (Ex. o.a. in de Universiteitsbibliotheek te Göttingen) spreekt 'de schrijver over de orthographische *principe's* van de oprichters der *Tannengesellschaft* : „In dem jahr 1602 ist *Melissus* gestorben, und hat *sich meines wissens*, under allen *denen* die nachgehends *sich* der teutschen sprach und *reimkunst* beflissen, *dises* wercks (als zwar eyner schlechten doch gerechten und zur vollkommenen reynigkeit der Sprach nothwendigen *sach*) niemand angenommen, als die aufrichtige gesellschaft von der Tannen, welche in dem jahr 1633 gepflanzet worden. Und ist nicht *zu* läugnen, dass Herr *Jesaias Rompler* der erste gewesen, der umm dise zeit von der vorschwebenden gewonheynt zuschreiben abgesprungen, und eyne *neüe*, mit der alten rechten eygenschaft der sprach bässer *übereynstimmende* art auf die bahn *zu* bringen, *sich* understanden.” Hij zet dan de motieven uiteen, waarom hij het gewenscht

¹ De relatie's tusschen de *Aufrichtige Tannengesellschaft* en *Grimmelshausen* liggen natuurlijk buiten het bestek van dit opstel; belangstellenden verwijs ik naar mijn studie over de taal van Grimmelshausen in de *Beiträge zur Gesch. d. Deutschen Spr. u. Lit.*, deel. 40, p. 292 vlgg.

achte, „**dem** *Wahrmund von der Tannen* beständige gesellschaft hierinnen **zu** leisten.” *Wahrmund von der Tannen* is dus blijkbaar de „**Gesellschaftsname**” van Jesaias Rompler von Löwenhalt als lid der Tannengesellschaft ¹.

De naam *Wahrmund von der Tannen* liet mij niet met rust; ik wist, dat ik hem in een ander, heel opvallend verband gelezen had, maar mijn geheugen liet mij in den steek. Na langen tijd had ik aanleiding, de Adriatische Roser mund eens weer ter hand te nemen. Welk een ander licht viel nu op eens op een plaats, die ik vroeger vrij gedachteloos gelezen **had!** Het betreft een stuk beschrijving van Markholds leven te Parijs. „**Solcher** **gestalt** **brachte** Markhold **disen** **Lust-wandél** mit den Parisinnen **zu**, und täht **nichts** im geringsten, das ihn bei seiner Rosemund verkleinern **oder** verdächtig machen könnte. Nachdähm nuhn **diser** lustrwal verrüchtet, und si sämtlich von der **Kut**-schen abgesässen wahren, so nahm Markhold von **diser** **lustigen** **gesellschaft**, ohne sonderliches **wort-gepränge**, seinen abschihd : und kahn noch selbigen abend **zu** seinem träurlichen *Wahrmund von der Tannen*. **Diser** **hohch-erfahrne** und **grund-gelährte** Fräund, dehr **sich** **der** **grohsz-mächtigen** Deutschinnen, **durch** ausarbeitung ihrer Heldenssprache, so träflich verdihnt **gemacht** hat, unterhiht ihn mit einem zwahr **lustigen** und doch **auch** **nützlichem** gespräche, eine gute zeit: bis er ändlich von einem seiner landssleute, dehr ihm zugleich ein schreiben von seiner Rosemund überlüferte, abgefordert wahr. Nihmahls ist kein mänsch mehr enfrüet gewäsen, als Markhold ; nihmahls hat **sich** ein Fräund dankrwilliger . erzeuget, als er **gegen** den Iüferer **dises** ädlen schazzes, den träuen Härzrwährt. **Nih-mahls** **haben** brüder einander so vihl vertrauet, als dise zwei **mänschen-bilder**; welche **beides** ihre gebuhrtr und **landes-ahrt**, das glück' und di **zuneu-gung** in so ein fästes band der ungefärbeten fräundrschaft verknüpfet hatte. Markhold nahm abschihd von dem rädlichen deutschen härzen, dem *Wahrmund*

¹ Dit in tegenstelling met het resultaat van Dr. Voigt in zijn verhandeling *Die der Aufrichtigen Tannengesellschaft zu Strassburg, Gross-Lichterfelde, 1899*, p. 9: „Da uns weder von Rumpler noch von Schneuber noch von den übrigen Mitgliedern Gesellschafts-namen überliefert sind, dürfen wir annehmen, dass diese Genossenschaft solche nicht führte.” Mijn opvatting stemt overeen met die van Dr. Bechtold, die, uitgaande van de geschriften van Hans Michael Moscherosch, bij wien de naam *Wahrmund von der Tannen* eenige keeren voorkomt, op andere gronden tot dezelfde conclusie komt (*Zeitschrift für Bücherfreunde*, N. F. VI p. 270). De bewering van L. Pariser (*Münchener diss.* 1891), dat *Wahrmund von der Tannen* Moscherosch zou zijn, wordt door dit dubbele resultaat te niet gedaan.

von der **Tannen**, und begahb **sich** mit seinem' liben **Härz-währ** nahch hause." Uiterlijk onderscheidt de naam **Wahrmund von der Tannen** zich in geen enkel opzicht van namen als **Adelmund von Libegau** of **Klugemunde von Wilane**. Waar evenwel achter deze romanfiguur een letterkundige staat, die een bekendsheid genoot, als in die dagen met Rumpler von Löwenhalt inderdaad het geval was, en deze romanfiguur zelfs met een min of meer officiëelen naam **wordt** genoemd, daar hebben wij een aanduiding dat **Zesen** het incognito van zijn personen niet als een kostbaar geheim beschouwde. En dat geeft hoop voor de toekomst. Evengoed als wij thans, door een toevallige combinatie van **ge**gevens, weten, dat op een avond van het jaar **1643** de Oostenrijksche letterskundige Jesaias Rumpler von Löwenhalt en de domineezoon uit Prirau **elkander** in Parijs ontmoetten — een ontmoeting, die voor Zesen's inzichten in taal en spelling zeker niet zonder belang geweest is ¹, terwijl Rumpler ruim een jaar na deze ontmoeting in de Deutschgesinnte Genossenschaft werd **op**genomen — even denkbaar is het, dat een gelukkig toeval ons eens onthult, wie Adelmund von **Libegau**, wie **Härz-währ**, Demuht, Eiferich, wie de vader van de Adriatische Rosemund was.

IV.

Zesen was 25 jaar oud toen hij zijn **Adriatische Rosemund** voltooide. In de geletterde wereld was hij toen reeds een beroemd man. Zijn Deutschgesinnte Genossenschaft was het instrument, dat hij meesterlijk bespeelde, om den klank van zijn naam tot in verre streken te doen doordringen. Gedicht & te zijner eere **stroomen** hem toe. Dames **dweepen** met zijn poëzie, met zijn persoon en niet het minst met zijn eigenaardigheden; vanuit Brussel schrijft Adelmund aan hem, dat hij toch vooral zijn liederen moet laten drukken: „es wünschen es alle hiesigen Schäferinnen, die von Hochdeutschem Biuht entsprossen und alle die so nur ein **wenig** der hochdeutschen sprache **fähig** sind." Zelfs tot Amerika dringt zijn roem door. Men bestudeert er den **Hochdeutschen Helicon**, leest den **Ibrahim** en zendt aan den auteur dichterlijke groeten. Van uit Leiden komt het verzoek tot hem, de **Adriatische Rosemund** in het Latijn te mogen vertalen. (Bellin No. 19). Zijn medeleden in de **Rosenzunft eeren** hem als

¹ Vgl. ook het schrijven van **Zesen** aan J. Rumpler, dd. 8 Maart 1645, dat Bellin als Nr. 10 mededeelt.

hun leider, bijna als een profeet. De bovengenoemde Ludwig von Hitzfeld is kinderlijk blij, als **hem** vergund wordt, voor **Zesen** secretarisdiensten te verrichten (Bellin Nr. 19). Geen wonder, dat hij het gevoel krijgt, tot groote dingen in het rijk der poëzie voorbeschikt te zijn, ten voordeele niet slechts van Duitschland, maar ook van zijn nieuwe vaderland. Aan een Nederlander, **baron Steven van Lamsweerde** uit Utrecht, reeds vroegtijdig opgenomen in de Deutschgesinnte Genossenschaft onder den naam **Der Bekräftzte** en met de toevoeging **der Genossenschaft Heerold**, schrijft hij, dat hij ten **dienste** der **Nederlanders**, omdat ze geen echte poëzie hadden — het is in de dagen, dat Vondel zich in volle kracht ontwikkelt! -- zoodra hij hun taal meester was, zelf de pen ter hand genomen had, om voor hun poëzie de juiste regels op te stellen, en ook reeds begonnen was een **rijmwoordenboek** te schrijven, zooals hij dat in zijn **Hochdeutschen Helicon** voor het Duitsch had gedaan. De passage, die ons door Habichthorst ¹ overgeleverd is, vormt een sprekend **bewijs** voor de positie van **Zesen** als dictator in het rijk der letteren. Maar ook geeft zij een bevestiging van de pogingen, die in den tijd tusschen **Es geht rundüm** en **Aen een Amstelinneken** door **Zesen** in het werk werden gesteld, om de resultaten te bereiken, waarvan het laatste gedicht in deugden en gebreken een **ZOO** leerrijk getuigenis geeft.

Voor zijn letterkundig werk schijnt **Zesen** in die jaren heel wat tijd beschikbaar te hebben gehad. Nog in hetzelfde **jaar**, dat zijn **Rosemund** het licht zag, verscheen, eveneens bij Elzevier, een vertaling van Mlle de Scudéry's **Zbrahim ou l'illustre Bassa**, een van de beste romans van deze begaafde **schrijfster** — **Zesen** spreekt, misleid door een opdracht, steeds van **Herrn von Scudery** — in het historischgalante genre. In Zesen's ontwikkeling houdt de **Zbrahim** het midden tusschen de meer nauwkeurige vertaling van d'Audiguier's **Lysandre et Caliste** en de geheel vrije bewerking tin de Gerzan's **Sophonisbe**. Het laatste boek is op het gebied van bewerking Zesen's meesterstuk; met goed begrip van het geheel tracht de vertaler zooveel mogelijk de **breedsprakigheid** van het origineel te vermijden, gesprekken worden doelmatig **gewijzigd**, de woordenkeus wordt meer door het nieuwe zinsverband dan door

¹ *Wohlgegründete Bedenkschrift über die Zesische Sonderbahre Ahrt Hochdeutsch zu Schreiben und zu Reden*, Hamburg, 1678, p. 14 vlgg. — Het is inderdaad jammer, dat deze „niederdeutsche Helicon” niet tot ons gekomen is. De Nederlandsche poëzie heeft het er buiten moeten stellen! —

de nauwe aansluiting aan het origineel beheerscht. De *Adriatische Rosemund*, die chronologisch in het midden van de **vertaalperiode** staat, is **uiteraard** een genre op zichzelf, dat zich zoowel van de drie genoemde vertaalwerken der vroege periode, als van de twee geleerde romans, die een kwarteeuw later verschenen, door de eigenaardige bekoring van het reëel gebeuren onderscheidt. Niet alleen naar Frankrijk richtte **Zesen** zijn blik; Tasso's herderspel *Aminta* gaf hem aanleiding tot een *Waldspiel*, waarvan de titel *Rosenlieb* voor onzen **rozen-dichter** alleszins begrijpelijk is.

Zijn *Zbrahim* had **Zesen** opgedragen aan *de Fruchtbringende Gesellschaft*. Hoer veel eer hij ook in zijn *Rosenzunft* en daarbuiten genoot, iets ontbrak er aan zijn roem. Van het meest aristocratische dichtgenootschap was hij nog geen lid. Hij was er de man niet naar, in dezen een gereserveerde houding aan te nemen. Zijn *Zbrahim* was een eerste poging. Niet zonder succes, want de invloedrijke Harsdörffer trachtte den Vorst van **Anhalt-Köthen** te bewegen, **Zesen** het lidmaatschap aan te bieden. Maar hij stiet op tegenstand. Ludwig von **Anhalt** kon zijn orthographie niet uitstaan. **Zesen** bewees toen aan een autoriteit op het gebied van taal en spelling, Schottelius, de eer van een opdracht: het gedicht ter verheerlijking der liefde, *Lustinne, der unvergleichlichen Rosemund zu ehren und gefallen verfasst*, werd bij den druk aan *den Suchenden* opgedragen. Hij ging nog verder, tegenover Buchner verklaarde hij zich **zelfs** bereid de c weer in zijn alphabet op te nemen, Toen ook dat niet hielp, zag hij, geboren diplomaat als hij was, wel in, dat een persoonlijk bezoek alleen de zaak verder kon brengen. Hij schreef aan den vorst een diplomatieken brief, kondigde zijn bezoek aan en sprak van een „**Ehrengeticht** auf die **Höchstlöbl.** Fruchtbringende Gesellschaft“, waar hij aan bezig was. De vorst liet hem mededeelen, dat hij dat vers maar niet moest laten drukken, vóór hij, Ludwig von **Anhalt**, er inzage van had gehad; zijn bezoek zou hem aangenaam zijn. Deze briefwisseling vond plaats in het voorjaar van 1648; kort daarop schrijft **Zesen** opnieuw — de leerrijke correspondentie is gepubliceerd in Krause, *Der Fruchtbringenden Gesellschaft Ältester Ertzschrein*, Leipzig, 1855 —, thans van uit Schirau; hij is dus al in de buurt. Maar gemakkelijk ging het toch nog niet. De president moest eerst nog een paar adviezen hebben. Hij schreef aan Zesen's leermeester op het gymnasium, Christian Gueintz, die al sinds 1641 lid van het genootschap was, deelde hem mee, dat vroeger Buchner **Zesen** al eens had aanbevolen, maar dat er toen bezwaren waren, dat echter

Zesen, afgezien van zijn ongewone spelling en enkele onaangenaam aandoende uitvindsels op het gebied van woordvorming, toch een goeden stijl schreef en men hopen mocht op beterschap, en dat hij daarom van plan was, **Zesen** op te nemen onder den naam *Der Wohlsetzende*, met als symbool het *Gnaphalium*, „so zu vielen krankheiten dienlich”,¹ en het eenigszins stekelige devies *Der Natur nach*. Zesen's oude rector vond dat blijkbaar — de correspondentie is ondanks den omhaal van woorden amusant — nog niet venijnig genoeg. Maar het bleef er toen bij. **Zesen** werd opgenomen. Weliswaar niet zonder **ver**maning. Het *Reimgesetz* voor hem luidde:

*Wolsetzend der Natur nach bin ich hier genant
 Dan wie das Ruhrkraut pflegt die leiber wol zu setzen
 zum abflusz', also wird die schrift für gut erkant
 Die flüszig ist, sie kan den Leser wol ergetzen.
 Gezwungne neuerung sey weit von uns verbant,
 Wejl sie die eigenschaft der rede wil verletzen:
 Wer neue sachen setzt, der setze mit bedacht,
 Und nehme die Natur der sach' und sprach' in acht.*

Ongetwijfeld een behartigenswaardige les, maar niet vrij van **schoolmeesterachtigheid en** in de gegeven omstandigheden niet **juist fijn!** Nu was het woord aan het nieuwe lid. **Zesen** toonde zich een cavalier. Het vers, dat hij op 2 December 1648 in het album van het genootschap schreef, laat het Reimgesetz, wat kunst en bevalligheid betreft, ver achter zich. Het is met zijn pittige versmaat, zijn natuurlijke taal en zijn bekoorlijk binnenrijm een klein meesters stuk. Schijnbaar geheel objectief, laat het **toch** even onder de rozen de doornen voelen.

*Tugend had leider! allzuviel neider, aber indessen
 werd' ich sie dennoch allezeit lieben, nimmer vergessen.
 Wilstu die rosen unter den Dornen völlig abbrechen,
 mustu nicht achten oder betrachten, dasz sie dich stechen.
 Wahlspruch: Last häget Lust.*

Zesen bleef meester van het terrein.

Na een afwezigheid van bijna een jaar — hij had behalve Köthen ook **Dessau**, Pirau, Wittenberg en Hamburg bezocht — keerde hij naar Amsterdam terug. Men had hem hier niet vergeten. Vooral zijn vrouwelijke **bewon**

1 *Das Ruhrkraut*, holl. *Droogbloem (Heukels, Lijst van Namen van Planten)*.

deraars — als *frauenholdig* had **Gueintz**, de venijnige, hem tegenover den vorst gekarakteriseerd — toonden hem de **oude afhankelijkheid**. Steeds sterker werd het verlangen, een bundeltje **poëzie van den gevierden zanger te bezitten**. Ook hier verloochende hij zijn hoffelijkheid niet. Het resultaat was het berkoorlijke boekje *Filip Zesens **dichterische Jugend-Flammen, in etlichen Lob-, Lust- und Liebes-Liedern zu lichte gebracht***, Hamburg, 1651; waarvan helaas nog steeds geen moderne herdruk bestaat: Het zijn bijna **uitsluitend liederen**, die hier in Holland ontstaan zijn, meest liefdespoëzie. Lieder op **Rosemund**, op de Lely, op **Rubinmund**, een paar gedichten *auf der Wohlädelsgebohrnen Hochgelehrten Jungfrauen **Annen Marien von Schürman bildnis***¹, op de drie mooiste meisjes uit Utrecht, **Kobed, Ledar en Awelein**, op juffer **Marie Vermeulen**, die in 1651 met den gezant van Brandenburg, **Matthias Dögen**, trouwde², op **Hildegond von Wesfohn**. Het boekje is tweetalig; Duitsch en Nederlandsch gaan door elkaar. De verzen zijn vloeiend geschreven, de voorstelling is dikwijls conventioneel het herderselement staat sterk op den voorgrond — maar wie den Amstel liefheeft. met zijn schilderachtige bochten, zijn eenzame boomgroepen. en zijn slapende boerenhoeven aan den overkant, kan ook in een conventioneel **Schäffer-Lied bei der Amstel** intieme beking vinden.

Maar misschien even belangrijk als Amsterdam was Utrecht voor onzen Amstdichter. Wij hebben reeds gezien, dat **Utrechenaar, baron Steven van Lamsweerde**, een van de eerste leden van Zesen's *Deutschgesinnte Genossenschaft* was. Het is haast eigenaardig te noemen, dat hij niet ook aan **Anna Maria Schuurmans**, „derer ruf im ost, west, süd und norden durch ihrer künste mæng' ist ausgebreitet worden,” het lidmaatschap der **Rosenzunft** aanbod. Uit de beide boven aangeduide gedichten blijkt Zesen's vereering voor haar. Maar haar invloed ging nog verder. Het devies van de geleerde vrouw, „Meine Liebe ist gekreuziget worden”, gaf **Zesen** aanleiding tot een **Spruchlied auf den Wahlspruch der wohledelgebohrnen und hochgelehrten Jungfrauen Anna Maria Schuurmans**.

¹ Het -is mij ondanks verschillende nasporingen, waarbij ik dankbaar den krachtadigen steun van het Pientenkabinet alhier mocht ondervinden, niet gelukt, een portret van Anna Maria Schuurmans met een onderschrift van Zesen te vinden. Wel het omgekeerde. Vgl. p. 115.

² In het jaar 1648 vertaalde Zesen een werk van hem over vestingbouw: *Matthiae Dögen's Heutiges tages Übliche Kriges Bau-Kunst*, Amsteldam, 1648.

GRAVURE VAN STEVEN VAN LAMSWEERDE, DEN UTRECHTSCHEN VRIEND VAN VON ZESEN, voorstellende ANNA MARIA SCHUURMANS, Zesen's vriendin te Utrecht ; reproductie naar het origineel van het Prentenkabinet te Amsterdam, $\frac{1}{1}$ grootte.

MEINE LIEBE IST **GEKREUTZIGET** WORDEN.

1.

Welt tobe, wie du wilst, und wiihte,
mein ziel bleibt dännoch unverrückt;
mein sin, **mein** hertz und **mein** gemühte
 seind nie von **deiner** lust entzükt.
mich schon der welt lust triebe,
bleibt doch gekreuzigt meine liebe.

2. *

Die liebe. die vergänglich bleibet,
 ist schon aus meinen sinnen hin,
 ich bin derselben einverleibet,
 die, **Jesu, dich** führt zum gewin.
Dan ob mich welt und lust schon triebe,
bleibt doch gekreuzigt meine liebe.

3.

Mein hertz ist himlisch nur gesinnet,
 was weltlich ist. bleibt unberührt:
 die Liebe, die den preis gewinnet,
 ist diese, die zum himmel führt.
Dan ob mich welt und lust schon triebe,
bleibt doch gekreuzigt meine liebe.

4.

Ob ich der welt schon bin verhasset,
weil mir verhaszt ist, was sie hebt,
 so leb' ich doch mit **lieb'** ümfasset
 von dem, dem **sich mein** hertz ergiebt.
 Dan **ob mich welt** und **lust** schon **triebe,**
bleibt doch gekreuzigt meine liebe.

Het behoort tot Zesen's religieuze poëzie, waarin hij, de man van de wereld, toch ook een innig sentiment vermocht weer te geven. Ik zal nog gelegenheid hebben, ten bewijze daarvan een paar strophen te citeeren. Zijn liederenr bundel met godsdienstige lyriek volgde al heel kort op de minnepoëtie der *Jugendflammen*. In het jaar 1653 verscheen bij Georg Pape te Hamburg een klein deeltje duodecimo : *Filip Zesens Gekreuzigter Liebsflammen oder Geistlicher Gedichte Vorschmack*. De samenhang tusschen dezen titel, het boven geciteerde gedicht en de zinspreuk van Anna Maria Schuurmans is zoo over

tuigend, dat de conclusie gewettigd is: Anna Maria Schuurmans was het in de eerste plaats, die **Zesen** tot zijn religieuze poëzie inspireerde ; om haar te **eeren**, geeft hij aan zijn geestelijk liederenboek een titel, ontleend aan haar devies. De titelgravure, die men op p. 60 gereproduceerd vindt, geeft de voornaamste titelwoorden *Filip Zesens Gekreutzigter Liebesflammen Vorschmak* in den vorm van een kruis.

Zesen's verhouding tot *Anna Maria Schuurmans* en tot *Baron van Lamsweerde* gaf aanleiding tot een eigenaardig huldebetoon onderling. Zooals de Duitse auteur zijn vriendin huldigde door een paar verzen bestemd voor haar' beeltenis, zag de geleerde vrouw zich door haar stadgenoot Van Lamsweerde geëerd door een bijzonder mooi portret, waarbij Anton Aemilius een bijschrift gaf, waarin haar alles omvattende kennis buitensporig geprezen wordt. Een verbindende schakel tusschen de verzen van Von **Zesen** en het portret van Van Lamsweerde vormt een gravure, in het bezit van het Kgl. **Kupferstich-Kabinett** te Berlijn. Het stelt een portret voor van een man van middelbaren leeftijd, getooid met een opvallende sjerp (vgl. p.115). Een **monogram** geeft de verdubbeling van de letters *F. v. Z.* weer. Ter weerszijden staat een gedicht:

*Le Soleil des ALMANS
l'Illustre ZESSEN, qui
sous l'ombre de ces traicts
De son Esprit divin,
C. v. Hagen delin.*

*leur VARRON, leur HOMÈRE,
déguise sa lumière
Mais veux tu voir l'esclat
voyez Son ASSENAT.
Anne Margarete de Schurman.*

Het gedicht is duidelijk: **Zesen** wordt uit hoofde van zijn dichterlijke gaven met **Homerus**, van zijn veelomvattend weten met Terentius Varro vergeleken, terwijl zijn **Jozefroman Assenat** (vgl. de **reproductie's** op p. 140 en 141) als zijn meesterwerk geprezen wordt. Het is een gravure van C. v. Hagen, verr moedelijk naar een teekening van de dichteres dezer regelen, waarvoor men hier den naam *Anne Margarete de Schurman* vindt. Dat hier aan samenhang met de beroemde Utrechtsche geleerde moet gedacht worden, ligt voor de hand. Het schijnt evenwel -buitengesloten, dat Anna Maria Schuurmans zich ooit *Anne Matgarate de Schurman* zou hebben onderteekend. Wij zouden dus aan een verder' onbekend gebleven bloedverwante van de bekende Schuurmans kunnen denken, ware het niet, dat de bovengeschetste verhouding en het cachet van het Fransche onderschrift haast de zekerheid geven, dat

dit portret een hulde van de Utrechtsche **kunstenares-geleerde aan** den dichter van **Gekreutziger Liebsflammen Vorschmack** is, waarbij het raadselachtige onderschrift aan een slordigheid van den graveur zou moeten worden **toege-**schreven.

Wat daarvan zij, wij hebben hier een portret van Von **Zesen**, waarvan de echtheid door monogram en bijschrift met vrij groote zekerheid wordt gewaarborgd, al zou ook de eenigszins **on-dichterlijke** sjerp twijfel kunnen wekken. Gelukkig is het niet het eenige portret, dat wij bezitten. Van het medaillons portret op de titelgravure van de **Gekreutzigte Liebesflammen** (vgl. de reproductie op p. 60), dat den dichter voorstelt met het insigne van een **dichtgenoot-**schap getooid, terwijl het devies Last **häget Lust** het persoonlijke element versterkt, staat de echtheid uiteraard onomstootelijk vast. Nauwkeurige **ver-**gelijking tusschen beide portretten zal allicht punten van gelijkenis doen **ont-**dekken, terwijl in elk geval het bezwaar tegen de sjerp zal moeten verdwijnen. „Hoe gaarne zouden wij, vooral wij Amsterdammers, van dezen man (**Zesen**) niet een portret kennen”, schreef E. W. Moes in het **Vijfde Jaarboek der Vereeni-**ging **Amstelodamum**¹. Hij had daarvoor een zeer bepaalde reden. „In het museum te Kassel hangt een fraai levensgroot portret van een geleerde in bruinzijden kamerjapon met blauwen weerschijn. Het fijnbesneden gelaat met de donkere **oogen**, den **grooten** gebogen neus en de zinnelijke lippen, is omlijst door het tot op de schouders ahangende bruine haar. Met de rechterhand steunt hij op de leuning van een armstoel, in de linker heeft hij een horloge, rustend **op** een lezaar, waarop gedeeltelijk bedekt door een groot boek, een plattegrond van Amsterdam ligt. De catalogus van het museum te Kassel zegt, dat tegen den achtergrond twee landschappen hangen. De voorstelling van het linksche is wegens het gedeeltelijk er vóór hangende gordijn niet wel te onderscheiden, maar het rechtsche vertoont de zeer groote afbeelding van een rozenstruik. Een plattegrond van Amsterdam en een rozenstruik! Bij wien ter wereld anders komen deze twee emblemata te zamen, dan bij den beschrijver van de groote koopstad aan het IJ, tevens stichter van de **Rosenzunft?**” Zoo schreef Moes een tiental jaren geleden. Het is een weemoedige gedachte, dat het beslissende woord, of het portret uit het Museum te Kassel met de onderteekening G. **Lairesse** al of niet Philipp von **Zesen** voorstelt, door onzen, betreurden

¹ Het portret „**op** den titel van een zijner geestelijke liederenbundels”, waarvan Moes het bestaan aanduidt, is zonder twijfel dat van de **Gekreutzigte Liebesflammen**.

stadgenoot niet zal worden gesproken. Het kwam mij dienstig voor, naast de door Moes gereproduceerde schilderij ter vergelijking de gravure van het Kgl. Kupferstichkabinett te Berlijn te doen afdrukken. Van een conclusie in deze vraag zal ik mij, als vallende buiten mijn competentie, onthouden. Laat ik er alleen nog de aandacht op vestigen, dat de fraaie titelgravure voor **Zesen's Heliconisches Rosentahl** (reproductie p. 73) ook de onderteekening **G. Laresse** draagt.

De **Jugendflammen** en de **Gekreutzigte Liebesflammen** vormen het hoogtes punt van zijn lyriek. In de godsdienstige poëzie van de zeventiende eeuw neemt Von **Zesen** niet juist een eerste plaats in ; zijn religieuze lyriek bezit niet de kracht en innigheid van een Paul Gerhardt, niet de mystieke warmte van een Angelus Silesius, maar toch gelukt het hem dikwijls een doorvoelde stemming poëtisch te fixeeren. De Duitsche lyriek van de zeventiende eeuw staat over het algemeen niet heel hoog. **Wel** ontbreekt het haar niet aan stemming — **zoo** is het religieuze sentiment zeer sterk ontwikkeld — en ook niet aan de taalbeheersching, die voor het gevoel de adaequate uitdrukking weet te vinden, maar wel aan de fijnheid van smaak, de zorgvuldigheid van techniek, waardoor elk storend element wordt buitengehouden of verwijderd. Naast ontroerende innigheid onverwachts een alle stemming vernietigde banaliteit. Dat is ook bij **Zesen** het geval; hoewel aestheet met opvallend moderne symptomen, is hij te ongelijkmatig, om aan zijn lyriek hooge waarde toe te kennen. Lamprecht heeft eens, als ik me goed herinner, aan de hand van avondschilderingen uit verschillende eeuwen, de voortschrijdende ontawikkeling van de lyrische poëzie gedemonstreerd; in deze reeks zou men ook Von **Zesen** op kenschetsende wijze de hem chronologisch toekemende plaats kunnen doen innemen.

1.

**Es hat nunmehr das güldne licht
des himmels seinen lauf verricht,
der tag hat sich geneiget;
Der blasse mond steht auf der wacht,
die sterne leuchten durch die nacht,
der süsze schlaf sich zeigt.**

2.

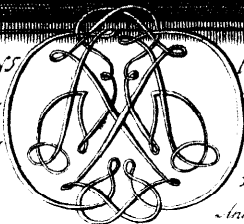
**Ei nun will ich in sanfter ruh,
die nacht mit schlafen bringen zu,**

MANSPORTRET DOOR GERARD DE LAIRESSE IN HET MUSEUM TE KASSEL ; in het *Vijfde* Jaarboek der Vereeniging Amstelodamum wordt door wijlen E. W. Moes de meening verdedigd, dat het portret Philipp von *Zesen* voorstelt,

Le Soleil des ALLEMANNS
 l'illustre ZESEN, qui
 sous l'ombrel de ses traits
 de son Esprit d'or
 l'ame de son de la.

leur VARRO, leur HOMER
 de guise sa lumiere
 Mais vons tu voir l'esclat
 voyez son ASSENAT.
 Anne Margarete de Schurman.

PORTRET VAN PHILIPP VON ZESEN NAAR ANNE MARGARETE DE SCHURMAN(?) GEGRAVEERD DOOR
 C. v. HAGEN ; naar het origineel in het bezit van het K u p f e r s t i c h k a b i n e t t e Berlijn ; 1/1 grootte.

ermiidet durch viel schreiben,
 das durch **den langen tag ich trieb,**
bis mir die nacht den pas verrieb.
die sinnen fort zu treiben.

3.

In dessen sei mein glantz und licht
 dein freuden=reiches angesicht,
0 Sonne meiner seelen,
dasz nicht der nächte schatten mich
mit furcht und schrecken inniglich
 im **hertzen mögen kwälen.**

4.

Nim weg den schwerin **sünden-schwall,**
so sich eräuet überall,
aus meines hertzens schranken,
dasz ich fein sanfte ruhen mag,
 und, wan nun komt der frühe tag,
 dier, Höchster, freudig danken.

5.

Hiermit **will** ich nun **schlaffen** ein,
und Dier, 0 Gott, ergeben sein,
du wirst mich wohl erretten;
 Behüte **mich** für snellem todt,
 für aller angst, und **krieges-noht**
 und für des teufels ketten.

De jaren tusschen 1640 en 1650, die **Zesen** meest in Amsterdam doorbracht, schijnen, ondanks de teleurstellingen, die wij op grond van de Adriatische Rosemund mogen aannemen, tot de gelukkigste van zijn leven te behooren. Hij was jong, zag het leven van den vroolijken kant, het ontbrak hem niet aan waardeering en vriendschap, zijn leven was nog niet verbitterd door uitingen van kleingeestige jaloerschheid, waaraan hij later zooveel heeft blootgestaan. Zijn wellevendheid verschaftte hem op verschillende plaatsen aangename relatie's, waarvan zijn poëzie hier en daar de herinnering bewaart.

In Utrecht kende hij behalve **Steven van Lamsweerde** en **Anna Maria Schuurmans** verschillende familie's. Dit blijkt uit dat gedicht, waarin hij de drie schoonste en liefste onder de vele bekoorlijke meisjes van Utrecht verheerlijkt:

1.

WI manchen störn der himmel führet
 so manche jungfrau läbt in **dih**r,
 O schönes Uträcht, di **dich** zihret,
 und **brücht**, wi stärten, **hohch** härführ.
 hihrunter kan nichts schönens sein
 als Kobed, Ledar, Awelein.

2.

Di **schöne** sein von **farb'** und glidern,
 sein oft sehr häslich von gemüht,
 und manche wül **sich** nicht ernidern,
 trotz blohs alein auf ihr geblüht.
 Drüm kan und mahg nichts libers sein,
 als Kobed, Ledar, Awelein.

3.

Vihl sein sehr ahtig von gebärden,
 dagegen schwarz und ungestalt ;
 ist si di **aller-klühgst'** auf ärden,
 so ist si mehr als alzu alt.
 drüm kan nichts angenähmers sein,
 als Kobed, Ledar, Awelein.

Natuurlijk zouden wij deze lieve landgenooten maar al te gaarne kennen, zoowel uit algemeenmenschelijke belangstelling als uit wetenschappelijke **nieuws-**gierigheid. En niet zonder spanning gaan wij na, of de overige zes **stropfen** misschien een geheim ontsluiëren.

Von-Awelein ist schön und **züchtig**,
 und über alles wohl **gestalt**;
Von-Kobed from und **tugend-rüchtig**,
 und Ledar ist ein **rosen-wald**.
Von-Awelein ist klühg von sünnen,
 sehr höflich zahrt und **wohl-gebildet**.
Von-Kobed schön von **auss-** und innen,
 und Ledar ist der schönheit schild.
 Drüm kan und mahg nichts schönens sein,
 als Kobed, Ledar, Awelein.

An di schöne Jungfrau
von Elard/
als er si auf der lauten spilen horet:
Lob-gefang.

schöne/ wi magh diese kommen/
di si kaum zur hand genommen/
das mich ihrer lauten klang/
macht so baldetke - erant.
das di sinnen schwächer warden/
und sich neugen hin zur irden?
das mich ihrer augenblit/
gahet aus mir selbst zurit.

¶ 3

SENS GEDICHT AN DI SCHÖNE JUNGFRAU VON ELARD MET MUZIEK uit de Adriatische Rosemund,
Lust- und Ehren-gepichte, nummer IX; reproductie naar het exemplaar van de Kgl. Bibl. te Berlijn, 1/1 grootte.

Hoe individueel de dichter ook tracht te karakteriseeren, zijn signalementen zouden zelfs thans niet voldoende zijn, om uit den Utrechtschen sterrenhemel van vrouwelijke bekoorlijkheid de drie schitterendste sterren uit te zoeken. **Één** nadere aanwijzing hebben wij gekregen: het Von, waarmee de dichter de namen van deze meisjes gaarne verbindt, is een aanduiding, dat zij tot den adelstand, of althans tot de patricische kringen hebben behoord. Naar hun namen mogen we raden ; Kobed, Ledar en Awelein hebben ze zeker niet geheeten, maar willekeurige aanduidingen zijn het waarschijnlijk evenmin. Dat mogen we afleiden uit een gedicht met de dateering „*Reinwurf*, 1645” : **An di schöne Jungfrau von Elard, als er si auj der lauten spilen hörete** (vgl. de reproductie hiernevens). Wanneer ze ginds **Ledar**, hier **Elard** heet, dan is het vrij zeker, dat een van beide namen of beide anagrammen zijn. Dat wordt bevestigd, doordat het refrein van het eerste gedicht in de muzikale bewerking een wijziging vertoont: **Kobed, Ledar, Ewalein** (vgl. de reproductie op p. 121). In **Awelein, Ewalein** herkennen we zonder moeite **Alewein**, den naam van Zesen's letterkundigen medestander. In welke familiebetrekking de „schöne und zuchtige” **Awelein** tot den auteur van de *Anleitung zur Höflichkeit*, **Hans Adolf von Alewein**, stond, laat zich niet overzien, maar verdere nasporingen zullen van het vermoeden mogen uitgaan, dat **Hans Adolf von Alewein** misschien ook Aleweyn, Alewijn of **Halewijn**, met Utrecht, allicht ook met **Steven** van Lamsweerde, iets te maken zal gehad hebben. In de „*fromme und tugend-rüchtige*” **Kobed zou** ik een juffrouw De **Bock** willen vermoeden, terwijl ons voor den poëtischen naam **Ledar** de keuze tusschen **Van Elard, Eldar, Darel** en dgl. overblijft.

Een van de oudste Hollandsche relatie's moet die met den Amsterdammer dichter-tooneelschrijver **Nicolaas Fontein**, een van de twee letterkundige zoons van den factor der **Oude Kamer**, geweest zijn. Hij is al heel spoedig na Zesen's aankomst in Holland met hem bekend geworden, want hij was reeds in staat **zijn** belangstelling te **toon**en voor het eerste werk, dat **Zesen** hier in Holland, volgens de dateering van 8 October 1642 nog te Leiden, afsloot en dat nog in zijn vroegere woonplaats Hamburg gedrukt werd. Het is de *Hooch-Deutsche Sprach-übung*, waarin het volgende gedicht met de dateering **Amsterdam, den 20. Januari 1643** voorkomt.

NICOLAI FONTANI
Medici Amstelodamensis
ODE JAMBICA

ter Eere

Den Hooghheleerden ende ghelau-
rierden Poët

H. PHILIPP-CAESIUS,

Uytghevende syne

Hoogh-Duytsche SPRAEK-ÜBUNG.

D Ees gheest, der Godens Adelaar,
Sloegh in de rok, en in het haar
Syn Klauwen; en hem voerden heen,
Waar hem besproeid de *Hippocreen*;
Daar hem bestraalde selfs *Apoll*:
Om dat hij saagh syn boesem voll
Van Gaven veel; ghelyk het **blykt**
Aan 't rymen; Waarmede hy niet wykt
HOMEER', noch d'oude MANTUAAN,
Noch den vermaarden CLAUDIAAN.

Als dit den *Adelaar weer sagh*,
So gef't hy in syn flank een **slagh**;
Vervoerend' hem, niet naar *Parnass*,
Maar **hoogher**, waar **gheseten** was
Jupyn. Die **siend** syn gheest **so** vry.
De **Goon** verlaat, en komt hem by,
Verwerpde syn *Zittrend Vier*.
Kroond' 't wyte Breyn met een Laurier:
Ja wil, dat **BLAU** *) in Hemel-tent
Een sterr sy, als syn leven end.
Te recht Jupyn het Vonnis **veldt**.
Wel Duytslands SONN, hij heeft **ghestel**:
Ten hemel **u**, ghy syt het waard.
Maar ik vergoodigh u op d'aard,
En wil, ghy na het **afschyt** hier
Een Foenix wart by *Jupyns Vier!*

*) N.B. *Caesius in nostra Lingua significat Blau.*

Ook **Zesen** heeft reeds vroeg op Nicolaas Fontein gedicht. In zijn *Scala Heliconis* citeert hij als voorbeeld van Alexandrijnen — of zooals hij het uitdrukt, poëzie, waarin de *trimeter hypercatalecticus* en de *trimeter acatalecticus* afwisselend gebruikt worden — een gedicht in *Effigiem et Insignia Nobilissimi Viri Nicolai Fontani, Medici Amstelodamensis* :

Gleich wie der Löwen Muht **nach** tapffren dingen ringet,
unruhig wie die Wag' im **hohen sich** erschwinget,
und wie ein Brunnenquel nicht lange **rasten** kann;
So ist auch Herr FONTAIJN, der als ein **weiser** Mann
Bald disz bald **jenes** Buuch voll Kunst und weisheit **schreibet**,
und so der Ewigkeit den Nahmen einverleibet.
Hier steht sein Bildnüz **zwar**, doch mangelt ihm der **Geist**,
Den niemand als Er selbst mit eigener Hand abreisst.

Het is vrij kreuple poëzie, waarin deze wijze mannen de verheven bewondering van elkanders geest uitstorten ; voor ons echter is het een aardig getuigenis om te weten te komen, hoe de jonge Zesen hier in Amsterdam werd ontvangen en hoe hij reageerde op den indruk, dien het literaire leven hem hier gaf. Van meer belang zou de vraag zijn, of hij ook met de leiders op het gebied

et man eben sein der

spittel säpzet / so manche Jungfrau lebt in dier / o

schönolltröche / die dich ye eet / und

bricht wie ster na hoch her für. Hierunter

kan nichts schönero sein / als Kobed / lebat /

e , wa sein.

ZESENS GEDICHT AUF DREI SCHÖNE JUNGFAUEN ZU UTRACHT MET MUZIEK, uit de Dichterische Jugendflammen; reproductie naar het exemplaar van de Kgl. Bibl. te Berlijn: 1/1 grootte.

van wetenschap en dichtkunst in nauwere aanraking is gekomen. Met **'Salmasius** en **Gerard Vossius** — over den zoon sprak ik naar aanleiding van Zesen's reis naar Parijs — zou hij „sat familiariter” omgang gehad hebben ¹. Anderen zeggen ook, dat hij met **Vondel** op vertrouwelijken voet stond. „**Männer des Schwerts** und der Feder, unter den letzteren die **groszen** Holländer Salmasius, Vossius und der gröszte niederländische Dichter Jost van der Vondel, **würdigten ihn ihres näheren Umgangs**”, weet Dissel mede te **deelen**. Toch moet men hier voorzichtig zijn. Vermoedelijk concludeert men den „**näheren Umgang**” uit het feit, dat Vondel lid van de **Deutschgesinnte Genossenschaft** was. Vondel behoorde daarin tot de derde groep van de tweede reeks, nummer 19 van de **Lilienzunft** en werd tot deze waardigheid verheven in het **jaar** 1670 met de motiveerende omschrijving „**ein niederdeutscher Dichtmeister**”. De Prins onzer dichters was toen de tachtig al gepasseerd. Houdt men in het oog, dat **Zesen** reeds in het jaar 1644 leden als den schrijver van het **Itinerarium Frisio-Hollandicum** Hegenitz en Steven van Lamsweerde benoemd had, dat de letters **kundigen** van eenige beteekenis vrijwel beperkt zijn tot de drie eerste groepen van de eerste reeks — Vondel kwam **meer** dan acht groepen, juist een kwarts eeuw later — dan zou ik uit het feit, dat **Zesen** in het jaar 1670 „**einen niederdeutschen Dichtmeister**” waardig keurde in zijn dichtgenootschap te worden opgenomen, liever dan hieruit een hypothese van een „**näheren Umgang**” te willen afleiden, de conclusie trekken, dat **Zesen** Vondel **niet** persoonlijk gekend heeft, dat hij zelfs van de beteekenis van zijn **grooten** tijdgenoot geen flauw besef had.

In een over het algemeen goed gedocumenteerd artikel, dat in den vorigen **jaargang van** het Leidsche Tijdschrift verscheen, zegt J. E. **Gillet**: „**In bovengenoemden Ertzschrein** — vgl. p. 72 — bevindt zich een Nederlandsch lofdicht op **Zesen**, onderteekend met de beginletters **I. V. W.**, dat **heel waarschijnlijk Vondel's hand is**”. Het is het vierregelig versje, waarvan ik hiernaast, tegelijk met een paar andere lofdichten, die de uitgebreidheid van Zesen's **letterkundige** relatie's en tevens de ijdelheid van den tijd kunnen illustreeren, een reproductie geef. Ik zou de nadere motieven voor Gillet's uitspraak moeten kennen, om aan de groote waarschijnlijkheid, dat dit gedicht van Vondel is, te kunnen gelooven. De initialen **I. V. W.** en het feit dat **Zesen** tot vóór 1670, **zoover** onze kennis reikt, geen blijk geeft Vondel te kennen, zijn zeer

¹ Brief van **Gottfried Klinger** aan **Christian Weise** uit het jaar 1677 (in **Chr. Weisii Epistol. select. Budissae** 1716), geciteerd bij Gebhardt p. 40.

De Kokosboom is eel/en teelt veel hucht en hucht.
So doet die Vaardigh heer: dien overboerzaam Man;
die zijnen eedlen Geest toont in der eersten jeugt;
en boozt der Spzaken grond en sierraat weisen kan.
I. V. W.

Litauisch.

Katy Koffus gera daug ir lingsmasmogu dara;
katpo Pons Zesenou/ kurs jus miel balsu/ dara.
Jus Woukiezei/ gis juns bals daug gerumma dare/
Grazatebe jusu wiens/ gis dar graznaus padare.

S. L. R. S.

Böhmisch.

Gaf Palmowj Strom gest welmi k užitec kosti/
tak také Pan Zesy; ten té přináší kctnost
tebe Keč Německá; Neb on tvé wj mlwnostk
welmi přetné wěcy/ nalézá k zřetelnost.

D. R. L. M.

sterke motieven daartegen. Misschien mag men met het versje op den *Kokosboom* ook een gedicht in verband brengen, dat, in de *Scala Heliconis* voorkomende, eveneens met *Zesen's* verblijf alhier samenhangt.

LOB-LIED.

1.

HALT/ schöner Morgenstern/ halt auff
der Pferde **Lauff/**
Damit die **Sonne sich** mag **schmükken/**
schöner blikken:
Damit sie aus dem Schlaaffgemach
Mit auffgeflamtea **Haaren** gehe:
Steig in die **Höhe/**
Das Volk wird **wach.**

2.

Die **Leiter** zu der Ewigkeit
ist **schon bereit/**
Herr Caesius hat sie erbauet/
Kommt und **schauet/**
Sie **reicht bisz** an den Helikoon.
Wirff nun/ o Sonne/ deine blikke
auff uns zuriikke
Von deinem Trohn.

3.

Was hat Er fiir ein Werk getahn ?
Ach ! **schaut** hier an !
Der sonst durch manche Stein' und Klippen
muste schlippen/
Kann nun aufrecht und ohn gefahr
Den grauen **Helikon** ersteigen.
Ach ! **lasz** uns **schweigen/**
Es ist nun klahr.

4.

Hier schauet man den ewgen Berg/
Das **schöne** Werk/
Da wo der Tau befrücht die **Felder/**
Büsch und **Wälder/**
Wo immerfort die **Palme gläntzt/**
Die **Palme** mit den **Loorberzweigen/**
Nun **musz** ich schweigen.
Er ist bekränzt.

5.

Es ist bekränzt sein weises **Haubt/**
und **gantz** belaubt
Mit frischen Palmen und Laurieren/
mit triumphieren ;
Er hat nun **seines** gleichen nicht:
Er **ists** alleine der so **glänztet/**
schön bekränztet/
Europens Licht.

6.

O Edles **Sachsen/** freüe **dich/**
Dein Sohn **hat sich**
(Der Caesius **recht** heisset
wie er **gleisset/**)
Vermählet mit der Ewigkeit;
Schaut Jhn dort **an** dem **stoltzen** Reyhen/
Mit drey Mahl **dreyen/**
die Zier der Zeit.

7.

Sein **Helikon** ist **Titzens** weg
Vorbahn und steg/
Der Jhn **zum Deutschen** **Opitzieren**
und Saffisieren
Anführt und leitet ohne müh.
Die Deutsche Zunfft bekennt es willich
weicht jhm billich
in Poesie.

8.

O wohl **mein** Herr/ fahrt fort **mit fleisz/**
Jhr **Tugend-preisz/**
Den Deutschen **Helikon** zu sieren/
hooch zu **führen.**
Bellerofcn schenkt **Euch** voll **ein/**
Da Föbus **Euch** zu gaste **ladet/**
tränkt und badet
mit **klahren** Wein.

Het onderschrift vermeldt, dat het „**Im** Durchzuge mit flüchtiger Feder In Amsteldam” geschreven werd. Het gedicht geeft tot verschillende vragen aanleiding. Was de dichter — ook aangaande deze qualificatie is twijfel gewettigd — een Hollander of een Duitscher? **Teekent** hij, evenals de dichter van den Kokosboom *I. V. W.* of staat er *F. V. W.*? Wat beteekent „**Im** Durchzuge” : **op de doorreis** of in het **voorbijgaan**? Omdat het gedicht misschien met de **boven-aangevoerde** quaestie samenhangt, ik persoonlijk echter tot het stellen van een conclusie geen vrijheid gevoel, geef ik, om aan belangstellenden een oordeel mogelijk te maken, het slot van het gedicht in photographische reproductie weer (vgl. p. 127).

Misschien ook moet het gedicht in verband gebracht worden met *Fräulein von Westohn*¹, die blijkbaar hier in Nederland in de Duitsche taal dichtte. In den Haag vereerde **Zesen** haar op 26 Juli 1643, wanneer althans de twijfelachtige dateering juist is, een gedicht, waarin hij zegt:

Frihs und **Holland** wunderts sehr,
 dasz ein weibes-bild so sünget,
 und di deutschen seiten **zwünget**;
 ja ich wundre **mich** vihlmehr,
 dasz izt unter tremden zungen
 unser **hohch-deutsch** würd gesungen.

Minder twijfelachtig dan Zesen's verhouding tot Vondel is zijn literaire relatie met een Nederlandsche dichteres, de door Vondel herhaaldelijk **bezongen** „Nederlandsche Sappho,” *Catharina Questiers*. Het gedicht, dat **Zesen** aan haar wijdde, minder zangerig en door conventioneele phrases minder genietbaar dan het lied **Aen een Amstelinneken**, toont zijn vorderingen in het Nederlandsch.

Aen de **Deucht**- en Konstrijkste
 voortreffelijk begaafde **Iuffrouw**
 Iuffrouw,
CATHARINA QUESTIERS.

1.

MEestresse van **Apolloos** schatten
 Die in uw breyn plaght aan te vatten
 Al **vroegh** het moeyelijk bewint
 Van veler **konsten** kostlijkheden,

1 Dit is de opvatting van Gebhardt p. 40.

Ver boven 't vrouwlijk doen en zeden;
Ziet hier wat mijne pen begint !

2.

Zij poogt (want dit 's haar wel-behagen)
Uw lof der **werelt** voor te dragen,
Het welk al langst (!) verhemelt staat.
Vergeeft het haar, indien **z'** in 't swieren
Uw lof niet kan genoegh **vercieren**,
En al te leegh en needrigh gaat.

3.

Want uwe hand, uw' hooft, en gaven,
In 't **schildern**, snijden, beelde-graven,
Als ook in 't rijmen, gaan zo ver,
Dat ghy **gekroont** met roem en **eeren**
Des Hemels klaarheit helpt vermeren,
En blinkt gelijk een morgenster.

4.

Uw wetenschap in 't konstigh **schyden**
Der geesten, hare vlucht te mijden,
Te weten zonder zon, oft brant,
Die zet U bij **Galenus** neder,
Wiens Zonen roepen heen en weder:
Gezegt is **KATRINAAS** hand.

Door **UE.** dienstwilligen

FILIP VAN ZEESEN.

Ridder, en Raats-Heere van sijne **Hoogheit**
de F'rince van **Anhalt.**

Het gedicht is voor onze kennis van Von **Zesen** niet zonder beteekenis. Het is niet gedateerd, maar een **terminus** ante quem is het jaartal van den **Lauwer=styt** 1665¹. Als **terminus** post quem kunnen wij zijn verheffing in den adelstand — door hem in het woord **Von** resp. **van** aangeduid en door het woord **Ridder** onderstreept — bij gelegenheid van den Rijksdag te **Neurenberg** beschouwen. Uit het gedicht blijkt dan, dat de mededeeling van Dissel

¹ *Lauwer=styt Tusschen Catharina Quesfiers en Cornelia van der Veer, Met eenige Bij-dichten aan, en van haar geschreven, 't Amsterdam, By Adriaen Venendael, Boekverkooper in de Molsteegh, 1665, p. 106 en p. 154. Prof. te Winkel was zoo welwillend mij op deze literaire betrekking te wijzen en zijn exemplaar van den Lauwer=styt tot mijn beschikking te stellen. Vgl. ook Onfwikkelingsgang, II, p. 212 vlgg.*

Sein Helikon ist Eigens weg
Vorbahn und Steg/
Der Ihn zum Deutschen Spizieren
und Saffisieren
Anfährt und leitet ohne mäh.
Die Deutsche Sunstt betennt es willlich
weicht ihm billich
in Poestle.

O wohl mein Herr/sahet fore mit fleiß/
Ihr Tugend-preiß/
Den Deutschen Helikon zu zieren/
hooch zu führen.
Vellerofen schenkt Euch voll ein/
Da Sobus Euch zu gaste ladet/
eränkt und badet
mit klarem Wein.

Im Durchzuge schreib es mit
flüchtiger Feder
In Amsteldam

S. V. W.

(p. 46), die op **Krüsike's *Lyra Querula*** teruggaat, als zou **Zesen** den titel **Rath** eerst in het jaar 1671 van de vorsten van **Anhalt** hebben gekregen, onjuist is. Immers, de veronderstelling, als zou **Zesen** zonder recht zich dezen titel hebben toegeëigend, is, zelfs met het voorbeeld van het onrechtmatige **Von** in het jaar 1648, direct onaannemelijk.

Natuurlijk mocht ook Von **Zesen** van zijn „**Deucht** en Konstrijkste” vriendin een lofdicht in ontvangst nemen.

In het Stamboek van de Geleerde
Heer

PHILIP VAN ZESEN.

Nevens een *Tekeningh*.

De deucht verzelschapt hier *Minerve*,
De poëzij en schilderkonst
Beloven elck den ander gonst;
De een wil nooyt de andre derven.
Zoo kleeft de eene deucht aan d' andre.
Zoo knoopt men konst aan wetenschap,
Die zet zich tegens d' eeuwen schrap.
Geen tijdensleet kan die verand'ren.

CATUARINA QUESTIERS.

Verschillende dames, die de galante poëet in de Amstelstad leerde kennen zijn ons **niet met name** bekend. De **Lieflike Lely** is volgens Gebhardt en Dissel vermoedelijk „eine **schöne Amsterdamer Jüdin**” geweest. Uit den **Vreughdenzang aan zijne hooghbeminde Lely, als Dezelve het ware zaligh makende Geloof omhelzede**, laat zich dat met groote waarschijnlijkheid afleiden: „**Vergeet** uw Volk, uw Huis en Vrinden”, roept hij haar toe, „en naakt tot Jesus, uw Beminden, uw Toeverlaat, die 't eeuwigh blijft”. De gedichten, aan deze liefdesverhouding gewijd, schijnen op een ongelijkmatige stemming te wijzen, die den dichter naast liefdevreugd veel liefdeleed veroorzaakt heeft. Dat de **Leliegedichten** een even **reëlen** achtergrond hebben als de **Rosemund-literatuur**, lijkt mij een onafwijsbare conclusie. Ook de liederen op de **Anemone**, een Amstelbloem, die in latere jaren in zijn liefdehof heeft gebloeid, schijnen in eng verband met de werkelijkheid te staan. Voor andere Amsterdamsche schoonen, als **Tisbale, Maribelle, Engelmond, der Amstelnimfen Krone**, is de bestaansgrond minder vast.

Natuurlijk heeft onze „frauenholdige” dichter niet uitsluitend met Amsterdamsche nymphen omgegaan ; namen van geziene Amsterdammers burgers komen herhaaldelijk in zijn werken voor. Zijn *Coelum Astronomico-poeticum*, Amsterdam 1662, droeg hij aan hooggeplaatste beschermers op :

Illustribus Nec non Amplissimis Dominis Consulibus,

D. Cornelio de Graaf, Libero Domino in Suid-Polsbroek,

D. Cornelio Witsen,

D. Cornelio De Vlaming Ab Outshoorn, Equiti, Toparchae in
Outshoorn & Gnephoeck,

D. Henrico Hooft,

Mecoenatibus meis magnis.

Maecenas noemde **Zesen** ook in de voorrede van zijn *Leo Belgicus*, Amsterdam, Elzevier 1660, den Amsterdamschen burgemeester **Willem Backer**. En nog elf jaren na diens dood vindt **Zesen** in de omstandigheid, dat hij de stad Amsterdam beschrijvende, den **Deventer Houtmarkt** noemt, aanleiding, om te vertellen, dat daar in de buurt burgemeester Willem **Backer**, „dessen wir alhier seiner nie genug gepriesenen leutseeligkeit wegen, billich gedenken”, placht te wonen. Behalve burgemeester **Backer**, wiens dood de uitgave van den *Leo Belgicus* heeft vertraagd, wordt de uitgever **Johannes Blaeu**, bij wien zijn *Coelum astronomicum* het licht had gezien, en aan wien hij het gebruik van zijn voorname bron voor den *Leo Belgicus*, een *Commentariolus de statu Foederati Belgii*, te danken had, met groote waardeering genoemd. De *Beschreibung der Stadt Amsterdam*, Amsterdam bij Joachim Noschen, 1664, geeft van zijn voorbeeldig ingerichte drukkerij een uitvoerig relaas. Burgemeester **Cornelis Witsen**, „die ‘t Hart van ‘t oude Room in zijnen boezem voedt, en ‘t grijze wittigh zijn der oude Batavieren in ‘t wakre brijn vertoont“, zag zich in een Latijnsch lofdicht geëerd. Persoonlijke betrekkingen verbonden den dichter vermoedelijk ook met den uitgever van zijn eerste in Amsterdam gedrukte werk, **Johannes Janssonius** ; een feestzang op het huwelijk van **Elisabeth Janssonius** met **Johan van Waesberge**, dat voor den Amsterdamschen boekhandel zoo belangrijk zou worden, en een bruiloftslied op **Jodocus Janssonius**, toen deze **Francina van Offenberg** huwde, zijn daarvoor sterke aanwijzingen. Talrijke namen van bekende Amsterdammers worden verder in zijn *Beschreibung der Stadt Amsterdam* genoemd, maar slechts zelden, zooals bij Willem **Backer**, Cornelis **Witsen** en

Johannes **Blaeu**, hebben wij voldoende gegevens, om tot een persoonlijke verhouding te mogen concludeeren.

In Amsterdam kwam Von **Zesen** ook met **Amos** Comenius in aanraking, die, **zoals** bekend is, zijn levensavond hier doorbracht. In het voorbericht van **Des Kristlichen Frauenzimmers Tugendwekker**, Amsterdam 1665, vertelt **Zesen**, dat deze vertaling aan de aanmoediging van Comenius haar ontstaan te danken had. Het boek was namelijk het eerst in het Hollandsch — een belangrijk getuigenis voor de gemakkelijkheid, waarmee **Zesen** toen dus al in deze taal dacht — verschenen : **Hetgeestlike Wierookvat der Vrouwen**, Amsterdam 1658. **Zesen** voegt er bij, dat Comenius het **Geestlic Wierookvat**, alsook enkele andere godsdienstige geschriften van hem, in het Boheemsch had vertaald. Omgekeerd voorzag **Zesen** de tweetalige uitgave van Comenius' **Vestibulum**, die in 1668 door Redinger en Seidel bezorgd was, van een Duitsche vertaling, zoodat het werk in 1673 bij den drukker van het Athenaeum Illustre, Johan van Ravenstein, in drie talen kon verschijnen ¹.

Meer dan een kwarteeuw heeft **Zesen** in Amsterdam doorgebracht. Maar telkens met onderbrekingen. Een eenigszins schematisch overzicht op grond van de ter bepaling van zijn woonplaats ten dienste staande gegevens vinde hier een plaats. Het eerste verblijf hier te lande, de periode van -de **Adria-tische Rosemund**, omvat de jaren 1642 tot 1648; Zesen's hoofdverblijfplaats was stellig Amsterdam, maar daarnaast heeft hij zeker **geruimen** tijd te Utrecht, en waarschijnlijk korteren tijd in Leiden, Den Haag, misschien ook Rottersdam vertoefd, afgezien van twee **buitenlandsche** reizen, die hem voor een verblijf in Parijs verscheiden maanden, voor een bezoek aan Londen enkele weken

¹ Van beide uitgaven bezit de Amsterdamsche Universiteitsbibliotheek een exemplaar. Voor zoover mij bekend, zijn in Nederlandsche openbare boekerijen de volgende origineele werken van **Zesen** voorradig: **Helicon** (3e druk, deel I: Leiden; 4e druk, deel I-IV: Amsterdam), (2e druk Amsterdam), **Moralia Horatiana** (Amsterdam), **Leo Belgicus** (Amsterdam, Leiden, Leeuwarden), **Niederländischer Leue** (Amsterdam), **Karl II.** (Amsterdam, Utrecht), **Coelum Astronomicum** (Amsterdam, Leiden, Utrecht, Groningen), **Beschreibung der Stadt Amsterdam** (Amsterdam, Leiden, Utrecht, Rotterdam), **Assenaf** (1e druk : Amsterdam, Den Haag; 2e druk: Leiden; Deensche vertaling: Leiden), **Mallof's Werken van Mars** (Amsterdam), **Gottheiten** (Amsterdam), **Comenii Vestibulum** (Amsterdam, Leiden), **Arent's Paradijshofken** (Amsterdam, Leiden). Aan de bibliotheken, die mij daaromtrent opgaven zonden of mij boeken ten gebruike afstonden, vooral aan de Universiteitsbibliotheek te Amsterdam, mijn welgemeenden dank!

afwezig deden zijn. Zesen's tweede verblijf te Amsterdam volgde zeer kort op het eerste ; daartusschen ligt slechts de reis naar Duitschland, die vermoedelijk ten doel en in elk geval tot gevolg had het verwerven van het lidmaatschap der *Fruchtbringende Gesellschaft*. Dit tweede verblijf, de tijd, waarin Zesen's lyriek haar toppunt bereikte, duurt van 1649 tot 1652. Hij woonde toen in Amsterdam, maar zal allicht Utrecht herhaaldelijk bezocht hebben. Een nieuwe onderbreking vormde de reis naar **Anhalt** en Neurenberg. Over het doel van de reis zijn wij niet volledig georiënteerd. De daaromtrent **gangbare** meening, als zou **hij** in 1652 met een zending van de stad Amsterdam naar **Anhalt** zijn gezonden, vond ik niet bevestigd. Men kan de woorden, waarop deze hypothese steunt — Voorbericht van Zesen's *Niederländischer Leue* — ook eenigszins ruimer interpreteren. In het woord *An den Leser*, gedateerd Amsterdam, den 12^{den} Februari 1656, verklaart **Zesen**, hoe het komt, dat zijn werk, waarmee **hij** reeds voor eenige jaren begonnen was, eerst thans voltooid is : „Ich mus **zwar** gestehen, dasz ich **mich** schohn vor drey jahren gesetzt, den Anfang **zu** diesem mühsamen werke **zu** machen. Aber ich hatte kaum acht tage gesässen, als das glük den **stuhl**, den es mir so vielmahls verruckt, fast wider meinen **willen**, schohn wiederüm unter mir wegnahm, und **mich** an den Hochfürstlichen *Anhaltischen Hof*, dahin ich dazumahl von **Amsterdam** aus abgesandt worden, **zu** ziehen befahle, dergestalt dasz ich, **anderer** obliegenden **verrichtungen** wegen (die **sich** überdas aus zustoszenden ungelegenheiten, sonderlich **durch** den tod **desz** Herrn Burgermeister *Backers*, **meines groszen** Gönners, **länger** verzogen, als wir alle gehoffet) meinen **gemeldten** Vorsatz fast gar in vergesligkeit gestellet,” enz. Hier ontbreekt elke aanwijzing, dat hij een opdracht **van** resp. **voor** de stad Amsterdam moest vervullen ; **zijn** committenten — ik zou de uitlating in verband willen brengen met mijn hypothese omtrent Zesen's werkzaamheid op het gebied van internationale diplomatie — zullen anderen dan de bestuurderen van **Amsterdam** geweest zijn¹. Welke ook de aanleiding voor deze reis was, evenals in 1648 kwam **Zesen** in het bezit van een nieuwe onderscheiding — thans de verheffing in den adelstand — terug. Wellicht dateert ook zijn titel *Raats-Heere van Sijne Hoogheit de Ptince van Anhalt* reeds uit dezen tijd.

Het derde verblijf van **Zesen** in Hollands hoofdstad zou ik willen **karak-**

¹ In de stadsrekeningen dezer jaren heb ik dan ook niets van een belooning voor zulk een opdracht gevonden.

teriseeren als dat van de **Beschreibung der Stadt Amsterdam**. Het is de tijd, waarin **Zesen** wel het meest met het officieële stadsleven in Amsterdam is samengegroeid ; twaalf jaar, voorzoover wij kunnen nagaan zonder belangrijke onderbreking, heeft **Zesen** toen in de **IJstad** doorgebracht. Hij verkreeg er het burgerrecht. Hij kreeg relatie's met tal van bekende Amsterdammers. Hij bestudeerde de Nederlandsche geschiedenis en schreef zijn **Leo Belgicus**. Hij bestudeerde de topographie en geschiedenis van Amsterdam, nam kennis van de over Amsterdam bestaande werken, vooral dat van **Dapper**, dat eenige jaren te voren verschenen was, en bekroonde zijn verblijf met zijn voor onze plaatselijke geschiedenis onschatbaar werk ¹. Weer volgt een korte onderbreking ; tegen het eind van het jaar 1667 begaf hij zich opnieuw naar Duitschland. Het is de reis, die gekenschetst wordt door de viering van het zilveren feest van de **Deuschgesinnfe Genossenschaft**. Ook van deze reis bracht **onze** Amsterdamsche dichter een onderscheiding mee naar huis ; hij kreeg van den Keizer — de nauwkeurige dateering ontbreekt — de waardigheid van **comes palatinus** ². Door dezen **hoogen** titel had **Zesen** het recht, zelf de waardigheid van **poefa laureatus** te verleen, waarvan hij in latere jaren herhaaldelijk gebruik maakte. Het zilveren feest van de **Rosenzunft**, dat schitterend gevierd werd, gaf **Zesen** aanleiding, de eerste geschiedenis van zijn dichtgenootschap te boek te stellen; het is het reeds herhaaldelijk geciteerde werk : **Das Hochdeutsche Helikonische Rosenfahl, das ist, Der höchstpreiswürdigen Deutschgesinneten Genossenschaft Etsfet odet Neunstämmiger Rosen-Zunft Etfzschtein, ausgefärtigt dutch Den Fätfigen, Gedtiikf im Etfzschteine der Amstelinnen, dutch Ktistof Kontaden, im 1669 jahte**.

Beschouwt men de drie korte tusschenruimten tusschen Zesen's verschillende verblijftijden te Amsterdam als eenigszins langdurige reizen, waarvan hij resp.

1 Door dit boek is Zesen in Nederland, speciaal in Amsterdam, dat hem in 1875 door een **Von-Zesen-straat** eerde, het meest bekend geworden.

2 In een gedicht uit het jaar 1668, betrekking hebbende op de toelating van K. H. Viebing tot lid van de Deuschgesinnfe Genossenschaft, wordt **Zesen** voor het eerst met den nieuwen titel — ter wille van Zesen, met vermindering van het bastaardwoord **Pfalz**, in den vorm **Röm. Kaijs. Majestät Hofgraf** — aangeduid. Het gedicht bevindt zich in de stadsbibliotheek te Hamburg. Vgl. **Dissel** p. 44. Het is eenigszins opvallend, dat in de na te melden officieële stukken Zesen naast den titel **Raedsheer van den Prince van Anhalt** niet ook den **paltsgraventitel** voert.

als lid van de *Fruchtbringende Gesellschaft*, als ridder, vermoedelijk tevens *Anhaltischer Rat* en als *Kaiserlicher Pfalzgraf terugkeerde*, dan vormt de geheele levensperiode van 1642 tot 1673 één groot tijdvak in Von Zesen's leven, dat zich van zijn tweeëntwintigste tot zijn drieënvijftigste jaar uitstrekt, dat derhalve vrijwel den **geheelen** mannelijken leeftijd omvat en dat mutatis mutandis als zijn leven te Amsterdam kan worden bestempeld. Al heeft hij in dien tijd zijn vaderland ook niet vergeten, al werden de hatelijkheden, die hij van Rist en Gueintz en vele anderen heeft moeten verduren, door hem allicht dubbel pijnlijk gevoeld, al werden de onderscheidingen, die hij heeft mogen verwerven, door hem vermoedelijk te meer op prijs gesteld, omdat ze uit zijn vaderland kwamen, **Zesen** is in die jaren een Amsterdammer gea worden, die zich voor de stad in **hoogere** mate verdienstelijk maakte dan menigeen, die er het levenslicht had aanschouwd.

Het behoeft ons niet te verwonderen, dat **Zesen** in Amsterdam de vrouw heeft **leeren** kennen, die hij tot zijn levensgezellin koos. Zij heette *Maria Beckers* en woonde met haar moeder, *Catharina Rijntjes*, weduwe van *Christiaan Beckers*, op de Brouwersgracht ¹. Ook zij schijnt uit den vreemde naar hier te zijn gekomen; in **officiële** stukken wordt zij *Maria Beckers van Staden* genoemd; men mag dus aannemen dat zij te **Stade**, tusschen Hamburg en **Bremen** gelegen, geboren was. Volgens de ondertrouwacte zou zij bij het huwelijk achttien jaar oud geweest zijn, dus in 1653 of 1654 het levenslicht hebben aanschouwd. Zij moet dan meer dan dertig jaar jonger dan haar echtgenoot zijn geweest. Immers **Zesen** werd, wat uit zijn boven aangehaalde mededeeling in *Prirau* blijkt en door het onderzoek van Gebhardt wordt bevestigd, in October van het jaar 1619 geboren. In de ondertrouwacte evenwel staat, den 13. Mei 1672, de echtgenoot, die in 1630 reeds een Latijnsche oratie hield, als **out 40 jaar** vermeld. Of hier een vergissing in het spel is, of het streven, het leeftijdsverschil tusschen de echtgenooten op galante wijze te reduceeren, zal wel niet meer opgehelderd worden. De huwelijksvoltrekking had den 29. Mei 1672 plaats. Vermoedelijk werd het huwelijk niet in een der Amsterdamsche kerken ingezegend; het is mij althans niet gelukt, de acte daarvan te vinden. Intusschen blijkt de datum, die met den tijd van de ondertrouwacte correspondeert, uit een gedicht van Martin Kempe: *Hochzeitlicher Frühlings-Schertz (zu Zesens*

¹ Deze namen blijken uit twee notarieele akten, resp. op 6 Juli 1680 en 21 Augustus 1680 gepasseerd voor notaris Boots.

maand Dore 18 may 1632
 Compareerden als voren ⁱⁿ Landesul vanden Gode vanden
 ad van 1632 33 jaer 27 maart 1632
 vanden Landesul vanden Gode vanden
 Landesul vanden Gode vanden
 Landesul vanden Gode vanden

Verfoeckende hare drie Sondaeghe uytroepingen, omme naer de selve de voorz trouwe
 re solenniseeren ende in alles te voltrecken, soo verre daer anders gene wettige verhinde-
 ringe voor en valle. Ende naer dien sy by waerheyd verklaerden dat sive Perfoonen wa-
 ren, ende malkanderen in bloede
 waer door een Christelijck Huwelijck mochte verhindert worden, niet en bestonden; zij
 hun hare geboden verwilliget.

L. V. Zeesen
Philippina Keet

Compareerden als voren ⁱⁿ Philip van Zoesen van Priorau vanden
 vanden Landesul vanden Gode vanden
 vanden Landesul vanden Gode vanden
 vanden Landesul vanden Gode vanden
 vanden Landesul vanden Gode vanden

Verfoeckende hare drie Sondaeghe uytroepingen, omme naer de selve de voorz trouwe
 te solenniseeren ende in alles te voltrecken, soo verre daer anders gene wettige verhinde-
 ringe voor en valle. Ende naer dien sy by waerheyd verklaerden dat sive Perfoonen wa-
 ren, ende malkanderen in bloede
 waer door een Christelijck Huwelijck mochte verhindert worden, niet en bestonden; zij
 hun hare geboden verwilliget.

Philip van Zoesen
Maria Becker

Verehelichung)¹. **Zesen** woonde ten tijde van zijn Ondertrouw op de **Keizersgracht**, ook na zijn huwelijk is hij daar blijven wonen, tegenover het **Gouden Leerhuys**.

De gewone beschouwing van Zesen's huwelijk is, dat de echtverbintenis hem geen geluk heeft gebracht. Dit wordt in hoofdzaak afgeleid uit het ontbreken 'van gedichten, betrekking hebbende op zijn vrouw, zijn bruiloft en het geluk van zijn huwelijk. Uiteraard is dit geen bewijs. Misschien mag men concluderen, dat zijn vrouw ziekelijk is geweest; althans gaf ongeveer een jaar na het huwelijk, een ongesteldheid van Maria von **Zesen** aan de echtgenooten aanleiding, een testament te doen opmaken, waarbij onder zekere reserve zij elkander den inbrengh in hun huwelijk vermaken. Het testament is voor de kennis van Zesen's levensomstandigheden niet zonder belang,

In den Name **Godes** Amen.

In den **Jare** van der geboorte **onses Heeren ende** Salichmacker Jesu **Christi** duijssent ses hondert drij en seventigh op den derden Mai des naermiddags de clocke ontrent seven wijzende, Compareerde voor mij **Cornelis van Poelenburgh**, Nots. etc.

d'Heer **Philip van Zeesen**, raedtsheer van zijne doorluchticheyt de Heere Prince van **Anhalt, ende Juffr. Maria Beckers van Staden, echteluiden**, woonende binnen **deser** stede op de Keyzersgracht, tegenover het goude Leerhuys d' ondergeschr. getuijgen wel bekend. Zijnde d' voorschr. Hr. van **Zeesen** cloeck **ende** gesont **ende** sijn voorschr. huijsvrouw sieck te **bedde** leggende, bejide nochtans **haer** verstant, memorie **ende** uytspreeke wel hebbende **ende** ten vollen gebruikende **alsdat uijtwendelijk** bleecq, dewelcke willende **d'** onvoirsienelijcke wijze des doots **voorcomen ende** van **haer** goederen disponeren d' wijle zij daertoe tijt **ende** gelegentheijt hadden, hebben daeromme uijt vrijen wille sonder inductie off persuagie van **ijmant** mits **desen** gemaect **haer** testament **ende** uijterste willen in manieren naervolgende :

eerst bevelende hare sielen in de **onbegrijpelijcke** barmharticheijt **Gods** **ende** hare **doode** lichamen d' **Christelijcke** begravinge ter saliger **opstandinge**, hebben zij testateurs (**naer** revocatie **ende** te niet doening van alle voorgaende dispositiën in alle **haere naer** te laten goederen,

1 Balthis: *Teutscher Gedichte Drey Theile*, Bremen 1677, p. 105 vlgg.

maand door 18. may 1632
 acte Compareerden als voren ^{godmoeder} van Landman vanden Goeden vanden
 advocaat wint 33 jaer ^{waft over de dierwag}
 nuwder lousche ^{op de driehief die}
 van p. d. onw. la. hat van d. subdine van
 amant subzifint op den huyferen graet

Verfoeckende hare drie Sondaeghe uytroepingen, omme naer de selve de voorft trouwe
 te solennifeeren ende in aller te voltrecken, soo verre daer anders geene wettige verhinde-
 ringe voor en valle. Ende naer dien sy by waarheyde verklaerden datte vrye Perfoonen wa-
 ren, ende malkanderen in bloede
 waer door een Christelijck Huwelijck mochte verhindert worden, niet en bestonden; zija
 hun hare geboden verwilliget.

L. A. Goem
~~Personellicke teest~~

acte Compareerden als voren ^{Philip van Zeesen van priorau van de Staet 33}
 vands vried van anfall out 40 Jaer ^{in d. d. d. d.}
 avoent op d. h. u. f. o. r. s. t. r. a. g. t. ^{de Maria Beckers van d.}
 out 10 Jaer ^{van d. f. f. r. t. m. s. t. e. u. g. u. r. i. m. a. J. s. v. e. h. e. r. d.}
 Eaar quaderen avoent op de Bruidev. f. r. a. g. t.

Verfoeckende hare drie Sondaeghe uytroepingen, omme naer de selve de voorft trouwe
 te solennifeeren ende in alles te voltrecken, soo verre daer anders geene wettige verhinde-
 ringe voor en valle. Ende naer dien sy by waarheyde verklaerden datte vrye Perfoonen wa-
 ren, ende malkanderen in bloede
 waer door een Christelijck Huwelijck mochte verhindert worden, niet en bestonden; zija
 hun hare geboden verwilliget.

Philip van Zeesen
maria Beckers

Verehelichung‘. **Zesen** woonde ten tijde van zijn ondertrouw op de Keizersgracht, ook na zijn huwelijk is hij daar blijven wonen, tegenover het **Gouden Leerhuys**.

De gewone beschouwing van Zesen’s huwelijk is, dat de echtverbintenis hem geen geluk heeft gebracht. Dit wordt in hoofdzaak afgeleid uit het ontbreken ‘van gedichten, betrekking hebbende op zijn vrouw, zijn bruiloft en het geluk van zijn huwelijk. Uiteraard is dit geen bewijs. Misschien mag men concluderen, dat zijn vrouw ziekelijk is geweest; althans gaf ongeveer een jaar na het huwelijk, een ongesteldheid van Maria von **Zesen** aan de echtgenooten aanleiding, een testament te doen opmaken, waarbij onder zekere reserve zij elkander den inbreng in hun huwelijk vermaken. Het testament is voor de kennis van Zesen’s levensomstandigheden niet zonder belang,

In den Name **Godes** Amen.

In den **Jare** van der geboorte **onses Heeren ende** Salichmacker Jesu **Christi** **duijssent** ses hondert **drij** en seventigh op den derden **Mai** des naermiddags de clocke ontrent seven wijzende, Compareerde
• voor mij **Cornelis van Poelenburgh**, Nots. etc.

d’Heer **Philip Zeesen**, raedtsheer van zijne doorluchticheyt de Heere Prince van **Anhalt, ende** Juffr. **Maria Beckers van Staden, echte** luiden, woonende binnen **deser** stede op de Keyzersgracht, tegenover het goude Leerhuys d’ ondergeschr. getuijgen wel bekend. Zijnde d’ voorschr. Hr. van **Zeesen** cloeck **ende** gesont **ende** sijn voorschr. huijsvrou sieck te **bedde** leggende, beijde nochtans **haer** verstant, memorie **ende** uytspreeke wel hebbende **ende** ten vollen gebruikende **alsdat** uijtweir **delijk** bleecq, dewelcke willende d’ onvoirsienelijcke wijze des doots **voorcomen ende** van **haer** goederen disponeren d’ wijle zij daertoe tijt **ende** gelegentheijt hadden, hebben daeromme uijt vrijen wille sonder inductie off persuagie van **ijmant** mits **desen** gemaect **haer** testament **ende** uijtterste willen in manieren naervolgende :

eerst bevelende hare sielen in de **onbegrijpelijcke** barmharticheijt **Gods** **ende** hare **doode** lichamen d’ **Christelijcke** begravinge ter saliger opr standinge, hebben zij testateurs (**naer** revocatie **ende** te niet doening van alle voorgaende dispositiën in alle **haere** **naer** te **laten** goederen,

roerende, onroerende, **actiën, crediten ende gerechtigheden, gout, silver,** gemunt **ende** ongemunt, geen uijtgesondert, tot **haer eenige ende universale** erfgenaem geïnstitueert **ende** genomineert, **gelijck** zij institueren **ende** nomineren mits **desen,** den een den anderen, over **ende** wederover, dat is d' eerststervende de langstlevende van hen beijde, ten **respecte** van liefde **ende** gunste die zij testateurs malcanderen toedragen invoegen dat d' selve langstlevende, terstont naert overlijden van eerststervende alle d' voorsch. goederen in de volle rechte van institutie zal mogen aenvaerden behouden **ende** gebruijcken mitsgaders eeuwichlijck, **erffelijck** daer mede doen zijn off hare vrije wille **ende geliefte** zonder **ijmants** tegenseggen. Behoudelijck soo sij testatrice eerst sterft **ende haer** moeder alsdan noch in 't leven is, dat hij testateur aen **haer** sal moeten uijtkeeren de legitime portie daerinne sij testatrice **ende** verder niet d' selve **haere** moeder tot **mede-erffgename** institueert bij **desen,** voegende **haer** in **vol-**doeninge van selve legitime portie toe, de **somme** van duijssent guls. **ende** zij zal genieten uutte gelden tot Haerlem te goede zijnde, dit alles soo sij testateurs een van beijde **deser werelt comen** te overlijden, sonder wettige geboorte **naer** te laten.

Maer kindt off kinderen achterlatende is hen begeren, dat de **langst-**levende zal blijven in **volcomen** possessie, handeling **ende** vertiering van alle de goederen van den boedel, **ende** daarmede doen **ende dis-**poneren **naer** desselfs welgevallen tot sterven ofte wederhuwelijcken toe, doch **comende** wederom te hertrouwen, sal de langstlevende aen kinderen bewijs moeten doen van **haer** vader **off moederlijck** goet, **ende sulx** gedaen hebben, de goederen echter onder **sich** blijven behouden sonder borgen daervoor te stellen, mits de kinderen van de vruchten **opbrengende ende** groot maeckende als **naer** bchooren tot derselver mondige jaren ofte **huwelijcken** staet. Stellende sij testateurs voorts de langstlevende van **haer beyden** tot **voocht** off voochdesse over hunne voorsch. kindt off kinderen **ende** derselver goederen **ende** dat met seclusie **ende** uijtsluitinge van de **Weescamer ende d' heeren Wees^{mrn}** **deser** stede mitsgaders allen die eenige voochdijge bewindt **off** administratie **souden** willen **pretens-**deren.

Eijntelijck was noch **haer** testateurs expresse wille **ende** begeerte soo sij alle beijde **deser werelt comen** te overlijden, sonder kindt **off** kinderen

in 't leven achter te laten, dat alle de uijtstaande goederen in **Hooch** duijtslant ander d' **Eden Heeren** Uitdenwinkel **en** Van Köhler berustende, **off** soo veel als d' selve tegenwoordig bedragen zullen, **geerft ende** genoten werden bij zijn testateurs eenige **suster Juffr.** Anna **Magrita** van **Zeesen**, **off** bij **haer voorafflijvicheijt** aen **haer** kinderen **ende** descendenten bij representatie **ende** die mede ontbreeckende zullen d' voorschr. goederen gaen aen zijn testateurs naeste **moederlijke** vrienden.

Alle 't welcke zij testateuren verclaerden te **wesen haer** testament **ende** uijtterste wille, willende wel éxpresselijck dat hetselve als alsulcx ofte als **codicille gifte** onder den levende ofte uijtsaecke des doots soo 't selve alderbest **ende** eenichsints **bestaen** mach onverbreeckelijck sal worden onderhouden, schoongenomen eenige **clausulen** off solemniteijten **naer** rechte off **costume** vereijtscht in **desen** niet en waren achtervolcht. **Ende versochten** sij testateuren aen mij notaris **voorn^t** dat ick hier van **soude** maecken **ende haer** doen hebben instrument openbaer in **behoorlijke** forma.

Aldus gedaen binnen Amsterdam **ter presentie** van 'Andries Goetwater **ende** Albert Calenbergh als getuijgen van gelove hiertoe **versocht ende** gebeden d' welcke verclaerden de testateuren wel te kennen **ende diegeenen** te sijn die sij **haer** hier **vooren** hebben doen noemen — mij **not^s** bekend ¹.

ANDRIES GOETWATER

FILIP VAN ZEESEN

ALBERT KALEMBERG 1673

MARIA BECKERS

quod attestor

C. v. POELENBURGH

Not. Pub.
1673⁵/₃

Het blijkt uit dit testament, dat zoowel **Zesen** als zijn **echtgenoot** over een zeker bezit konden beschikken; de **echtgenoot** had de beschikking over **„gelden** tot Haerlem te goede zijnde!“, waarvan ingeval van kinderloos **overlijden**, terwijl haar moeder nog leefde, aan deze als **„legitime portie”** duizend

1 De vlijt van wijlen mr. De Roever, de welwillende belangstelling van ' mr. Veder en de tegemoetkoming van notaris Verloop hebben mij in staat gesteld, dit testament hier mede te deelen.

gulden. moest worden uitbetaald. **Zesen** zelf bezat waarden in Duitschland, die onder berusting waren van de **heeren Uittenwinkel** en **Von Köhler**. Deze namen voeren ons in gedachten terug naar de prilste jeugd van den dichter. Het waren de adellijke geslachten uit zijn geboortestreek, de **Von Köhler's** uit Prirau, de **Uittenwinkel's** uit Schirau, beide volgens **Zesen** afstammende van de **Von Krosek's**.

**Dasz ein ihn (= den Ort Prirau) besasz schon vor vielen hundert jahren,
hat man guhte Nachricht auch, aus der Alten Schrift, erfahren.
Dasz von diesem nachmahls hier Der Von Köhler Stam gestamt,
ja noch eines andern Glantz, in der Schierau, abgeflamt,
den man aus dem Winkel nent, das bezeuget aller dreier
Schild und Wapen, welches sie allerseits macht alt und teuer,
durch das Pflugschaar, das es führt (Prirau vs. 909 vlgg.).**

Vooraf tot het voorname geslacht **Aus dem Winkel** had Philipp **Zesen** van jongs af in een hartelijke verhouding gestaan; een zekere **Johann Ernst aus dem Winkel** was zijn peetoom geweest; kort voor zijn trouwen had **Zesen** aan hem en zijn broer nog de vertaling van een Hollandsch boek — **Schatz der Ungesundheit** durch **J. von Beverwik** — opgedragen. De familie schijnt literaire aspiratie's te hebben gehad: **Hans Heinrich** en **Kurt Dietrich aus dem Winkel** behoorden mede tot de eerste leden van de **Fruchtbringende Gesellschaft**. — Het bericht van de finantiëele **relatie's** tusschen de adellijke familie's uit Prirau en Schirau en den literairen zwerver, zooals dat in bovenstaand testament voorkomt, lijkt mij ook daarom van belang, omdat daardoor **waarschijnlijk** wordt, dat de berichten over wissels, die **Zesen** uit het land aan de **Mulde** kreeg, niet, **zooals** men aanneemt, bewijzen, dat **Zesen**, toen hij de dertig al gepasseerd was, nog op kosten van zijn vader leefde, maar **eenvoudig** beteekenen, dat **Zesen** uit Prirau door bemiddeling van zijn vader ontving, wat hem van rechtswege, allicht renten uit moederlijk erfdeel, toekwam.

Evenwel, schitterend was de finantiëele positie van Von **Zesen** niet. Hoeveel moeite heeft hij zich gegeven, vooral na zijn huwelijk, een vaste aanstelling en daarmee **een** onbezorgd bestaan te verwerven! De correspondentie met zijn vriend Hanisius, bibliothecaris te **Wolfenbüttel**, waarover Reichard's **Versuch einer Historie der deutschen Sprachkunst**, Hamburg 1747, mededeelingen bevat, geeft daarvoor menig bewijs. De wensch, zijn positie te verbeteren, schijnt hem

aanleiding te hebben gegeven, kort na de onderteekening van het medegedeelde testament, Amsterdam te verlaten. Er komt nu een tijd van reizen en trekken. „Ach, Gott gebe mir **nach** so langem Herumschwärmen endlich einmal einen **festen und gewissen Sitz**”, schrijft hij naar Wolfenbüttel. Aan uiterlijk **eer** betoon ontbrak het hem ook thans niet; ook viel hem menig geschenk als antwoord op een opdracht of blijk van erkentelijkheid voor een gelegenheidss gedicht ten deel. Maar zijn vurigste wensch werd niet vervuld. „Een titel als Rath”, **zoo** ongeveer schrijft hij aan zijn vriend Hanisius, „klinkt heel aardig, maar het is toch maar een titel en geen bezit, en dat is de hoofdzaak ! Had ik maar een aanstelling, om niet alleen de belangen van vorstelijke personen te behartigen, maar er ook een onbezorgd bestaan door te hebben !” Hij leeft in deze jaren meest te Hamburg. Evenwel komt hij ook van tijd tot tijd in Amsterdam terug. ‘t Is eigenaardig, dat hier zijn literaire werkzaamheid steeds weer het best schijnt te vloten. De latere werken zijn op verre na niet alle in Amsterdam uitgegeven, maar hun ontstaan schijnt, bijna zonder uitzondering, met een verblijf te Amsterdam samen te hangen. En toch voelde hij zich in Amsterdam niet meer **zoo** goed thuis. Den 4. October 1679 schrijft hij naar Wolfenbüttel, dat zijn schoonmoeder hem „**wider** seinen willen **nach** Amsterdam geschleppt habe”. Hij was er niet gezond en zijn vrouw en zijn schoonmoeder evenmin. Een linnenhandel, door zijn vrouwelijke huisgenooten begonnen, ging ook al niet. Een kleine betrekking — „**er** sei mit wenigem vergnügt” — zou hem kunnen helpen „sein künftiges kurzes **Leben zu** schlieszen”.

Deze laatste Amsterdammer periode, die ongeveer van den zomer van 1679 tot het jaar 1683 zal hebben geduurd, is zeker **de** droevigste tijd, dien de dichter hier doorbracht. Welk een tegenstelling met de jaren, toen hij, als interessante vreemdeling met onderscheiding behandeld, zijn *Es gehf rundüm* zong, toen hij, nog zonder titels maar vol levensmoed en met het tot overwinning voerend bewustzijn van iets te kunnen en iets te zullen worden, relatie's **aan** knoopte en de wereld leerde kennen, toen hij, met de gaven en den wensch om te behagen, zich omgeven zag door den bloei van Hollands maagden, met een mengeling van vereering en innigheid opziende naar den jongen **schoon**heidszoeker, die **zoo** fijne omgangsvormen bezat, **zoo** vloeiende verzen maakte en **zoo** heerlijk kon **dweepen** met de geraffineerderplatonische stemmingen van het herdersbestaan ! Als een carnaval was het leven voor hem voorbijgegaan ; maar op de schittering van de gerealiseerde onwerkelijkheid was de „**Ascher**

Zilips von Zesen

Wissenat;

das ist

Der selben/ und des

Josefs

Heilige

Stahts, Lieb, und Lebens-geschicht /

mit mehr als dreißig schönen Kupferstücken
gesticket.

So Amsterdam/

Bei / und in Verlegung Christian von Wolff /
Kupferstecher / im 1679. Jahr.

In Amsterdam.
Bei Christian von Dagen, Hüfserstecher auf der Drogen
gruft nächst dem Doolhofe. 1670.

mittwoch" gevolgd. Philipp von **Zesen** had warmte en zonneschijn nodig om te leven en ook — om te dichten. Zijn latere **werken** **missen** den zonneschijn. Het zijn broeikasplanten, gekweekt met zorg en toewijding, maar ademende in de bedompte lucht van de afgesloten ruimte. Geleerdheid en **zwaarwichtig**heid hadden de plaats ingenomen van luchthartigheid en sierlijkheid. Nog eens heeft de schrijver — 't was kort voor zijn huwelijk — op het gebied van den roman een werk tot stand gebracht, dat, naast de gebreken van Zesen's latere jaren, iets van de bekoring uit zijn jeugd heeft overgehouden. Hij was zich bewust, dat het onderwerp een bijzondere krachtsinspanning wettigde: immers het gold, een dichter te overtreffen, die, wat geleerdheid betreft, zich wel niet met Von **Zesen** kon meten, maar die door een soort schelmenroman zich — in beperkten kring weliswaar — letterkundige **waardeering** had weten te verwerven: Grimmelshausen. In de jaren tusschen 1660 en 1670 had de Simplicissimusdichter **Des Keuschen Josephs in Egypten Lebensbeschreibung** voltooid; op groote schaal, met gebruikmaking van betere bronnen wilde **Zesen** dit genre tot aanzien brengen. Twee bijbelsche romans zijn het resultaat van dit streven: **Assenat** (1670) en **Simson (1679)**. **Zoowel** door de keuze van stof als door de wijze van bewerking, moet men in dit genre **Assenat** als zijn hoofdwerk beschouwen (vgl. de **reproductie's** op p. 140 en 141). De interessante literaire schermutseling, waartoe de concurrentie tusschen **Grimmelshausen** en **Zesen** aanleiding gaf, ligt buiten het bestek van dit opstel; ook een vergelijking van beide werken ligt thans niet in mijn bedoeling. Innerlijk zijn Grimmelshausen's **Joseph** en Zesen's **Assenat**, hoezeer de stof ook tot een vergelijking uitnodigt, te verschillend van aard; de **Joseph** is een van de beginproducten van een toekomstigen meester op het gebied van het **humoristisch-satirieke** genre, — de **Assenat** het rijpe werk van een vroegeren hervormer op het gebied van rijmkunst en taalbeheersching. Beiden bewegen zich in hun **Jozefroman** op een terrein, dat voor de ontplooiing van hun krachten niet gunstig ligt. Beiden hebben op het gebied van den roman iets blijvends tot stand gebracht. Maar daarvoor was het nodig, dat hun kunstenaarsblik zich richtte op het eigen leven. In de fijne stemmingen van de idylle aan den Amsteloever had Von **Zesen** een stof voor poëtische behandeling gevonden, waardoor het hem gegeven werd, nog in latere eeuwen in zijn **Adriatische Rosemund** een beperkten kring van lezers te ontroeren; — het **wisselend** leven in den oorlogschao's rondom, maar daarnaast ook de herinnering

uit een veelbewogen jeugd waren de elementen, die Grimmelshausen in staat stelden, in zijn *Simplicissimus* voor de Duitsche literatuur van de zeventiende eeuw op het gebied van den roman het meesterwerk te scheppen.

In Amsterdam sloot **Zesen** met den *Simson* en het reeds besproken **auto-**biographische gedicht *Prirau* zijn eigenlijke literaire werkzaamheid af. De laatste jaren van zijn leven bracht hij in Hamburg door, waar hij den 13. November 1689, juist zeventig jaar oud, overleed. **Een** rusteloos werker, die een onbezorgden levensavond had verdiend; een zwerver, wien zelfs zijn vijanden de rust niet hadden mogen misgunnen. **Één** strophe weerkaatst vanuit den **nietigen** omvang van een facet met de helderheid van fijn geslepen kristal heel den achtergrond, waartegen de wisselende lotgevallen van zijn leven zich afteekenen:

**Dan mein bleiben ist nicht hier,
Ich bin fremd in disem Leben,
Und der wanderschaft ergeben,
Bisz ich komme, Gott, zu dir.**

Runo 1036) 5 April 1811

6.
20. Coffer debit ad Jacob de Vries
of date way given outfang? / 200 -

6.
7. Coffer debit ¹⁵ ditto ad Jan Julemans / 352 -
of date way given outfang?

0.
4. Gynquele gotter/acke debit ad may
/ 492:19 cover ~~2~~ tot 30 R 10 of
totaly w vel maent padey ~~6~~ / 492:19 -

17 ditto

6.
3. Coffer debit ad Jannet over de wijk
/ 462:4:0 of date way given outfang? / 462 4 0

18 ditto

1.
9. Martyn ardinget debit ad may
/ cover ~~2~~ 7 tot 39 R ~~2~~ constant / 63 10 -

9.
9. Synse debit ad half vander vander
/ 214:4:0 cover ~~2~~ 20:15 tot 39 R ~~2~~ constant / 214 4 -

9.
6. Groot vander vander debit ad Coffer
/ 214 4:0 of date way given outfang? / 214 4 -

22 ditto

6.
21. Coffer debit ad Jac of de wijk
/ 109:6 of date way given outfang? / 109 6 -

EEN AMSTERDAMSCH E ZIJDEWINKEL IN DE WARMOESSTRAAT 1634-1637

DOOR J. F. M. STERCK

Bij de overplaatsing van de oude notarisprotocollen naar het **gemeente-archief** te Amsterdam, kwam den **Rijks-archivaris** Gonnet ook in handen een **winkel-**boek van een zijdehandelaar te Amsterdam, loopende van 4 December 1634 tot 24 Januari 1637, waarin als crediteuren en debiteuren eenige bekende namen uit die dagen geboekt staan. Men treft daarin o.a. aan: Joost van den Vondel, Truytgen Roemers, Romeyn de Hooge, Warnae van Lennep, **Gijs-**bert Tholinx en anderen.

Toen de heer Gonnet de vriendelijkheid had, mijn aandacht er op te vestigen, en mijn meening er over te vragen, kwam als eerste gedachte bij mij op, dat dit journaal van een grossier in zijde wel opgesteld kon zijn voor Clementia van den Vondel, de zuster des dichters, die groote zaken in dit artikel heeft gedaan en er rijk door geworden is.

Al geeft het handschrift van 52 folio pagina's volstrekt geen aanwijzing omtrent de plaats van de zaak, of haar eigenaar, waarvoor het winkelboek is opgesteld, na een nauwkeurig onderzoek, meen ik de bewijzen te kunnen geven, dat mijn vermoeden juist is. En wel eerst door het negatieve bewijs, dat de naam van Clementia zelve in geen der dagelijksche posten vermeld staat. Ware het journaal van een andere zaak, dan zou Clementia ongetwijfeld onder de debiteuren of crediteuren moeten voorkomen; zij, die zooals ik zal aantoonen, een voorname koopvrouw was in dezen handel, kan niet buiten den kring van een niet onbelangrijke firma, als het journaal blijkt gehouden te hebben, haar zaken gedreven hebben. Ook de jaren 1634-1637 vallen juist in een tijd, dat Clementia zich nog ijverig met haren handel bezig hield. Een kort overzicht van haar leven en een kijkje op haar omgeving zullen dit duidelijk maken, en ook andere gegevens zullen mijn meening zooveel mogelijk bevestigen.

Clementia was de, een jaar oudere, zuster van Joost, en geboren te Keulen in 1586. In 1607 trouwt zij met den weduwnaar van Neeltje Cornelis, Hans de Wolff, ook een Keulenaar, die twee kinderen had en een handel in zijden stoffen dreef. Hij sterft in 1615, haar nalatende vier kinderen: Anna, geboren 1609, Sara, geboren 1610, Hans, geboren in 1613, en Rebecca, geboren in 1615. Het is bekend, dat de zuster van Hans de Wolff, Maeyken, de vrouw was van den dichter Joóst van den Vondel.

Clementia zette den handel in zijden artikelen, gevestigd in de Warmoesstraat, in het huis tegenover de Wijdekerksteeg, waar *De Vergulde Wolf*¹ in den gevel stond, voort met behulp van hare moeder Sara Cranen, de weduwe van den ouden Joost van den Vondellen, zooals hij zich noemt, die in 1608 **ge**storven was. Deze hulpverlening blijkt m.i. uit een notarieele akte ² van 1624, waarin Clementia verklaart, dat het haar uitdrukkelijke wil is, dat haar lieve moeder straks na haar overlijden, zal komen en treden in haar plaats in haar huis, winkel en nering, bij haar kinderen, evenals zij ook opzicht en bewind zal hebben over den winkel en de nering van dien, ten voordeele van hare twee oudste dochters. Indien de moeder geheel vreemd ware aan de zaak, zou zij moeilijk direct na het overlijden van Clementia die kunnen drijven.

Sara Cranen was daarbij goed van het vak op de hoogte, omdat haar man ook in zijden stoffen had gehandeld. Want, ofschoon G. Brandt vermeldt, dat de oude Vondel hoedenstoffeerder was, en deze ook in Keulen vroeger als „Hutmacher” genoemd wordt,³ heeft hij, na zijn vestiging in Amsterdam, dit vak blijkbaar laten varen, daar hij in zijn testament, op 15 Juli 1597 verleden „coopman van syde”⁴ genoemd wordt.

Deze verandering valt ook goed te verklaren, als men in ‘t oog houdt, dat de hoedenmakers tot 1621 in *geen* Gilde vereenigd waren, zoodat, gelijk de toen gemaakte ordonnantie zegt:⁵ „onder de gemeene vilthoedenmakers binnen

1 Soms wordt het huis als „de Witte Wolf” vermeld; maar de protocollen spreken steeds van „Vergulde”.

2 Protoc. Not. J. F. Bruyningh Dl. 1593-1624 fol. 60. Zie Vijfde Verslag Vondels Museum, bl. 32.

3 Ennen, *Geschiede der Sfadf Coeln*, V, bl. 484.

4 Prot. Not. Lieven Heylinc.

5 Dr. W. v. Ravesteyn Jr., *Economische en Sociale ontwikkeling v. Amst. 16^e en 17^e eeuw*, bl. 126.

deze stad groote **disorder** en ongeregelde is, **zoo** wegens kwesties en **mis** verstanden, tusschen meesters en **knechts** voorvallende nopens werk, leertijd enz., als ten aanzien van **de vreemde hoedenmakers**, die met slechte en ondeugdelijke vilten de vilthandeling ganschelijk ten instal brengen en de reputatie, die de stad had wegens 't maken van goede en sterke vilten, grootendeels verminderen." Het is te begrijpen, dat de oude Joost, als vreemde hoedemaker, zich onder deze omstandigheden uit het vak terugtrok en den zijdehandel ondernam, die al door eenige van zijn **medeuitgewekenen** uit Keulen, in zijn buurt, de Warmoesstraat, werd uitgeoefend. Johan **Michiels** van Vaerlaer, zijn „**cousyn**”, was daar o.a. reeds vóór 1625 gevestigd als koopman in „syden laekenen” in **De Vergulde Clock**.¹

Sara Cranen had, als weduwe, na 1608, haar zaak eenige jaren, tot 1611, alleen gedreven, toen kwam haar zoon, de dichter, als compagnon bij haar in de zaak voor een derde part, om in 1613 ook haar tweederde parten over te nemen en dus geheel eigenaar te worden van den winkel in **De Trou, zes** huizen verder dan die van Clementia.² Men mag veronderstellen, dat zij, toen, in 1615, haar dochter, de weduwe van Hans de Wolff die met vier jeugdige kinderen, moeilijk een drukke zaak alleen kon beheeren, is gaan helpen, zonder juist er direct aandeel in te hebben. Want, dat Clementia de zaken terstond flink heeft aangepakt en uitgebreide handelsrelaties bezat, blijkt uit verschillende notarieele stukken, als volmachten, wisselprotesten en contracten, waarin haar naam voorkomt. Ten bewijze slechts eenige **aan** halingen: den 6^{den} Juli 1615 heeft zij een wisselbrief van Hamburg à 252 daalders; 23 September 1615 een dito op Albert Bertrinck³ en Gerbrant Brouwer; 15 Juni 1616 een op Pieter Ipse van Aarhuysen in Denemarken; 8 November 1616, insinuatie tegen Pieter Volckertsz om accept van een wissel aan hem geëxhibeert; 8 Juni 1617 volmacht voor Jan Paroy, **pastei** bakker, om uit haar naam te **Bremen** te innen van haar debiteuren zoodanige penningen als zij haar schuldig zijn; 21 October 1617 een protest tegen **Dirck** Snoeckert te Amsterdam tot betaling van 568 gld., 3 st.; 25 Mei 1626 **vol** macht voor **Gilles de Rycker** om in Friesland voor haar vrij te krijgen een **kasken** met zijden passementen uit een op Hamburg gedestineerd schip;

¹ Elias, **Vroedschap v. Amst. 1, 430.**

² De Roever, **Vondels woning. D. Warande, 1879, bl. 508.**

³ Albert Bertring komt in Sept. en Oct. 1636 ook in het journaal voor.

waarbij o.a. 40 pond zwarte Napelsche zijde. Eindelijk wisselprotesten van 30 April 1631 op Diego Cardozo Nimes, portugeesch koopman, en van 20 Augustus 1631 op Pedro Homo de **Mederos**.

Dit zijn slechts zeer enkele van de vele akten, waarin over de zaak van Clementia gehandeld wordt.

Pas op 4 Februari 1641, toen zij dus 55 jaar was, treedt zij uit de zaak en doet zij die geheel over aan haar zoon Hans de Wolff, die toen 28 jaar oud was en in 1643 trouwde met Cornelia **Block**. Hans was de steun en de vertrouweling van zijn oom Joost op zijn ouden dag. Clementia had toen **grooten** rijkdom verworven door haar flink beheer, hetgeen wel blijkt uit haar bezittingen, die zij in 1641 voor hare kinderen bestemt.

Anneke krijgt het huis, waarin zij woont op den Nieuwendijk, in **'t Wapen van Hamburg**, door haar nieuw gebouwd, ter waarde van **17000.—** Carol. gulden; Sara ontvangt dat, staande in de Nieuwe of Cloveniersdoelenstraat, ter waarde van **22000.—** C. G. Voor Rebecca bestemt zij het huis, waarin zij met haar man en, na zijn dood, vele jaren alleen met haar kinderen gewoond heeft, in de Warmoesstraat, in De **Wolff**, geschat op **12000.—** C. G., en het huis **Het Lam** in dezelfde straat, gewaardeerd op **16000.—** C. G.

Eenige jaren vroeger in 1635 had Clementia van Lourens Cornelisz. van Ankeveen, huisman, gekocht \pm 20 morgen land in den **Purmer**,¹ waarop een huis met boomgaard en dependentiën. Zij had daar wagens en paarden en 't noodige gereedschap voor de hofstede. Er mag dus worden aangenomen, dat zij toen tot **grooten** welstand gekomen was. Zij liet ook haar portret schilderen, dat later in den boedel van haar kleinkinderen voorkomt.

De zaken van haar broeder Joost bereikten niet **zoo** een **hoogen** bloei. Toch is het onjuist, hem, met eenige geringschatting, kousenkoopman te noemen, daar het blijkt, dat hij van zijn moeder de zaak van zijn vader, „coopman van syde”, had overgenomen. Natuurlijk behoorden o.a. zijden kousen ook tot de winkelartikelen, wat de dichter in 1638 uitdrukkelijk vermeldt.² Doch dit sluit den zijdehandel niet uit, wat overigens bewezen wordt door het journaal van Clementia's winkel, waarin ook haar broeder voor de levering van zijde gecrediteerd wordt in 1636. In den zomer van 1628 reisde Vondel voor

1 Prot. Notar. Lamberti, 23 Aug. 1635.

2 „Hebje een blaeuwe kous van doen?”

'k Heb er nog van goed fatsoen.” (III. 461. v. Lennepe).

zijn zaak naar Denemarken, waar volgens bovengenoemden wisselbrief op Aarhus, en den post in het journaal, betreffende **Barthol.** Tysen te **Horsens** in Denemarken van 12 Nov. 1636, ook Clementia zaken deed. Ongetwijfeld werden de onderlinge handelsbelangen **door** de verschillende leden der Vondels familie, in 't buitenland gevestigd, bevorderd. Abraham de **Wolff**, de zwager van Clementia, woont te Keulen, en soms te Hamburg; Cornelis **Simons**, „zijneerder”¹ een oom van haar man, is te Dantzig gevestigd² en neemt voor dezen ook zaken waar te Altena bij Hamburg. De reisroute van Vondel in 1628 leidde dus van zelf over Hamburg, waar hij zijn zwager bezocht kan hebben.

Door deze gegevens kan men zich een denkbeeld vormen van de zaken door de Vondels gedreven. Het winkelboek, voor Clementia gehouden, zal het inzicht nog duidelijker maken. Dit journaal, waarin dagelijks de **inkoopen** en uitgaven voor de zaak geboekt werden, is in verschillende opzichten **merk-**waardig. Vooreerst voor de kennis van den zijdehandel, dan voor de namen der klanten, die in „**De Vergulde Wolf**” hun **inkoopen** kwamen doen. Maar ook de omvang der zaken door Clementia gedreven, verdient te worden **op-**gemerkt, de groote inslag, dien zij deed van allerlei soorten zijde, en de eigenaardige namen van deze artikelen. Zij betrok hare waren van verschillende groothandelaars, die ik voor importeurs houd.

Cornelis Gysbertsz. van Goor levert haar op 13 Maart 1635 aan zijde voor f 2566.6.— en op 8 April van hetzelfde jaar een halve baal „**moreze zy**” voor f 1022.12.8. Deze van Goor was een zeer voornaam handelaar op de Levant,³ wonende op de **Heerengracht**, en in 1674 aangeslagen voor een vermogen van f 60000.—

Jacob Pietersz. Hooghkamer, van wien Clementia in 1635 aan zijde betrok: op 12 Juni voor f 1136.2.8, op 12 Juli voor f 1517.1.— waszijdelakenkooper op den Fluweeleburgwal;⁴ zijn vermogen werd in 1631 geschat op f 150000,

1 Zie **De Dietsche Warande**, VI, 286.

2 „**Willem** en Cornelis **Simons**, **coopliden** tot Dantick”. (Prot. Notar. J. F. Bruyningh 11 Maart 1614).

3 **Elias**, Vroedschap, 1, 257.

4 In 1631 was hij **Kaptein** van de 10e Wijk, waaronder de Warmoesstraat was ingedeeld. In de boedelscheiding van Sara Cranen, **Clementia's** moeder, die in Mei 1637 overleed, komen twee obligaties voor à 500 ponden Vlaamsch elk, op **Hendrick** Hoochkamer, in 1625 zijdekoopman in de Warmoesstraat, en zoon van Jacob Pietecsz., dien zij dus geld had geleend.

maar hij failleerde in 1638, en werd toen **concierge** van den Voetboogsdoelen, welke betrekking hij verpachtte en tegen vergoeding door een ander liet waarnemen. ¹

De winkelvoorraad werd vooral aangevuld door Gysbert Tholincx, die aan **Clementia**, in de meer dan twee jaren door het journaal aangegeven, ruim f 19000.— aan zijde levert. Zijn firma was Caspar van Collen en Gysbert Tholincx. ²

Behalve de namen van nog een aantal andere kooplieden, van wie Clementia hare waren betrok, ook tot vrij hoge bedragen, komt onder het hoofd „zyde” eenige malen als debiteur voor: „het contract”, namelijk op 13 Sept. 1635 en op 7 Juni 1636. Ik meen de verklaring van dit contract gevonden te hebben in een akte op 9 September 1633 voor den notaris Lamberti te Amsterdam verleden, waarbij Clementia met Philips en Guilbert de Flines overeenkomt, om den makelaar Paulus **Buys**³ naar Middelburg te zenden, „om op de **vergaderinge** van de 0. 1. Compagnie in te **koopen** of te mynen alsulcke **coopmanschappen** van syde als daer **vercocht** zullen worden.” De beide **heeren** de Flines nemen in dit contract deel voor $\frac{3}{4}$ en Clementia voor $\frac{1}{4}$ part. Guilbert de Flines was gehuwd met Rebecca de Wolff, Clementia’s jongste dochter, en ook zijdekoopman. In het journal nu wordt 13 Sept. 1635 genoteerd, dat zij „**een bael lesi**” van „het contract” ontvangt, die zij 12 October voldoet met f 1791.2, en 7 Juni 1636 opnieuw „**een bael lesi**,” die zij, evenals de vorige, à 32 stuivers ‘t pond betaalt, en die haar op f 1549.12 komt te staan. Het voorkomen van dit contract in het winkelboek is wederom een aanwijzing dat dit laatste tot Clementia’s zaak behoort heeft. Nog een onverdacht bewijs hiervoor geeft het feit, dat in de boedelscheiding van Sara Cranen, de moeder van Clementia, dd. 12 Mei 1637, een obligatie voorkomt van 200 pond Vlaamsch à 5%, ten laste van Willem van Dalen, die ook in het journal op. Augustus en October 1635, en in December 1636 geboekt staat voor aankoop van naaizijde. Deze obligatie werd toen bij loting toebedeeld aan Joost van den Vondel. Dat Sara aan Van Dalen geld geleend had, toont aan, dat hij in zakenrelatie stond met de firma van Sara en haar familie (Zie „**Vijfde Verslag van het Vondel-Museum**,” bl. 51).

Alvorens kennis te maken met een aantal der klanten, die den winkel in

1 Elias, t.a.p. 1, 323.

2 *Ibidem* II, 644.

3 Paulus Buys komt voor onder de „goede vrienden” van de familie Vondel.

„Den Vergulden Wolf” bezochten, willen wij het oog laten gaan over de verschillende waren, daar voorhanden en de prijzen, die er voor besteed werden. Wat de koopvrouw per baal inslaat, wordt per pond verkocht. Bij inkoop betaalt zij voor de goedkoopste, de *moreze zij* 22 $\frac{1}{2}$ tot 24 $\frac{1}{2}$ st. het pond; waarvan zij in 1635 3 baal in 1636 4 baal opdoet. *Hardais* of *ardasse*,¹ die Clementia in veel kleinere hoeveelheid inkoop, is een geringe soort Perzische zijde, die naar Italië, Frankrijk en Duitschland werd uitgevoerd en o.a. bij ons tot *naai* en stikzij verwerkt. Deze zijde koopt zij voor 28 à 31 st. 't pond. In het begin van '36 verkoopt zij aan verschillende klanten *orgensynzijde*, dat is van „*organzino*”, het italiaansch voor meerdradige kettingzijde, die van de beste cocons gewonnen wordt en die Clementia tot den hoogsten prijs, 43 st. 't pond verkoopt.

Tranzijde is van middelsoort qualiteit en sterkte (is fr. trame). De „*Schinese Tram*” kost toch nog 42 st. 't pond ; er is ook „*Messiense Tram*” à 40 st. 't pond; en „*fijne schineese*” is te koop voor 33 st. 't pond. Ook „*schineesche banden*”, d.z. linten, zijn voorhanden en kosten 18 st. 't pond. Joost van den Vondel koopt daarvan, op 30 Januari 1636, 7 p. 7 ons bij zijn zuster. Maar op 21 April van dit jaar verkoopt hij haar ƒ 20.15 zijde tot 34 st. 't pond, dus voor f 214.41.8, wat zij hem contant betaalt.

Bijzonder veel slaat zij in van een soort zijde, die als legio, *lesi* of *lusi* gerboekt wordt, en wel in 1635 5 baal en evenveel in 1636; waarschijnlijk dus een courant artikel, waarop ook de niet hooge prijs van 32 tot 33 st. 't pond wijst.² Voor de baal *Messiense zij*, die ze in 1636 inslaat, betaalt zij 36 à 36 $\frac{1}{2}$ st. 't pond, en even duur koopt zij de *Schineze zij*, waarvan zij in 't zelfde jaar een baal opdoet.

Behalve eenige kleinere hoeveelheden per pond geboekt, slaat ze in 1635 8 baal zijde in, en in 1636 daarentegen 13 baal. Dit belangrijk verschil gaat gepaard met allerlei verschijnselen, die er op wijzen, dat in verhouding tot 1635, de zaken in 1636 een groote vlucht namen :

Inkoop in 1635:	±	15000	gulden.
„ „ 1636:	±	24000	„
Verkoop in 1635:	±	14900	„
„ „ 1636:	±	32000	„

¹ Zie over deze en volgende namen van zijdesoorten: Max Heiden, *Handbuch der Textilkunde*, u. s. w. Stuttgart, 1904.

² Wat met deze soort bedoeld wordt is mij niet duidelijk.

In dit tweede jaar komen bij de 38 klanten van 1635 nog 35 nieuwe, **waar** onder 8 vrouwen; terwijl in 1635 Truitje Roemers de eenige was.

Blijkbaar belast Clementia zich ook met het verwerken der zijde; vermoedelijk komen de groote onkosten, die zij boekt, daarvan ; namelijk in Februari 1636 : **f 2444.—**, te rekenen sedert 4 December van **1634**, **waarschijnlijk**, want dit bedrag is te groot om van 4 December 1635 af, dus ongeveer 2 maanden **gere**kend te kunnen worden. Op 24 Januari 1637 wederom f 3778.18 aan onkosten, dus over een jaar.

Zij verkoopt, al naar de qualiteit, de tramzijde à 39, 40 of 43 st. 't pond; de stopzij à 41 tot 43 st. 't pond; de **naaizij** à 36 $\frac{1}{2}$ tot 40 st. 't pond; de **werkzij**, de Messiensche 39 st., en de minste 5 tot 10 st. 't pond ; de stikzij 31 tot 37 st. 't pond; de **knoopzij** 11 tot 21 st. 't pond en de „**rouwe**” zij tusssen 16 en 40 st. 't pond. Een soort afval is blijkbaar de „**pluckzij**”, waarvoor zij in 1635 maar één afnemer heeft, namelijk Otto Jeuriaens, die er van 2 tot 5 st. 't pond voor geeft.¹ In 1636 heeft ze er 3 nieuwe afnemers voor. Ongeweven draadzijde en linten of banden behoorden meer tot haar omzet dan **geweven** zijden stoffen.

Clementia laat ook op bestelling zijde verwen, zoowel „**colour**” als „**swart**”, zooals blijkt uit haar leveranties aan Jan Coning, Sara Fontayn en François Wybrants. Behalve haar eigen zijde verwerkt zij ook zijde voor anderen; en als zij **zoo** hiervoor van bovengenoemden François Wybrants, op 3 October 1636, 380 pond zijde ontvangen heeft „**om te wercken** tot nayzij, **stickzij** en werckzij”, zien we haar die achtereenvolgens wekelijks bij partijtjes van 33 tot 35 **p.** afleveren tusssen 8 November en 12 Januari. Opmerkelijk schijnt daarbij de invloed de feestdagen tusssen 24 December en 3 Januari, wanneer slechts 21 pond wordt afgeleverd. Als op 12 Januari de laatste 28 pond van de 380 **p.** zijn afgewerkt, levert zij hem blijkbaar verder van haar eigen voorraad op 19 Januari nog weer 37 pond.

Onder de klanten treffen wij de meest bekende namen aan uit de stad, kooplieden in zijde, zoowel **als** gewone burgers, die voor eigen gebruik hun **inkoopen** doen. Abraham Le Stevenon, groot zijdehandelaar in de Warmoesstraat, komt dikwijls zijn voorraad aanvullen bij **zijn** **buurvrouw** en betaalt in den regel contant.

¹ De **lackagie**, waarvoor hem 10 Juni 1636 genoteerd wordt f **54.5**, blijkt een **verminde**ring bij de bewerking van de zijde te zijn.

Dat Warnaer van Lennep tot de zijdehandelaars behoord heeft, is niet algemeen bekend. Deze, te Emmerik geboren stamvader van het Nederlandsche geslacht Van Lennep, wordt eerst als goudsmid, en later als koopman vermeld ¹. Het was bekend, dat zijn zoon Jacob met zijn broeder Jan een zijdes fabriek stichtte ², doch nu blijkt, dat ook de vader Warnaer den zijdehandel reeds heeft uitgeoefend. Hij komt onder de geregelde klanten van Clementia voor en koopt van Juli 1635 tot Juli 1636 voor ruim f 2670. Is het niet een merkwaardig feit, dat de voorvader van Mr. Jacob van Lennep, den **grooten Vondeluitgever**, zijn zijdewaren heeft gekocht bij de zuster van Joost den dichter ?

Elias Trip, de voorname ijzerhandelaar, was ook geen onbekende in den winkel van Clementia. Zij betaalde hem op 22 November 1635: f 1408.12.8 voor een baal **lesi**; zijde, haar op 7 Augustus van dit jaar geleverd op naam van Claes Trip, indien althans Elias geen schrijffout is van den overigens **zoo** nauwkeurigen boekhouder. Het is ten minste niet bekend, dat Elias in zijde handelde. Maar 't is mogelijk, dat hij de betaling in ontvangst nam voor Claes.

De vraag, of Romeyn de Hooge, die na April 1635 eenige **keeren naai** of stopzijde komt **koopen**, de bekende schilder en plaatsnijder is, moet ontkennend beantwoord worden, omdat deze eerst in 1645 op de wereld kwam. **Vermoedelijk** is het zijn gelijknamige vader, die een knopenmaker was, en dus wel zijde noodig heeft gehad voor zijn bedrijf.

Niet zonder verrassing ontmoeten we geregeld in den winkel van Clementia Truitjen Roemer Visschers, de zuster van Anna Roemers en Tesselschade. Van December 1634 tot December 1636 gaat er bijna geen maand voorbij, dat zij geen naaizijde of stopzijde noodig heeft, in totaal een kleine **f1000**.— Zij behoorde tot de kleine afneemsters en betaalt op 14 Januari 1637 in eens haar schuld af tot een som van f 987.8. Het is niet waarschijnlijk, dat zij een zaak heeft gedreven, wel dat zij zich met naaiwerk heeft beziggehouden, vermoedelijk voor klanten.

Truitjen, gehuwd met den schout, tevens bierhuishouder ³, Claes van **Buyl**, bezat niet de hooge ontwikkeling van hare zusters en verkeerde dan ook in

1 Zie: **Mr. Jacob van Lennep**, *Het leven van Mr. C. v. Lennep. Amsterd. 1861, bl. 22-23.*

2 **Elias**, t. a. p. II, 966.

3 „In 't Duyfken" op 't **Rokin. Prot. Notar. Jan Verhey, 4 Dec. 1632.**

andere kringen, waartoe het vak van haar man wel aanleiding zal hebben gegeven.

Bij de herinnering aan Truitjen Roemers bewaart het boekdeel, waarin Clementia's journal staat geschreven, ook nog de nagedachtenis van haar man, den bierbrouwer. Immers, slaat men de tweede helft van het boek op, waarin het journaal voorkomt, dan vindt men nóg een dagboek van ± 58 folio's, maar van heel ongelijksoortigen inhoud. Het bevat namelijk de aantekening van de dagelijksche bierleveranties door Claes van Buyl, of zijn zoon Roemer van Buyl, aan de Amsterdamsche klanten verstrekt, te beginnen met 1648. Dit blijkt uit een los briefje, reeds oudtijds achter in 't boek gespeld, van dezen inhoud: „**Ady** 31 Decemb. **A°** 1648 Aen **S^r** Roemer van Buyl voor Bier, soo Pieter Altropf van hem **gecocht**, de somma van **f 437.11.—**” Dit dagregister is belangrijk wegens de opgave van allerlei Amsterdamsche herbergen en geeft een ber trouwbaar overzicht van het bierverbruik voor **zoover** het één brouwerij betreft. Maar het ligt niet op onzen weg daarvan hier een statistiek te maken.

Hoe het journaal van Clementia in het bierhuis is terecht gekomen en, na tien jaar zulk een geheel verschillende bestemming heeft gekregen, is mij **voor** alsnog een diep geheim. Misschien heeft Truitjen het meegenomen, toen Clementia uit de zaak was getreden.

De meeste belangstelling wordt echter gewekt door het voorkomen van Joost van den Vondel in het winkelboek, dat ik aan zijn zuster wensch toe te schrijven. Ook hierin vind ik een bewijs tot staving van mijn meening. In zeven posten zien wij zijn naam geboekt in verband met de levering van stikzijde en chineesche banden, of linten. Een keer levert hij zijde aan zijn zuster, wat ik reeds vermeldde. De stikzijde, die anders 31 st. 't pond kost, wordt hem voor slechts 14 st. in rekening gebracht. Geen andere klant krijgt zooveel rabat. Hij betaalt prompt op den bepaalden datum. 't Was toen een moeilijke tijd voor den dichterkoopman, die alleen voor zijn zaak stond, nadat in Februari 1635 zijn vrouw, de trouwe en behulpzame Maeijken de Wolff, zuster van Clementia's man, was gestorven. De posten die hem betreffen, komen in het journaal voor op 8 November 1635, 30 Januari, en 12 Juni 1636 als debiteur, 21 en April 1636 als crediteur voor levering en betaling.

Zijn dichterlijke werkzaamheid heeft blijkbaar geleden onder deze **familie-om-**standigheden. In October 1635 gaf hij slechts uit **Sofompaneas of Joseph in 't Hof**, vertaald naar Hugo de Groot's treurspel. De jaren 1635 en 1636 leverden

geen groote oorspronkelijke dichtwerken op; maar in Januari 1637 was de eerste opvoering van Gysbrecht van **Aemstel**, welk treurspel in het voorafgaande jaar wel de geheele werkkraft van den dichter in beslag zal hebben genomen. Het **journaal** loopt over een te kort tijdperk om daaruit een vollediger oordeel te kunnen vormen van Vondels werkzaamheid voor zijn zaak in die jaren; maar de posten bewijzen toch, dat hij ook na den dood van zijn **echtgenoot** daarin bezig bleef. Het voorkomen van Vondels naam en van die van een aantal van zijn andere familieleden, is, behalve het reeds aangevoerde, ook een sterk bewijs, dat het journaal inderdaad de zaak van Clementia betreft. Behalve Jacob de Vries, die gehuwd was met Anna de Wolff, een nicht van Hans, noemt het nog den naam van Guiliam Scharenburg, een zoon van Daniël Scharenburg, met wie, in tweeden echt (**1603**), gehuwd was Tanneken de Wolff, de zuster van **Vondel's** vrouw en dus ook van Hans, den man van Clementia. Verder **Claes** en Jacob **Block**, familieleden van Cornelia **Block** met wie Hans de Wolff de Jonge, Clementia's zoon, in 1643 zou trouwen.

Blijkens het „Kohier van den **200sten** Penning over **1631**”, ¹ wonen verschillende van de klanten in de Warmoesstraat, dus in de buurt van „**De Vergulde Wolf**”, wat ook een aanduiding is, dat het journaal op deze zaak betrekking heeft; al moet hierbij in het oog worden gehouden, dat deze straat door de zijdes handelaars zeer gezocht was. Van oudsher, vooreerst was de firma Vondel daar gevestigd; ook Martyn Ardinois (in het Kohier bl. 48, fol. **208vo** op den klank af als „**Hardewijs**” geschreven), die in het journaal voorkomt, woont in de Warmoesstraat bij de St. Jansstraat; Samuel Smijters, ook een der klanten, is gevestigd in deze straat aan de oostzijde, evenals Abraham Le Stevenon. Jan Seulijn, een andere klant, behoorde thuis in de Nes, dus ook in de buurt. De zoon van Michiel Hoppesack (**20 Oct. 1635**), Gijsbert **Michiels** Hoppesack, woont in de Warmoesstraat, op een huis na, naast **Gilbert** de Flines. ² Men zou zich kunnen verwonderen, dat de beroemde zijdefabrikanten David Rutgers, ³ vader en zoon, in de Warmoesstraat gevestigd, niet in het journaal voorkomen, te meer omdat de dochter Suzanna Rutgers, gehuwd met Philips de Flines, verwant was aan Clementia, wier dochter Rebecca met **Gilbert** de Flines getrouwd was, den zoon van Philips. Doch het **journaal** is maar bea

1 Uitgegeven vanwege het Kon. Oudheidkundig Genootschap, 1890.

2 Kohier, bl. 33, fol. 141. Aan de andere zijde van Hoppesack woont Clementia.

3 **Elias**, Vroedschap, 11, 1002 en 1005.

waard over twee jaar en eenige maanden, zoodat deze firma wel in het **ont**brekende gedeelte kan vermeld staan.

Cornelis Willemsz Kick, ¹ van oorsprong uit Breda, groot zijdelakenkooper in de Stilsteege, deed ook zaken met Clementia. Zijn weduwe komt in het journaal voor. Jan Cornelis Kick, zijn zoon, woonde in de Warmoesstraat nabij Clementia (Kohier bl. 33, fol. 144).

Jacques en Guiliam van Hoorn, in het journaal geboekt op 27 Aug. 1636 voor een leverantie van Messiensche zijde à f 2590.—, woonden op den **Voor**burgwal, dus ook in de nabijheid (Kohier bl. 34, fol. 146).

Na van 4 December 1634 af geregeld dagelijks te zijn bijgehouden, eindigt het journaal plotseling op 24 Januari 1637 met een afsluitpost, waarin de onkosten op de zijde geboekt worden à f 3778.18, waarschijnlijk sedert 11 Januari 1636, toen zij onkosten debet aan zijde à f 2444.— had opgeschreven van 4 December 1634 af, den dag waarop het journal begint,

Uit dit eensklaps afbreken van de boeking valt op te maken, dat er een reden is geweest, waarom Clementia een andere regeling voor het beheer van haar winkel moest maken. Die reden kan werkelijk nog worden aangewezen.

Haar oude moeder, Sara Cranen, die in 1631 nog in het Kohier vermeld wordt als te wonen in de Korte Coningstraat bij de Oude Schans, is op 28 Aug. 1636 bij haar dochter Clementia in de Warmoesstraat gehuisvest, zoodals blijkt uit haar testament van dien **datum**². Op 23 Maart 1637 voegt zij, ziek te bed liggende, nog een bepaling hieraan toe; en op 3 April **be**spreekt zij, alsnog ziek te bed liggende, eenige legaten, en sterft op 12 Mei van dit jaar. Alles wijst er dus op, **dat** de ziekte en het overlijden van haar moeder voor Clementia de oorzaak is geweest om het dagelijksch beheer van haar zaak aan anderen over te laten. Zeker is het dat haar zoon Hans, die, zoodals reeds vermeld is, in 1641 de zaak van zijn moeder had overgenomen, reeds vroeger daarin zelfstandig was opgetreden. Immers in haar testament van 4 Febr. 1641 ³ verklaart zijn moeder: „**dat zy haer** sone Hans de Wolff al voor dese **hadde** gegeven zyn vaderserf en hem daarmede **geset** in hare testatrices negotie ofte neringe van sylcoopmanschap, **sulx** dat deselve neringe ofte **coopmanschap** hem nu alleen is aengaende, sonder dat zij **testa**re

1 Elias, t.a.p., II, 731.

2 Protocol v. Notar. Lamberti.

3 Protoc. als voren.

trice daerin iets is **participeerende** ; dat mede zij testatrice int overgeven van **haer** winckel **ende** negotie met **haer** voorn sone Hans de Wolff wegens de **winckelwaren, sycoopmanschappen ende gereetschappen vande** winckel **hadde afgerekent ende** alles met hem geeffent, **sulx** dat hij **haer** voldaeu hebbende alles aan hem gebleven is ; zij heeft alleen behouden de uitstaende schulden in **haer boeck** alsdan nog onbetaald geweest, willende dat **haer** testatrices kinderen **ende** erfgenamen hiermede **also** tevreden sullen moeten zijn, sonder hare sone dienaangaende iets off te vorderen, off op haren sone iets te **pretendeeren,**" enz.

Hans was dus al vroeger, vóór 1641, de hulp van zijn moeder geweest, en het is heel waarschijnlijk, dat ook hij het journaal, althans voor een deel, kan hebben geschreven. Het valt althans niet te bewijzen, dat het geheele boek van Clementia's hand geschreven **zoude** zijn ; maar wel meen ik het bewijs geleverd te hebben, dat dit journaal behoord heeft tot de zaak van Vondels oudste zuster.

Vermoedelijk is het geschreven door een boekhouder, die vanouds tot het personeel heeft behoord, zooals wordt aangegeven in een testament van **Clementia** van 13 September 1624 door de bepaling dat „haar twee oudste dochters in **haer** testatrices winkel sullen blijven en deselve aanhouden tot **haer** beijder beste voirdele, **ende** dat zij met assistentie van **haer** voochden.. . als ook van een oft twee bequame winckelknechts **ende** een eerbaren **boeck** houder," de zaak zullen drijven. Hans was toen slechts 11 jaar, en er werd bepaald, dat hij op zijn **15de** jaar „mede in de neeringe sal **comen.**" De voogden waren Joost van den Vondel en Jan Gerritsen Hooft.

Clementia heeft haar moeder niet lang overleefd en is blijkbaar in 1641 gestorven. Dit valt op te maken uit de vermelding in een akte van 7 Jan 1677 ¹, dat haar testament van 1641, „naderhand met haar **doode bekrachtigd**" is. Ook blijkt haar overlijden uit een akte van 4 Febr. 1648 ², waarin gesproken wordt van een graf in de Oude Kerk „gecoft bij de gemeene **erfgenamen** van gemelte Clementia v. d. Vondel anno 1641 in October," dus vermoedelijk wel bestemd als haar laatste rustplaats.

Hoe Clementia was ingenomen met haar hofstede in den Purmer, de kroon op haar veeljarigen arbeid, waarvan zij maar zes jaar genot heeft gehad, komt

¹ Protocol Notar. **Nicol.** Brouwer.

² Protocol Notar. J. van **Loosdrecht.**

eigenaardig aan den dag door een bepaling in haar testament van 1641: „**willende ende** begerende voorts zij testatrice, wel expresselijk, dat hare kinderen **ende** erfgenamen **ende** derselver **nacomelingen**, soo lange hiernaes geseyt sal werden, sullen moeten laten onder hen in 't gemeen **ende** onverdeelt het landt, bogaert, huys metten dependenties **ende** aenleve van dien, gelegen inde Purmer, bij haar **testat**^e inden **jare** 1635 **aengekocht**, met al 't huysraet en de inboedel, item wagens, paerden **ende** al 't **gereetschap vande** Hoffstede, o p **haer testat**^e overlyden daerop synde ; **ende** dat gedurende deselve **gemeenschap** de vruchten daarvan jaerlix **procedeerende**, onder hare erfgenamen **prorato vande** gedane institutie sal werden **gedeelt**, soolange ymant van hare **testat**^{es} kinderen ofte kintskinderen in leven sullen werden bevonden.” Alleen als zij in ongunstige omstandigheden komen, mag het goed verdeeld worden.

Zes en dertig jaren hebben de erfgenamen de hofstede onverdeeld gehouden en jaarlijks de vruchten er van genoten, een bewijs voor de uitmuntende verstandhouding in deze familie. Maar in Januari 1677 komen zij tot een scheiding en wordt de hofstede verdeeld, door Anna, weduwe van Jacob van der Veght, geboren de **Wolff**, (met haar zoon Pieter van der Veght) en Pieter de Wolff, den zoon van Hans, die elk $\frac{1}{4}$ ^e part krijgen, terwijl de twee overige vierden aan Sara en Rebecca toekwamen. De laatste was de vrouw van **Gilbert** de Flines, en haar zuster is ongehuwd gebleven. Pieter de Wolff liet in den Purmer een groote hofstede zetten, met later wijdberoemde **broeikassen** voor **citroen** en sinaasappelboomen, genaamd **Wolvenhoeck** naar **hem** zelf en zijn tweede vrouw Suzanna van **Hoeck**. Ik acht het waarschijnlijk, dat hij daartoe heeft uitgekozen de plek waar zijn grootmoeder gewoond had. Deze kleinzoon van Clementia, een zeer vermogend en ontwikkeld man, die te Amsterdam woonde op de **Heerengracht** over de Driekoningenstraat, hield de nagedachtenis van Vondel en van zijn grootmoeder in eere door haar geschilderd portret te bewaren, evenals dat van zijn oudoom den dichter, van wiens werken in zijn bibliotheek de voornaamste voorhanden waren, benevens tal van andere wetenschappelijke boeken. Hij liet twee zonen na, Pieter en Jan. Vermoedelijk hebben zij den zijdehandel voortgezet.

Bovenstaande gegevens, vereenigd om de persoon van Clementia de Wolff, brengen ons het leven en bedrijf van Vondels familiekring hier weêr duidelijker voor **oogen**.

Ik acht hiermede de waarde en beteekenis van dit 17de eeuwse winkelboek volstrekt niet uitgeput, en meen dat allen, die belang stellen in de economische geschiedenis van dit tijdperk, uit deze winkelnering nog vele **bijzonderheden** kunnen putten.

Nog enkele mededeelingen over het handschrift en de wijze van uitgave mogen hier niet ontbreken.

De tekst is nauwkeurig in de orthographie van de schrijfster of den schrijver afgedrukt. Meestal worden de eigennamen in het handschrift zonder hoofdletter geschreven en soms zeer verminkt weergegeven. Dat men geschreven vindt Jannewarij en febrewarius enz. zal wel niemand ergeren; de schrijfster (we kunnen denken, dat het Clementia of haar boekhouder is), blijkt niet bijzonder ontwikkeld in de taalkennis te zijn geweest, maar des te beter in 't practisch rekenen. Opmerkelijk is dat alles tot debetposten gereduceerd is, en dat dus van dubbel boekhouden in den winkel geen sprake was. Vóór **elken** post staat een breukcijfer $\frac{1}{2}$, $\frac{2}{3}$, $\frac{9}{2}$ enz. waarmede blijkbaar verwezen wordt naar een of meer andere boeken. Daar deze niet meer te vinden zijn, heb ik het telkens afdrukken van deze veel ruimte beslaande cijfertjes overbodig geacht. In het handschrift staan de saldobedragen altijd uitgestoken tusschen verticale lijnen, welke bij het afdrukken, wegens plaatsgebrek moesten worden weggelaten; om dezelfde reden is het journaal hier in twee kolommen gedrukt, terwijl het oorspronkelijk over de volle breedte der bladzijde geschreven is, zooals het **facsimilé** aantoont. Overigens is de uitgave letterlijk, alleen de folieering heb ik voor 't gemak boven elke pagina gezet. De bladen in het handschrift zijn ongenummerd. Het sterk verkleind facsimile is genomen van fol. 27 en geeft o.a. twee van de posten weer, op naam van J. v. d Vondel.

Ook de moeder, Sara Cranen, heeft haar eigen boeken zelf gehouden, en Clementia zal het wel van hare moeder geleerd hebben. Met de boekhouding van Joost was de oude vrouw niet bijzonder ingenomen, zooals ze op 26 Januari 1634 voor den notaris Lamberti verklaarde in haar testament: „**dat** niemand van hare kinderen ofte erfgenamen sal vermogen eenig vereischte doen na boecken, daerinne hare soone **soude** mogen voor **desen** hebben geschreven den ontfang **ende** uitgeeft van hare goederen en incompsten; maar wilde sij Testatrice, dat een ieder van hare kinderen en erfgenamen hem sal moeten laten genoeg, ofte gecontenteert, ofte gerust houden met een **boeck** bij haar testatrice selfs gehouden, alsoo sij verclaerde alle andere boecken, om vrede onder haar

kinderen na te laten, verbrant te hebben.“ Dit blijk van wantrouwen in de boekhouding van den dichter, die beter in andere dan kantoorboeken thuis was, zal wel in verband gebracht moeten worden met den rijdehandel, die Sara in 1613 aan haar zoon had overgedaan, en waarin zij nog f 8400.— kapitaal had gelaten tegen rente, die niet geregeld door Joost werd voldaan.

Heemstede, November 1915.

1 Zie: *Vijfde* Verslag van het *Vondel-Museum*, blz. 36.

JOURNAAL VAN EEN AMSTERDAMSCHEN ZIJDEWINKEL 1634-1637.

(Fol. 1). Anno 1634 Adj 4 December
In Amsterdam.

Zijde Debet Aen Dirck de lange
f 1730:5:8 voor een **bael** Legio **we-**
gende bruto fl 188 te reduceren
met 4 pc conto **compt** 't fl 195:8
terra de **sack** en **bescha-**
digde zijde fl 3:4
 fl 192:4

à 33 st. 't fl op disconto van
18 fl 192 is te betalen in $\frac{6}{m}$
m
precys in **banco** f 1730:5:8

8 Dido

Dirck de lange debet aen Cassa
f 600. Hem op dato ingeschreven f 600:—

23 Dido.

truytjen roemers debet aen stopzy
f 58:5:8 voor fl 4:10 **onc** a 42 st.
't fl f 58:5:8

Anno 1635 Adj 5 Januewarj
truytjen roemers debet aen **nay zy**
f 28:5:8 voor fl 2:4 **oncen** a 41 st.
't fl f 28:5:8

11 Dito.

francoys montanier debet aen **nay:**
zy f 97:15:8 voor fl 8:4 **once** tot 39
st. 6 fl 't fl f 97:15:8

8 febrewarius

Abram Iacobsz greve soo Aen **nay**
als stick **zy** f 391:2:8 voor fl 35 a
37 st. 3 fl 't fl f 391:2:8

9 Dito.

Cassa debet aen **Abram** Jacobsz
greve f 391:2:8 voor soo veel van
hem ontfangen f 391:2:8

10 Dito.

Johannes van **heussen** debet aen
stopzy f 99:12:— voor 8 fl a 41 st. 6
 fl 't fl f 99:12:—

(Fol.2). anno 1635 Adj 11 februarj
In Amsterd.

Cassa debet aen Johannes van
Heussen f 99:12 op dato van hem
ontfangen f 99:12:—

12 Dito.

Cassa debet aen **dirck** de lange
f 1000.— hem op dato door **Cor-**
nelis van Campen ingeschreven f 1000.—

24 Dito.

truytjen roemers debet aen zyde
f 50:8.— voor fl 4:— tot 42 st. 't fl f 50:8:—

Dito.

Johannes **huer** debet aen zyde
f 61:8:8 voor fl 4:14 **oncen** tot 42 st.
't fl f 61:8:8

27 Dito.
 Cassa debet aen Iohannes **huer**
 f 61:8:8 op dato van hem ontfangen f 61:8:8
Dirck de lange debet aen Cassa
 f 130:5:8 hem op dato p. saldo
 betaelt f 130:5:8

Adj 2 Maert.
 Otto Jeuriaens debet aen pluck
 zyde f 26:5 voor ƒ 17:8 oncen tot
 5 st. 't ƒ f 26:5:8
 Cassa debet aen otto Jeuriaens
 f 26:5:8 op dato van hem ontfangen f 26:5:8

9 Dito.
 truytjen roemers debet aen zijde
 f 177:9:8 voor ƒ 19:10 oncen. . . f 177:9:8
 (Fol. 3). anno 1635 Adj 13 maert
 In Amsterdam
 Davidt van mollem debet aen soo
nay als stickzy f 513 voor ƒ 45 à 38
 st. 't ƒ te betalen in $\frac{2}{m}$ precys. . . f 513:--
 Zyde debet aen Cornelis Gysbers
 van goor f 2566:6 voor een **bael** lesj
 tot 33 st. 't ƒ op **disconte** van $\frac{16}{m}$ te
 betalen in $\frac{4}{m}$ precys in **banco**
 Bruto ƒ 279:
 Ogmentatie 4 p
 cent0 ƒ 11:2
 ƒ 290:2
 terra de **sack** is
 een refactie . . . ƒ 3:4
compt netto . . . ƒ 286:24 f 2840:1:--
 gaat af voor rabat van $\frac{16}{m}$ f 273:15:--
 Somma f 2566:6 f 2566:6

Adj 28 Dito
 Abram le **stevenon** debet aen **nay**

zy f 450:6 voor ƒ 39 a 38 st. 't ƒ
 contant f 450:6

29 Dito.
 otto Jeuriaens debet aen pluckzy
 f 6:2:8 voor ƒ 4:13 oncen a 4 st. 't ƒ f 6:2:8

Cassa debet aen otto Jeuriaens
 f 6:2:8 van hem op dato ontfangen f 6:2:8

30 Dito.
 Johannes **huer** debet aen stopzy
 f 54:6:8 voor ƒ 4.5 oncen à 42 st.
 't ML. f 54:6:8

ultimo.
 Cassa debet aen Abram le **stevenon**
 f 450:6 op dato van hem ontfangen f 450:6

(Fol.4). anno 1635 primo April
 In Amsterdam.
 Johannes van **Heussen** debet aen
 stopzyde f63 voor ƒ 5 tot 42 st. 't ƒ f 63:-:-

13 Dito.
 truijtien roemers debet aen stop **zy**
 f 58:5:8 voor ƒ 4:20 tot 42 si. 't ƒ f 58:5:8

14 Dito.
 Cassa debet aen Johannes van
Heussen f63 op dato van hem **ont-**
 fangen. f 63:-:-

19 Dito.
claes block debet aen **nay** zy f 397:16
 voor 34% tot 39 st. te betalen in $\frac{2}{m}$ f 397:16:--

otto Jeuriaens debet aen pluck **zy**
 f 20:7 voor 11 ƒ tot 6 st. 2 ƒ 't ƒ f 20:7:--

Zyde debet aen francoys **monta-**
 nier f 50:14 voor ƒ 5:8 tot diverse
 prijs: f 50:14:--

23 Dito.
 Zyde debet aen montanier f 23:8
 voor ƒ 2.- tot 39 st. 't ƒ f 23:8:--

romayn de hooge debet aen **stopzy**
f 121:— voor fl 9:7 tot 43 st. 't fl . . . f 121:—:-

24 Dito.

Daniel van geel debet aen **nay zy**
f 11:8 voor fl 1 a 38 st. 't fl f 11:8:—

(Fol. 5). anno 1635 Adj. 26 april
In Amsterdam.

Johannes **huer** debet aen stop zy
f 37:16 voor fl 3 tot 42 st. 't fl f 37:16

27 Dito.

abram Jacobszgreve debet aen **nay**
zy f 124:7:— voor fl 11 tot 38 st. 't fl f 124:7:—

Claes **block** debet aen **nay zy** f 117:—
voor fl 20 tot 39 st. te betalen in $\frac{2}{m}$ f 117:—:-

Cassa debet aen otto Jeuriaens
f 20:7 op dato van hem ontfangen f 20:7:—

Adj 2 mayo.

Cassa debet aen abram Jacobsz
greve f 124:7:— f 124:7:—

7 Dito.

Johannes heur debet aen stop zy
voor fl 7 tot 42 st. 't fl f 88:4:—

8 Dito.

Zyde debet aen Cornelis Gysberts
van goor f 1022:12:8 voor een halve
bael moreze zy tot 24 st. 6 fl 't fl
te rabatteeren $\frac{18}{m}$ te betalen in $\frac{3}{m}$
precys in **banco**

Bruto fl 151:

agmentacj a 4 p **cento** fl 6:

fl 157:

terra de **sack** fl 1:3

compt netto fl 1:55:13

compt netto f 1145:6

aft voor rabat van $\frac{18}{m}$. . . f 122:13:8

f 1022:12:8 f 1022:12:8

(Fol. 6). anno 1635 Adj 11 may

In Amsterdam.

truytien roemers debet aen stopzy
f 46:9:8 voor fl 3:11 a 42 st. 't fl f 46:9:8

12 Dito.

Cassa debet aen romayn de Hoge
f 121:— op dato vanhemontfangen f 121:—

Johannes van Heusse debet aen
nay zy f 281:2:8 voor fl 24:3 à 38 st.
9 fl 't fl f 281:2:8

16 Dito.

Cassa debet aen Davit van mollem
f 513 op dato van hem ontfangen f 513:—:-

22 Dito.

Cassa debet aen Johannes **huer**
f 180:6 op dato van hem ontfangen f 180:6:—

24 Dito.

Cassa debet aen Johannes van
Heusen f 281:2:8 op dato van hem
ontfangen f 281:2:8

Cornelis gysbersz van goor aen
cassa f 1400 op rekening van een
bael lusj f 1400:—:-

truytien roemers debet aen stop zy
f 64:11:8 voor fl 5:2 a 42 st. 't fl . . . f 64:11:8

26 Dito.

abram Jacobsz greve debet aen
zyde f 139:4 voor fl 12:7 à 37 st.
't fl f 139:4

(Fol. 7). anno 1635 primo Junij

In Amsterdam.

Jan **Jansz** debet aen nazy f 164:10
voor fl 13:6 tot 41 st. 't fl f 164:10

Cassa debet aen Jan **Jansz** f 164:10
op dato van hem ontfangen f 164:10

truytjen roemers debet aen nayzy
f 100:16 voor fl 8 a 42 st. 't fl f 100:16

- Adj 5 Dito.
Cassa debet aen **daniel** van geel
f 11:8 op dato van hem ontfangen f 11:8
otto Jeuriaens debet aen pluckzy
f 23:5 voor fl 15:8 tot 5:8 st. 't fl . . f 23:5
- 6 Dito.
cassa debet aen abram Jacobsz
greve f 139:4 op dato van hem ontr
fangen f 139:4
- 7 Dito.
martyn Ardinoy's debet aen nayzy
f 110:2 voor fl 9:1 tot 40 st. 't fl . . f 110:2
- 8 Dito.
Gilles van Brussel debet aen stops
zy f 94:6:8 voor fl 7:5 a 43 st. 't fl . . f 94:6:8
- (Fol. 8). anno 1635 Adj 12 Junij
Zyde debet aen Jacob Hoochcamer
f 1136:2:8 voor een **bael** legio tot
33 st. 't fl op disconto van $\frac{16}{m}$ te
betalen in $\frac{3}{m}$ precys in **banco**
Bruto fl 125
ogmentatj a 4 **pcent** fl 5
 fl 130
terra voor alles . . . fl 3
netto fl 127 f 1257:6
af voor rabat van $\frac{16}{m}$ f 121:3
f 1136:3 f 1136:2:8
- 14 Dito.
Jan Coning debet aen stopzy
f 31:19:8 voor fl 2:7 tot 42 st. 6 fl
't fl f 31:19:8
- 17 Dito.
Cassa debet aen **otto** Jeuriaens
f 23:5 op dato van hem ontfangen f 23:5:—
- 23 Dito.
Johannes **Huer** debet aen stopzy
f 23:6 voor fl 1:13 tot 43 st. 't fl f 23:6:—
- 27 Dito.
Cassa debet aen Jan Coningh
f 31:19:8 op dato van hem **ont**
fangen f 31:19:8
dito aen **Gilles** van brussel f 94:6:8 f 94:6:8
niclaes van liewen debet aen **nay**
zy f 189 voor fl 15:12 tot 40 st. 't fl f 189:—
- 28 Dito.
Zijde debetaen Jacob **block** f 384:17
voor fl 36:6 tot 39 st. 6 fl 't fl op
disconte van $\frac{18}{m}$ te betalen contant f 389:17:—
m
Jacob **block** debet aen Claes **block**
f 214:16 hem op dito bewezen. . . f 214:16:—
(Fol. 9). Anno 1635 Adj. 28 **Junij**
In Amsterdam.
Cassa debet aen **claes block** f 300
op dato van hem ontfangen. . . . f 300.—
- 2 Julj
matys hofkens debet aen zyde
f 51:14:8 voor fl 4:10 a 37 st. 't fl f 51:14:8
Cassa debet aen matys hofkens
f 51:14:8 op dato van hem
ontfangen f 51:14:8
- 3 Julj
Warnaer van Lennep debet aen
zyde f 581:5 voor fl 50:—25 fl tot
40 st. 't al, 25 tot 37 st. f 581:5:—
- 4 Dito.
Johannes **huer** debet aen stopzy
f 72.11 voor fl 5:10 tot 43 st. 't fl f 72:11:—
Cassa debet aen martyn ardjnoys
f 110:2 op dato **van hem** ontfangen f 110:2.—
Cornelis gysbers van goor debet
aen cassa f 1166 op dato aen hem
betaalt. f 1166:—

Jacob block debet aen cassa f 170:1
hem op dato betaelt. f 170:1:—

9 Dito.

Dirck boon debet aen knoopzij
f 52:17:8 voor ℥ 8:2 tot 21 st. 8
 ſ 't ℥ f 52:17:8

Dirck aertsz cock debet aen nayzy
f 555: voor ℥ 50 tot 37 st. te
betalen in 6 weken. f 555:—

(Fol. 10). Anno 1635 Adj. 10 Julj
In Amsterdam.

Jacop verbeeck debet aen nayzy
f 145 voor ℥ 12:12 tot 38 st. 't ℥ f 145:—

12 Dito.

Zyde debet aen Jacob Hoockamer
f 1517:1 st. voor een bael lesi tot
33 st. 't ℥ op disconte van $\frac{16}{m}$
te betalen in $\frac{3}{m}$ precysin banco
Bruto ℥ 166
 ℥ 6:9
ogmentatj a 4 p cento ℥ 172:9
terra voor alles ℥ 3
netto ℥ 169:9
somma f 1678:14:8
af voor rabat $\frac{16}{m}$ » $\frac{161:14:8}{f 1517:1:—}$ f 1517:1.

Jilles van brussel debet aen stopzy
f 77:8 voor ℥ 6 tot 43 st. 't ℥ f 77:8:-

13 Dito.

lermidt debet aen stopzy f 77:8
voor ℥ 6 tot 43 st. 'tal. f 77:8:-

17 Dito.

Jacob van der Hoeve debet aen
stopzy f 77:8 voor ℥ 6: tot 43
st. 't ℥ f 77:8:—

18 Dito.

Johannes huer debet aen stopzy
f 29:—:8 voor ℥ 2:4 tot 43 st. 't ℥ f 29:—:8

19 Dito.

romayn de hoge debet aen stopzy
f 81:18:— voor ℥ 6:8 tot 42 st. 't ℥ f 81:18:-

20 Dito.

otto Ieuriaens debet aen pluckzy
f 56:11:8 voor ℥ 36:8 tot 5 st. 2 ſ
't ℥ f 58:11:8

(Fol. 11). anno 1635 Adj 21 Julj
In Amsterdam.

Willem van dalen debet aen nayzy
f 191:5 voor ℥ 17 tot 37 st. 6 ſ 't ℥ f 191:5:—

dirck boon debet aen knoopzy
f 56:18:8 voor ℥ 17:4 tot 11 st. 't ℥ f 56:18:8
Cassa debet aen dirck boon f 109:16
op dato van hem ontfangen. f 109:16:-

27 Dito.

cassa debet aen Jacob van der
Hoeve f 77:8. f 77:8:—
dito aen otto Jeuriaens f 56:11:8 f 56:11:8

29 Dito.

cassa debet aen Johannes huer
f 124:17:8 f 124:17:8
dito aen Jilles van brussel f 77:8 f 77:8:—
dito aen lermidt f 77:8 [l'Hermitte] f 77:8:—

Adj 3 Augustus.

cassa debet aen Jacob verbeeck
f 145:— op dato van hem ontfangen f 145:—:

5 Dito.

Johannes Huer debet aen stopzy
f 112:1 voor ℥ 8:11 tot 43 st. 't ℥ f 112:1:-

6 Dito.

cassa debet aen romayn de Hoge
f 81:18 op dato van hemontfangen f 81:18:—

7 Dito.

Zijde debet aen **claes** trip f 1408:12
 voor een **bael** lesi tot 33 st. op **dis-**
 conto van $\frac{18}{m}$ te betalen in $\frac{3^{1/2}a}{m}$

precys in **banco**bruto $\text{ƒ} 156:8$ agmentatj $\text{ƒ} 6:9$ $\text{ƒ} 163:1$ terra voor alles $\text{ƒ} 3:8$

netto Yd 159:9

somma f 1579:13:

rabat.. f 170:10:8

f1408:12:—

(Fol. 12). anno 1635 Adj 10

Augustj In Amsterdam.

Jan Coning debet aen **zy** f 174:3voor $\text{ƒ} 13: 8$ stopzy tot 43 st. te **be-**talen in $\frac{2}{m}$ f 174:3:—

11 Dito.

pieter van de **broeck** debet aen
 stopzy f 267:15 voor 21% tot 42 st.

't ƒ f267:15:—**cristoffel willemsz** debet aen **stopz****zy** f 1:12 voor $\text{ƒ} 0:2$ a 43 st. 't ƒ .. f 1:12:—Abram le **stevenon** debet aen **nayz****zy** f 122:15:8 voor $\text{ƒ} 10:10$ tot 38 st.6 ƒ 't ƒ f122:15:8

Cornelis gysbersz van goor debet

aen cassa f 1022:12 op dat. aen hem

betaelt f1022:12:—

13 Dito.

cassa debet aen **pieter** van de Broek

f 267:15 op dato van hem ontr

fangan f267:15:—dito aen abram le **stevenon**

f 122:15:8 f122:15:8

18 Dito.

Lermidt debet aen stopzy f 32 voor

 $\text{ƒ} 2:9$ tot 43 st. 't ƒ f 32:—:—

20 Dito.

Jacob Verbeeck debet aen stopzy

f 148:7 voor $\text{ƒ} 2:9$ tot 43 st. 't ƒ . . . f 148:7:—

24 Dito.

Cassa debet aen Willem van dalen

f 191:15 f191:15:—

dito aen niclaes van leeuwen f 189 f 189:—:—

(Fol. 13). anno 1635 Adj 25

Augustus In Amsterdam.

materes de **vick** debet aen nazyf 425:7:8 voor $\text{ƒ} 36:8$ tot 38 st. 10 ƒ 't ƒ te betalen in September

precys f 425:7:8

28 Dito.

cassa debet aen lermidt f 32 op

dato van hem ontfangen f 32:—:—

ultimo.

truytjen roemers debet aen zyde

f 98:8 voor $\text{ƒ} 8$ tot 41 st. 't ƒ f 98:8:—

Adj primo September.

Jacob Hoochcamerdebet aen cassa

f 1130 op dato aen hem betaelt.. f1130:—:—

Cassa debet aen **dirck** aertsz **Cock**

f 555 op dato van hem ontfangen f 555:—:—

5 Dito

Willem van dalen aen nayzy

f 309:8 voor $\text{ƒ} 26$ tot 39 st. 8 ƒ 't ƒ te betalen in $\frac{1}{m}$ f 309:8.—

8 Dito.

Warnaer van Lennep debet aen

nayzy f 637:13 voor $\text{ƒ} 55$, $\text{ƒ} 42$ tot 39 st., $\text{ƒ} 13$ tot 37 st. 6 ƒ te**betalen** in $\frac{1}{m}$ f637:13.—

9 Dito.

Cassa debet aen warnaer van
lennep f 581:5 op dato van hem
ontfangen f 581:5:—

(Fol. 14). Anno 1635 Adj 13
September In Amsterdam.

Zyde debet aen het **Contractt**
f 1791:2:8 voor een **bael** lesi tot

32 st. 6 ſ op **disconte** van $\frac{18}{m}$

te betalen in $\frac{1}{m}$ in **banco**

Bruto. ſ 201

agmetatj. . . . ſ 8

209

terravooralles ſ 3

netto. ſ 206 f 2008:10

af voor rabat van $\frac{18}{m}$ f 215: 6

f 1793: 4

af voor 4 **oncen** an
de **sack** f 2: 3:8

f 1791: 2:8 f 1791:2:8

18 Dito.

Jacob de Vries debet aen nayzy
f 360 voor ſ 30 tot 40 st. 't ſ

te betalen in $\frac{1}{m}$ f 360:—:—

24 Dito.

Dirck aertz Cock debet aen nayzy
f 517 voor 46 ſ tot 37 st. 6 ſ 't ſ f 517:—:—

adriaen gerritsz bouman debet

aen nayzy f 342:3 voor ſ 28:12

tot 39 st. 8 ſ 't ſ f 342:3:—

28 Dito.

otto Jeuriaens debet aen pluckyz

f 64 voor ſ 43:8 tot 4 st. 11 ſ 't ſ f 64:—:—

Primo october

truytien roemers debet aen nayzy

f 61:2 voor ſ 5:2 tot 39 st. 8 ſ 't ſ f 61:2:—

(Fol. 15). Anno 1635 Adj.

5 October in Amsterdam.

Zyde debet aen gysbet tholingx

f 2112:14 voor een **bael moreze**

zyde tot 24 st. 6 ſ 't ſ op disc

conte van $\frac{18}{m}$ te betalen in $\frac{4}{m}$

precys

Bruto ſ 312

agmentacy . . . ſ 12:8

ſ 324:8

terra de **sack** ſ 2 8

netto ſ 322: f 2366:14

af voor rabat van $\frac{18}{m}$ 253:10

somma f 2112:14 f 2112:14-

8 Dito.

truytien roemers debet aen nayzy

f 43:10 voor ſ 3:10 tot 40 st. 't ſ f 43:10:--

13 Dito.

Jan Coningh debet aen nayzy

f 466 voor ſ 40 tot 38 st. 10 ſ 't ſ

te betalen in $\frac{1}{m}$ f 466:—:—

Cassa debet aen **willem** van dalen

f 309:8 op dato van hem ontfangen f 309:8:—

Cassa debet aen **materes** de **vick**

f 425:7:8 op dato van hem ont-

vangen..... f 425:7:8

16 Dito.

Salomon de la roye debet aen

nayzy f 117: 10 voor ſ 10 tot

39 st. 2 ſ 't ſ f 117:10:—

Cassa debet aen **salomon** de la roye

f 117:10 op dato van hem ontfangen f 117:10:—

(Fol. 16). Anno 1635 Adj.

17 October In Amsterdam.

Pieter van **buuren** debet aen nayzy

f 306:18 voor ſ 26:1 tot 39 st.

3 ſ 't ſ f 306:18:—

Cassa debet aen Jan Coning f 174:3
op dato van hem ontfangen. . . f 174:3:—
dito aen Johannes Huer f 112. f 112:—:

18 Dito.

Cassa debet aen Jacob Verbeeck
f 148:7 op dato van hem ontfangen f 148:7:—
dito aen otto Jeuriaens f 64 f 64:-:

19 Dito.

Jacob Hoochcamer debet aen Cassa
f 1511:8 op dato aen hem betaeld f1511:8:—

20 Dito.

Michiel Hoppezack debet aen nayz
zy f 259:12 voor ℥ 22 tot 39 st. 4 ſ
't ℥ te betaelen in den maendt. f259:12:—

Frederick bonnenuit debet aen
nayzy f 363:19 voor ℥ 32:9 tot 37
st. 3 ſ te betalen in $\frac{1}{m}$ f363:19:—

dito aen stickzy f 177:6 voor ℥ 19:2
tot 31 st. te betalen in $\frac{4}{m}$ precys . . f 177:6. —

Cassa debet aen warnær van lenz
nep f 637:13:8 op dato ontfangen f 657:13:8

25 Dito.

Johannes van Heussen debet aen
nayzy f 239:17 voor ℥ 20:8 tot 39
st. 't ℥ f239:17:—

(Fol. 17). anno 1635 Adj 29 Octo
ber In Amsterdam.

Cassa debet aen adriaen gerritsz
bouman f 342:3 op dato van hem
ontfangen f 342:3:—

Adj 2 November.

Guilam Scharenburch debet aen
nayzy f 93:14:8 voor ℥ 7:11 $\frac{1}{2}$ tot
40 st. 6 ſ 't ℥ f 93:14:8

5 Dito.

Jacob de Vries debet aen nayzy
f 196:19 voor ℥ 17:8 tot 37 st. 6 ſ
te betalen ultj december f196:19:—

Cassa debet aen guilaem Scharen
burg f 93:14:8 op dato van hem
ontfangen. f 93:19:8

8 Dito.

Joost vande Vondelen debet aen
stickzy f 75:12 voor ℥ 18 tot 14 st.
't ℥ te betalen in $\frac{1}{m}$ f 75:12:—

Claes block debet aen nayzy
f 545:10 voor ℥ 46:10 tot 39 st. 't ℥ f545:10:—

Cassa debet aen Johannes van
Heussen f 239:17 op dato van hem
ontfangen f239:17:—

Zijde debet aen Hans van Calster
f 58:10 voor ℥ 5 nayzy tot 39 st. 't ℥ f 58:10:—

12 Dito.

Het contractt debet aen cassa
f 1791:2 op dato aen haer betaelt f 1791:2:—
(Fol. 18). Anno 1635 Adj 12 No
vember In Amsterdam.

Cassa debet aen dirck aertszen cock
f 517 op dato van hem ontfangen f517:—:—

Zyde debet aen Gysber Tholinx
f 2014:15 voor een bael morese zy
tot 24 st. 't ℥ op disconte van $\frac{18}{m}$

te betalen in $\frac{4}{m}$ precys

Bruto. . . ℥ 305
agmentatj ℥ 12:3
 ℥ 317:3

terra in als ℥ 3
netto . . . ℥ 314:3 f 2262:3

af voor rabat van $\frac{18}{m}$ f 242:8

Somma f 2019:15 2019:15:—

cassa debet aen Jacob **de Vries** f 360

op dato van hem ontfangen. f 360 :-

13 Dito.

Cassa debet aen Jan Coning f 466

op dato van hem ontfangen. f 466:—

19 Dito.

Jilles van brussel debet aen nayzy

f 141:12 voor% 12 tot 39 st. 4 ſ 't ſ

te betalen in $\frac{1}{m}$ f 141:12:—

20 Dito.

Claes Velt debet aen nayzy f 244:6

voor ſ 22:5 tot 36 st. 6 ſ te betalen

in m. f 244:6:—

otto Jeuriaens debet aen pluckzy

f 24:18 voor ſ 42:8 tot 2 st. t. ſ . . . f 24:18:—

22 Dito.

Jaques Dragon debet aen nayzy

f 234 voor ſ 20 tot 39 st. t. ſ te

betalen ultimo december f 234:—

(fol. 19). anno 1635 Adj. 22 No:

vember. In Amsterdam.

Cassa debet aen **claes block** f 545:10

op dato van hem ontfangen f 544:10 f 46:16 voor ſ 4 tot 39 st. 't ſ f 46:16

dito aen **pieter** van buren f 306:18 f 306:18

Hans van Calster debet aen Cassa

f 58:10 op dato aen hem betaelt. . . f 58:10

Primo December.

Cassa debet aen **Frederick** bons

neuit f 363:19 op dato van hem

ontfangen. f 363:19

Elias trip debetaen cassa f 1408:12:8

op dato aen hem betaelt. f 1408:12:8

4 Dito.

Daniel van nieuwenburch debet

aen nayzy f 234 voor ſ 20 tot 39 st.

't ſ **contant**. f 234.—

9 Dito.

Cassa debet aen otto Jeuriaens

f 24:18 op dato van hem ontfangen f 24:18

Cassa debet aen **Michiel** Hopper

zack f 259:12 op dato van hem ont-

fangen (sic l) f 259:18

22 Dito.

Jan Harmansz debet aen nayzy

f 1080 voor 96 ſ tot 37 st. 6 ſ 't ſ f 1080:—

Zijde debet aen Jan Harmans

f 806:8 voor ſ 96 **hardas** tot 28 st.

't ſ f 806:8

(Fol. 20). Anno 1636 Adj primo

Januarj In Amsterdam.

Cassa debet aen Jilles van brussel

f 141:5 op dato van hem ontfangen f 141 5

dito aen Jaques dragon f 234:— f 234:—

4 Dito.

Dirck aertsz **cock** debet aen nayzy

f 1171:13 voor% 107 tot 36:6 ſ 't ſ

te betalen ultimo april. f 1171:13

7 Djto.

truytjen roemers debet aen zyde

f 767:19 voor een **bael** morese tot

24 st. 6 ſ op **disconte** van $\frac{18}{m}$ te

betalen precys in april in **banco**

Bruto. ſ 114:8

agmentati. ſ 4:8

ſ 119:8

terra de **sack** ſ 2

netto. ſ 117 f 859:19

af voor rabat f 92:—

somma f 767:19 f 767:19

8 Dito.

Zyde debet aen Jan Cleutring

f 294:11 voor ƒ 45:8 moteze tot 24
st. 2 ƒ 't ƒ op disconto van $\frac{18}{m}$ te
betalen precys in April in **banco** f 294:11

11 Dito.

Cassa debet aen Jan Hatmansz
f 273:12 op dato van hem **ont-**
fangen..... f 273:12

(Fol. 21). Anno 1636 Adj.

12 Januatj In Amsterdam
otto Jeuriaens debet aen pluckzy
f 26:9 voor ƒ 46 tot 1 st. 11 ƒ 't
 ƒ contant..... f 26:9:—

Cassa debet aen otto Jeuriaens
f 26:9 op dato van hem ontvangen f 26:9:—

26 Dito.

Martijn Ardinoijs debet aen nayzy
f 117 voor ƒ 10 tot 39 st. contant f 117:—

30 Dito.

Dirck aettsz cock debet aen nayzy
f 547: 10 voor ƒ 50 tot 36 st. 6 ƒ
't ƒ te betalen ultimo April. . . f 547:10:—

30 Dito.

cassa debet aen **daniel** van **nieu-**
wenbutch f 234 op dato van hem
ontfangen f 234:—:—

26 Januarj 1636 [verbeterd]

Zyde debet aen **gysbert** Tholinx

f 1524 voor een halve **bael** Schineze

zy tot 36 st. op disconto van $\frac{18}{m}$

wegende ƒ 58:2 te betalen in

$\frac{3}{m}$ in banco..... f 1524:—:—

30 Dito. 1636.

Joost **vande Vondelen** debet aen
schineze banden f 40:3 voor ƒ
7:7 tot 18 st. 't ƒ f 40:3:—

Cassa debet aen Joost **vande**
Vondelen f 115:17 op dato van
hem ontvangen..... f 115:15:—

(Fol. 22). Anno 1636 Adj

9 Januarj In Amsterdam.

Samuel Wickevoor debet aen
orgensyn f 606.6 voor 23 ƒ tot

43 st. te betalen in $\frac{3}{m}$

[veranderd in ƒ 303.31

[overheengeschreven:] f 606:6:—

dito aen tram **schinees** f 159:1:8

voor ƒ 12:12 op conditie **voorsz** tot

42 st. 't ƒ f 159:1:8

guilam Schatenburch debet aen

orgensyn f 70:1 voor ƒ 5:8 tot

41 st. contant..... f 70:1

cassa debet aen **gulam** Scharen.

burch f 70:1 op dato van hem

ontfangen f 70:1

truijten roemers debet aen tram

f 6:9 voor ƒ 0:8 tot 43 st. 't ƒ f 6:9

Johannes van **Heussen** debet aen

orgensyn f 73:17:8 voor ƒ 5:14

tot 42 st..... f 73:17:8

cassa debet aen Johannes van

Heussen f 73:17:8 op dato van hem

ontfangen f 73:17:8

Jacob **Ventrin** debet aen fyne

schineeze f 792 voor ƒ 80 tot 33 st. f 792:—:—

Zyde debet aen Jacob Ventrin

f 792 voor ƒ 94:5 **hardas** tot 28 st. f 792:—:—

Jacob **Block** debet aen orgensyn

f 284:9:8 voor ƒ 22:8 tot 42 st.

6 ƒ 't ƒ f 284:9:8

Cassa debet aen Jacob **block**

f 284:9:8 voor dato van hem **ont-**

fangan f 284:9:8

(Fol. 23). Anno 1636 Adj
30 Januewarj In Amsterdam
Gysbert Tholings debet aen Cassa
f 1524 op dato aen hem betaelt
door Cornelis van Campen. . . f 1524:—:—

Adj 8 februarj
matys hofkens debet aen nayzy
f 287:10 voor ƒ 25 tot 38 st. 4 ſ
't ƒ contant f 287: 10—:

[martyn ardinois debet aen nayzy
f 117 voor ƒ 10 tot 39st. **comt.** f 117:—:—]*
11 Dito.

Pieter van strucht debet aen nayzy
f 652:13, voor ƒ 56:8 tot 38 st.
6 ſ contant f 652:13:—

ontfangen van Pieter van Strucht
f 652:13 op dato van **hem ont-**
fangen f 652:13:—

otto Jeuriaens debet aen pluckzy
f 12:— voor ƒ 14 tot 3 st. f 12:—:—

cassa debet aen otto Jeuriaens
f 12:— op dato van hem ontfangen f 12:—:—

onkosten debet aen Zyde f 2444
vanden 4 december tot op huyden

14 Dito.

truytjen roemers debet aen nayzy
f 41:12:8 voor ƒ 3:12 tot 39 st. . . f 41:12:8

(Fol. 24). Anno 1636 adj 12 **febru-**
ary In Amsterdam.

Zyde debet aen gysbert tholighs
f 2401:16 voor een **bael** ardasse
wegende bruto ƒ 282

angmentatie m 4 't ƒ . . . ƒ 11:4
 ƒ 293:4

terra voor alles. ƒ 4:—

is netto ƒ 289:4

* [geschrappt].

van hem gecoft **ende** ontfangen

disconte van $\frac{18}{m}$ is 31 st.

compt. f 2690:—8

af voor disconte f 288:4:8

rest om in $\frac{5}{m}$ in **banck**

te betalen. f 2401:16:— f 2401:16:—

primo maert.

Samuel wickevoort debet aen **nay-**

zy f 1409:14 voor ƒ 127 tot 37 st.

aen hem **vercoft ende geleverd** om

in 3 **maenden** precys te betalen . . f 1409: 19:—

cassa debet aen matys Hofkens

f 287:10 op dato van hem **ont-**

fangen f 287:10

3 Dito.

Zyde debet aen gysbert Tholingx

f 1485 voor een **bael** morese **we-**

gende

Bruto ƒ 225

augmentatej **met** ƒ 9

ƒ 234

terra voor alles. . ƒ 3

is netto ƒ 231 van hem

gecoft **ende** ontfangen tot 24 st. op

disconte van $\frac{18}{m}$ is f 1663:4

rest om in $\frac{5}{m}$ in **banco** te

betalen f 178:4

f 1485 f 1485:—:—

cassa debet aen martyn ardinoy's

f 117 op dato van hem ontfangen f 117:—:—

cassa debet aen Jacob Vries f 96:4

op rekeninge van hem ontfangen f 96:4:—

(Fol. 25). Anno 1636 adj 10 maert

In Amsterdam.

Cassa debet aen Claes Velt f 244:6

op dato van hem ontfangen f 244:6:—

11 Dito.

Claes Velt debet aen nayzy f266:8
voor ƒ 24 tot 37 st. contant f 266:8:—

12 Dito.

cassa debet aen Jacob Vries
f 100:13:8 op dato van hem **ont-**
fangen f 100:13:8

Coenraet Gissenbier debet aen
nayzy f 612:3:— voor ƒ 53 totst.
38:6 te betalen contant ofte ultimo
deser precys f 612:3:—

13 Dito.

Jacob Vries debet aen nayzy f 351
voor ƒ 30 tot st. 39 te betalen
ultimo **deser** precys ofte daer **in-**
trest of **tegeve** tegen 10 ten hondert f351:—:—

Warnaer van Lennep debet aen
nayzy f92:4 voor ƒ 8:4 tot st. 37:3 f 92:4:—

20 Dito.

dito van Lennep debet aen nayzy
f 302:15:8 voor ƒ 14
tot 39 st. 6 ƒ 't ƒ **ende** ƒ 12:4
tot 37 st. 3 ƒ 't ƒ ƒ 26:4
te betalen in een **maent** f 302:15:8

(Fol. 26). Anno 1636 **adj** 20 Maert
In Amsterdam.

Zyde debet aen Gijsbertho **Tho-**
linx f 2102:5:8 voor een **bael** mes:
siense zyde wegende bruto ƒ 205
is geaugmenteert met 4 P cent ƒ
213:3, af voor **sack** ƒ 2, **blyft** netto
 ƒ 211:3 tot 36 st. 6 ƒ op **disconte**
van $\frac{15}{m}$ om in $\frac{5}{m}$ precys in banco
te betalen compt f 2102:5:8

28 Dito.

Cassa debet aen **Frederick Bonne-**
uit f 177:6 op dato van hem
ontvangen f 177:6:—

31 Dito.

Cassa debet aen Coenraet Gissen.
bier f 612:3 op dato van hem **ont-**
fangen f 612:3:—

Jan Selijns debet aen nayzy en
stickzy f 352:7 voor 30 ƒ 8 ons tot
38 st. 6 ƒ 't ƒ f 352:7:—

Adj 3 april.

Otto Jeuriaens debet aen pluckzy
f 46:15 voor ƒ 85 tot 11 stuij. 't ƒ f 46:15:—

Gijbert Tholingx debet aen cassa
f 4132:9 in **verschajde** partijen aen
hem betaelt in banco. f 4132:9:—

4 april.

Gilam Scharenburch debet aen
nayzy f 184:5:8 voor ƒ 15:12 tot
st. 39. , f 184:5:8

(Fol. 27). Anno 1636 adi 5 april
In Amsterdam.

Cassa debet aen Jacob de Vries
f 200 op dato van hem ontfangen f200:—:—

15 Dito.

Cassa debet aen Jan Selyns f 352:7
op dato van hem ontfangen. f 352:7:—

Michiel Hoppesack debet aen **nay-**
zy f 447:14 voor ƒ 38 tot 38 st. 10
 ƒ te betalen in een maentprecijis f447:14:—

17 Dito.

Cassa debet aen Samuel **Vicke-**
voort f462:4:8 op dato van hem
ontfangen f 462:4:8

21 Dito.

Martijn Ardinoys debet aen nayzy
f 67:16 voor ƒ 7 tot 39 st. 't ƒ
contant. f 67:16:—

Zyde debet aen Joost **vande Von-**
del f 214:4:8 voor ƒ 20:15 tot 34 st.
't ƒ compt * f 214:4:8

Joost van de Vondel debet aen
cassa f 214:4:8 op dato aen hem
betaelt f 214:4:8

22 Dito.

cassa debet aen **Jacop** de Vries
f 109:6 op dato van hem ontvangen f 109:6

(Folio 28,) Anno 1636 adi
24 April In Amsterdam.

Claes **Block** debet aen stickzy
geverfde coleuren f 115:10, voor
℥ 17:8 is geweest voor ℥ 23:4 tot
22 st. 't ℥ **geverft** contant. f 115:10—

25 Dito.

Claes **Block** debet aen rouwe nayzy
235:10 voor ℥ 20 tot 39 st. 3 ℥ 't ℥
contant. f 235: 10:—

Abram **Potter** debet aen rouwe
nayzy f 41: 14 voor ℥ 3:9 tot 39 st.
contant. f 41:14:—

cassa debet aen dito **Potter** f 41:14
op dato van hem ontvangen. . . . f 41:14:—

26 Dito.

cassa debet aen Jacob de Vries
f 41:14 op dato van hem ontvangen f 41:14:—

Cassa debet aen Gilam **Scharen-
burch** f 184:5:8 op dato van hem
ontvangen f 184:5:8

28 Dito.

Boudewijn **Jansz** van Driel debet
aen **nay** en stickzy f 488,8 voor
℥ 44 tot st. 37 't ℥ te betalen
precijns in $\frac{6}{m}$ f 488:8:—

Matewes Groesens debet aen cassa
f 769:19 op dato aen betaelt. . . . f 769:19

(Folio 29). Anno 1636 adi ultimo
April In Amsterdam.

Martijn Ardinoy's debet aen nayzy
f 47:8 voor ℥ 4 tot 39 st. 6 ℥
't ℥ contant f 47:8

* adi 6 **Meij.**

Abraham de Potter debet aen nayzy

f 118:10 voor ℥ 10 **nay** tot 39 st.
6 ℥ contant f 118:10

Zyde debet aen Pieter Beckx
f 2066:16

Voor een **bael** lesi wegende Bruto
℥ 234:

is geaugementeed met

4 Pcent ℥ 9:5

terra ℥ 243:5
3:1

is netto ℥ 240:4 tot 32 st. 6 ℥ 240:4

van hem **gecoft ende** ontvangen

op **disconte** van- in **banco** te

betalen **compt** f 2066:16

adi 8 **Maij.**

Lourens **Jansz** debet aen rouwe
zy f 20:8

voor ℥ 4:4 st. tot 16 st. 't ℥ f 20:8—

Cassa debet aen Claes **Block** f 350

Op date van hem ontvangen f 350:—.

Cassa debet aen Lourens Jansz f 20:8

Op date van hem ontvangen. . . . f 20:8:—

Boudewijn **Jansz** van Driel debet
aen stickzy f 111.—

voor ℥ 10 tot 37 st. 't ℥ f 111.—

Folio 30. Anno 1636 adj. 9 **Maij**

in Amsterdam.

Warnaer van Lennep debet aen
nayzy f 410:8 voor ℥ 36 tot 38 st.

te betalen in $\frac{2}{m}$ precys. f 410:8:—

Jan Cleutring debet aen cassa

f 294:11 op datvoorhembetaelt f 294:11:—

14 **Maij**

Cassa debet aen **Dirck** Aersz.

Cock f 600. Op rekening van hem
ontvangen f 600:—:—

* Deze post is doorgehaald.

Claes **Block** debet aen zijde f 453
voor ƒ 76:8 ongeverfde stickzy tot
20 st. 't ƒ is rouwe **zy** ƒ 101, 3 ƒ f 453:—:—

Cassa debet aen Otto Jeuriaens
f 46:15, op dato ontfangen. f 46:15:—

16 Majj.

Cassa debet aen Warnær van
Lennep f 394:19:8 op dato **ont-**
fangen: f 394:19:8

Françoys de Koster debet aen
tramzy f 97:11:8, voor ƒ 8:-8 tot
40 st. 6 ƒ 't ƒ contant f 97:11:8

28 Dito.

Michiel Hoppesack debetaen nayzy
f 234:— st. voor ƒ 20 tot 39 st. 't ƒ
contant. f 234:—:—

(Folio 31.) Anno 1636 adi 3 **junij**
in Amsterdam.

De weduwe van **Cornelis Willemsz**
Kick debet aen rouwe nayzyf72,
voor ƒ 6 tot 40 st. 't ƒ contant f 72:-

4 Dito.

Abram van **Koeschot** debet aen
nay en stickzy f 405:14 voor ƒ
22:7 tot 39 st. en 12:8 tot 36 st.
9 ƒ 't ƒ te betalen in $\frac{2}{m}$ precys. . . . f 405:14:—

Caasa **debetaen Samuel** Vickevoort
f 1409:14 op dato van hem **ont-**
fangen f 1409:14:—

5 Dito.

Gijsbert Tholinx debet aen **cassa**
f 1400:— op dato aen hem door
dito Vickevoort afgeschreven. . . . f 1400:—

6 Dito.

Jan de **Barrj** debet aen Messiensse
werkzy f 343: 13 voor ƒ 29 tot 39 st.
6 ƒ 't ƒ compt contant. f 343:13

7 Djto.

Cassa debet aen Claes **Block**
f 453. op dato van hem ontfangen f 453:—:—

Cassa debet aen Michiel **Hoppe-**
sack f 442:14. op dato van hem
ontfangen f 442:14:—

Cassa debet aen **Dirck Aersz**
Cock f 1119.3:— in verschajde
partijen van hem ontfangen f 1119:13

(Fol. 32). Anno 1636 adi 7 **Junij**
in Amsterdam.

Zyde debet aen het **contractt**
f 1549.12 voor een **bael lesi** tot st
32:6 ƒ op disconten van $\frac{18}{m}$

Bruto ƒ 177

augment. ƒ 7

ƒ 184

terra ƒ 6

is netto. ƒ 178 tot 32 st 6 ƒ
f 1735 10

af voor disconten van $\frac{18}{m}$ f 185:10

bijft om $\frac{3}{m}$ in **banco** te

betalen. f 1549:12 f 1549.12

* 9 Dito.

Michiel Hoppesack debet aen
stickzy. f 199:16
voor ƒ 18 tot 37st. aen tram f 48

voor ƒ 4 tot 40st. contant f 247:16 f 247:16

22

9 Dito.

Michiel Hoppesack debet aen **Mes-**
siense tram f 48 voor ƒ 6. a 40 st. 't
 ƒ compt. f 48:-

10 Dito.

Otto Jeuriaens debet aen lakagie
f 54:5 voor ƒ 73 tot 6 ƒ t ƒ f 54:5

• Deze post is doorgehaald.

11 Dito.

Gijsbert Tholingx debet aen **cassa**
f 1000 op dato door **dirck** Hoofft
hem in **banko** betaelt. f 1000:—
***Cassa** debet aen **Dirck Aersz Cock**
f 1119:3 in verschajide **partyen ont-**
fangen f 1119:3

12 Dito.

Frederick Bonneuitdebet aen **stopz**
zy f 1048 voor fl 8 tot 43 st. 6 fl .
contant. f 104:8
(Fol. 33). Anno 1636 adi 12 Juni

In Amsterdam.

Joost **vande Vondelen** debet aen
nayzy f 96 voor fl 8 tot 40 st.
contant. f 96:—

12 $\frac{1}{2}$ Dito.

Abram le **stevenon** debet aen
stopzy f 116:11 voor fl 8:6 tot
44 st. fl f 110:11

12 Dito.

Cassa debet aen Abram le **stevenon**
f 110:11 op date ontfangen f 110:11

12 Junij.

Zijde debet aen Gijsbert Tholingx
f 3548:6:8

Voor een **bael** lesi tot 32 st. 6 fl .
op disconto **van** $\frac{10}{m}$

Bruto fl 394
augmentaci. fl 15:12

409:12

terra. fl 7

 fl 402:12

‘t fl 32 st. 6 fl .

is f 3926 : 16, af voor disconto van
 $\frac{16}{m}$ blijft

f 378:9:8

f 3548:6:8 om in $\frac{4}{m}$ in **banco**
te betalen f 3548:6:8

* Deze post is geschrapt.

Dito

Zijde debet aen Gijsbert Tholinx
f 2102:7 voor een **bael moreze**

zyde tot 23 st. op disconto van $\frac{18}{m}$

Bruto fl 332:augm. fl 13:4

 fl 345:4terra fl 4:isnetto. fl 341:4

tot 23 st.

f 2354: 12:8 af voor disconto van $\frac{18}{m}$

f 252: 5:8 om in $\frac{6}{m}$ in **banco** te

betalen. f 2102:7

(Fol. 34). Anno 1636 adj 25 Juny
in Amsterdam.

De Weduwe van Engel Graef
debet aen stopzy f 29:14 voor

fl 2:4 tot 44 st. f 29:14

Abram le **stevenon** debet aen
nay zy f 74:5

voor fl 6:3 tot 24 str. t fl f 74:5

27 Dito.

Adriaen van den Kibou debet aen
tram f 485:14 voor fl 41:4 tot st.

39:3 fl contant. f 485:15

Pieter Bennoijt debet aen **nay zy**
f 178:17:8.

voor fl 15 tot 39 st. 9 fl . t fl te

bet. in $\frac{1}{m}$ f 178:17:8

De Weduwe van Engel Graef
debet aen nay zy f 279:7:8 voor

fl 25 tot st. 37:3 te betalen **pre-**
cys in twee maanden f 279:7:8

28 Dito.

Cassa debet aan Boudewijn **Jansz**
van Driel f 599:8 op dato **ont-**

fangen. f 599:8

30 Dito.
 Claes Velt debet aen **nay ende**
 stickzy f 416:5 voor ƒ 37:4 tot
 st. 37:3 ƒ t ƒ te bet. in **Augus-**
tus compt...... f 416:5

primo July.
 Cassa debet aan Francoys de **Kos-**
 ter f 97:11:8 voor te veel van hem
ontfangen f 97:11:8
 (Folio 35). Anno 1636 adj 2 July
 in Amsterdam.

Warnaer van Lennep debet aen
nay zy f 228
 voor ƒ 19 tot st. 40 te bet. in
 $\frac{1}{m}$ **precys**..... f 228:—

4 Dito.
 Sara Fontajjn debet aen gevefde
 coleurde stickzy f483 voor ƒ 70
 tot 23 st. 8 ƒ t ƒ 88 **rou** te betalen
 in $\frac{6}{m}$ **precys** of te rabatteren na
haer believe f 483:—

6 Dito.
 Frederik Bonneuit debet aen stops
zy f 98:8 voor ƒ 8 tot 41 st. t ƒ
 contant..... f 98:8

7 Dito.
 Anneke van **Rajj** debet aan stopzy
 f 13:10 voor ƒ 1 tot 45 st. contant f 13:10

10 Dito.
 Bartholomeus Uebelman debet
 aen stickzy f 314:5:8 voor ƒ 28:20
 tot st. 37:3 ƒ te betalen in
 $\frac{6}{m}$ **precys**..... f 314:5:8

12 Dito.
 Frederik Bonneuit debet aen **stop-**
zy f 174:8 voor ƒ 13:6 st. 43:6 ƒ
 contant..... f 174:8

Jan Coninck debet aen **nay zy**
 f 300 voor MI25 tot 40 str. in
 $\frac{6}{m}$ **precys**..... f 300:—
 (Folio 36). Anno 1636 adj 14 Juli
 in Amsterdam.

Cassa debet aan Otto Jeuriaans
 f 54:5 f 54:5
 Aen Jan de Barrj **f343:13** op
 dato ontfangen f 343:13

15 Dito.
Gover de Weert debet aen **nay**
zy f 277: JO voor ƒ 23:2 tot 40
 st. contant f 277: 10

16 July
 Jan de Barri debet aen Messienze
 werckzy f 169:13 voor ƒ 14:8 tot
 st. 39 contant f 169:13

17 Dito.
 Janneke Smyters debet aen **nay**
zy f 399 voor ƒ 33:4 tot 40 st.
 te betalen in $\frac{3}{m}$ **precys** f 399:—

Samuel Marinier debet aan **pluck-**
zy f 45:18 voor ƒ 51 tot 3 st.
 contant..... f 45:18

Cassa debet aen Anneke van **Ray**
f13:10..... f 13:10

21 Dito.
 Warnaer van Lennep debet aen
nay en stickzy f 419 voor ƒ 37
 tot 37 st. 9 ƒ te betalen in
 $\frac{3}{m}$ **precys**..... f 4198

* Dito
 Martyn Ardinoy's debet aen **stop-**
zy f 52:16 voor ƒ 4 tot 44 st.
 te betalen in $\frac{1}{m}$ f 52:16

. Deze post is doorgehaald.

Cassa debet aen de Weduwe van
Cornelis Willemsz **Cick** f 72 f 72:—

Cassa debet aan Michiel **Hoppesack** f 282.— f 282:—

(Folio 37). Anno 1636 adj 22 Juli
in Amsterdam.

Romeijn de Hooge debet aen **nay**
zy f 106:6 voor ℥ 8.12 tot st. 40
6 ℥ contant f 106:6:—

24 Juli.

De Weduwe van **Severijn Hack**
debet aen **stickzij** f 167:8 voor
 ℥ 18 tot st. 31 te betalen in $\frac{2}{m}$ f 167:8

Cassa debet aan Jan de Barri
f 169:13 f 169:13

Cassa debet aan Joost **vande**
Vondel f 96. f 96:—

Cassa debet aan Abram le Ster
venon f 74:5

29 Dito.

Jan Selijns debet aen **nay** en **stick-**
zij f 224:17 voor ℥ 19 tot **ver-**
schayde prijs te bet. in $\frac{1}{m}$ f 224:17

30 Dito.

Cassa debet aan Adriaen van den
Kibou f 485: 14 f 485:14

31 dito.

Cassa debet aan Pieter Benoyt
f 178:17:8 f 178:17:8

5 Augustus.

Francoys Wijbrants debet aen
werckzy f 245:14 voor ℥ 21 tot
st. 39 te betalen in $\frac{6}{m}$ f 245:14

Frederik Bonneuit debet aen
stopzy f 29:6 voor ℥ 2:4 tot str.
43:6 ℥ f 29:6

(Folio 38). Anno 1636 adj 4 August
in Amsterdam.

Zijde debet aan Hendrik **Wittas-**
cker f 1515:10 voor een **bael**

lesi op **disconte** van $\frac{24}{m}$

Bruto ℥ 179
agmenta. ℥ 7:2

186:2

terra 3

is netto ℥ 183:2 tot 32 st.

compt f 1758.—

af voor disconto van

$\frac{24}{m}$ tot 8 st. f 242.10

comt om in een **maent**

in **banco** te bet, f 1515:10 f 1515:10

Gijsbert Tholings debet aan **cassa**
f 1486:16 f 1486:16

Jan Selijns debet aen **stickzy**
f 121:1:8
voor ℥ 10:12 tot st. 37'6 ℥ t ℥
contant f 121:1:8

9 Dito.

Coenraet Gissenbier debet aen
nay zy f 452.4 voor ℥ 38 tot st.
39:8 contant f 452:4

Jaques de la Rive debet aen **stopzy**
f 67:14 voor ℥ 5:4 tot 43 st. contant f 67:14

Martijn Ardinoy's debet aen **stopzy**
f 26:8 voor ℥ 2 tot st. 44 contant. . f 26:8

Cassa debet aen jaques de la Rive
f 67:14 f 67:14

Cassa debet aen **Warnaer van Len-**
nep f 410:8 f 410:8

Truijtje Roemers debet aen **nayzy**
f 24 voor ℥ 2 **compt** f 24:—

(Fol. 39). Anno 1636 adj 11 **Augustus** in Amsterdam.

Pieter van Strucht debet aen nayzy f 23:8. \mathcal{S} . voor \mathcal{H} 2 tot st. 39 't \mathcal{H} contant f 23:8

Cassa debet aen Pieter van Strucht f 23:8 f 23:8

12 Dito.

Davidt van Mollem debet aen **nayzy** f 37:10 voor \mathcal{H} 3:2 tot 40 st. 't \mathcal{H} contant f 37:10

Cassa debet aen **Frederick Bonneuyt** f 402:10 f 402:10

Abraham le **Stevenon** debet aen nayzy f 206:14 voor \mathcal{H} 18:1 tot st. 37 't \mathcal{H} **compt** contant. f 206:14

12 Dito.

Cassa debet aen Coenraet **Gissenbier** f 452:4 f 452:4

14 Dito.

Jacob de Vries debet aen nayzy en stickzy f 111 voor \mathcal{H} 10 tot 37 st. te betalen in $\frac{1}{m}$ f 111:—

19 Dito.

Cassa debet aen Davit van Mollem f 37:10 f 37:10

Gerrit Bartelsz van der Hart debet aen stopzy f 30:15 voor 2:6 $\frac{1}{2}$ tot 43 st. contant f 30:15

22 Dito.

Cassa debet aen Abram le **Stevenon** f 200:2 f 200:2

(Fol. 40). Anno 1636 adj 26 **Augustus** in Amsterdam.

Henderick Wittacker debet aen cassa f 1515:10 door Hooft op hem ofgeschreven. f 1515:10

Cassa debet aen Gores de Weert f 277:10 f 277:10

Aen Romayn de Hooge f 106:6 f 106:6
26 Dito.

Outgers Outgersz debet aen nayzy f 610 voor \mathcal{H} 50 tot st. 40:8. 't \mathcal{H} te bet: in 6 weken precys f 610:—

Francoys van Mol debet aen **pluckzy** f 2:— voor \mathcal{H} 4 tot st. 1:10 \mathcal{S} 't \mathcal{H} f 2:—

Cassa debet aen Francoys van Mol f 2:— f 2:—

27 Dito.

Zijde debet aen Jaques en **Giljam** van **Hooren** f 2590:2 voor een **bael** Messienne zydte tot 35 st. 6 \mathcal{S} 't \mathcal{H} **discont** van $\frac{2}{m}$ om in $\frac{3}{m}$ in **banco** te betalen

Bruto. \mathcal{H} 269
augmenta. \mathcal{H} 10:12
 \mathcal{H} 279:12

terra. \mathcal{H} 2:8
 \mathcal{H} 277:4 f 2952:14
af voor rabat 14 st. f 36212
f 2590:2 f 2590:2

Cassa debet aen Abram van **Koeschot** f 400:6:8 f 400:6:8

Pieter Bex debet aen cassa f 650 door **Jochem** Cromhuysen op sij rekening **afges[chreven]** f 650:—:—

(Folio 41). Anno 1636 adj 29 **Augusti** in Amsterdam.

Zyde debet aen Pieter de Smit f 53:10 voor \mathcal{H} 4:8 tot st. 39, 6 \mathcal{S} . contant f 53:10

30 Dito.

Pieter de Smit debet aen cassa f 53:10 f 53:10

Outgert Outgersz debet aen nay zy f 372:2 voor ƒ 30:80 tot 40 str. 8 ƒ en te betalen in $\frac{6}{m}$ f	372:2	10 Dito. Maijke Stalpaert debet aen beschadichde zy voor f 16:4 voor ƒ 4:8 tot 12 st. contant. f	16:4
Cassa debet aen Bartholomeus Ubelman f 314:5:8 f	314:5:8	12 Dito. Albert Bertring debet aen nay zy f 229:10 voor ƒ 19:2 tot str. 40 t ƒ te bet. in $\frac{1}{m}$ f	229:10
adi primo September. Cassa debet aen Gerrit Bartelsz van der Hart f 30 f	30:—	13 Dito. Gerrit Bartelsz van der Hart debet aen nay sy f 288, voor ƒ 24 tot str. 40 contant f	288:—
Bartholomeus Ubelman debet aen zij f 78:— voor ƒ 6:10 tot st. 40 't ƒ cont. f	78:—	Dito. Johannes Terinx debet aen stopzy f 66:18 voor ƒ 5:3 tot 43 str. contant f	66:18
Jacob van der Hoeve debet aen nay zy f 288:3 voor ƒ 25:8 tot st. 37:8 contant. f	288:3	Cassa debet Jan coningh f 300. f	300:—
3 Dito. De Weduwe van Abraham Wijzants debet aen stopzij f 129 voor ƒ 10 tot st. 43 t ƒ f	129:—	17 dito aen Gerrit Bartelsz van der Hart f	288:—
Cassa debet aen Bartholomeus Ubelman f 78:— f	78:—	dito aan Johannes Terinx f 66:18 f	66:18
Aen de Weduwe Engel Graef f 309:1:8 f	309:1:8	(Folio 43). Anno 1636 adj 19 September in Amsterdam. Dirck Aersz Cock debet aen nayzy f 775:4 voor ƒ 68 tot st. 38 contant f	775:4
(Folio 42). Anno 1631 adj 3 September anno 1636. Bartholomeus Ubelman debet aen zij f 210 voor ƒ 19. ƒ 15 tot st. 36, ƒ 4 tot st. 43 contant f	210	Frederick Bonneuit debet aen stopzy f 163:14 voor ƒ 13 tot st. 43 contant f	163:14
4 Dito. Cassa debet aen Warnær van Lennep f 228 f	228	20 Dito. Cassa debet aen Jan Selijns f 345: 18 f	345:18
5 Dito. Pieter Bex debet aen Cassa f 1400 f door Warnær van Lennep afgeschreven .	1400	Jacob de Vries debet aen werckzij f 171:— voor ƒ 15 tot st. 38:6 ƒ te betalen in $\frac{1}{m}$ f	171:—
6 Dito. Cassa debet aen Samuel Marinier f 45:18 f	45:18	25 Dito. Albert Bertring debet aen nayzy f 321 voor ƒ 26: 12 ƒ (ons) tot 40 st. contant. f	321:—

29 Dito.

Frederick Bonneuit debet aen werckzij f 153 voor fl 5 tot 10 st. 't fl contant f 153.—
 dito aen **nay** en stickzy f 939:12 voor fl 87 tot 36 st. te betalen in $\frac{2}{m}$ precies f 939:12.—

30 Dito.

Cassa debet aen Maijke Stalpaerts f 16:4..... f 16:4.—
 dito aen **Claes Velt** f 682:13 f 682:13.—
 het **contractt** debet aen **cassa** f 1549:12:—..... f 1549: 12:—
 primo October
 Cassa debet aen Martijn Ardinoijs f 26:8..... f 26:8.—
 (Folio 44). Anno 1636 **adij 2 Oc-**
tober in Amsterdam.
 Marrittie Cornelis debet aen **pluck-**
zy f 72:10 voor fl 58 tot st. 4:2 fl
 't fl f 72:10:—

3 Dito.

Zijde debet aen Johannes **Wij-**
 brants fl 380, om te wercken tot
 najzy, stickzy en werckzy te leveren
 in $\frac{4}{m}$ tot 10 st. 't fl de lackagie
 te **corten** tegen 26 st. 't fl .

4 Dito.

de weduwe Engelgraef debet aen
werck, najr en **stickzij** f 398:12
 voor fl 36:2
 fl 16 tot 36 sts. 6 fl , fl 20:2 tot
 37 sts. te betalen **precijis** in $\frac{2}{m}$. . . f 398:12:—

6 Dito.

Cassa debet aen de weduwe van
 Abram Wijnants f 129:— f 129:—:—

Aen Jacob van der Hoeve f 288:3 f 288:3:—

7 Dito.

Zijde debet aen Francoys **Wij-**
 brants fl 175:12 om te wercken
 tot swart en een derde couleur tot
 st. 10 't fl af te leveren in Februarije
eerstcomende de lakagie te korten
 tegen 26 st. 't fl .

9 Dito.

Coenraet Gissenbier debet aen
 nav en stickzy f 684:18 voor fl 60:
 12' fl 28 't fl ; 12 tot st. 36, en
 fl 32 tot st. 39 contant f 684: 18:—
 Cassa debet aen Frederick **Bonne-**
 uit f 320:14 st. f 320:14:—
 Aen de weduwe van Severijn **Hack**
 f 167:8..... f 167:8:—
 Aen Bartholomeus Ubelman
 f 210.— f 210.—

(Folio 45). Anno 1636 **adij**

10 October In Amsterdam.
 Zijde debet aen Gijsbert Tholinx
 f 1847:7.— voor een **bael moreze**
 zijde tot st. 22:6 op **disconte** van
 $\frac{18}{m}$ om in $\frac{3}{m}$ in **banco** te betalen.
 Bruto fl 304
 augm. fl 12
 terra fl 4
 316
 fl 312:— f 2106
 af voor $\frac{18}{m}$ 12percento f 258:13
 1847:7 f 1847:7:—

17 Dito.

Gerret van Hengst debet aen
 najzij f 360:7.— voor fl 31 tot
 st. 38:9 contant..... f 360:7:8

Cassa debet aen Marritie Cornelis
f 32:10
f 17:11
f 12:12
f 9:17 f 72:10

Gijsbert Tholinx debet aen **cassa**
f 2000.— door Uyttenbogaert
aen hem betaelt. f 2000:-

* Cassa debet aen **Frederick Bon-**
neuit f 320:14 f 320:14

18 Dito.

Jan Coning debet aen Coleur
geverfde **stickzij** f 132 voor ƒ 20
tot st. 22 't ƒ te betaalen in $\frac{2}{m}$
is voor ƒ 26.. f 132:-:-

21 Dito.

Gijsbert Tholinx debet aen **cassa** f 2400:—

(Folio 46.) Anno 1636 **adij**

25 October in Amsterdam.

Bartholomeus Ubelmann debet
aen werckzij f 262:16 voor ƒ 24
tot sts. 36:6 contant.. f 262:16:—

Jan van Detten debet aen **naijzij**
f 255:16 voor ƒ 22:7 ƒ tot st.
38 te betaalen in $\frac{2}{m}$ f 255:16:—

Cassa debet aen Outgert Ougersz
f 982:2. f 982:2:-

21 Dito.

Martijn Ardinoijs debet aennayzy
f 21 voor ƒ 1:12 tot 40 st. contant f 21:—

Casa debet aen Albert **Bertring**
f 550:10 f 550:10

Cassa debet aen Jacob de Vries
f 111. f 111:—

adi 6 November.

Marritie **Kornelis** debet aen lakagie
f 41:4 voor 39 ƒ 7 à 3 st. 4 ƒ
en 22 à 3 st. 8 ƒ f 41:4:—

. Daze post is doorgehaald.

Cassa debet aen Marritie **Kornelis**
f 12:17
f 21:17
f 3414. f 34:14:—

(Folio 47.) Anno 1636 adi

7 November.

Pieter van den **Broeck** debet aen
nayzy f 321:6 voor ƒ 28 tot 38
st. 3 ƒ contant f 321:6

8 Dito.

Johannes Wijbrants debet aen zij
f 120 voor ƒ 40 tot 10 st. 't ƒ f 120:-:-

8 Dito.

Johannes **Terinx** debet aen nayzy
227:10 voor ƒ 20:4 tot st. 38.3 ƒ
11 ƒ en tot st. 36:6 ƒ 9:4
contant. f 227:10:-

10 Dito.

Willem van Dalen debet aen nayzy
f 381:18 voor ƒ 33:8 tot st. 38 **con-**
tant. f 381:18

12 Dito.

Bartel Tijsen van **Horsens** debet
aen gevefde coleure stickzy
f 592:16 voor ƒ 52 tot st. 38 't ƒ
om in 6 **maenden** precys te betaalen
is 't ƒ rou 72 f 592:16
Horsens leijt in 't coninckrijck **De-**
nemarken.

Dito.

Jan coninck debet aen nayzy
f 258:3:8 voor ƒ 22:8 tot st. 38.3 ƒ .
te betaalen in $\frac{6}{m}$ precys. f 258:3:8

(Fol. 48.) Anno 1636 adi 12 **No-**
vember in Amsterdam.

Pieter Gaduijts debet aen nayzy
f 379:15 voor ƒ 35 tot st. 36.2 ƒ .
contant. f 379:15

Cassa debet aen **Dirck Aersz Cock**
f 775:4 f 775:4

Aen Pieter van den Broeck f 321:6	f 321:6	29 Dito.	
Pieter van Gesel debet aen werckzy f 434:18 voor ℥ 39 tot st. 37 te betalen in january eerst comende	f 434:18	Cassa debet aen Coenraet Gisse. bier f 684:18	f 684:18
13 Dito.		Johannes Wijbrandts debet aen nayzy f 99 voor ℥ 33 tot st. 10	f 99:-
Willem Wouters debet aen nayzy f 114:15 voor ℥ 10:3 tot st. 38 contant	f 114:15	6 December.	
15 Dito.		Johannes Wijbrants debet aen nayzy f 153 voor ℥ 51 tot 10 st. 't ℥	f 153:—
Johannes Wijbrants debet aen zy f 105 voor ℥ 35 tot 10 st. daer is onder nayzy tot swart ℥ 22	f 105:-	Cassa debet aen Daniel Dragon f 171	f 171:—
17 Dito.		Aen Gerrit van Hengst f 360:7:8	f 360:7:8
Daniël Dragon debet aen nayzy f 171 voor ℥ 15 tot 38 st. contant	f 171:-	(Folio 50.) Anno 1636 adi 11 Desember in Amsterdam.	
20 Dito.		Truijtgen Roemers debet aen nayzy en stopzy f 81 voor ℥ 6:12 tot 40 st. ℥	f 81:—
Gysbert Tholingx debet aen cassa f 1132:10 door Uijtenbogaert aen hem bet.	f 1132:10	Cassa debet aen Willem van Dalen f 381:18	f 381:18
Cassa debet aen Warnae van Lenep	f 419:—:8	Jaques en Gilam van Horen debet aen cassa f 1600 door Willem van Dalen bet.	f 1600:-:-
hen Jan Teringx f 227: 10	f 227: 10	13 Dito.	
Aen Willem Wouterse	f 114:15	Johannes Wijbrants debet aen nayzy f 153 voor ℥ 51 totst. 10 ℥	f 153:—
(Fol. 49). Anno 1636 adi 22 November in Amsterdam.		Cassa debet aen Pieter Gaduyts f 379:15	f 379:15
Pieter van Gesel debet aen nay en werckzy f 631:16 voor ℥ 54 tot st. 39 't ℥ te betalen in Januewarie eerst comende	f 631:16	Aen Jan van Detten f 255:16	f 255:16
Cassa debet aen Janneke Smijters f 399.	f 399:—	19 Dito.	
Janneke Smijters debet aen nayzy f 140:8 voor ℥ 12 tot st. 39 te bet. over $\frac{3}{m}$ precys	f 140:8	Jacques en Gilam van Hooren debet aen cassa f 900, door Willem van Dalen bet.	f 900:—
Johannes Wijbrants debet voor ℥ 35 nayzy tot st. 10 't ℥ , ℥ 23 swart	f 105:0:—	Cassa debet aen Jacob de Vries f 171	f 171:—
		Aen de Weduwe Engel Graef f 398:12	f 398:12:—

24 December.
Johannes **Wijbrants** debet aen
nayzy f 255, voor fl 85 tot st.
10 't fl f 255:—;—

(Folio 51). Anno 1636 adi
30 December. In Amsterdam,
Cassa debet aen Bartholomeus
Ubelman f 262:16. f 262:16:—
adi 3 Jannewari 1637.”

Françoys Wijbrants debet aen
nayzy f 63 voor fl 21 tot 'st. 10 't fl f 63:—;—

8 Dito.
Gijsbert Tholingx debet aen cassa
f 1200, **doer Dirck** Clasz. Helt in
banco afgeschreven f 1200:—;—

12 Dito.
Cassa debet aen Frederick **Bon-**
neuit f 939:12. f 939:12

Dito.
Gijsbert Tholingx debet aen cassa
f 939: 12 door Frederick Bonneuit
in banco afgeschreven f 939:12

Françoys Wijbrants debet aen
nayzy f 84, voor fl 28 tot st. 10.. f 84:—

* Boven dezen post is **eenige ruimte** gelaten.

(Fol. 52). Anno 1637 adi 12 **Janne-**
wari in Amsterdam.
Cassa debet aen Martyn Ardinoyz
f 136:— f 136:—

Jaques en Gilam van **Hooren** debet
aen cassa f 90:2. f 90:2

14 jannewari.
Cassa debet aen Jan Coninck
f 390:3:8 f 390:3:8

Gijsbert Tholingx debet aen cassa
f 63:4 op dato aen goutsmit **getelt** f 63:4

Cassa debet aen Truytgen **Roe-**
mers f 987:8:8. f 987:8:8

19 Dito.
Françoys Wijbrants debet aen
nayzy f 111, voor fl 37 totst. 10 f 111:—;—

Cassa debet aen Johannes **Wij-**
brants f 600 f 600:—;—

24 Dito.
Cassa debet aen Sara Fontayn
f 140. f 140:—

(Folio 53). Zijde debet aen **oncos-**
ten f 3778:18. f 3778:18:—

N a s c h r i f t. De duidelijkste aanwijzing van den buurtkring, waarin deze zijdehandel gedreven werd, verstrekken, behalve vele gegevens van „De **Amster-** damsche Vroedschap”, ook nog het reeds genoemde „**Kohier** van 1631”, en het kaartje „**De Warmoesstraat** en hare bewoners in 1648”, waarmede mr. de **Roever** zijn opstel: „**Vondel's Woning** in de Warmoesstraat, met „**lendenen** en geburen”, opluisterde. (*D. Warande*, 1879, bl. 528). Op dit plattegrondje staan alle huizen met hunne bewoners aangegeven; en vele namen, die het hierboven afgedrukte winkelboek vermeldt, komen nog voor op dit kaartje van ruim 10 jaar later. Wij vinden, behalve de vroeger genoemden, als Vondel, en het huis van Clementia (= Hans) de Wolff, e.a., daar nog wonen : Jan de **Barij**, Pieter Benoist, Willem van Dalen, Jan Bartring, J. C. Kick, Van Wickevoort, en Hoppesack.

DE OVERBLIJFSELEN DER DAMSLUIZEN BLOOTGELEGD IN 1915.

DE DAMSLUIZEN

DOOR DR. JOH. C. BREEN

Bij de, met vriendelijke vergunning van den **gemeente-archivaris** mr. W. R. Veder, hier opgenomen reproductie der fraaie, ten behoeve van den atlas van het **gemeente-archief** gemaakte, fotografie van de ten vorigen **jare** blootgelegde overblijfselen der Damsluizen, mag een kort woord over de geschiedenis dezer merkwaardige plek uit **oud-Amsterdam** niet achterwege blijven.

Gelijktijdig met het leggen van den dam in den Amstel, dus vóór 1275, moet er ook een sluis in zijn aangebracht. Het is niet zeker of onmiddellijk bij den aanleg twee sluizen zijn gemaakt, *en* het is ook niet de moeite waard om er over te twisten ¹. Vast staat dat er in de **14^e** eeuw twee waren: eene groote en eene kleinere, van welke de eerste het oostelijkst lag. De erven op en bij de sluizen werden, evenals het vischwater van de kolk, door de grafelijkheid verpacht en door de pachters of huurders bebouwd. Deze bebouwing kon natuurlijk, in het geval dat er aan de sluizen herstellingen noodig waren, **aanleiding** geven tot moeilijkheden. **Zoo** was er bijvoorbeeld in het laatst der **14^e** eeuw geschil tusschen de Amsterdammers, die op de Damsluizen waren gevestigd, en de bewoners van Amstelland, die hun uitwatering door de sluizen hadden en verlangden dat deze zouden worden verbeterd. De twistenden besloten eindelijk zich te onderwerpen aan de uitspraak van den Ruwaard van Holland, hertog Aelbrecht van Beieren, die den **28sten** October 1387 de volgende **beslissing** gaf:

Aelbrecht bi goeds ghenaden palensgrave uppe den Riin, hertoghe in **beyeren**, ruwaert van henegouwen, van **holland**, van **zeeland ende** van vriesland doen **cont** allen luden, want wi **verstaen** hebben dat onse goede lude in **Aemsterland** uyt asichdoem **ende** die mit him uytwateren duer die slusen die legghen

¹ Zie mijne *Topographische Geschiedenis van den Dam*, in het Zevende Jaarboek, blz. 102.

in den middeldam binnen **onser** stede van amestelredamme in **scheele gheweets** hebben mit **onsen** poerteren die woenen binnen **onser** stede vuers(creven) **opten** middeldam, **ende** an **beyden** ziden an ons ghebleven **siin** als om den slusen die men in den middeldam **pleecht** te verlegghen **Ende** om alle gher **scheel ende** onraet die namaels van **desen** vuerscreven slusen te verlegghen in den middeldam vuerscreven **comen mochte**, zoe willen wi **ende** consenteren dat onse goede lude, die nu woenen of namaels woenen zullen **opten** middeldam an die een zide **ende** onse lude woenende in asichdoem in **onsen** lande van Aemsterland **ende** die mit him uytwaeteren an die ander zide **ghescheyden ende** verliict **wesen** zullen in **deser maniere: wilc** tiit dat men eenighe **nuwe** sluse ligghen sel bi **consente** ons heemraeds die nu is of namaels **wesen** sal **opten** middeldam, eenich huus dat men daerom breect van der hofstede daert op staet, niete hoegher en sal ghelden dan tien pont **goets** ghelts. **Ende** soe **wes** die heemraed in den slusen vuerscreven of in hoeren stempels of in hoeren **oerbaren** maken of die huse die men breect van' den slusen als men se sal verlegghen, daer en sal men ghienen oncost of **liden**. Item soe sal men dese slusen bi den **meeren** mannen van **onsen gherechte** van amestelredamme, ons heemraeds **ende** slusemeesters in asichdoem ons lands vuerscreven op **ende** toe doen alst him nut **ende** oerbaeliic **dunct**. Voert willen wii dattie scepene brief sonder date **hierof** roerende quit **ende** ghecanseleert sal **wesen**. **Ende** **onbieden** **ende** bevelen allen **onsen** rechtters, die nu **siin** of namaels **wesen** zullen dat si na **desen** daghe anders niet daer toe en doen. **Ende** hiermede sullen si an **beyden** ziden van allen saken **hierof** roerende die vuer **desen** daghe gheschiet **siin** **wesen** ghesceyden **ende** verliict. hier waeren bi also heemraeds **pieter** allert **ende** godevaert trudensoen. In orconde **desen** brieve beseghelt mit **onsen** seghele. Ghegeven **in** den haeghe op sinte symon en judas avond int **jaer** ons heren **duzent** driehondert seven **ende** tachtich.

Na deze uitspraak zal het werk wel voortgang hebben gehad en zullen de sluizen verlegd en vernieuwd zijn. In hetzelfde jaar 1387 had Aelbrecht aan den priester Reyner **Simonz**. „den loic van der sluse mit horen stempels” **geschonken**, en deze droeg in 1401 zijn rechten aan het Karthuizersklooster over.

Het onderhoud der sluizen was oorspronkelijk voor de gezamenlijke rekening van **degenen**, die er door „**uitwaterden**”. Doch in April 1494 sloten **Burge**

1 Hier is het perkament beschadigd.

meesteren van Amsterdam eene overeenkomst met de „**waerschappen**” der **uit-**waterenden, waarbij zij zich verbonden eene nieuwe sluis te doen leggen en te onderhouden, waarvoor de laatstgenoemden in vier termijnen duizend **goud-**guldens zouden betalen. De **oud-burgemeester** Jan Dirkszoon van Wormer nam vervolgens voor de som van 700 gouden Rijnsche guldens het werk aan. 14 Augustus 1494 reeds werd het opgeleverd. Den **9den** December 1497, toen het overeengekomen bedrag was afbetaald, werd tusschen Schout, **Burge-**meesteren, Schepenen en Raden van Amsterdam eenerzijds en de **Waar-**schappen en Landgenooten van Reynerscoop de Proostdy van Meyert, en **Ouder-** en **Nieuwer-Amstel** anderzijds de **officieele** acte opgemaakt, waarbij de westelijke sluis „tot kost, last **ende** anxt der stede” werd genomen; „ende waar ‘t sake” — **zoo** zegt het stuk verder — „**dat** die voors. sluyse tot **eniger** tijd verarchde **ende** die lande voirs. haren rechten waterganck volkomenlyken **daar-**door niet en mochten hebben, ‘t waar by **inbreck** van **dijck**, by lancheyt van tyden dat dese sluyse voors. verginghe, by versuemlykheid, of by wat anderen zaken dattet **wesen mochte**, soo hebben **wy** voor ons **ende onsen nako-**melinghen beloofd **ende** toegeseyt, beloven **ende** toeseggen in vasten trouwen woorden mit **desen onsen brieve** de Landgenoten **ende** Waerschappen voirs. dat **wy** alsdan **ende** in die **gevalle** de voornoemde sluyse repareren, maken **ende** vervangen sullen tot kost **ende** last derselver stede van Amstelredamme”. Bleef de stad in gebreke, dan verbeurde zij voor **elken** dag verzuim zes gouden Rijnsche guldens tot een maximum van duizend gulden, te verhalen op de bezittingen zoowel van de stad als van hare poorters. 11 October 1509 werd een dergelijke overeenkomst betreffende de oostelijke sluis gesloten. Enkele **maan-**den later, 24 Januari 1510, traden ook de „Waerschappen **ende** Landtghenooten van de Tweesentwintighstalve Hoven van Amsterveen met hare adherenten” tot de beide overeenkomsten toe, zoodat de stad Amsterdam toen geheel voor het onderhoud der sluizen verantwoordelijk was.

Den **20sten** Mei 1321 vaardigden Mijne **Heeren** van den Gerechte eene keur uit op de „vischmarkt **ende** vischcopers”, en blijkbaar achtten zij het gewenscht tegelijk met deze materie ook eene „ordinantie van den sluyse op den Mida deldamme” vast te stellen, die zich onmiddellijk daarbij aansloot en aldus luidde :
Ordineren **ende** gebieden voert de vaert van de sluyse **opden** middeldamme ruym **ende** vry te houden van **scepen**; **ende** oft yemant hem vervoirderde zyne

scepen te laten driven, soedat die de vaert **becommerden** ofte beletten, die zal soe **dikwijle** alst **gesciede** een schellingh vlaems daarmede verbeurren.

Item, dat de mosselschuyten oft scepen zullen leggen **after** Jacop van Campen huys an de steygher **ende** nergens anders, op een schellingh vlaems te **verbeurren**. soe **dickwijls** als yemant bevonden **wordde** op andere plaetsen te leggen.

Item, dat men gheen mosselen schoen en zal maken **opden** middeldamme, noch ennige **vullens** van mosselen oft anders, ghyeten oft. werpen in **damrack** oft andere diepten oft wateren van der stede, op een **ƒ** hollants te verbeurren, soe dickwyle alst gebeurde.

Item, dat men de sluyse op den middeldamme nyet en zal schutten, ten **zy datter** vijf oft ses schuyten in zijn, alsoe verre daer omtrent soe vele schuyten zijn, die mede begheren deur te schutten; **ende** mit ghenen haken oft anderen instrumenten te moeten steken in de muren oft welfzel van de voirscreven sluyse op een **ƒ** Holl. te verbeurren, soe dickwyle alst **geschyede**.

Item, dat men mit gheenen schuyten oft scepen en zal varen oft driven **opde deurren** van den voirscreven sluyse om die op te driven, telcke reyse op een **ƒ** Holl. te verbeurren **ende** daerenboven de schade by hem gedaen te repareren by goetduncken van den **gherechte**; **maer** indien yemant dat **dede** uuyt quaetwillicheyd, om de **deurren** te breken, die zal daerenboven arbitralijcken gecorrigeert werden nae gelegentheyd der saken.

Item, dat die wortelschuyten zullen leggen an de steygher **after** Jacop van Campen, **ende zy ende** alle gehouden zijn, eer **zy** van de **marct scheyden**, t **vullens**, dat **zy** op de **marct gebrocht** hebben, mit **hoere** worttelen, **coelen ende** andere van der **marct** te **brenghen** int vullensvatt, op de verbeurte van een schellingh vlaems.

Item, dat alle scepen, die begeren deur de sluyse te varen, gehouden zullen zijn eerst **hoere** masten of te leggen op de stellinge in **Damrack** staende, daerof gevende den **sluyswachter** een oirt van een stuver, oft gehouden zijn **hoere** masten in te voeren, indien **zy** voider varen willen; noch gheenen scepen an den voirscreven stellingen te **meerren**; **elcke** reyse up een boete van ses **grooten**, te verbeurren als **zy** bekeurt werden.

Idem, dat nyemant, deur de voirscreven sluyse varende, d'een deur zal moeten **optrecken**, voordat d'andere gesloeten zal zijn; **elcke** reyse op een schellingh vlaems te verbeurren. ¹

Waren de rekeningen van den stadsfabriekmeester bewaard gebleven, dan zouden wij de geschiedenis van het onderhoud der sluizen van jaar tot jaar kunnen nagaan. Thans moeten wij ons bepalen tot het weinige, dat de registers der Vroedschap ons bieden. In October 1542 droeg de Vroedschap aan Burr gemeesteren op om in het volgende voorjaar de sluis te herstellen: **vermoedelijk** zal hier de groote, oostelijke sluis bedoeld zijn. In 1547 werd de kleine sluis onder handen genomen, waarvoor vier perceelen werden afgebroken, die later niet weer herbouwd werden, zoodat de Plaetse werd vergroot. Het is mogelijk dat bij deze gelegenheid de sluis in eene duikersluis is veranderd; in 1594 was dit althans reeds **zoo** lang geleden, dat men zich niet meer kon **herinneren**, voor wiens rekening het geschied was.

Ook in 1597 hadden belangrijke herstellingen **plaats**¹, waarna ten westen en ten zuiden van de vischmarkt huizen werden gebouwd.

In het begin der 17^e eeuw verrees in het Rokin op een verlengstuk van de Damsluis, dat men toen de Beurssluis noemde, een beursgebouw. Deze **Beurs**sluis had vijf bogen, waarvan de middelste voor de doorvaart werd gebruikt. De schepen mochten er echter niet blijven liggen. Later werd de doorvaart des **nachts** en onder beurstijd verboden, en in 1675 werd de sluis voor goed afgesloten.

Klaarblijkelijk had, tengevolge van de uitbreiding der stad en het ontstaan der hoofdgrachten, de sluis hare beteekenis verloren. Hare geschiedenis is dan ook verder niet van belang. Alleen de duiker bleef nog bestaan. In 1875 werd het gewelf daarvan op den Vijgendam verlaagd, terwijl het in 1904 werd vervangen door eene afdekking uit platen van **cementijzer** bestaande.

Ten **slotte** zij hier nog herinnerd dat van ouds op de Damsluis de vischmarkt was gevestigd, sinds het begin der 17^e eeuw begrensd ten westen door het „Huis onder ‘t Zeil” en ten zuiden door een rij huisjes met twee poortjes, die tot de markt toegang gaven. In 1841 werd de vischmarkt overgebracht naar de Gelderschekade, terwijl enkele jaren later de bedoelde huisjes werden afgebroken. Onze tijd zag het „Huis onder ‘t Zeil”, dat wij als **Kommandants**huis kenden, vallen. Wanneer zal het thans op deze plek ontworpen **hôtél** verrijzen ?

1 Zie mijne Topographische Geschiedenis van den Dam, t. a.p., blz. 139 vv.

DE EERSTE VLOOT NAAR INDIË VOOR DE STAD AMSTERDAM

DOOR J. F. L. DE BALBIAN VERSIER

Het hierbij afgebeelde schilderij, waarvan de plaat tegenover den titel op iets **grooter** schaal het middengedeelte vertoont, werd door de Commissie voor de zaken der Oude Kerk in den zomer van 1913 afgestaan aan de Historische Afdeeling van de Scheepvaarttentoonstelling (E.N.T.O.S.). Daar was het feitelijk niet te zien, omdat het in zeer slechten staat verkeerde. Die inzending heeft er echter aanleiding toe gegeven, om het door deskundige hand te doen herstellen en aldus voor verdere verwording te bewaren. De **heeren** J. A. Hesterman & Zn., restaurateurs en verdoekers van schilderijen hier ter stede, hebben dit werk met veel zorg en **grooten** tact uitgevoerd. Er is orde gekomen in den chaos waarin hier en daar alleen scheepsrompen en vlaggen van onbestemde kleur waren te onderscheiden, vele details zijn **duidelijk** voor den dag gekomen en in het algemeen heeft deze, met **voorzichtigheid** en piëteit uitgevoerde, regeneratie het geheele schilderij verhelderd en verbeterd.

Door de welwillende beschikking van de kerkeradscommissie ben ik in de gelegenheid gesteld het stuk te onderzoeken, waarbij ik mij voorstelde het te verklaren. Van den aanvang zij erkend, dat ik daarin niet in alle opzichten ben geslaagd, want verschillende vragen zijn nog onbeantwoord gebleven. De hoofdzaak echter meen ik te hebben opgelost.

Het schilderij geeft een gezicht op de stad met een aantal schepen op den voorgrond. Meer naar achteren, daar waar men het paalwerk meer vermoedt dan onderscheidt, moeten er nog vele andere geweest zijn, maar door de verwerking zijn ze feitelijk verdwenen. Men ziet daar nu tal van kleine **vlaggen** en voorts vele gekruiste witte lijntjes, waarmede de ra's met opgedoekte zeilen waren aangegeven, de schepen zelf zijn niet meer te onderscheiden.

Het schilderij is niet gesigineerd. Naar den vervaardiger, die met Vroom schijnt verwant, kan men slechts gissen. Voor de dateering daarentegen zijn verschillende gegevens aanwezig, in de eerste plaats door het profiel van de stad.

In het oosten zijn weinig verheffingen. Alleen in den uitersten linkerhoek, bijna aan den rand van het doek, bespeurt men een vrij hoog gebouw. Het is het wachthuis op het Rijzenhoofd.

Van links naar rechts herkent men dan achtereenvolgens : den lagen Schreyersa toren aan den waterkant; het torentje van de St. Olofskapel ; den zwaren romp van de Oude Kerk met den **hoogen** toren,, **n.b.** de hoogste in het heele profiel; de torenspits op het Princenhof in zijn oudere gedaante en het torentje van de N. Z. Kapel. Dan volgt de slanke toren van het Raadhuis (welke in 1601 werd recht gezet en in 1615 wegens bouwvalligheid afgenomen) ; **daar** nevens, aan den waterkant, een zwaar bolwerk met een daarboven uitstekend torentje : dat van Onze Lieve Vrouwenkapel op den Nieuwendijk (**waar** naar de Vrouwensteeg is genoemd). Hierop volgt het hooge en massale schip van de Nieuwe Kerk en eindelijk, als eenige verheffing in het westen, de (nog niet hooge) Jan **Roodenpoortstoren** (bij de Torenluis).

De toeschouwer ziet onmiddellijk, dat, — om van de Noorderkerk en nog jongere niet te spreken de Westerkerk en de Zuiderkerk ontbreken. De eerste werd gebouwd in 1620, voltooid in 1631 (haar toren eerst in 1638). Met den bouw van de Zuiderkerk werd begonnen in 1603, het werk rustte daarna vier jaren en de kerk werd voltooid in 1611 (de toren eerst in 1614). Ook de toren op de Beurs „**te** water uitgebouwt” (voltooid in 1613) ontbreekt. Deze gegevens voeren ons dus reeds terug tot 1607, maar andere nog iets méér. Ook de Haringpakkerstoren ontbreekt en het bewijst dat de oude en lage Heilige Kruistoren bij de vervaardiging van het schilderij nog niet was verbouwd en van een **hoogen** spits voorzien. Dat geschiedde nl. in 1606, waarna de toren als zetel van het haringbedrijf den nieuwen naam verkreeg. Hetzelfde geldt van den in het profiel ontbrekenden Montalbaanstoren, die mede in 1606 op de grondslagen van een oud gebouw werd verhoogd en van een spits voorzien.

Met dit alles komen we dus, op grond van het stadsprofiel, tot deze **tijds** bepaling, dat het stuk een voorstelling geeft niet later dan anno 1606. Uit het volgende zal echter blijken, dat die tijdgrens nog te ruim is genomen en dat men zeker eenige jaren moet teruggaan, zoodat de tijd kan gesteld **wor**

den op ongeveer het **eeuwjaar** 1600, hetzij hoogstens twee jaren daarna, hetzij ten meeste vijf jaren daarvóór.

Hoofdzaak blijven de schepen die over de volle breedte van het doek zijn verdeeld, alle met kleurige vlaggen in top. De taak van den ondersoeker komt voor een deel neer op het definieeren van die vlaggen. Voor den tijdgenoot spraken zij een duidelijke taal, welke echter, voor ons niet gemakkelijk meer is te verstaan. Vlaggekaarten en andere gegevens uit den **bloei**-tijd van het zeewezen zijn talrijk genoeg, maar in de vroege periode waarin het stuk ons verplaatst, ontbreken ze nagenoeg geheel. Er moet nog bijgevoegd worden, dat door den invloed van den tijd sommige kleuren niet meer te onderscheiden zijn, zoodat men alleen een verschil bespeurt van licht en donker en naar de juiste kleur mag raden.

Er zit niet anders op, dan een gedetailleerde beschrijving te geven van de verschillende vaartuigen met aanwijzing van de vlaggen die zij voeren, Alleen de zeer kleine schepen, op den voorgrond, zijn in dezen beredeneerden **inventaris** niet opgenomen. De overige zijn onder de plaat genummerd.

Nr. 1. dwarsscheeps gezien, voert vier vlaggen: achteruit op het hakkebord, een vlag van zes banen, afwisselend rood en wit; aan den **kruistop** een dito, blauw en geel ; aan de groote steng een dito rood en blauw (of zwart?); aan den **voortop** een dito wit en geel.

Nr. 2. In het verkort, overlans gezien, met het galjoen toegewend. **Achter**-uit een groote prinsevlag; aan den **kruistop** een zesbanige, blauw en zwart (?); aan den **grooten** top een dito, geel en blauw; aan den **voortop** een niet te onderscheiden vlag; als geus de echte prinsevlag (hier althans is het oranje **duide**-lijk aangegeven, in verschillende andere gevallen lijkt het tot geel verkleurd).

Nr. 3. Schip op het tweede plan (waar nog een aantal prinsevlaggen waaien, blijkbaar behoorende tot, overigens niet meer te onderscheiden, vaartuigen op den achtergrond). Dit voert drie gelijkvormige vlaggen met het roode staande kruis op het witte veld.

Het is hiermede als een *Engelsch* schip aangeduid.¹

Nr. 4. Schip in de eerste rij. Achteruit een zesbanige vlag, rood en wit; aan den **grooten** top, een van twee banen, rood en wit; aan den **voortop**

¹ Op vele vroege schilderijen ziet men **onwedersprekelijk** Engelsche schepen dergelijke vlaggen voeren. Voorbeelden: Hendrik Vroom's „**Aankomst** van Leicester te Vlissingen in 1586", in het Haarlemsche museum; en „**Engelsche** schepen voor Dover in gevecht met

weer een van zes banen, als voren rood en wit. Op den spiegel is een **zwaan-achtige** vogel afgebeeld. Daaronder een wapenschild met twee boven elkaar geplaatste kruisen, gedekt door een gouden kroon.

Door deze spiegelversiering (het wapen is zuiver dat van de stad) en door die in de vlaggen uitgedrukte wapenkleuren, is dit vaartuig stellig aangeduid als thuisbehorende in **Danzig**.

Nr. 5. Groot schip, eerste rij. Achteruit een groote prinsevlag'; aan de bezaansroe een prinsevleugel; aan den **grooten** top de roode leeuw op het gouden veld, boven en onder horizontaal gezoomd met een blokkenrand, rood en wit; aan den **voortop** een groote prinsevlag ; en een prinsegeusje. De leeuw die geen **pijl**-bundel draagt, stempelt de vlag tot die van Holland (in den ouderen vorm). Het is dus niet die van de Generaliteit, geen Statenvlag.

Dit schip mag met reden den naam **Hollandia** dragen.

Nr. 6. Tamelijk groot vaartuig in de tweede rij (links beneden de Oude Kerk), dwarsscheeps. Aan den **voortop** een vlag, rood met een zwarte middenbaan waarop drie zilveren St. Andrieskruisen ; aan den **grooten** top een van zes banen, wit en blauw; aan den **kruistop** een prinsevlag. Op den spiegel het volledige wapen van Amsterdam met de schilddragende leeuwen.

Dit vaartuig moet den naam **Amsterdam** dragen.

Nr. 7. Nogmaals op het tweede plan (rechts onder den Oudekerkstoren) een aanzeilend vaartuig van tamelijken omvang dat twee enkele en aan den-grooten top een dubbele prinsevlag voert.

Nr. 8. Op den voorgrond. Het voornaamste schip in de geheele voorstelling; met den spiegel toegewend, zoodat deze, hier bij uitzondering, geheel kan worden bekeken. Het volledige wapen van Prins Maurits heeft het ontcijferen van wat daaronder staat vergemakkelijkt, te weten : MAURICKIO. Naast deze naam, — in die vreemde, nooit voorkomende spelling, — staat een jaartal, waarvan alleen het eerste en het vierde cijfer als 1 en 4 kunnen worden **ge**lezen. Er kan dus 1594 staan, maar ook 1604.

Het volledige wapen van Amsterdam, beneden op den spiegel geplaatst, duidt de plaats van herkomst aan.

de Spaansche Armada, 1588", door Aert van Antum (Rijksm. 367). Het eerste stuk werd geschilderd in 1623, het tweede althans niet vóór 1604. In tegenstelling hiermede draagt het stuk dat ons bezig houdt in zichzelf de kenmerken werkelijk **contemporair** te zijn,

Het schip voert achteruit een dubbele prinsevlag, aan den **kruistop** een **enkelvoudige** dito en aan den **voortop** een prinsevleugel. Maar zeer verrassend is de vlag aan den **grooten** top: op donkeren grond, blauw of groen, een werelddbol, onder en boven gezoomd met een baan in **rood-wit-blauw**. Ziedaar de bekende Portugeesche vlag, ofschoon dan met veranderde kleuren, verr eenigd met de prinsevlag.

De matrozen die werken in het want zijn bezig **een** lange wimpel in de princelyke kleuren op en neer te halen.

Dit schip is zonder twijfel de „*Mauritius*”.

Links van het groote schip ziet men op den voorgrond een klein vaartuig dat twee vleugels voert in **geel(oranje)-wit-rood**.

Nr. 9. Een van de beide schepen op den achtergrond, rechts van de „*Mauritius*”. Men onderscheidt drie vlaggen: **rood-wit-oranje**; blauw en wit (dubbel) en rood en wit (dubbel).

Nr. 10. Het kleine vaartuig, iets meer naar voren, voert twee enkele en een dubbele prinsevlag.

Nr. 11. Rechts op den achtergrond. Op den spiegel een leeuw en daarboven een schild zonder defineerbare voorstelling. Achteruit een vlag, van drie banen : **goud-wit-rood**; aan den **grooten** top een dito : **goud-blauw-rood**; aan den **voortop** een dito : **geel-wit-blauw**.

No. 12. Groot schip op den voorgrond : achteruit een zesbanige vlag, rood en geel; aan den **kruistop** een lange prinsevleugel; aan den **grooten** top het roode staande kruis op het witte veld, onder en boven gezoomd met een blokkenrand, rood en wit; aan den **voortop** de prinsevlag.

Na deze opsomming gaan we de voorstelling in haar geheel weer overzien. Een aantal, ja zelfs de meeste schepen, zijn niet nader te definieeren. Dit geldt van de nrs. 1 en 2, 9, 11 en 12. Van nr. 1 valt hoogstens te zeggen dat het een Hollandsch karakter draagt, maar de prinsevlag ontbreekt. De tweekleurige vlaggen, **rood-en-wit**, **blauw-en-geel** (oranje?), **blauw-en-rood**, **wit-en-geel** (oranje?), herinneren er aan, dat in het laatst van de **16e** en den aanvang van de 17e eeuw, dergelijke vlaggen met slechts twee van de drie kleuren, veelvuldig voorkwamen.¹ Bij nr. 2, dat wel stellig een Hollandsch

1 De opmerking heb ik te danken aan den Heer C. de Waard te Middelburg, schrijver o.a. van het zeer gewaardeerde boek: „*De Nederlandsche vlag. Nieuwe bijdragen tot de kennis harer kleuren*”. Groningen, **1900**.

schip moet zijn, worden ook dergelijke vlaggen opgemerkt. Bij nr. 9 komen ze almede voor, maar bovendien de zonderlinge driekleur: **rood-wit-oranje**. Nr. 11 vertoont driemaal een vreemde kleurcombinatie: **geel-wit-rood**, **geel-blauw-rood**, geelwitblauw. Nr. 12 is door twee prinsevlaggen als een **Hollandsch** schip gekenmerkt, maar voert tegelijk een zesbanige vlag in roodrenr geel en aan den **grooten** top een vlag die door het roode, staande (St. **George**) kruis aan Engelsche herkomst doet denken.

Deze vijf schepen zijn dus niet met stelligheid te verklaren. Wel geldt dit van de nrs. 3 (Engelsch), 4 (Danzig), 5 („**Hollandia**”), 6 („**Amsterdam**”), 7 (dat door drie prinsevlaggen uitdrukkelijk als een Hollandsch schip is aangeduid), 8 („**Mauritius**”), 10 (als voren, echt Hollandsch).

De heele flotielje overziende, komt men tot de slotsom dat hier, met althans één Engelsch, een **Danziger** en enkele schepen van niet nader aan te geven herkomst, minstens vijf, nr. 2 medegeteld ten minste zes, echt Nederlandsche schepen, op het Y voor de stad zijn vereenigd. Van deze moet nu het drietal dat ik gedoopt heb „**Mauritius**”, „**Hollandia**” en „**Amsterdam**”, afzonderlijk worden behandeld.

De naamgeving „**Mauritius**” is door den naam Maurickio — al zou men eerder Maurietio of Maurietcio verwachten, — en het **princelijk** wapen, **ge**wettigd. In verband met het tijdvak, vóór 1606, waarin we zijn verplaatst, kan geen andere „**Mauritius**” zijn bedoeld dan die deel uitmaakte van de beide eerste vloten, onder Cornelis de **Houtman** in 1595 en onder Van **Neck** in 1598 uitgegaan. De verschijning van de „**Mauritius**” doet direct vragen naar de schepen die haar vergezelden. Op de eerste uitreis waren dat „**Hollandia**”, „**Amsterdam**” en het kleine jacht „**Duyfke**”. Dit laatste is op het schilderij niet aan te wijzen, de beide andere zijn dit m.i. wèl.

De schepen van de **Houtman** hadden de volgende afmetingen: „**Mauritus**” en „**Hollandia**” beide 230, „**Amsterdam**” 130, het „**Duyfke**” 25 last. De „**Amsterdam**” is op die eerste reis in de Javarzee verbrand, omdat men niet meer in staat was haar te bemannen. Het schip heeft een naamgenoot tot opvolgster gekregen, maar die „**Amsterdam**” (II) werd **groter** dan de beide andere schepen, want zij kreeg een inhoud van 300 last. Wanneer men nu de „**Amsterdam**” op het schilderij met de „**Hollandia**” en de „**Mauritius**” **ver**gelijkt, dan is zij stellig niet **groter**, maar kleiner dan die beide.

De eenige gelegenheid waarbij men zich de drie genoemde schepen (waarbij

de eerste „**Amsterdam**”) bijeen kan denken, is de eerste reis, bepaaldelijk vóór het vertrek in 1595, niet na den terugkeer in 1597.

De tijdgrenzen die we ons in den aanvang stelden — al is dit nu van **bijz** komstige beteekenis geworden, — kunnen nog iets verengd worden. Stelt men aan den **eenen** kant als vroegste tijdstip 1595, omdat de „**Mauritius**” met de drie andere schepen op 2 April van dat jaar van Texel is uitgezeild, dan is 1603 de tweede limiet, omdat op 28 Februari van dat jaar de **Heeren XVII**, bij resolutie het merkteeken hebben vastgesteld van de kapitale V met eene 0 door het rechter en eene C door het linkerbeen, zijnde deze de aanvangletters van de woorden : Vereenigde **Oost-Indische** Compagnie. Indien de voorstelling dagteekende **na** de oprichting van de Compagnie, dan zou het monogram zeker niet ontbreken.

We **keeren** thans tot de „**Mauritius**” terug. De verschillende bijzonderheden van de spiegelversiering zijn reeds voldoende besproken. Rest de vlag aan de groote steng met die opmerkelijke combinatie van de Portugeesche spheranta en een omzooming in de **princelijke** kleuren. De samenvoeging lijkt inderdaad raadselachtig. Kan men zich voorstellen, dat een der eerste vloten naar Indië zulk een admiraalsvlag heeft gevoerd ? Dat zij is uitgevaren in het **teeken** van den vijand?

De beantwoording van deze vragen volgt met een woordelijk citaat uit een beschouwing van prof. Fruin.

„**Bij** het uitzenden der eerste vloten hadden de reeders en de Staten des lands wijselijk begrepen, dat men den krijg, die tegen de Spanjaarden op de zeeën van Europa gevoerd werd, niet naar de Indische zee overbrengen en tegen de Portugeezen voortzetten moest. Om die reden was den schippers **uitdrukkelijk** gelast de kanonnen en krijgsmiddelen, waarmee zij ruim voort zien waren, alleen ter zelfverdediging te gebruiken en overigens „geen schepen, wat natiën die **oock** toebehoorden, in ‘t gaen **ende** wederkeeren aan te grypen of te beschadigen”. Het had ook zijn eigenaardig bezwaar tegen de **Portugeezen** in Indië vijandig op te treden. Wel was Portugal door Philips **II** veroverd, en hem onderdanig en in den oorlog tegen Nederland dienstplichtig geworden ; maar aan het Portugeesche volk was door de Staten de oorlog toch niet verklaard. Integendeel, de ongelukkige mededinging van Philips naar de kroon van Portugal, don Antonio, wiens zoon, don Emanuel, door zijn huwelijk een zwager was van prins Maurits, werd door de onzen in zijn **aan-**

spraak gesteund : bij de Engelsche vloot, die in 1589 getracht had Lissabon voor hem te bemachtigen en een opstand tegen de Spaansche overheerschers uit te lokken, waren ook Hollandsche schepen en soldaten behulpzaam geweest. Met de natie waren de Hollanders dus in vrede ; alleen tegen den koning, die haar troon met geweld had ingenomen, voerden zij krijg. **Tusschen** de Hollandsche en Portugeesche kooplieden was dan ook, met **oogluiking** van Philips, voortdurend handel gedreven, en onze Staten hadden de Portugeezen steeds van de Spanjaarden onderscheiden en boven hen **begunstigd**. Die welwillendheid wordt nog, nadat zij reeds **zoo** goed als verdwenen was, in een resolutie der **Staten-Generaal** van 26 Januari 1605 in dezer voege herdacht: „dat de **Heeren Staten-Generael** altijd **gesocht** hebben, **ende alsnoch** doen, die van de Portugeesche natie te favoriseren, **zoo** veel als **mette** dienst **ende** voordeel van 't landt eenichzints heeft **connen** geschieden, **voornamtelick oock opte** recommandatie van don Emanuel, Prince van Portugael”. Het zou zeker met die goedgunstigheid evenzeer als met het welbegrepen eigens belang in strijd zijn geweest, indien men tegen de onderdanen van dien prins van Portugal in Indië aanstonds de wapenen had aangegrepen. Niets was wenschelijker en niets door de onze ook meer gewenscht, dan **zoo** al niet met bewilliging, toch onder oogluiking der Portugeezen, in Indië vreedzaam handel te drijven”. ¹

Een directe toepassing van deze beschouwing, **zoo** goed als een proef op de som, is te vinden in een merkwaardige ontdekking van den jongsten tijd. De eerste vloot naar Indië en bepaaldelijk de „**Mauritius**”, had een bijzondere soort van munt aan boord, welke zoozeer geleet op een Portugeesche **munt** soort, dat zij daarvoor op het eerste gezicht kon doorgaan. Die munten waren nabootsingen van zilveren „**pardau's serafim**” van welke de pionier Jan Huygen van **Linschoten**, aan de Amsterdamsche **Heeren** had geleerd, dat zij te beschouwen waren als „**het** principaelste gelt in Indië”. De listige imitatie bestond hierin, dat de beeldenaar van den H. Sebastiaan was vervangen door een borstbeeld van den Portugeesche koning Sebastiaan (1557—1578), omgeven door de kernspreuk van de Hollandsche Republiek : „concordia res parvae **crescunt**”. Op de keerzijde herinnerden de **sacramentele** 4 pijlen van St. Sebastiaan, om

¹ „Robert Fruin's Verspreide Geschriften”. **Historische Opstellen**. Dl. III. In de studie over „Een onuitgegeven werk van Hugo de Groot”, te weten dat over het buitrecht, „de jure praedae”, blz. 373 vv.

zoo te zeggen ironisch, aan de 7 pijlen van de Unie van Utrecht, waaroms heen dan, in slechts schijnbaar correct Latijn: „**Sebastianus**. Portugaliae. **Algarbiae**. et. Indiae. Rex.“, hetgeen echter op geen enkele Portugeesche of **Portugeesch-Indische** munt voorkomt. Deze munten nu werden voor den **Portugeeschen** kroonpretendent Dom Emanuel geslagen op de munt te Culemborg, of waarschijnlijker nog, te Hedel. Dit vermakelijk numismatische bedrog toont de kennelijke bedoeling om een munt naar Indië mee te voeren, waarin het Portugeesche en het Hollandsche element waren vereenigd, geld dat naar het uiterlijk met de bestaande, de „**principaelste**“, soort overeenkwam en **waar** door dus het handelsverkeer kon worden vergemakkelijkt. De hier bedoelde munt is afgebeeld in het journaal, op de „**Mauritius**“ gehouden door Willem Lodewycksz ¹.

Uit dit alles blijkt, dat de eerste Oostinjevaarders dus de goedge illusie hadden, dat zij het met de Portugeezen op een accoordje konden gooien en dat deze hen zouden beschouwen als geallieerden in den strijd tegen hun overheerschers, de Spanjaarden. Aldus zou de handel kunnen vlotten. Zij, **Houtman** en de zijnen, kwamen immers met goede bedoelingen en in naam van den Portugeeschen kroonpretendent Dom Manuel?

In dit licht gezien lijkt de vlag werkelijk niet meer **zoo** ongerijmd. Wanneer de eerste scheepvaarders dergelijke **quasi-Portugeesche** munt aan boord hadden, zouden zij, in denzelfden gedachtengang, dan ook niet een vlag hebben kunnen construeeren waarin Portugeesche en Hollandsche motieven broederlijk waren vereenigd, een vlag die op het eerste gezicht Portugeesch aandeed? De **con**structie lijkt ten minste overdacht. De wereldbol of esphera op het witte veld was de van ouds in **Portugeesch-Indië** geliefde figuur van de handelsvlag, reeds in het begin der 16^e eeuw door den veroveraar Albuquerque met **voor** liefde ook op munten toegepast. Het was de sphaera mundi uit het blazoen van Koning Manuel (1495—1521), een naamgenoot dus van den pretendent. Dit symbool op een veld van andere kleur, laat ons zeggen lazuur, werd **om**geven door de kleuren van de prinsevlag, en ziedaar symbolisch uitgedrukt

¹ „De eerste Schipvaart der Nederlanders naar **Oost-Indië** onder Cornelis de **Houtman** (1595—1597),“ uitgegeven en toegelicht door G. P. Rouffaer en J. W. **Ijzerman**. DI. 1.

D' Eerste **Boeck** van Willem Lodewycksz. Deel VII van de werken van de **Linschoten Vereeniging**. Den Haag 1915. In het bijzonder noot 24 bij het appendix van Lodewycksz over de munten enz. in Indië, blz. 226 en '27.

dat de, Hollanders, vredelievend gezind en tot samenwerking bereid, een plaats onder de tropische zon wenschten in te nemen.

Niet lang heeft de illusie geduurd, want het is spoedig gebleken dat de Portugeezen voor een dergelijke vriendschappelijke concurrentie volstrekt niet waren te vinden en dat zij integendeel de onzen als indringers, als piraten beschouwden. In 1602 heeft Jacob van **Heemskerck**, door het gewapenderhand nemen van een rijke kraak, de knoop doorgehakt. Het was een echte reprer sailliermaatregel, een daad van weerwraak en nadien hebben de volgende vloten, te beginnen met die van Steven van der Haghen in 1603, instructies meegekregen „om den **gemeenen** vyandt soo te water als te lande grootelijcks te beschadigen **ende afbreuck** te doen.” Toen allerminst kan er meer sprake zijn geweest van zulke naïve trucs met nagemaakte Portugeesche munten **of** vlaggen, maar, wanneer ooit een vlag is gevoerd als die welke op dit **schil-derij** duidelijk is afgebeeld, en welke we m.i. hebben te aanvaarden als een **documenteel** en historisch bewijs, dan mag men ze bij uitsluiting verwachten op een van de eerste vloten, het allermeeest op de uitvarende vloot van de **Houtman**. Maar al te spoedig is men wijzer geworden.

Ook hierdoor weer worden we, chronologisch gesproken, teruggedrongen tot het jaar 1595.

Ten **slotte** kan nog worden aangeteekend, dat een nader onderzoek naar de herkomst van het schilderij, niets feitelijks heeft opgeleverd. In het archief van de Oude Kerk, met dergelijke papieren van andere kerken der Ned. Hervormde Gemeente te Amsterdam, berustende in de N. Z. Kapel, heb ik alleen twee vrijwel gelijklopende inventarissen van goederen der Oude Kerk, gevonden van de jaren 1809 en 1810. ‘Het schilderstuk is daarbij alleen **aan-**geduid als: „t **Y-gezig**t van Amsterdam”. Alle oudere opgaven ontbreken.

AUS DEM „ITINERARIUM“ DES CHRISTIAN KNORR VON ROSENROTH

VON PROF. DR. FUCHS, WIESBADEN

MET EENE INLEIDING EN EENE HOLLANDSCHE VERTALING VAN DEN
LATIJNSCHEN TEKST DOOR DR. JOH. C. BREEN

Christian Knorr von Rosenroth ¹ wurde am 16. Juli 1636 in Altrauden, Regierungsbezirk Breslau, geboren und starb am **4. Mai** 1689 in Sulzbach (Oberpfalz) als Kanzleidirektor des dortigen Pfalzgrafen. Er **war** ein Mann von erstaunlicher Gelehrsamkeit auf den verschiedensten **Gebieten** und hat eine grosse Anzahl von Schriften hinterlassen, in **denen** er **sich** vor allem als Dichter, Theologe, Philosoph, Kabbalist und Chemiker zeigt. In **weiteren** Kreisen bekannt geworden ist er **durch** sein Kirchenlied: „**Morgenglanz** der Ewigkeit“. Unter seinem Nachlass fand **sich auch** ein „**Itinerarium**“, ein in gutem **Latein** abgefasstes Manuskript, das auf der Herzoglichen Bibliothek **zu Wolfenbüttel** aufbewahrt wird ². In diesem beschreibt Knorr einen Teil der Reise, die er am 13. April 1663 von Leipzig aus **nach** Holland, Belgien, Frankreich und **England** antrat. — Am 20. April abends besteigt er mit zwei Reisegefährten in Hamburg ein **Schiff**, um dann später **über** den Zuidersee **nach Amsterdam** zu fahren. Was er in **dieser Stadt** alles sah, beschreibt er auf 82 Seiten. Neu und interessant ist folgender Abschnitt ³ daraus.

F.

Aan het bovenstaand inleidend woord moge het volgende worden toegevoegd. Nog vóór het uitbreken van den **wereldoorlog** ontving het Bestuur van ons Genootschap van dr. Fuchs een volledig afschrift der aantekeningen, die Knorr von Rosenroth over zijn verblijf te Amsterdam heeft nagelaten., Bij **onderzoek** bleek dat ongeveer alles wat door dezen reiziger vermeld werd **evenz**

1 Vgl. **über ihn** meinen „Beitrag zu seinem Leben und seinen Wecken“ in „Zeitschrift für Kirchengeschichte“, Band XXXV, Heft 4, S. 548-583. Gotha, 1415.

2 253. 1. Extr. Bl. 57-119.

3 Blatt 91-109.

zeer te vinden was in de beschrijvingen der stad, die wij juist uit denzelfden tijd van de hand van Dapper, Domselaer, Von **Zesen** enz. bezitten. De **opgaven** betreffende den inhoud van een aantal **kunst-kabinetten** en **verzamelingen** van zeldzaamheden waren echter tot dusverre onbekend, weshalve wij daaraan gaarne eene plaats in dit Jaarboek hebben verleend. Naast den **Latijnschen** tekst mocht echter, naar het oordeel van het Bestuur, eene Hollandsche vertaling niet ontbreken. Zij is van mijne hand. Het was niet altijd **gemakkelijk** voor alle woorden het juiste Hollandsche aequivalent te vinden ; **zoo** natuurhistorici hier of daar misschien eene onjuistheid kunnen aanwijzen, worde mij dit niet al te euvel geduid!

Knorr von Rosenroth geeft bijzonderheden over een twaalftal verzamelingen. Enkele opmerkingen dienaangaande volgen hier nog.

1. De verzameling in het Theatrum Anatomicum, dat toen gevestigd was in de Kleine Vleeschhal in de Nes, welke in 1780 wegens bouwvalligheid is **afgebroken**. Het Theatrum Anatomicum zelf was reeds bijna een eeuw vroeger, in 1691, overgebracht naar de **Sint-Anthoniswaag**, waar het ook van 1619 tot 1639 een onderdak had gevonden. Deze verzameling zal voor een gedeelte behoord hebben aan het Chirurgijngilde. In een der registers van dit gilde is bewaard eene lijst van „Geraamten ofte **Riften**, staande op de Ontleedrburg toebehoorende het Chirurgijngilde, **Alzoo zy** door haar toedoen sijn opgerstelt **ende** toegemaect”. Zij is bijgehouden tot 1663, juist het jaar, waarin het bezoek van Knorr von Rosenroth valt, en luidt als volgt :

No. 1. Een geraamte van een man, van outs het **gilde** toebehoorende, **welke** eer gecomen van deselfde plaats ¹, eer men verhuyst **waaren**.

No. 2. Een geraamte van een Engelsche zeerover, anno 1615 op die **selfde** plaats ontleed, ten tijden doen ontleder waar de Heer Burgemeester **Docter** Sebastiaan Egbertsen.

No. 3. Een geraamte gecomen **uut** het gasthuys, **welcke** is het **geene** dat krom staet, **geschoncken** aen deselve plaats van mr. Coenraet Anthoniszen Odendal.

No. 4. Een huut van een misdader, genaemt Gieles Calewaart, van Haerlem, **gevilft** op de Anthonis waegh, alsoo men daer altijt plegen te ontleeden, ten tyden van de heer **Docter** Jan Anthoniszen Fonteyn.

1 **Vóór** 1619 was namelijk het Theatrum Anatomicum eveneens boven de Vleeschhal geweest.

No. 5. Een slangh, gesonden uyt **West-Indien aen** de **H. Schepen Docter Nicolaus** Tulpius, die se de plaats heeft vereert.

No. 6. Een meeukat, vereert aen de plaats, van mr. Coenraet Anthoniszen Odendal.

No. 7. Een meerrkat, vereert aen de Ontleedburgh van mr. Jan du Pier.

No. 8. Een heupesbeen, vereert aen de plaats van **mr.** Hendrick Bosch.

No. 9. Een swaan, vereert van een **chirurgijns-gesel.**

No. 10. Een **dooden-hoof**t van een dwergh genaamt Pigmei, vereert door mr. Hendrick Clasen Colevelt.

No. 11. Twee ratten met een muys met vleughelen, vereert van mr. Hendrick Clasen Colevelt.

No. 12. Een muysken, vereert van mr. Daniël Gortius.

No. 13. Een heremijntien, vereert van een chirurgijnsrgesel genaemt **Arent** Duppegieter.

No. 14. Een **duyf**, vereert van deselfde.

No. 15. Drie vogelkens op een struyck, als twee mossen en een canary=vogel.

No. 16. Een vos, laten opmaecken tot cieraet van de plaats, vereert door mr. Jacob Jansen Colevelt.

No. 17. Een kat, laten opmaecken door een **chirurgijns-gesel**, voor de plaats.

No. 18. Een hond, laten opmaecken van **deselfde** chirurg+-gesel.

No. 19. Een groote hond, laten opmaecken van **deselfde** persoon.

No. 20. Een kat met een hondt, staende op 't chirurgijnscollegie boven de deur van 't **vertreck**, vereert door mr. Jan Gerritsen **Indies.**

No. 21. Een paart, vereert by mr. Cornelis Hendrixzen **Kerchem**, onse mede gildebroeder, **ende** by mr. Aernout Duppegieter tot behoef van het gilde opgemaect.

No. 22. Een geraamte van een fameuse dief, genaemt Lourens Pieterszen **Poelman** (alias) Prins, gebooren van Brussel in Brabant; is met de koorde gestraft, **ende** zijn geraamte is opgesteld **totten coste** van 't gildt, door onse **gilde-knecht** mr. Aernout Duppegieter.

No. 23. Een geraamte van een **wind-hond**, vereert **ende gecomen** aen de plaats van mr. Jan Gerretszen **Indies.**

No. 24. Een geraemte van een leeu, door mr. Aernout Dippegieter doen opsetten voor rekeninge van het gilde.

No. 25. Den 1 Maert een leeuin in sijn vel ofte huyt, opgevult **ende** aen

het Chirurgijns-gildekamer vereert door Andries van **Haaren; a^o**. 1663.

No. 26. Een cranium, geschildert door Hercules Zeegers, **ende** vereert aen het **Chirurgijns-collegie** door mr. Jan **Zeeu** den **5^{den}** Maert **a^o**. 1663.

N.B. Dit bovenstaende cranium is geschildert na een sceleton, dat aen den Koninck van Vranckrijck is vereert geweest en hem uyt een vergelegen lant is toegebracht, **welcke** Coninck het vereert heeft aen een edelman, die **daer** mede reysde en om gelt liet kijken en is hetselfde bij die gelegenthey van Hercules Segers gesien en na 't leven uytgeschildert.

No. 27. Een ysere kist, vereert aen het **Chirurgijns-collegie** door onse **confraters** mr. Floris van Loon en mr. Job van Meeckren. A". 1660.

Of dit alles nu, **zoals** de aanhef van de lijst zegt, in het Theatrum Anatomicum berustte, zou ik met mr. Veder ¹ willen betwijfelen. De gildekamer der chirurgijns was sinds 1619 op de **Sint-Anthoniswaag** gebleven, en vermoedelijk bevonden de nummers 20, 26 en 27 zich aldaar. Ook de onder no. 25 genoemde leeuwin zou men daar zoeken, doch Knorr vermeldt haar als in het Theatrum Anatomicum te vinden. Misschien was zij bestemd voor de gildekamer, doch voorloopig nog in het Theatrum opgesteld.

Blijkens eene inventarisatie van 1730 was er van de genoemde stukken slechts over een drietal skeletten en het „**huepe-been**” ².

II. De verzameling in het **Oost-Indische** Huis, aan de Hoogstraat. Over deze collectie geeft Knorr's landgenoot Von **Zesen** de volgende mededeeling : „Zur rechten (seite des einganges) **kommet** man **durch** eine steinerne trefpe, in einen langen gang, da man voran allerlei fremde **grosze** und kleine fahnen, welche auf eine besondere weise teils gemahlet, teils vielfärbig **gewürket**, wie **auch** allerhand ahrten **kriegs-rüstung** und waffen der **Ost-Indischen** Wilden, als **geflammete** und ungeflammete, **auch** gezäkkerte **spiesze**, pieken, bogen, kurtze und lange Japonische **säbel**, und krumme hauer mit wunderseltsamen **handgefäszten**, ja dergleichen **dinge** mehr, an der mauer **hängen** siehet. **Auch** liegen auf einem vergöldeten **Ost-Indischem** geruste, noch andere pieken von fremden **holtze**, im vorsahle des hintergebeues ; da gleichmäszig eine **alte Ost-Indische** tafel, mit seltsamen gemelden, und ein abris des **ersten beginnes** der **Nieder**

¹ Mr. W. R. Veder, **Het St. Anthonis-poorthuis te Amsterdam, IV, in Eigen Haard, 10 Juni 1911.**

² **Notulen van het chirurgijns-gilde, 31 Aug. 1730.**

ländischen **Handelsstadt** Batavien **zu** sehen. Ja noch mehr dergleichen gemahlte tafeln und abrisse, wie **auch** allerhand seltzame **Ostlindische** gewächse siehet man in den andern sählen und **kammern**"¹. Blijkbaar heeft Knorr von Rosenroth hier geen langdurig bezoek gebracht, daar hij van al deze schatten slechts zeer weinig vermeldt.

III. De verzameling bij den lakenkooper „**Volker**". Het is mij gebleken dat hier bedoeld wordt Volkard **Jansz.**, die een huis bewoonde op den Nieuwendijk bij de Dirk van Hasselsteeg (thans no. **150**), dat in 1612 door zijn vader Jan Volkardsz. was gekocht. Hij is te Hoorn overleden, naar het schijnt **on**gehuwd, in elk geval kinderloos, daar zijne zuster Aeltje zijn eenige erfgename was. Vermoedelijk is hij gestorven in het voorjaar van 1681; althans bij missive van den **8sten** Mei van dat jaar werd uit Hoorn de voldoening der belasting op de collaterale successie gevorderd, over het huis op den Nieuwendijk, dat nader aangeduid werd als „**daer** de worstelinge **Jacobs** uythangt", en dat, met een huisje er achter, slechts op f 1600 werd geschat ². Den **20sten** Juni 1708 droegen de kinderen en kleinkinderen der zoeven genoemde Aeltje Jansdr. de beide perceelen voor f 5200 over aan **Nicolaes** Servaes ³. De verzameling wordt vermeld in Boccone, **Recherches** et Observations Naturelles, Amst. 1674, blz. 278, en in de Miracula Naturae van Swammerdam, blz. **30**⁴.

IV. De vierde verzameling, die genoemd wordt, behoorde aan den schepen „**Roeterus**". Met dezen wordt bedoeld dr. Roeter Ernst, die tusschen 1653 en 1670 twaalf maal lid der Schepenbank is geweest. Hij was van 1653-1672 lid der Vroedschap en werd in het laatstgenoemde jaar door den stadhouder Willem 111 uit den magistraat verwijderd. Hij woonde op den Singel tusschen de Warmoesgracht en de Hartenstraat „**in** den vergulden Ketel" (thans no **262**), waar hij op 26 Januari 1685 kinderloos overleed⁵. In hetzelfde jaar, waarin Knorr dit kabinet bezocht, werd het ook bezichtigd door De Monconys, die den naam van

1 Von **Zesen**, Beschreibung der Stadt Amsterdam, S. 315 (ed. in **40**).

2 Register der collaterale **successie** 4, fol. 48 **v**^o.

3 Kwijtscheldingsregister 4 A, fol. 1.

4 Volgens de redevoering van prof. dr. B. J. Stokvis, ter herdenking van Jan **Swammerdam's** **200-jarigen** sterfdag, 17 Februari 1880, in het verslag dier herdenking, blz. 48, noot 22.

5 Elias, De Vroedschap van Amsterdam, **I**, 488.

den eigenaar verhaspelde tot **Rentre Heent**¹, en die er voorts het volgende over mededeelt: „entre plusieurs **belles** curiositez, je remarquay la beauté de ses coquilles, où il avoit un fort grand Nautil, un limaçon **blanc**, fait comme un **baston** tortillé spiralement, si bien qu'ou voyoit le iour d'un bout à l'autre comme dans un degré à vis, une escrivoire de bois **avec** des **bas-reliefs** de **nacre**, dont les personages, et feuillages estoient vernis **dedans**, ouvrage très bean du **Jappon**. Il a une **Pierre blanche**, et opaque grosse comme un haricot, laquelle ayant desmeuré une heure dans l'eau devenoit transparente, comme une cornaline ; il a outre **cella** plusieurs livres du **Jappon** et de la Chine, quantité **d'Images en miniature** de es pays là, et **entre autres** deux des postures **d'Arete**”².

In 1711, toen Von **Uffenbach** de stad bezocht, was van dit kabinet „weder vestigium noch vola” **meer te vinden**³.

V. Met Joh. Schwamerdam, den Amsterdamschen apotheker op de Oude Schans 18, bedoelt Knorr Jan Jacobsz. Swammerdam, den vader van den beroemden natuurhistoricus Johannes Swammerdam. Laatstgenoemde heeft later op verzoek **zijns** vaders de verzameling gecatalogiseerd, die in 1679 onder den hamer is gebracht. Het eenig bekende — doch sedert onvindbare — exemplaar van dezen catalogus is besproken door Snellen van Vollenhoven in den **Nederlandschen Spectator** van 21 April 1866. Het kabinet wordt, zonder den naam van den eigenaar te noemen, ook vermeld door De Monconys.

VI. Zeer belangrijk is de **collectie-Reynst**. Zij had toebehoord aan mr. Gerrit Reynst, een der zeven kinderen van den gelijknamigen **gouverneur-generaal** van **Nederlandsch-Indië**. Hij was in 1646 lid der Vroedschap geworden en op 29 Juni 1658 jammerlijk verdrongen. Hij woonde op de Keizersgracht aan de oostzijde, benoorden de Hartenstraat. Melchior Fokkens zegt van zijne woning : „dit is een van de vermaartste Huyzen van Amsterdam, aangaende de kostelijke Schilderijen en andere uytheemsche vergezochte kosteljkheit, geschat dese vreemde Rariteyten wel op drie Tonnen Gouts of meerder en niet min”⁴ ; en later komt hij er nog eens op terug en noemt haar „**waarlijk**

1 Ten onrechte meent Von Uffenbach, Merkw. Reisen III. 689 dat Van der Hem bedoeld zou zijn. Dit kan niet omdat De Monconys den eigenaar uitdrukkelijk „échevin” noemt.

2 Journal des voyages de Monsieur De Monconys. 2e partie, p. 169. Lyon, 1666.

3 Von Uffenbach, a.w., 111. 689.

4 Fokkens, Beschrijving van Amsterdam, blz. 71.

een Huys van binnen als een Konincks Paleys met alle verrgesochte **Indi-
aansche** en oude Roomsche vercierzelen opgepronkt" ¹.

VII. Over de **collectie-Brayne** heb ik niets kunnen vinden. Boccone heeft haar op de boven aangehaalde plaats vermeld.

VIII. De secretaris mr. Jan Roeters, wiens tuin door Knorr werd bezichtigd, was een broeder van den bovengenoemden dr. Roetert Ernst. Hij werd in 1642 Secretaris en overleed in December 1667 op **53-jarigen** leeftijd ².

IX. Waar Knorr spreekt van den „hortus domini Heuvelii", bedoelt hij **wel-**
licht mr. Isaac van Heuvel, in 1663 een **23-jarigen** jongen man, die toen juist commissaris van den **grooten** excijs was geworden en in hetzelfde jaar huwde met Maria van de **Poll** ³. Hij overleed 19 September 1686.

De onder **X—XII** genoemde bezienswaardigheden zijn door den reiziger niet nader aangeduid. Het **civet-kattenhuis** (onder X vermeld) was vermoedelijk het magazijn der firma Abraham van Beyerlandt, die gedurende een groot deel der 17e eeuw het monopolie van den Amsterdamschen civetthandel bezat.

JOH. C. B.

Iamque ad **Pincothecas** accedo, quas
licuit accedere, adque **rariora alia, quae**
hic videre contigit. Nimirum

Thans ga ik over tot de **kunstver-**
zamelingen, die ik mocht bezoeken en
tot andere zeldzaamheden, die het **mij**
hier te beurt viel te zien. En wel

1. In Theatro Anatomico **osten-**
duntur sequentia :

1. In het Theatrum Anatomicum
wordt het volgende ten toon gesteld:

Cutis Leonis ;
Ignavus Americanus;

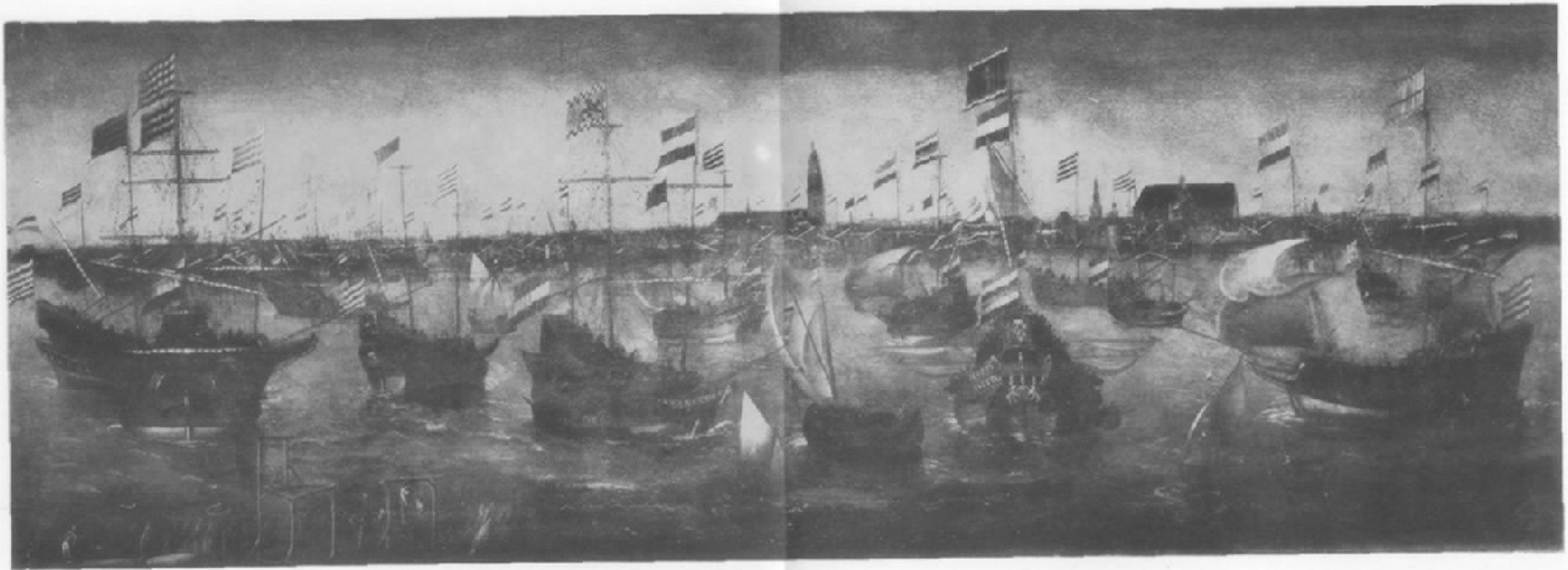
De huid van een leeuw;
Een Amerikaanse luiiaard ;

1 Idem, in den 2en druk, blz. 315.

2 Elias, a.w., I. 367.

3 Elias, a.w., II. 586.

Vesica Elephanti ;	De blaas van een olifant;
Praecinctorium Americanum;	Een Amerikaansche gordel;
(fol. 92) Sacculus pro recondendis ab-	Een zakje, om afgesneden hoofden van
scissis hostium capitibus ;	vijanden in te bergen ;
Hydria ex arundine unica brachio	Eene kruik, gevormd uit één riet van
crassior ;	meer dan een arm dik ;
Pugio incurvatus ;	Een gekromde dolk;
Clava , qua usi sunt Americani, ante	Een knots, die de Amerikanen gebruik
quam ipsis ferrum innotesceret ;	ten vóór zij het ijzer kenden ;
Securis lapidea ferro coaptata ;	Een steen en bijl, aan ijzer gehecht;
Mitra plumea ;	Eene gepluimde muts ;
Mitra e filis ferreis connexa, quae Rer-	Eene muts, door ijzeren draden bijeen
gium est ornamentum ;	gebonden ; hetwelk een koninklijk
	sieraad is;
Duae Virgae Cetorum, seu potius ossa	Twee roeden van walvisschen, of
ex pene Hippopotamorum ;	liever beenderen uit de roede van
	nijlpaarden ;
Tres Tubuli Tabacarii Lignei, quorum	Drie houten tabakspijpen, waarvan een
unus mirae magnitudinis ;	van wonderbaarlijke grootte ;
Spina dorsi Caniculae, quas Belgae	De ruggegraat van een zeehond, dien
Hayen dicunt ;	de Hollanders haai noemen ;
Calcei Lapponici e libro arborum;	Laplandsche schoenen, uit boomschors;
Chamaeleon ;	Een kameleon ;
Scinci duo, qui et Crocodili terrestres	Twee Nijlhagedissen , die ook landa
dicuntur, formam habent lacertarum,	krokodillen worden genoemd en den
eorumque usus est in theriaca ;	vorm van hagedissen hebben en bij
	de bereiding van theriac worden ge
	bezigd.
Angelus marinus, piscis non adeo mag	Een zeeëngel, een niet zeer groote
nus, a nitore squamarum sic dictus;	visch; aldus genoemd wegens den
	glans zijner schubben ;
Maxilla maxima bestiae ignotae ;	Een zeer groote kaak van een onbekend
	dier ;
Porci triquetri duo ;	Twee driehoekige zeevarkens ;
Cauda Elephanti ;	De staart van een olifant;

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

De schepen van de eerste vloot naar Indie, op het IJ voor Amsterdam.
Schilderij in het bezit van de Oude Kerk. (1.86 bij 0.66 M.)

Rostrum Pelecani cum sacco ;	De snavel van een pelikaan, met een kropje ;
Duo frusta cutis Elephantinae ;	Twee stukken van een olifantshuid;
Penis balaenae ;	De roede van een walvisch ;
Serpens crepitans, eina Ratelschlange ;	Een ratelslang ;
Echinus marinus cum aculeis maximis ;	Een zee -egel met zeer groote pennen;
Scutum Indicum ;	Een Indiaansch schild ;
Urna funebris ;	Een lijkbus ;
(fol. 92 v ^o .) Calcei Iapanici cum soleis ligneis maximis , ad commodum per lutosa incessum;	Japansche schoenen, met zeer groote houten zolen, om gemakkelijk door den modder te waden;
Calcei Iapanici alii elegantiores ;	Andere, fijnere Japansche schoenen ;
Cornua caprae cuiusdam Indicae ;	De hoornen van eene Indische geit;
Canis Carcharias maximus ;	Een zeer groote zeehond;
Armadilla ¹ ;	Een gordeldier ;
Crocodylus ;	Een krokodil ;
Phoca ;	Een zeekalf;
Cutis Serpentis maximi effarta ;	De opgezette huid van een zeer groote slang ;
Corallina varia ;	Verschillende koralen ;
Folia Corallii ;	Bladen van koraal;
Et haec omnia in Camera priori.	Al het bovenstaande in de eerste kamer.
Interius videri possunt :	In de binnenkamer zijn te zien:
Femoris Gigantis Os ;	Het dijbeen van een reus:
Monstrum humanum : infans nempe biceps, cum tribus pedibus et quatuor brachiis ;	Een menschelijk wanschepsel, n.l. een tweehoofdig kind, met drie voeten en vier armen ;
Skeleton embryonis longitudine cubiti medii ;	Het geraamte van een ongeboren vrucht, ter lengte van een middelmatigen eller boog ;
Cranium pumilionis, quod minus erat cranio iam dicti embryonis ;	De schedel van een dwerg, welke kleiner was dan die van de reeds genoemde ongeboren vrucht ;

Sceleton simiae ;	Het geraamte van een aap ;
Sceleta quarundam avium ;	Geraamten van eenige vogels ;
Sceleta muris atque gliris;	Geraamten van eene muis en van eene rat;
Iguana animal Americanum quadrupes, quod comm. Leguan dicunt: est laceratae maximae species dorso spinis aspero, cauda promissa aculeata itidem, magnitudine felis , sub ore barbam habet carneam, gallorum instar: mensis adhiberi dicunt in America ¹ ;	Een Iguana, een Amerikaansch vier -voetig dier, dat men gewoonlijk Leguaan (of Kamhagedis) noemt. Het is een soort zeer groote hagedis, met een rug vol stekels, met een lang af hangenden, eveneens stekeligen staart, ter grootte van een kat; onder aan den bek heeft het een vleezigen baard, als de hanen ; men zegt dat het in Amerika op tafel komt;
Iguana alia , sed absque barba ;	Een andere Iguana, doch zonder baard ;
Sceleton Serpentis longioris, in quo 180 costas numeravi ex uno latere ;	Het geraamte van eene vrij lange slang, waarin ik aan één zijde 180 ribben heb geteld ;
Sceleton Cygni ;	Het geraamte van een zwaan ;
Cutis humana cum capillis et facie ;	Een menschenrhuid met haren en het gelaat ;
Sceleton hominis in sceleto equi ;	Een geraamte van een mensch, op dat van een paard ;
(fol. 93) Sceleta canum;	Geraamten van honden;
Sceleton Hermaphroditi insigni magnitudine ;	Een geraamte van een hermaphrodiet van buitengewone grootte ;
Sceleton mustelae ;	Geraamte van een wezel;
Animalia quaedam Indica ignota etc.	Eenige onbekende Indische dieren, enz.
11. In domo Indiae Or. arma quaedam Indica asservantur : nimirum	11. In het Oost-Indische Huis worden verschillende Indische wapens bewaard, waaronder
Sex parvae rotundae ;	Zes ronde schilden ;

1 Das Manuskript hat hier eine Abbildung.

Duo Scuta oblonga, alterum ossibus, alterum colore rubro flavoque exornatum ;	Twee langwerpige schilden, het eene versierd met beenderen, het andere rood en geel gekleurd ;
Quatuor gladii Iaponici recti ;	Vier rechte Japansche zwaarden ;
Duo acinaces Iaponici incurvi, alter longior, brevior alter ; manubria habent ferro crassissimo praemunita ;	Twee Japansche kromme zwaarden, het eene vrij lang, het andere korter; zij hebben handvatten, met zeer dik ijzer voorzien ;
Pila duo cum ferro recto;	Twee pijlen, met rechte ijzeren punt;
Pila duo cum ferro flammiformi ;	Twee pijlen met vlamvormige ijzeren punt ;
Pila duo brevia;	Twee korte pijlen;
Bipennis ;	Een bijl met twee sneden;
Duo pila cum ferro incurvato oblongo ;	Twee pijlen met langwerpige, gekromde ijzeren punt ;
Pharetra ;	Een pijlkoker ;
Tres arcus ;	Drie bogen ;
Vexilla decem ;	Tien vaandels ;
Labarum unum ;	Een banier ;
In alio conclavi ;	In eene andere kamer:
Pila 13;	13 pijlen;
Picturae Indicae duae maximae ;	Twee zeer groote Indische schilderijen ;
Naviculae Indicae figura.	Een model van een Indisch scheepje.

111. In aedibus Dn. Volkeri, qui mercator est in aggere novo, pannorum **commerciana** tractans, sequentia vidi :

Pinnam, sed breviorē ;
Acos quosdam alios teretes, alios **angulatos** ;
 Iguanā ;
 (fol. 93 v°.) Armadillam;
Stellas reticulatas quatuor ;
 Tres porcōs marinos triangulares ;

III. In het huis van den heer **Volker**, een koopman'op den Nieuwendijk, die in laken handelt, heb ik het **volgende** gezien :

Een steekmossel, doch tamelijk klein;
 Eenige naaldvisschen, sommige glad, andere hoekig ;
 Een iguana ;
 Een gordeldier ;
 Vier netvormige stervisschen ;
 Drie driehoekige zeevarkens ;

Remoram, quae et Echeneis dicitur : est pisciculus pedis longitudine glaber, ore patulo , superiore maxilla brevior, cum asperitate quadam in capite in longum protensa, striisque discriminata ¹ ;	Een zuigvisch, die ook Scheepscofhouder wordt genoemd; het is een glad vischje , ter lengte van een voet, met breeden bek en vrij smalle bovenkaak, met een zekere langgerekte en door strepen onderscheiden ruwen plek op de kop;
Remoram minorem aliam ;	Eene andere kleinere zuigvisch ;
Piscem marinum minorem, buboni non absimilem, aculeatum ferme Qrbium instar , sed spinis rarioribus ;	Een tamelijk kleine zeevisch, veel ger lijkend op een uil, met stekels bezet, bijna als kringvisschen, maar met niet veel graten ;
Praeterea ibi spectantur :	Verder zijn daar te zien:
Sceleton Salamandrae, exiguum cum magno capite ;	Een klein geraamte van een salamander met grooten kop;
[Sceleton] Mustelae ;	[Een geraamte] van een wezel ;
[Sceleton] Gliris : Muris : Stellionis : ranarum ingentium ;	[Een geraamte] van een rat; een muis, eene sterhagedis ; van groote kikvors schen ;
Maxilla thynni oblonga cubitalis cum dentibus praeacutis ;	De kaak van een tonijn, langwerpig, een el lang, met spitse tanden ;
Gammarus maximus ;	Een zeer groote zeekreeft;
Duae caniculae marinae, sed minores ;	Twee zeehondjes, doch tamelijk klein ;
Echini marini varii ;	Verschillende zeezegels ;
Corallina varii generis ;	Zee-mos van verschillende soort ;
Folia corallii ;	Koraalbladeren ;
Pes avis cuiusdam maximae ;	Een poot van een zeer grooten vogel ;
Duo pedes aquilini;	Twee adelaarspooten ;
Ova struthionum et Casuariorum testudinum que ;	Eieren van struisvogels, kasuarissen en schildpadden ;
Catena armillaeque e conchulis et umbilicis marinis ;	Kettingen en armbanden uit kleine zeer schelpen en zeeslakken ;
Pugio, cuius vagina e libro confecta;	Een dolk, waarvan de schede uit boomschors is vervaardigd ;

1 Das Manuskript hat hier eine Abbildung.

- Acinaces Iaponicus, cuius vagina e pelle serpentis mucronem versus libro munita est ; Een Japansch zwaard, welks schede uit slangen huid bij de punt met **boom**schors is voorzien ;
- Phaetra cum iaculis **Indicis** ; Een pijlkoker, met Indische pijlen;
- Equisetum marinum pulcherrimum ; Zeer schoon **zee-paardenhaar** ;
- (fol. **94**) Murices et purpurae variae: Verschillende purperslakken, **waaron**der ook witte, aan beide zijden puntig ;
- inter** quas et candidae utrinque **acutae** ;
- Turbines varii interque eos **tales, quorum** Verschillende tollen, waaronder zulke, gyri ductu reliquis contrario feruntur, wier kringloop zich bij het aftrekken **qui** cum rariores sint aliquando magno in tegenovergestelde richting beweegt pretio apud nos coemti ad **Indos de** dan de andere, en die, daar zij tamelijk vehuntur, **qui** ipsos ad nescio quos zeldzaam zijn, tegen veel geld ten **on**sacrificandi ritus adhibere dicuntur ; **zent** gekocht, naar Indië worden **ge**zonden, waar zij, naar men zegt, bij sommige offerrplechtigheden worden gebruikt.
- Trochi variorum **generum** et colorum Hoepelslakken in verschillende soorten interque eos et virides, **qui** rariores; en kleuren, waaronder ook groene, die tamelijk zeldzaam zijn.
- Turbines tuberosi, quos a triplici gyro **co** Met knobbels bezette schroefslakken, die ronas **Papales** appellant: maculosi sunt; men, naar hunne drievoudige winding, pauskronen noemt; ze zijn gevlekt ;
- Cicada maxima cum 4 **alis** ingentibus ; Een zeer groote krekkel met 4 groote vleugels ;
- Argi, seu turbinata oblonga teretia Argusschelpen of langwerpige, gladde maculis pulcherrima distincta ; zeer **schoone** schroefslakken, met stippen versierd ;
- Trochus maximus** cum squilla inibi Eene zeer groote hoepelslak, met een delitescente ; daarin verborgen zee-ajuin ;
- Trochi **minores** cum cancris; Kleinere hoepelslakken met kreeften ;
- Turbinatorum species notulis **musicis** Soorten van schroefslakken met **mu**lineisque insignata, quae Musicshooren tieknoten en **lijnen** geteekend, die dicuntur : aliam **speciem**, quae **notu**las tam probe ordinatas non habet, men muziekhorens noemt ; eene andere soort, waarop de noten niet **zoo** fraai

- feram dicunt, Wilde **music-hooren** ; aangebracht zijn, noemt men wilde muziekhorens ;
- Chamarum variae species, laeves, **striatae**, aculeatae, variegatae etc ; Verschillende soorten van **tandmosselen**, gladde, gestreepte, stekelige, bonte, enz.
- Pectines** utrinque **convexi**: alii **altera testa plana**, alii **altera** minus **convexa**; Kammossele, aan beide zijden gebogen; sommige met de eene schaal plat; andere met de eene schaal minder gebogen ;
- Concha cum **litteris** I N R I, titulum s. **Crucis** ferme experimentibus; Schelp met de letters **I.N.R.I.**, die **ongeveer** het opschrift van het heilig kruis uitdrukken;
- Nautili variae magnitudinis : **testam habent** tenuem cum paucioribus gyris ; Nautilussen van verschillende grootte ; zij hebben een dunne schaal met **tamelijk** weinig windingen ;
- Dactyli virides, concharum genus, ex quibus sibi invicem insertis **circulus fit**; Groene vingerschelpen, een soort **schelpen**, die zich aan elkander hechtend een cirkel vormen;
- Chamae **patentes** cum foramine ; Open tandmosselen, met een gat;
- Chama maxima corallii colore: Aliae **hinc** albae illinc purpureae ; aliae **candidae** : aliae variegatae etc. ; Een zeer groote koraalkleurige **tandmossel**, sommige aan de eene zijde wit, aan de andere zijde purper; sommige blinkend wit, sommige bont enz. ;
- Concha Ypsiloides, **hac** forma Y, **palmam** longitudine, quae aperta **crucem** exhibebat ; Een **ypsilonschelp**, in den vorm van een Grieksche ypsilon, ter lengte van een palm, die geopend een kruis te zien gaf;
- (fol. 94 v°.) **Pinna** aculeata **candida** ; **Eengepunte, blinkend-witte steekmossel**;
- Os **pomi** marini seu echini, ex quinque principalibus ossibus combinatum; **caeterum** ossiculis minoribus **innumere** bilibus **constans**, rostellum **repraesentabat**, articuli longitudine ; De bek van een **zeeappel** of egel, uit vijf hoofdbeenderen samengesteld ; overigens bestaande uit ontelbare kleinere beentjes ; hij vormde een snaveltje ter lengte van een vingerlid;
- Conchula, cuius utriusque testae **annatum erat** certum quoddam genus **plantarum** marinarum ; Een schelpje, tegen welks beide schalen een soort **zeeplant** was aangegroeid ;

Salamandra palmae longitudine, magno capite, corpore tenui , pedibus breviusculis ¹ ;	Een salamander, ter lengte van een palm, met groot hoofd, dun lichaam en zeer korte pooten ;
Chamaeleon ;	Een kameleon ;
Tres Scinci ;	Drie Nijlhagedissen ;
Scarabaeorum maximorum quinque species ;	Vijf soorten zeer groote kevers ;
Aranei occidentales hirsuti, magnitudine ranae ;	Ruige spinnen uit het Westen, ter grootte van een kikvorsch ;
Aranei orientales minores ;	Kleinere spinnen uit het Oosten ;
Aviculae Indicae virides, rostellis acutis oblongis, inter oscines esse dicuntur : aliaeque similes sed diversorum colorum ;	Groene Indische vogeltjes, met scherpe langwerpige snaveltjes ; men zegt dat zij tot de zangvogels behooren; anr dere , dergelijke, maar van verschillende kleuren ;
Cicadae variae ;	Verschillende krekels ;
Radix Mandragorae maris , hominem exacte repraesentans, capillo prolixo sine brachiis ast oculos, os barbamque nec non penem habens, longitudine digitum excedebat ;	De wortel van een zeealruin , die nauwkeurig een mensch voorstelt, met dik haar, zonder armen, maar met oogen , mond, baard en zelfs een mannelijk lid; hij was meer dan een vinger lang;
Scorpius maximus palmae longitudine ;	Een zeer groote scorpioen, ter lengte van een palm ;
Embryones duo abortivi, auricularis longitudine , cum capitibus ingentibus ;	Twee ontijdig geboren vruchten, ter lengte van een oorlapje, met groote hoofden ;
Eruca marina, fere similis erucis vulgaribus ;	Een zeeraap , bijna gelijk aan de gewone rapen ;
Poma marina varia, partim ex genere aculeatorum cum aculeis et absque aculeis, in quibus parva apparent foramina , partim ex ramosorum genere , (fol. 95) quorum spinae crassae sunt,	Verschillende zeeappels, deels uit het geslacht der stekelachtigen, met en zonder stekels, waarin kleine openingen zich vertoonen ; deels uit het geslacht der getakten, wier doorns

1 Das Manuskript hat hier eine Abbildung.

- nec acutae** durissimaeque : sub quibus in ipso porno tubercula apparent sat grandia ;
- Labia** Monachi marini squamosa, maiora atque minora ;
- Conchae anatiferae herbae **cuidam ap-**
plicatae, minores ;
- Manus Nereidis, humana maior ;
- Avis regia, ex **genere** manucodiatarum videtur, est digiti longitudine, colore rubro, **setas** habens **longas**, circa finem **plumis** viridibus incurvatis instructas ; pedes eius **minimi** sunt;
- Vanellus quadrupes monstrosissimus ;
- Plumae pennaequae avium ignotarum ;
- Lapis** cum incluso **pisce** medio, ex **fis-**
sura lapidis diviso; de cuius natura infra pluribus ;
- Glis marinus, seu potius sceleron eius, **testam** habet testudinis **instar**, **cui** et caput et **cauda** adhaerent, ad **latera** aculeis prominentibus veluti ad **costarum** numerum ;
- Lapis Mannati**, magnitudine ovi anatini, ex Cerebro vaccae marinae eruitur ;
- Icunculae duae eburneae, exprimentes ritum Saltatricum Indicarum ;
- dik zijn en niet scherp en zeer hard, onder welke, in den appel zelf, zich tamelijk groote bultjes vertoonen ;
- De geschubde lippen van een **zee-**
monnik, **grootere** en kleinere ;
- Tamelijk kleine eend-mosselen, gevoegd aan een plant;
- De hand van een Nereide, **grooter** dan die van een mensch;
- Een koningsvogel, naar het schijnt uit het geslacht der paradijsvogels, ter lengte van een vinger, roodkleurig, met lange borstels, die aan het eind **ge-**
kromde groene **veeren** hebben;. de **pooten** zijn zeer klein ;
- Een viervoetige, zeer monsterachtige kievit.
- Vederen en vleugels van onbekende vogels ;
- Een steen met een in het midden daarvan ingesloten visch, door een spleet in den steen gedeeld ; over welks natuur beneden meer;
- Eene zeemuis, of liever het geraamte ervan ; zij heeft de schaal van een schilpad, waaraan kop en staart vast zitten ; aan de zijden met uitstekende stekels als het ware in overeenstemming met het getal ribben ;
- Een zeekoesteen, ter grootte van een **eenden-ei**; hij wordt gehaald uit de hersenen van de zeekoe;
- Twee ivoren beeldjes, voorstellende het optreden van Indiaansche dansers;

Serae duae marmoreae magnitudine nuclei cerasorum ;	Twee marmeren sloten, ter grootte van een kersenpit;
Catenula aurea 200 articulorum cum appenso unione, quae pondere none dum ad unitatem librariam accedit (noch nicht ein ass);	Een gouden kettinkje van 200 schakels met een parel er aan, dat nog geen as weegt;
Capsula cubica articuli magnitudine, in qua servantur conchulae 7.50;	Een kastje in den vorm van een kubus, ter grootte van een vingerlid, waarin 750 schelpjes bewaard worden ;
Nuclei cerasorum septem cum sculpturis variis, quorum unus 25 capita exhibebat;	Zevenkersenpitten met verschillend snijs werk, waarvaneen hoofdenvertoonde;
Catenae duae ex uno ligni frusto con- fectae, quarum una articulorum 12, altera plures habebat ;	Twee kettingen uit één stuk hout gee maakt, waarvan de eene 12, en de andere meerdere schakels had ;
(fol. 95 v".) Ova gallinacea monstrosa incurvata ¹ ;	Zeer zeldzame, gebogen kippeneieren ;
Ovum aliud cum globulo annato;	Een ander ei, met een kogeltje eraan gegroeid ;
Spina dorsi serpentis magni;	De ruggegraat van een groote slang ;
Muscus marinus nobilis ;	Fraai zeemos ;
Linguae psittacorum, crassae, teretes ferme, anterius obtusae;	Tongen van papegaaien, dik, bijna rond, van voren afgestompt;
Cauterium argenteum ex illorum genere, quibus Hispani mancipia Indica adu- runt, cum notis ME;	Een zilveren brandijzer van het soort, waarmede de Spanjaarden de Indische slaven branden, met de letters ME;
Stellae marinae vulgares varia magnitu- dine ;	Gewone zeesterren van verschillende grootte ;
Stellae reticulatae ;	Netvormige zeesterren ;
Stellae hispidae nigrae ;	Ruige zwarte zeesterren ;
Achates cum sculptura fabulae Actae- onis;	Een agaat met de fabel van Actaeon erin gesneden ;
Opalii, Iaspides, Achatae, varietate maxima ;	Opalen, jaspissteenen, agaten, in zeer groote verscheidenheid ;

- Mercurii figura cum **patera** decumbens, area antiquissima ; Eene afbeelding van Mercurius, met een offerschaal aanliggende ; zeer oud stuk.
- Duo clavi antiquissimi ; Twee zeer oude spijkers;
- Polygonum eburneum **stellam** includens, insigni artificio elaboratum ; Een ivoren veelhoek, waarin een ster, met buitengewone kunstvaardigheid bewerkt;
- Lignum petrefactum in fluvio quodam Peguviano ; Hout, in een Peruaansche rivier **versteend** ;
- Figurae cereae quam plurimae, nempe Gustavus Adolphus R.S. ; Principissa Aureliana : Bernhardus Princeps **Vinaria** riensis ; Charitas : Senex quidam : Conevium rusticum etc., **omnes** artificiosissime **effictae** ; Zeer vele wassen beelden, als Gustaaf Adolf, koning van Zweden ; eene vorstin van Orleans ; Bernard, vorst van Weimar ; de liefde ; een grijsaard ; een landelijk gastmaal enz.; alle zeer kunstig nagebootst;
- Conchae Venereae proprie **dictae, charmarum** species, quae pudendum **faemininum** exacte referunt ; Eigenlijk gezegde Venusschelpen, een soort tandmosselen, die het vrouwelijk schaamdeel nauwkeurig weergeven ;
- Conchae rariores aliae ; Andere vrij zeldzame schelpen ;
- Marsupia graminea ; Beurzen van gras ;
- Pisces varii, inter quos porci lati, hiruna dines** marin. etc.; Verschillende visschen, onder welke breede zeevarkens, zeezwaluwen, enz. ;
- (fol. 96) Mola eburnea artificiosissima ; Een zeer kunstig bewerkte ivoren molen ;
- Cochlea tornatilis eburnea e **basi** latiori in acumen desinens post spiras quam plurimas ; Een ivoren gedraaide slak, die van een breed onderstuk uit, na zeer vele **windingen**, in een scherpe punt uitloopt;
- Diabolus** marinus, seu exuviae **squamosae piscis monstrosi, capite** parvo, pedibus robustis unguibusque acutis, squamis latissimis ; Een zeeduivel, of de geschubde huid van een monsterachtige visch, met kleinen kop, stevige **pooten** en scherpe nagels, met zeer breede schubben;
- Locusta marina (Carned) maxima **bipedalis**, rarissima, qua **tamen** maiorem **adhuc** habet Dn. **Zoesius**¹; Een zeer groote zeesprinkhaan, twee voet lang, zeer zeldzaam ; een nog **grootere** bezit echter de heer **Zoesius** ;

1 Das Manuskript hat eine Abbildung.

Calcei **Persici** alique varii.

Verschillende Perzische en andere schoenen.

IV. In aedibus Dn. Roeteri **Scarbini**, Viri Doctissimi atque **Humanissimi**, ostendebantur nobis sequentia :

IV. In het huis van heer **scharpen** Roeters, een zeer geleerd en zeer beschaafd man, werd ons het **volgende** getoond :

Balaena minor ex utero **caesa**, magnitudine Phocae ;

Een vrij kleine walvisch, uit het **moederlijf** gesneden, ter grootte van een zee-koe ;

Zygaena maxima ¹;

Een zeer groote hamervisch;

Monachus marinus, cuius caput **cucullum** refert, **labia** eius squamosa **sunt**, longitudo eius est 3 pedum;

Een zeemonnik, wiens kop een monnikskap voorstelt ; zijn lippen zijn **gereschubd**; hij is 3 voet lang ;

Canis Carcharias admodum magnus ;
Phoca ;

Een vrij groote haai ;

Xiphiae varii ;

Een zeekoe ;

Verschillende zwaardvisschen ;

Lupus marinus, amphibium longitudine bipedali cum dentibus unguibusque acutissimis ;

Een zeewolf, een amphibie ter lengte van twee voet, met zeer scherpe **tanden** en nagels ;

Piscis quem Chagrin dicunt **cute asper-** rima, qua manubria cultorum et baculos superintegunt ;

Een visch, die men Segrijn noemt, met zeer ruwe huid, waarmede men **handvatten** van messen en staven overtrekt;

Iguana imberbis et barbata;

Een baardelooze en een gebaarde Iguana;

Acus tres pedes **longus** cum rostro longissimo ;

Een hoornvisch, drie voet lang, met zeer langen snavel ;

Canicula Saxatilis (**Steinhaye**), sub **ventre** quasi duos habere **penes** videtur ;

Een steenhaai; onder **aan** den buik schijnt hij als het **ware** twee roeden te hebben;

Duae hirundines marinae ;

Twee zeezwaluwen ;

(fol. 96 v°.) Serpens cum crepitaculo:
Item Crepitaculum **solum** ;

Een ratelslang ; **evenzoo** de ratel alleen ;

Piscis ex mari **Indico**, cui per **ventrem**

Een visch uit de Indische zee, bij

¹ Das Manuskript hat eine Abbildung.

- cutis** extendebatur in carinae modum ; welke de huid over den buik was **ge-**
spannen op de wijze van een kiel;
- Orbis clypeatus. Orbis aculeatus, **qui** Een kringvisch, met schilden gedekt.
non est confundendus cum echinorum Een stekelige kringvisch, niet te verr
specie. Orbis spinatus, rarissimus ; warren met de egelsoort. Een **doorn-**
achtige kringvisch, zeer zeldzaam ;
- Armadillarum tres species, **inter** quas Drie soorten gordeldieren, onder welke
Armadilla Clusii cum scutulis **roseis** ; de Armadilla Clusii met **rozenkleu-**
rige schildjes ;
- Vespertilio Indicus, columbae magnir Eene Indische vledermuis, ter grootte
tudine, **secundum** expansionem **ala-** van eene **duif, met** uitgebreide vleugels
rum ulnae latitudinem habens, cum de breedte van een el hebbende, met
longis pedibus unguibusque **acutissi-** lange **pooten** en zeer scherpe nagels;
mis ;
- Piscis** Indicus aselli forma, cum **stru-** Eene Indische visch in de gedaante van
ma igenti ; een ezeltje, met **grooten** krop;
- Iecco, species Lacertarum Indicarum, Een Iecco, een soort Indische hagedis,
quae per aedes, templa hortosque **in-** die zonder schade te doen, **'s nachts**
noxia **repi**t, a clamore cognominata; door huizen, tempels en tuinen kruipt;
zoo genoemd naar het geluid, dat zij
maakt;
- Porcus** magnus : minoresque trequetri; Een groot (zee) zwijn; kleinere **drie-**
hoekige ;
- Angelus marinus, cuius pinnae argenti Een zeengel, welks vleugels, wanneer
nitore oculos perstringunt, dum vivit hij in levenden toestand is en zwemt,
natatque; door **grooten** glans het oog verblinden;
- Piscis** stellaris, species porcorum ; Eene stervormige visch, een soort **zee-**
zwijn ;
- Diabolus** Daiamandicus, seu **Diabolus** Een **Diabolus Daiamandicus** of **zeedui-**
marinus trium **ferme** pedum **longitu-** vel, bijna drie voet lang ;
dine ;
- Vespertilio marinus, **alas** habet **rotun-** Eene **zee-vledermuis** ; zij heeft ronde
das, membranaceas, cornuque in rostro ; vliezige vleugels en een hoorn op den
snavel ;
- Piscis** Solaris, formam habet remorae Een zonvisch; zij heeft den **vorm van** een

inque pectore maculam squamosam
Soli similem ;

Rana ingens longitudine pedis ;

Dens **Mannati**, incurvatus ad modum
cornuum arietinorum, **cui** similem sed
multo maiorem vidi in (fol. 97) platea
vitulorum ad insigne monocerotis,
cuius diametrus infima ad pedem **acce-**
dit; altitudo sesquipedalis est;

Capillus Elephantinus, **penes** aures **de-**
pendens, similis est **setis** illis, quas
in cauda habet hoc animal;

Stella reticulata ;

Stella petrefacta: quam alii **lapidem**
stellarem appellat ;

Raia Indica latissima, **alba**;

Flabella Indica, alterum e Talptae folio,
alterum e radicibus odoratis. Folium
Talptae ostendit mihi integrum **Chi-**
urgus quidam Amstelodamensis, cum
navibus **Hollandicis** ex India redux;
magnitudine tapetis; 6 pedes longi et
quatuor **lati**, quo se usum aiebat contra
aestum diurnum nocturnumque rorem
frigusque: extra usum complicari **po-**
terat quoad latitudinem ;

Hoizla **Quazin** species erinacei **Indici**,
duorum pedum longitudine **spinis** rea
fertissima, **corpore tenui**, **p e d i b u s**
brevibus, **ore acuto**, cauda oblonga,
colore cinereo ;

zuigvisch en op de borst een **ge-**
schubde vlek, die op een zon gelijkt;
Een groote kikvorsch, ter lengte van een
voet;

Een tand van een zeeke, gekromd als
een ramshoorn. Een dergelijke maar
veel **grootere** heb ik gezien in de
Kalverstraat in Den Eenhoorn, welks
onderste doorsnede bijna een voet **be-**
draagt; de hoogte is anderhalve voet;

Haar van een olifant, bij de **ooren**
afhangend, het gelijkt op de borstels,
die dit dier in den staart heeft;

Een netvormige zeester ;

Een versteende zeester, die anderen **ster-**
vormigen steen noemen ;

Een zeer breede, witte Indische rog;

Indische waaiers, de eene uit het blad
van een tallipotboom, de andere uit
geurige wortels. Een ongeschonden
blad van een tallipotboom toonde mij
een Amsterdamsch chirurgijn, die met
de Hollandsche schepen uit Indië
terug was gekeerd, ter grootte van
een vloerkleed van zes voet lang en
vier voet breed, dat hij **zeide** gebruikt
te hebben tegen de hitte des daags
en de dauw en koude des **nachts**; **wan-**
neer het niet werd gebruikt, kon het
in de breedte worden opgevouwen ;

Hoizla **Quazin**, een soort Indische egel,
ter lengte van twee voet, zeer dicht **be-**
zet met stekels, met een dun lijf, korte
pooten, een scherpen bek, een lang,
werpigen staart, aschgrauw van kleur ;

- Caput Onocrotali cum **sacco** sub rostro; De kop van een pelikaan, met een zak onder den snavel ;
- Corallii nigri frutex integer cum **radice**, trium pedum longitudinem exaequans ; Een ongeschonden boom van zwart koraal, met wortel, ongeveer drie voet lang; twee takken zijn er ter dikte van een wilgentakje ;
- Securis lapidea, libri vinculis ligneo coaptata manubrio ; Een **steen**en bijl, door bandenvan **boom**schors aan het houten handvat gehecht;
- Alia** similis, sed manubrio longiori, praer liis accom(m)oda ; Een andere dergelijke, maar met langer handvat, geschikt voor den strijd ;
- Testa** gliris marini ; De schaal van een zeemuis ;
- Buccina Americana ossea; Een **been**en Amerikaansch **blaasinstrument**;
- Tophus candidus, **mitram** referens, altitudine cubitali, cubitalique **diametro** inferiori ; **lapis** rarissimus, **cui** similem Rex Angliae in suam **accepit Pina**cothecam ; Witte tufsteen, een muts voorstellende, ter hoogte van een el, en met **beneden**doorsnede van een el; een zeer **zeld**zame steen; een dergelijke heeft de Koning, van Engeland in zijn **pinaco**theek opgenomen ;
- (fol. 97 v°.) Manus Nymphae marinae ; De hand van een zeenymf;
- Corallinum cum lapide, **cui** accreverat; Koraal, met den steen waaraan het **ge**groeid was ;
- Ligni quercini petrefacti frustum maximum ; Een zeer groot stuk versteend eikenhout;
- Lapides **stellares** magnitudinis **formae**que variae ; Stervormige **steen**en, van verschillende grootte en vorm ;
- Equisetum marinum pulcherrimum ; Zeer schoon **zee**paardenhaar ;
- Concha petrefacta ; Een versteende schelp;
- Crystallus, ut ex **minera** extrahitur ; Kristal, zooals het uit de mijn wordt gehaald ;
- Lucerna **antiqua fictilis** cum figura scorprii; Een oude lantaarn van aardewerk, met de afbeelding van een schorpioen ;
- Lucerna aenea aha figuram capitis **hu**mani referens ; Een andere koperen lantaarn, de afbeelding van een menschenhoofd vertoonende ;

Unguentarium vitreum ;	Een glazen zalfpot;
Lachrymatorium fictile ;	Een traanfleschje van aardewerk ;
Nuces Maldivae, quas coquos vocant ;	Maledivische noten, die men kokosnoten noemt;
Musiva varia (Mosaiques) seu figurae lapideae lapidi insertae ;	Verschillend mozaiekwerk of figuren van steen in steen gesneden';
Poma marina varia magnitudine, cum ore adiecto ;	Zeeappels van verschillende grootte met een bijgevoegde mondopening ;
Lapis Mannati e cerebro vaccae marinae;	Een zeekoe-steen uit de hersenen van eene zeekoe;
Coralloides pulcherrimum, quod fulmen Iovis appellat ;	Zeer schoon coralloïd, dat men den bliksem van Juppiter noemt;
Iconcula quaedam Isidis ;	Eenige Isis-beeldjes ;
Os Acusticum Balaenae ;	Het gehoorbeen van een walvisch ;
Remorae duae, maior et minor;	Twee zuigvisschen, een groote en een kleine ;
Urna feralis, non procul Noviomago inventa, fictilis Glossopetra cum lapide;	Een lijkurn , gevonden niet ver van Nijmegen ; aardewerk uit serpentstong, met steen ;
Corallina varia; aliqua in lapide nativo:	Verschillende koralen; sommige in natuurlijken steen ;
Catinuli varii, quibus Sinenses utuntur ad potum e Thea confectum ;	Verschillende kopjes, die de Chineezen gebruiken om thee te drinken ;
Mortarium Achatinum cum figura castri nativa: Solent enim in Achate figurae conspici variae ;	Een vijzel van agaath, met de natuurlijke afbeelding van een kasteel; men pleegt namelijk in agaath verschillende af beeldingen te zien ;
(fol. 98) Idolum Indicum argenteum serdens in basi quadam coniformi ;	Een Indische zilveren afgod, zittende op een kegelvormig voetstuk;
Chamaeleon ;	Een kameleon ;
Achates altitudine semipedali cum sculptura Sinensi hominum atque tabernaculorum ;	Een agaath, ter hoogte van een halven voet met Chineesch snijwerk van menschen en tenten;
Statuae duae Chinensium, ridentium forma e Porcellana;	Twee beelden van lachende Chineezen uit porcelein ;

- Idolum candidum e lapide Calcae **ef-** Een wit afgodsbeeld, uit kalksteen **ge-**
figiatum ; beeldhouw ;
- Catinuli quidam Achatini, in quorum Eenige kopjes van agaat, waarvan in
uno **Solis**, in altero naviculae **figu-** een de zon en in een ander een scheepje
ram natura expresserat; reliqui **colo-** door de natuur was afgebeeld; de
rum varietate erant insignes ; overige waren merkwaardig door hunne
bonte kleuren ;
- Capsula pro horologio achatina, cum Een doosje van agaat voor een uurwerk
figura nativa monachi genibus innixi: met de door de natuur gevormde **af-**
in **hac** asservabantur margaritae **quae-** beelding van een geknielden monnik;
dam monstrosae, **quarum** aliquae **men-** hierin werden eenige buitengewoon
tularum exhibebant figuras ; groote parels bewaard, waarvan **som-**
mige het beeld der mannelijke **ge-**
slachtsdeelen vertoonden ;
- Statua **quaedam** Chinensem exhibens, Een beeld uit witten kalendersteen, een
e Calandrino lapide **candido** ; Chinees voorstellende ;
- Palimpsestus Chinenis niger plicatilis ; Een zwarte, vouwbare Chineesche **pa-**
limpsest ;
- Chartae lusoriae Indicae, ex viginti **cir-** Indische speelkaarten, uit ongeveer
citer foliis constantes ; twintig bladen bestaande ;
- Atramentarium Chinense cum penicillo Een Chineesche inktkoker met **schrijfs-**
scriptorio, cuius manubrium **corneum** ; stift, met hoornen handvat;
- Capsulae argenteae Japonicae e **tenu-** Zilveren Japansche kastjes uit dunne
ibus laminis **confectae, opere artificio-** platen vervaardigd, met zeer kunstig
sissime perfracto ; gedreven werk;
- Cranium Caprae Bezoardicae, **una** cum Een schedel van een Bezoarrbok of **Ka-**
cornibus, quae cornua Damarum **quo-** **moesbok**, tegelijk met de horens; welke
dam modo referebant ; eenigszins aan die van reebokken der
den denken ;
- Torpedo, longitudine manus, lata **instar** Een sidderaal, ter lengte van eene
passeris cauda oblonga duobusque hand, met een **breeden** langwerpigen
velut pedibus circa posteriora ; staart, als van een musch, en als
het ware twee **pooten** aan het achter,
einde;
- Piscis** argenteus **Indicus** exiguus **corni-** Een Indische kleine zilversch met drie

- bus tribus fulgorem natando emittens ; hoornen, die bij het zwemmen glans verspreidt ;
- Catinulus **ligneus**, laminis argenteis **ob-** Een houten kopje, van binnen en van ductus, per internam externamque **su-** buiten bedekt. met zilveren platen, **per-** opdat de warmte van den er ingegoten **ficiem** ; ne calor infusi potus ad drank niet tot den buitenkant kunne externa penetret, porositate ligni im- doordringen, belet door de poreusheid seditus ; van het hout ;
- Effigies piscatoris Chinensis, itemque **mendici alia**, in China sculptae ; Eene afbeelding van een Chineeschen visscher, en eveneens eene andere van een bedelaar ; in China gegraveerd ;
- (fol. 98 v°.) Corallium cum lapide, **cui** Koraal, met den steen waaraan het **ge-** increverat ; groeid is ;
- Olla ex bolo Armeno** variis figuris Een pot uit Armenische aarde, met verr ornata, orificio angusto ; schillende figuren versierd, met naur wen mond ;
- Corallinum sesquipede altum, **rarissi-** Koraal, ter hoogte van anderhalven voet, mum, musco simile ; zeer zeldzaam, gelijkend op mos ;
- Arbuscula marina colore castaneo cum Een kastanjekleurig zeeboompje, met internodiis, crassitie digiti auricularis ; stengelleden, ter dikte van een pink ;
- Lapis vaccinus** pugni magnitudine, **co-** Een koesteen, ter grootte van een vuist, lore spadiceo ; in stomacho animalis van donkerroode kleur ; men zegt dat de **pilis** ex iterata linctura deglutitis het herhaaldelijk likken ingezwolgen coagmentari dicitur ; haren ontstaat ;
- Tubulorum** marinorum congeries globi Uit de zee gekomen pijpvormige massa, lusorii magnitudinem superans, **recep-** **grooter** dan een dobbelsteen ; de ger taculum commune vermium marinor wone verzamelplaats van zeewormen ; rum ;
- Muscus** marinus elegantissimus lapidi Zeer mooi zeemos, aan een steen **ge-** innatus ; groeid ;
- Rosarium **Indicum** a Christianis ad **pre-** Een Indische rozenkrans, door **Christe-** **culas** numerandas e libro plexum ; nen tot het tellen der gebeden uit boomschors gevlochten ;
- Cornu** Rhinocerotis, quod ferrum attrar Een hoorn van een **rhinoceros**, die,

- here dicitur magnetis **instar** ; naar men zegt, evenals **magneet**, ijzer aantrekt ;
- Corallinum lapideum granulosum foliis latissimis, in quinque **ramos** divisum, altitudine 3 fere pedum, colore albicante, substantia non absimili tartaro; Steenachtig, korrelig koraal met zeer breede bladen, in vijf takken gesplitst, ter hoogte van bijna 3 voet, van **witachtige** kleur, in zijn wezen veel **ge**lijkend op wijnsteen ;
- Manus marina, spongiae species, **quinque** ramulorum, **manui** simillima; Een **zeehand**, een soort spons met vijf takjes, zeer veel gelijkend op eene hand ;
- Tubuli** Tabacarii tres, quorum **focis** insculpta erant idola **Indica**; Drie tabakspijpen, in wier koppen Indische afgoden waren gesneden ;
- Gladius Xiphiae, aculeis **minimis**, limae quam serrae similior, ut **ligna discinderet**, pedis longitudine, anterieus acuminatus ; Een zwaard van een zwaardvisch, met zeer kleine punten, meer gelijkend op een vijl dan op een zaag, waarmede zij hout kan splijten, ter lengte van een voet; van voren toegespits ;
- Caput Thygni ; De kop van een tonijn ;
- Aranei marini seu Cancræ Moluccani, ad **mensas** adhiberi soliti ; Zeespinnen of kreeften uit de **Molukken**, die men gewoon is aan tafel op te dienen ;
- Libra Chinensis, iugo eburneo, **pondere** aeneo absque lancibus ; Een Chineesche weegschaal, met ivoeren dwarshout, met koper gewicht, zonder schalen ;
- Nidus avicularum minimarum, quem illae **duobus** vicinarum arborum **ramulis** pensilem annectunt, **mira** industria coniunctus ; Een nest van zeer kleine vogeltjes, dat deze doen hangen aan twee takjes van naast elkaar staande **boomen**, met **be**wonderenswaardige kunstvaardigheid samengesteld ;
- (fol. 99) Nidulus **alius** cum avicula in **illo** mot tua ; Een ander nestje met een dood vogeltje erin ;
- Calcei Chineses, Armenii, Turcici etc.; Chineesche, Armenische, Turksche enz. schoenen ;
- Sepia arefacta, qualem aliquando in **litore** Catwicensi inveni, rostro **corneo**, Een gedroogde inktvisch, zooals ik eens op het strand bij Katwijk heb gevondr

- cirris variis, atramento in vesicula **oc** cultato, **ventris** infima subcingente loculo ;
- Caput Tigridis ;
- Rostra** varia peregrinarum avium ;
- Cranium Babyroussae quatuor dentibus armatum. Animal reperitur tantum in Insula Bouro 30 mill. **distante** ab **Am** boino, magnitudine **cervi**, **pilis** caninis, colore gliris, rostro porcino, **cauda** tortuosa, **oculis** et auribus parvis, **pe** dibus cervinis. **Velox** et ferox, duo dentes maxillam superiorem perforant frontem versus incurvati, duo alii ex inferiori **maxilla** aprugnorum **instar** prominent; Caro eius ab incolis loco cervinae apponitur ;
- Lapis** stellaris, pumicosus, **foraminibus** sexangularibus insignitus ;
- Fasciculus olfactorius, ex caryophyllis **Indicis** aromaticis ;
- Folia** Corallii varia interque illa unum colore flaventi ;
- Folium Malobathri, tenue, albicans, **ner** vis plenum, magnitudine folii **auran** tiorum ;
- Cochlea tornatilis eburnea multis **gy** ris e lata **basi** in acumen **producta**,
- den, met hoornachtigen snavel, bonte streepen, de inkt verborgen in een blaasje, een zakje, dat den onderbuik omgeeft ;
- De kop van een tijger;
- Verschillende snavels van vreemde vogels ;
- Schedel van een Indisch zwijn, met vier tanden gewapend. Het dier wordt enkel gevonden op het eiland Bouro, op 30 **mijlen** afstand van Amboina, ter grootte van een hert, met **honden** haar, de kleur van een muis, den snuit van een varken, een bochtigen staart, kleine **oogen** en **ooren**, **pooten** van een hert. Het is snel en wild; twee tanden, gekromd naar het **voor** hoofd, doorboren de bovenkaak, twee andere steken uit de onderkaak naar voren, als bij wilde zwijnen. Het vleesch ervan wordt door de **inboor** lingen in plaats van dat van herten opgezet ;
- Een stervormige steen, poreus, zich onderscheidend door zeshoekige **ope** ningen ;
- Een klein **reukvat** van Indische geurige walnootbladen ;
- Verschillende koraalbladen, en onder deze een van goudgele kleur;
- Een dun, witachtig blad van een **Ma** lobathrum, vol nerven, ter grootte van een oranjeboomblad;
- Een gedraaide ivoren slak met vele **win** dingen uit een **breeden** voet in een

polygono insistsens composito , e quo stella prominebat ;	punt uitlopend, staande op een samen- gestelden veelhoek, waaruit een ster te voorschijn kwam ;
Foculus, super quo potum ex Thea calefaciunt Indi ;	Een komfoortje, waarop de Indiërs thee warm maken ;
Olla aenea ad coquendum hunc potum adhibita ;	Een operen pot, die gebruikt wordt om dezen drank te koken;
Catinulus fictilis , in quo igni admovetur nunc bibendus ;	Een schoteltje van aardewerk, waarin de thee, wanneer ze gedronken moet worden, op het vuur gezet wordt;
Virga, cuius medietas una corallium altera lignum ;	Een staf, waarvan het middengedeelte, deels van koraal, deels van hout is;
Pugiones flammiformes venenati, altero ¹ idolo aureo manubrii loco ornatus, alter capulo ligneo ;	Vergiftige, vlamvormige dolken; de een met een gouden afgodsbeeld als hand- vat versierd, de ander met een houten gevest;
(fol. 99 v ^o .) Securis sclopeto armata ;	Een strijdbijl, voorzien van een karabijn;
Picturae Chinesenses quam plurimae ele- gantissimae, magno pretio coemtae;	Zeer vele Chineesche schilderijen, zeer fraai, voor hoogen prijs gekocht;
Caput equi Indici fasciis albis , casta- neisque variegati, pulcherrimi et ra- rissimi ;	De kop van een Indisch paard, bont met witter en kastanjekleurige strepen, zeer schoon en zeer zeldzaam;
Navicula Indica minima, qua circum littora utuntur;	Een zeer klein Indisch scheepje, dat men voor de kustvaart gebruikt;
Nautilus tenuis maximus , mirae pul- chritudinis ;	Een dunne zeer groote Nautilus, van wonderbaarlijke schoonheid;
Nautili minores alii similes;	Andere, kleinere dergelijke Nautilussen;
Salamandra volans seu lacerta volans , alis papilionum instar farinaceis in- structa, lacerta minor;	Een vliegende salamander of vliegende hagedis, voorzien van met stuifmeel bezette vleugels als die van vlinders, kleiner dan een hagedis;
Lacerta cristata;	Een hagedis met een kam;
Cochlidium eburneum pulcherrimum;	Een zeer schoon, ivoren slakkenhuis;

¹ Muss heissen: **alter**.

- Papyrus ex amiantho; Papier uit amiant (of aardvlas) **vervaardigd** ;
- Amianthus,; Een Amiant ;
- Alumen plumosum; Een stuk **pluim-aluin**;
- Murices et purpurae variae admodum; Purpermosselen en zeer verschillende purperslakken;
- Buccina, Conchylia, Turbines, Trochi, Blaashorens, purpermosselen, **schroef-**
Neritae, cochleae, **chamae, pectines,** slakken, hoepelvormige schelpen, Ner
mytili, tellinae, **solenes,** variorum **ge-** riten, slakken, tandmosselen, **kammos-**
nerum, diversorum colorum, **gyro-** selen, gewone mosselen, telmosselen,
rumque et figurarum multiplicitate mesvormige zeeslakken, van verschil
inexplicabili. His omnibus peculiaris lende soorten, in allerlei kleuren, en
dicata **erat cista,** variis **capsis duc-** van een niet uit elkaar te houde **1**
tilibus instructa. Prae caeteris Conchas veelvuldigheid van windingen **e.1**
venereas bivalves ostendebat pudendi vormen. Voor deze alle was een
forma, alias striatas tantum, alias et bijzondere kast ingericht, met **ver-**
echinatas, ut et **pilus** quasi exhiberet schillende trekladen voorzien. Bovenal
tur : huius **speciei** etiam erant quibus toonde hij dubbele Venusschelpen,
nomen **Cordis Veneris erat** inditum, in den vorm van het schaamdeel,
quorum **una** cor simplex, **altera** triplex sommige slechts gestreept, andere ook
referebat ; met stekels, zoodat ook als het ware
het haar voorgesteld werd; van dit
soort waren er ook, die den naam van
Venushart droegen, van welke de
eene een enkelvoudig en de andere
een drievoudig hart vertoonde;
- Pes leonis marini luteus hispidusque De poot van een zeeleeuw, goudgeel,
et unguibus armatus ; ruw en met nagels gewapend ;
- Tubuli vermiculorum varii ; Verschillende buisjes van kleine **koker-**
wormen;
- Regulus Manucodiatarum rubore **splen-** Een paradijskoninkje van schitterend
dido ; roode kleur ;
- Orissae, aviculae Indicae, pulcherimae, Rijstvogeltjes ; Indische, zeer **schoone**
aliae purpureo, aliae violaceo, aliae vogeltjes, sommige geteekend met **pur-**
flaventi, aliae rubicundo, aliae aliis peren, met violette, met gele, met

- coloribus insignes ;
 (fol. 100) Flamingo **avis**, colore rubro et luteo, rostro maximo ;
 Araneus Indiae Occ. colore violaceo;
- Cassia Caryophyllata ;
 Tubulus enydros, crassitie digiti **minimi**, petrefactus, aquam in concavitate **con-**tinens ; ex aqua concrevisse dicebatur;
 Achates magnitudine ovi columbini, cuius alterum latus lunam plenam, alterum solem eclipsatum exhibebat, cum figura lunulae corniculatae;
- Achatae alii, **homunculos**, arbusculas, frutices, castella aliasque figuras rer ferentes ;
 Succini frustum insigne, cum bestiolis insectisque variis ;
 Oculus mundi, gemma, quae aquae imposita pellucida fit ;
 Opali : Aetitae : Lapides Bezoardici : Asteritae, Judaici, varii ;
- Lapis** Bezoardicus **nucleo pomi Persici** circumiectus; **materia** stomachica **vis-****cida** tunicatim coagmentata ;
- Jaspis Heliotropius sanguini **menstruis-**que sistendis maxime idoneus;
- Uniones **maximi**, partim maturi, partim immaturi;
 Cornua Ammonis maiora atque minora;
 Imagines idoli, equitis, aliaeque **pul-**
- hoogroode of met andere kleuren;
 Een Flamingo, een **rood**, en geelkleurige vogel met een zeer **grooten** snavel ;
 Een **West-Indische** spin, van violette kleur ;
 Nagelkaneel ;
Enhydros-**buisje**, ter dikte van een pink, versteend, met water in de holte; men **zeide** dat het uit water verhard was;
 Een agaath, ter grootte van een **duivenei** waarvan de eene zijde de volle maan, de andere de verduisterde zon voors stelde, met afbeelding van een **ge-**hoord maantje ;
 Andere agaathsteenen, mannetjes, boompr jes, vruchtboomen, kasteelen en andere figuren vertoonende ;
 Een merkwaardig stuk barnsteen, met **verschillende** beestjes en insecten ;
 Oog der wereld, een edelgesteente, dat in water gelegd, doorschijnend wordt:
 Verschillende Opalen, Arendsteenen, Bezoarsteenen, Kattenooogen, **Jood-****steenen** ;
 Bezoarsteen, gevormd om den pit van een Perzischen appel, bij wijze van huid saamgelijmd door een kleverige maagstof;
 Jaspis Heliotropius, zeer geschikt tot het stoppen van het bloed en van de maandstonden ;
 Zeer groote parelen, gedeeltelijk **vol-**wassen, gedeeltelijk niet volwassen;
Grootere en kleinere Ammonshoornen;
 Afbeeldingen van een afgod, van een

cherrimo artificio in **charta** Chinensi acu pictae;

Picturae Regis Persarum, M. **Mogolis**, Sacerdotum Chinensium aliaequепretio et **arte** memorabiles;

Cistula **Indica** lignea concharum **segmentis** et Sculptura elevata ornatissima, **Succo** laccae interius illita;

Narthecium pretiosissimum, figura **statuae** mediae virgineae, in cuius capite omnia **medicamenta**, quae e capite **humanum** fieri possunt, in pectore **vero**, quae reliquum corpus suppeditat, **asserunt** vabantur: **Una** cum usnea et sceletomumiaque factitiis **minimis** et **cute hominis** praeparata.

(fol. 100 v°.) V. In Pinacotheca Dni Joh. Schwamerdam **Pharmacopoei** Amstelodamensis in castro veteri prope turrim Monkelbani habitantis seqq. nobis ostendebantur:

Lapides Bezoardici septem, quorum unus magnitudine ovi anserini ;

Tria specula **metallica** caelaturis variis exornata ;

Cultri Japonici;

ruiter, enz., zeer kunstig met de naald op Chineesch papier gewerkt;

Geschilderde afbeeldingen van den Koning der Perzen, den **Groot-Mogol**, Chineesche priesters, enz., **merkwaardig** om hun **prijzen** kunstige afwerking;

Indisch houten kistje, zeer schoon **versierd** met stukjes van schelpen en opgelegd beeldwerk; van binnen **bestreken** met lak;

Zeer kostbaar zalfkastje in den vorm van een maagd van middelbare grootte, in wier hoofd alle geneesmiddelen, die uit het menschelijk hoofd kunnen worden vervaardigd, en in wier borst die, welke het overige van het lichaam verschaft, bewaard werden; tegelijk met **menschenmos**¹, een geraante en een mummie, kunstig bewerkt, zeer klein, en met een geprepareerde **menschenshuid**.

V. In de pinacothek van den heer Johannes Swammerdam, Amsterdamsch apotheker, op de Oude Schans bij den Montelbaanstoren **woonende**, werden ons de volgende **voorwerpen** getoond:

Zeven Bezoarsteenen, waarvan een ter grootte van een **ganzen-ei**;

Drie metalen spiegels, met allerlei **gerciseleerd** werk versierd ;

Japansche messen;

¹ Een stof, die zich vormt op aan de lucht blootgestelde menschenbeenderen.

- Lapis Vaccinus** spadiceus oblongus **ma-**
gnitudine Ovi Anserini;
Glossopetra insignis ;
Lapides Judaici ovales et oblongi ter
retes;
Cymbala **Indorum**, quibus utuntur salr
tatrices ;
Capsulae variae partim e segmentis
testudinum, partim e **charta** Chinensi
formatae ;
Iecco, lacerta **Indica**, a clam'ore contis
nuato sic dicta ;
- Millepeda manus longitudine ;
Corallii nigri frutex pulcherrimus mar
trici insistsens longitudine 4 pedum,
pretio maximo emtum ;
Corallium Album ;
Corallium rubrum ;
Umbilici marini rubicundi, virides, albi;
- Conchae **literis** Hebraicis atque **Arabi-**
cis insignitae, **quarum una** has חיע
alia has מומא exhibebat;
Cor marinum (seu Veneris) species **con-**
chulae bivalvis ;
Argus seu Turbo, oculatus figuris quar
dratis ordinatissimis emtus 100 fl.
- Argi alii non ita belli ;
Concha pumicosa ;
(fol. 101) Corallina varia pulcherrima ;
Corallinum lapideum album tartaro
simile foliis septem latissimis, **duorum**
pedum altitudine maius ;
- Een koersteen, kastanjebruin, lange
werpig. ter grootte van een ganzenrei;
Merkwaardige tongsteen ;
Ovaalronde en langwerpige gladde **Jood-**
sche steenen ;
Indisch bekken, dat door danseressen
wordt gebruikt ;
Verschillende kastjes, deels uit **schild-**
pad, deels uit Chineesch papier ger
maakt ;
Jecco, een Indische hagedis, aldus **ge-**
noemd wegens haar aanhoudend **ge-**
ratel ;
Duizendpoot, ter lengte van een hand ;
Zeer **schoone** zwarte koraalboom op de
moederplant, ter lengte van 4 voet;
voor zeer **hoogen** prijs gekocht;
Wit koraal ;
Rood koraal ;
Donkerroode, groene en witte **zee-**
navelschelpen ;
Schelpen, geteekend met Hebreeuwsche
en Arabische teekens ; de eene met
חיע en de andere met מומא
Zeer of Venushart, een soort dubbel
schelpje ;
Argus of met **oogen** voorziene **schroef-**
slak met zeer regelmatige vierkante
figuren, gekocht voor f 100 ;
Andere Argussen, niet **zoo** schoon;
Poreuse schelp ;
Verschillende zeer **schoone** koralen ;
Witte koraalsteen, gelijkende op wijnr
steen, met zeven zeer breede bladeren,
meer dan twee voet hoog ;

- Equisetum marinum cum **matrice** ; Zeepaardje, met den moedersteen ;
Solenes : Nautili, murices, turbines cum Mesvormige zeeslakken ; nautilussen ;
 cancellis : Purpurae ; slakken ; schroefslakken met hoorns
 schelpen ; purperslakken ;
 Fabae Indicae figura **cordis**: figura **capitis** leporini; item simiae figura, capite Indische **boonen** in den vorm van een
 hirsuto et glabro capite; hart, in den vorm van een hazenkop;
 eveneens in den vorm van een aap
 met een **harigen** kop en een gladden
kop ;
Nuces Maldivae, quas Cocquos dicunt ; **Maledivische** noten, die men **kokosnoten**
 noemt ;
Pinna unius et **alia duorum** pedum **longitudine** ; Een steekmossel van één, en eene andere
 van twee voet lengte ;
Stella marina radiis rotundis, echinata; Een stekelige **Zeester** met ronde stralen ;
 Balsami Peruviani frutex odore **Asae** Een **Perubalsemboom**, met den reuk
 dulcis ; van zoete Asa ;
 Lignum Alois ; **Aloe-hout** ;
 Fabae maximae siliquis grandibus **innatae** ; Zeer groote **boonen**, gegroeid in groote
 schillen ;
 Radix Nisi ; **Nisus-wortel** ;
 Rosae Hierichuntinae ; Rozen van Jericho ;
 Cassia Caryophyllata seu Cortex **Caryophyllorum** ; Nagelkaneel, of bast van kruidnagelen ;
 Caryophylla **Regis** ; **Koningskruidnagel** ;
Lapis Lynceus cunei forma colore **albiscante** ; Een Lynceusrsteen, in den vorm van
 een wig, wit van kleur ;
 Fabae **capsulis** aculeatis ; **Boonen** met stekelige schillen ;
 Intestinum petrefactum ; Versteend ingewand ;
 Malum Limonum petrefactum ; Een versteende **limoenappel** ;
 Conchae variae petrefactae ; Verschillende versteende schelpen ;
 Ligno concha annata inque **lapidem** cum illo mutata ; Een schelp gegroeid aan een stuk hout
 en **daarmede** in steen veranderd ;
Lapis stellaris ; Stervormige steen ;
 Blattae Byzanthinae duae species ; Twee soorten van Byzantijnsch purper ;
 Dentes molares Tigridis ; De kiezen van een tijger ;

Lapides, yuos in fundis adhibent Indi ;	Steenen , die de Indiers in slingers gebruiken ;
(fol. 101 v°.) Crystallus multangularis ;	Veelhoekig kristal ;
Marcasita argenti, item ferri ;	Marcasiten ¹ van zilver, evenzo0 van ijzer ;
Aes nativum ;	Natuurlijk kopererts;
Minerae variae aliae ;	Verschillende andere mineralen ;
Amianti duae species. Id ² differt ab alu mine plumoso, quod hoc sit asperius;	Twee soorten amiant; dit verschilt van pluimoaluin in zooverre dat het ruwer is dan dit;
Poculum e cornu Rhinocerotis ;	Beker uit een hoorn van een rhinoceros ;
Mortarium eburneum ;	Ivoren mortier ;
Cornu Rhinocerotis sculpturis insignis turn ;	Hoorn van een neushoorn, versierd met snijwerk ;
Maxilla aselli piscis , sculptura in figura pisciculi redacta ;	Kaak van een ezeltje (een vischsoort), in den vorm van een vischje gesneden;
Icunculae Indicae quam plurimae, facies vestesque Indorum exprimentes;	Zeer vele Indische beeldjes, het gelaat en de kleederdracht der Indiers voorstellende ;
Typi Chinensium duo ossei , quibus in sculptae sunt literae ; longitudine digiti dimidii ; a typis nostris aeneis non differentes nisi materia et modo characterum , qui in nostris elevati sunt ;	Twee beenen Chineesche letterstaafjes, waarin de letters zijn gesneden, ter lengte van een halven vinger; van onze metalen letterstaafjes niet verschillend, dan in de stof en de manier van het aanbrengeu der letters, die bij ons opgelegd zijn ;
Calendarium Indicum asserculo in sculptura turn ;	Een Indische kalender, gesneden in een latvormig stukje hout;
Babyrussae cranium ;	De schedel van een Indisch zwijn;
Idolum Chinense lignum hominis figura ;	Een houten Chineesch afgodsbeeld, in de gedaante van een mensch ;
Idolum Chinense aliud argenteum, ca	Een ander zilveren Chineesch afgods

1 Bladvormig metaal.

2 Muss heissen : is.

- nino capite, piscem pede supprimens; beeld, met een hondskop, met den voet een visch vertrappend;
- Idolum Chinense aureum gemmis exornatum **canino** capite, humano **corpore**, thuribulum quadratum **manu** tenens; Een gouden Chineesch afgodsbeeld, versierd met juweelen, met den kop van een hond en het lichaam van een mensch, in de hand een vierkant **wierookvat** houdend ;
- Libri tres **picturis Indicis** repleti, **artificiosissimis**, **quorum** numerus ad 200; Drie boeken vol met Indische zeer kunstige platen, ten getale van ongeveer 200 ;
- Vela Chinensium e libro confecta, cum anchoris ligneis ; Chineseesche zeilen, uit boomschors vervaardigd, met houten ankers;
- Mandarinorum **icones** ; Beelden van mandarijnen ;
- (fol. 102) Folium Malobathri **multinervium** album tenue ; Veelnervig, wit, dun, Malobathronblad.
- Icunculae agitatiles Indicae athletarum **instar** ; Beweegbare Indische beeldjes, als **worstelaars**;
- Crepidae Turcicae virorum, calcaneo ferrato : absque ferro, mulierum ; Tursche mannenschoenen, waarvan de hiel met ijzer is beslagen; vrouwen+schoenen zonder ijzer ;
- Crepidae Chinenses aliae pro viris aliae pro faeminis; aliae de libro; Chineseesche schoenen, sommige voor mannen, andere voor vrouwen; **sommige** van boomschors ;
- Crepundia Chinensium varia ; Verschillende Chineseesche ratels ;
- Mitra seu Diadema **regum** Indicorum e **pennis** rubris ; Hoofddekseel of diadeem der Indische koningen, uit roode vederen bestaande;
- Cauda Elephanti **maris** atque faeminae quae minor; Staart van een mannelijke en van een vrouwelijke olifant, welke laatste **kleiner** is;
- Tabulae marmoreae variae, figuris **provinciarum**, urbium aliisque Topiariis nativis insignitae ; Verschillende marmeren tafeltjes, **versierd** met afbeeldingen van gewesten en steden en andere natuurlijke **tuinschilderingen** ;
- Catus **volans** seu **simia volans** ; membranam habet pro lubitu expansilem Vliegende kat of vliegende aap; hij heeft een vlies, dat hij naar **welge**

- a **radice** aurium usque ad caudam **porrectam**, cuius beneficio celerrime per aërem ferri dicitur. Vid. Scalig. Ex. 217. c.q. Bochartum Hierozois 1. 3. c. 14. p. 860. Pisonem ¹;
- Achatae varii cum figuris frutum, **homonculorum**, unusque prae caeteris cum **capite** humano, **qualia** nobis **antiqui** nummi Romani exhibent, **mira** pulchritudine ;
- Jaspis cum figuris castrorum in utroque latere expressis ;
- Araeae Orientales **minores** ;
- Araeae **occidentalis** Indiae **maximi**: **dicuntur** et in Hispania reperiri ;
- Hippocampus **maximus** ;
- Lacerta **volans** mas corniculum in rostro habens ;
- Lacerta **volans** faemina corniculo **admodum** exiguo ;
- Remora** Rondeleti ;
- Locusta marina seu squilla insigni **magnitudine** ;
- Chela** squillae maximae, pollicis crassitie;
- Scorpius longitudine digiti medii ;
- (fol. 102 v°.) Cantharides rariores;
- Serpens cum crepitaculo ;
- Monetae Indicae variae ;
- Nummus Batavicus, ab uno latere hoc
- gevallen kan uitspreiden, en dat zich uitstrekt van de **ooren** tot aan den staart, met behulp waarvan hij naar men zegt, zeer snel door de lucht kan vliegen ;
- Verschillende agaatsteen, met **afbeeldingen** van **boomen** en mannetjes ; en bovenal een met een menschenhoofd, zooals oude Romeinsche munten ons vertoonen, van bewonderenswaardige schoonheid ;
- Een jaspissteen, met afbeeldingen van een legerkamp op beide zijden ;
- Kleine Oostersche spinnen ;
- Zeer groote **West-Indische** spinnen; men zegt dat deze ook in Spanje worden gevonden ;
- Een zeer groot zeepaardje;
- Een vliegende mannetjeszhagedis, met een **horentje** op zijn snavel ;
- Eene **vrouwelijke** vliegende hagedis, met een zeer klein horentje;
- Een zuigvisch ;
- Een zeesprinkhaan of kreeft van merkwaaardige grootte ;
- De schaar van een zeer groote kreeft, ter dikte van een duim ;
- Een schorpioen, ter lengte van een **middelsten** vinger ;
- Tamelijk zeldzame Spaansche vliegen ;
- Een ratelslang ;
- Munt van Batavia ; aan den **eenen** kant versierd met dit **teeken** ; aan de

- characterē , ab altero gladio coronato insignitus ;
- Nummus Rhodius, uno latere caput Apollinis, altero rosam exhibens: illius speciei esse dicitur, qua Christus est venditus;
- Moneta Monasteriensis Anabaptistica, cuius **inscriptio hinc** :
- WE NICHT GEBOREN IS VT WATER
UND GEEST MAG NIT
INGAN IN HET RYK **GODES** EEN
KONIG MVT REG OVA...
EEN GOT EEN GLOVE EENE DOOPE
- Illinc** :
- THO MVNSTER
DAT WORT IS FLESCHE
GEWORDEN
VN WONET
IN VNS.
- Moneta Cromwellicum Inscr.: OLIVAR. D.GR.P. ANG. SCO. HIB. ETC. PRO., in **altera** parte: PAX **QVAERITVR** BELLO. In margine: HAS **NISI** PERITVRVS MIHI ADIMAT **NEMO**;
- Moneta Anglica moderni **Regis**; cui inscriptum per marginem DECVS ET TVTAMEN ;
- Nummus Caroli Audacis; cum effigie eius : **altera** parte Canis videbatur cum chalybe duplici: Inscr.: IE LVI EM PRINS BIEN EN AVIENGNE;
- Nummus Maximiliani et Mariae cum effigie utriusque : alterius **partis** inscr. :
- andere zijde met een gekroond zwaard;
- Munt van Rhodus, waarop aan de eene zijde de kop van Apollo, en aan de andere een roos ; men zegt dat Christus voor zulke munten is verraden;
- Munt der Wederdoopers van Munster, waarop aan deze zijde:
- WE NICHT GEBOREN IS VT WATER
UND GEEST MAG NIT
INGAN IN HET RYK **GODES** EEN
KONIG MVT REG OVA...
EEN GOT EEN GLOVE EENE DOOPE
- en aan den anderen kant:
- THO MVNSTER
DAT WORT IS FLESCHE
GEWORDEN
VN WONET
IN VNS.
- Munt van **Cromwell**, met het opschrift: OLIVAR. D.GR.P. ANG. SCO. HIB. ETC. PRO., aan den anderen kant: PAX QVAERITVR BELLO. Op den rand: HAS NISI PERITVRVS MIHI ADIMAT NEMO;
- Engelsche munt van den nieuwen **Koning**, waarop als randschrift: DECVS ET TVTAMEN ;
- Munt van Karel den Stoute met zijn beeld; aan de andere zijde vertoonde zich een hond, met twee zwaarden, en het opschrift: IE LVI EM PRINS BIEN EN AVIENGNE;
- Munt van Maximiliaan en Maria, met beider beeltenis; het opschrift van de

AVITVM ET AVCTVM;	andere zijde is: AVITVM ET AVCTVM ;
Nummi antiqui Romani Graecique varii;	Verschillende oude Romeinsche en Grieksche munten ;
(fol. 103) Onyx colore duplici;	Een onyx in twee kleuren ;
Sardonyx colore triplici ;	Een sardonyx in drie kleuren ;
Catinulus argenteus, ligno interius occultato contra calorem ab infuso potu ad externam superficiem penetrantem munitus ;	Een zilveren kopje, waarin van binnen een van hout is verborgen, tegen de warmte, die door het inschenken van den drank naar de oppervlakte zich verspreidt ;
Lapis Serpentinus utrinque nigricans, in medio cinereus ;	Een slangensteen, aan beide zijden zwart, in het midden aschgrauw ;
Echinus marinus maximus ;	Een zeer groote zee-eegel ;
Psittacus Groenlandicus ;	Een Groenlandsche papegaai ;
Armadilla ;	Een gordeldier ;
Lapis Entalis oblongus, cornea quasi substantia, cum incisuris ;	Een langwerpige Entalissteen, als het ware van hoornachtige zelfstandigheid, met insnijdingen ;
Lapis Dentali minimus ;	Een zeer kleine Dentalissteen ;
Porcorum marinorum species septem ;	Zeven soorten zeevarkens;
Pileus Consiliarii seu Senatoris Chinensis absque limbo ornatus lemnisco duplici serico, ad formam foliorum nucis ;	De hoed van een Chineesch raadsheer of senator, zonder band, versierd met een dubbel zijden ahangend lint, in den vorm van notenbladen ;
Cranium Elephantis ;	De schedel van een olifant;
Buccina Indica eburnea ;	Een ivoren Indische trompet;
Caniculae minimae, quas mater hoste insectante deglutire et revomere dicitur;	Zeer kleine hondjes, die, naar men beweert, wanneer een vijand ze verr volgt, door hun moeder worden ingeslikt en weder uitgespuwd ;
Zygaenae pulcherrimae ;	Zeer schoone hamervisschen ;
Duo Cornua Monocerotum, alterum viri longitudine, alterum minus paulo e piscibus Septentrionalibus desumta ;	Twee horens van eenhoornen; de eene ter lengte van een man, de andere iets kleiner , uit Noordsche visschen genomen;

Duo Diaboli marini ;	Twee zeeduivels.
Phoca ;	Een zeekoe.
Penis Ceti ;	De roede van een walvisch.
Lignum Serpentinum amari saporis contra febriles affectus ;	Slangenhout van bitteren smaak, tegen koortsandoeningen ;
Navicula Indica ;	Indisch sloopje.
Flamingo , avis peregrina ;	Een Flamingo, een buitenlandsche vogel ;
Orissae ;	Rijstvogeltjes ;
Regulus manucodiatarum ;	Een paradijskoninkje ;
Jaspis Heliotropius ;	Een Jaspis Heliotropius ;
(fol. 103 v ^o .) Lapis argus ;	Een Argussteen :
Lapis nephriticus lacteus ;	Een melkwitte niersteen ;
Materia ambrae griseae, in qua rostellae avicularum quarundam ;	Barnsteen, waarin de snaveltjes van eenige vogeltjes :
Cutis Agni Tartarici Zoophyti, magnitudi- nudine cuniculi, cuius lana dimidii digiti longitudinem habet ;	De huid van een Tartaarsch lam, een dierplant, ter grootte van een konijn, waarvan de wol een halven vinger lang is ;
Lana huius agni in filum contorta ;	De wol van dit lam, tot een draad geweven :
Stapes Iaponicus pondere 12 ℥.	Japansche stijgbeugel, ter zwaarte van 12 ℥.

VI. In Aedibus Dn. G. Reynst Mercatoris ditissimi in fossa Imperatoria habitantis sequentia **videre** licuit. In **Conclavi** primo asservabantur **picturae** nobilissimae et pretiosissimae, **inter** quas tabulae 4000 fl. aestimatae, e quibus aliquas coemtas Ordines Hollandiae Regi Angliae **dono** dederunt. E paucis, quas **notare** licuit, sunt: Historia **Su-**
sannae : **effigies** S. Bartholomaei: Idea vitae rusticae : Praelium : **Taberna** :

In het huis van den heer G. Reynst, een zeer rijk koopman op de Keizersgracht wonende, mocht ik het volgende zien. In het eerste vertrek **wer-**
den zeer merkwaardige en kostbare **schil-**
derstukken bewaard; onder welke **schil-**
derijen op f 4000 geschat, van welke de Staten van Holland er eenige gekocht en den Koning van Engeland ten **ge-**
schenke gegeven hebben. Tot de enkele, die ik kon aantekenen, behooren: de

Salvator mundi; Mercurius integer ; Mars integer ; itidem nudi; delineati saltem: Iter mercatorum: Transfiguratio **Christi**. S. Maria etc. etc.

In **Conclavi** secundo Statuae antiquae marmoreae **locum** habebant, cum paucis recentibus; omnium numerus 50 **erat**. Catalogum contexui sequentem: **Consul** Romanus togatus. **Tullus** Hostilius, pectore tenus. Venus pudica nuda, **manum** inguinibus praetendens. Flora **nuda**. Venus **alia**. Abundantia cum **cornu copiae**. Hercules cum exuviis leonis pectore tenus; **artificio** insigni elaboratus. **Julia** pectore tenus. Adonis **nudus**. **Gladiator nudus** dextra pugionem, sinistra vaginam tenens. Apollo **nudus** cum **arcu**. Cupido **nudus**. Hermaphroditus **nudus** cum Salmace mutata, vestibis virgineis, pudendo masculino. (fol. 104) Hercules **alius**, **pector**. Augustus **pect**. Tiberius **pect**. Caesar pectore tenus **artificiosissime** sculptus, **Graecum** opus. Agrippina maior **pector**. praestantissima, vetustate paululum exesa. Poppaea Sabina. **Calphurnia**. Octavia. Vitellius. Domitianus. Pallas cum sphyngē in galea. Milenus. Livia. Cleopatra. Traianus. Gordianus. Helena. Octavia aliter. Hadrianus. **Caracalla**. Terentia. Julia Mammaea. **Agrippa**

geschiedenis van **Susanna**, **de** beeltenis van den H. Bartholomeus: een beeld uit het boerenleven: een gevecht; een tarveerne ; de Zaligmaker der wereld; een Mercurius ten voetenuit; een Mars ten voeten uit; **evenzoo** naakt. Nog in schets : reizende kooplieden; de **gedaanteverandering** van Christus, de H. Maria enz. enz.

In de tweede kamer waren oude marmeren standbeelden opgesteld, met **enkele** nieuwe: het geheele getal bedroeg 50. Den volgenden catalogus heb ik samengesteld : Een Romeensch consul in toga; **Tullus** Hostilius, borstbeeld ; een kuische naakte Venus met de hand over de schaamdeelen uitgestrekt; een naakte Flora; een andere Venus; de overvloed met den hoorn van overvloed; Hercules met de leeuwenhuid, **borstbeeld**, met bijzondere kunstvaardigheid bewerkt ; Julia, borstbeeld ; een naakte Adonis; een naakte gladiator, met den dolk in de rechter en de schede in de linkerhand; een naakte Apollo, met den boog; een naakte Cupido ; Herrmaphroditus, naakt met de veranderde nimf Salmacis, met de kleederen **eener** maagd en de schaamdeelen van een man; een andere Hercules, borstbeeld; **Augustus**, borstbeeld, zeer kunstvaardig gehouwen Grieksch werk ; Agrippina de oudere, borstbeeld, zeer uitmuntend, door den ouderdom een klein, weinig aangetast; Poppaea Sabina; Calphurnia;

pina minor. Aristaeus. Pallas cum triplici sphynge in galea. Geta. Flavia: **pectore** tenus **omnes**. Faunus cum pelle caprina ridens. Antonius. Hadrianus aliter. Cupido alius. Faunus alius. Cyrus tiara tectus. Flavia **alia**. Lucilla. **Faustina** ; pectore tenus pleraeque.

In tertio conclavi **adhuc** aliae erant statuae : nempe. Sylvius, Posthumus, Papyrius. **Antonia** maior. Hadrianus denuo. Claudia. Bacchus. Severus, **pectore**tenus. Priapus inguine tenus ; cum **incognitis** aliis quam plurimis. Item Ciceronis caput integrum, cuius facies alibi quoque e marmore saltem elevata conspiciebatur. Fauna itidem etc. Atque **hinc** ablatae sunt statuae Sabinæ, **Caracallæ**, Aesculapii, Cupidinis, **Scipionis** Africani, M. Bruti, Commodi, Faustinae, Tiberii, Vestae, Cybeles etc. ab Ordinibus Hollandiae cum **supradictis picturis** Angliae Regi oblatae.

Praeterea in hoc conclavi reposita erant sqq:

Octavia ; Vitellius ; Domitianus ; Pallas, met de sphinx op den helm. Milenus; Livia ; Cleopatra ; Traianus ; Gordianus ; Helena ; Octavia, anders ; **Hadrianus** ; Caracalla; Terentia; Julia Mammaea; Agrippina de jongere ; Aristaeus; Pallas met een drievoudige sphinx op den helm; Geta; Flavia; allen in borstbeeld; een lachende **Faunus** met een bokkenvel; Antonius; **Hadrianus**, anders; eene andere Cupido; eene andere Faunus; Cyrus, gedekt door de tiara; eene andere Flavia; Lucilla; Faustina; de meeste in borst beeld.

In het derde vertrek waren nog andere standbeelden, als Sylvius, Posthumus, Papyrius, **Antonia** de oudere, **Hadrianus** nog eens, Claudia, Bacchus, Severus in borstbeeld. Priapus, tot aan de schaamdeelen; met zeer vele andere onbekenden. **Evenzoo** de kop van Cicero, geheel, waarvan ook elders het gelaat, uit het marmer zich verheffend, aanschouwd werd. **Evenzoo** een Fauna, enz. Ook zijn van hier weggenomen beelden van Sabina, Caracalla, **Aesculapius**, Cupido, Scipio Africanus, M. Brutus, Commodus, Faustina, Tirberius, Vesta, Cybele enz., door de Staten van Holland met de **boven**genoemde schilderijen aan den Koning van Engeland aangeboden.

Bovendien was in dit vertrek ' het volgende opgesteld :

Locus cinerum Aristotelis marmoreus, cuius operculo insculpta **erat** facies Philosophi elevata e lapide: **lateri** anteriori inscripta erant

hinc	illinc
<i>APICTOTEAHC</i>	<i>APICTOTEAHC</i>
<i>Θ ΚΑΑΑΙCΤΟC ΤΩΝ ΟΝΙΚΟΜΑΧΟΥ</i>	<i>Θ ΚΑΑΑΙCΤΟC ΤΩΝ ΟΝΙΚΟΜΑΧΟΥ</i>
<i>ΦΙΑCΟΦΩΝ</i> ¹	<i>ΦΙΑCΟCΦΟC</i>

(fol. 104 v°.) longitudo cistae **erat** sesquipedalis, latitudo cum altitudine unius pedis; **figura** huius cistae expressa **exstat** in libro quodam A. 1612 Patavii impresso sub titulo: Aenigma Aristotelicum. Similes loculi **adhuc** duo inibi servantur, **alter** cum inscriptione latina, **alter** sine inscriptione ;

Urnae quaedam marmoreae albae, **an** gusto orificio, insigni magnitudine; **Urnae minores** aliae similes; **Membra quaedam** humana marmorea, **inter caetera** pes colosseae statuae, **arte** multa insignis;

Cornu caprae Indicae ;

Cornu ibicis ;

Corallinum fruticosum longitudine **quatuor** pedum ;

Lampades sepulchrales antiquae viginti duae, **variatarum figurarum**;

Figura fasciculi florum urnulae impositorum, cum papilionibus quibusdam,

Een marmeren kistje met de **asch** van Aristoteles, op het deksel waarvan het gelaat van den wijsgeer, zich **verheffend** uit den steen, was gebeiteld: op de voorzijde was een opschrift

hier	daar
<i>APICTOTEAHC</i>	<i>APICTOTEAHC</i>
<i>Θ ΚΑΑΑΙCΤΟC ΤΩΝ ΟΝΙΚΟΜΑΧΟΥ</i>	<i>Θ ΚΑΑΑΙCΤΟC ΤΩΝ ΟΝΙΚΟΜΑΧΟΥ</i>
<i>ΦΙΑCΟΦΩΝ</i> ¹	<i>ΦΙΑCΟCΦΟC</i>

de lengte van het kistje was anderhalf voet, de breedte met de hoogte een voet; eene afbeelding van dit kistje kwam voor in een boek, in 1612 te Padua gedrukt, onder den titel **Aenigma Aristotelicum**. Nog twee **dergelijke** kistjes worden daar bewaard, het eene met een Latijnsch, het andere zonder opschrift ;

Eenige marmeren urnen, met nauwen mond, van aanzienlijke grootte ;

Andere dergelijke kleinere. urnen ;

Eenige menschelijke ledematen van marmer; onder andere de voet van een reusachtig standbeeld, zich **onderscheidend** door kunstvolle bewerking;

Een hoorn van eene Indische geit;

Een hoorn van een steenbok ;

Een vertakt koraal, ter lengte van vier voet;

Twee en twintig antieke lijkfakkels, in verschillenden vorm ;

De afbeelding van een bloemruiker, geplaatst in een vaasje, met eenige

¹ Muss heissen: *ΦΙΑCΟCΦΩΝ*.

acu picta ;

Piscis Columbus, Orbis species, **glo-**
bosus ferme ;

Historia perpetua **picturis** Illustrium
virorum omnia ab orbe **condito**, usque
ad Ottonem M. expressa: opus antir
quum ;

Conchylia varia ;

Petrefacta multa; **inter caetera** Os Ilium,
quod **diffractum** interius naturam **os-**
seam **adhuc** retinebat: Lingua vitulina:
fungi, ligni frusta, conchae, nautilus
etc. ; praecipue tres **pisces** lapidibus
inclusi, non adumbrati saltem per **na-**
turam ut Islebici, sed excavato **mirum**
in modum lapide ita inserti, ut spinae
parte **una**, parte **altera** illarum **vestigia**
manifesto appareant. In **Occidentali**
enim littore Italiae (fol. 105) cum **con-**
tinuatis per multum tempus Subsolani
flatibus mare **paulum** a terra recedit,
limus quandoque partim adurente sole
partim exiccante vento ita indurescit,
ut lapidis naturam assumat, atque turn
si vel **pisces** in eo vel conchae vel ossa
relicta haeserint, lapide haec deinceps
quasi vestita reperiuntur, fissaque massa
interius quod **latuit** mirifice **oculis** sub
icitur.

vlinders, met de naald geborduurd;
Een **Columbus-visch**, een soort **kring-**
visch, bijna kogelvormig;

Een aaneengeschakelde geschiedenis met
afbeeldingen der beroemde mannen,
alles van de schepping der wereld tot
aan Otto den Groote beschreven: een
oud werk;

Verschillende schelpen ;

Vele versteende voorwerpen; onder **an-**
dere een darmbeen, dat doorgebroken
van binnen den beenachtigen aard nog
bezat: een kalfstong, sponzen, stukken
hout, schelpen, een nautilus, etc.; **voor-**
al drie visschen, in steen gesloten,
niet slechts door de natuur in omtrek
weergegeven, zooals de exemplaren van
Eisleben, maar op wonderlijke wijze
in den uitgehouden steen **zoo inge-**
voegd, dat aan den **eenen** kant de
graten en aan de andere zijde hunne
indrucksels duidelijk te zien zijn. **Wan-**
neer namelijk op de Westkust van
Italië door lang aanhoudenden oosten,
wind de zee een weinig van het land
terugwijkt, wordt soms de modder,
deels door het branden van de zon,
deels door den uitdroogenden wind
zoo hard, dat hij de natuur van een
steen aanneemt, en wanneer dan **vis-**
schen of schelpen of beenderen er in
achterblijven, worden dezevoorwerpen
vervolgens als met steen bekleed **be-**
vonden; en wanneer men den klomp
splijt, wordt wat er binnen in **verbor-**

Porro peculiari scrinio repositae erant **antiquitates** Aegyptiacae variae, aerae potissimum; nempe Isidis Icunculae quam plurimae diversae magnitudinis; Osiridis effigies pedis altitudine, **Astacurum figurae**, Apis simulacrum aeneum tauri figura, cum tubulo ori inserto, per quem oracula quondam edidisse **creditur**. Sphinx item et idola varia aha; Unguentaria et lachcymatoria mars morea diversae magnitudinis quam **plurima** ;

Cista cum **capsulis** multis, in quibus gemmarum asservabatur **magna quantitas**, antiquarum praesertim, cum sculpturis **diversis** ;

Duae **cistulae** numismatibus antiquis **plena**, inter quae nummus Pertinacis IMP. CAES. P. HELV. **PERTIN.** AVG. Cap. Aug. rad. et barbatum. PROVIDENTIAE. . . COS. 111. Providentia stolata stans utramque manum coelum versus protendens ;

Nummus Severi, cum tribus in aversa **figuris** stolatis cornua **copiae** tenentibus ;

Num. Pescennii Nigri cum inscript. **Graeca** : aversa exhibet **Dianam poly-**

gen was, op wonderbare wijze voor het oog ontbloot;

Verder waren in eene afzonderlijke kast Egyptische oudheden geplaatst, vooral koperen; als zeer vele-Isisbeeldjes, van verschillende grootte; eene afbeelding van **Osiris** ter hoogte van een voet: beelden van kreeften, een koperen Apisbeeld, in de gedaante 'van een stier, met een kokervormige pijp in den mond bevestigd, waardoor men geloofd dat hij indertijd de orakels gaf. **Evenzoo** een sphinx en verschillende andere afgodsbeelden ; zéer vele. marmeren vaten voor zalf en tranen, van verschillende grootte ;

Een kast met vele **laadjes**, waarin eene groote hoeveelheid **juweelen** werd bewaard, meest oude, met verschillend snijwerk ;

Twee kistjes vol oude munten, onder welke een geldstuk van Pertinax: IMP. CAES. P. HELV. **PERTIN.** AVG.; het hoofd van den keizer met een stralenkrans en baard ; **PROVIDENTIAE.** . . COS. 111. De **voorzichtigheid**, bekleed met een lang gewaad, staande, de beide handen ten hemel geheven ;

Een geldstuk van Severus, met op de keerzijde drie beelden in lange gewaden, die hoornen van overvloed vasthouden ;

Een geldstuk van Pescennius Niger met een Grieksch opschrift; de **keer-**

- mammiam Ephesiam **EΦEC**
AIAN ;
- Num. **Prusiae**, Mithridatis, **Herculis** in
 cuius aversa Zodiacus. **Ottonis**, **Magn-**
 nentii, Graecarum civitatum etc. etc.;
- Sex Typi nummorum chalybei antiqui,
 quorum unus **faciem** Claudi (fol.105 v°)
 exhibebat, reliqui **aversarum** saltem
 : **erant**; monumentum antiquitatis insigne;
- Nummus Amstelodamensis in **memo-**
 riam depulsi ab U rbe **Principis** Auriaci
 Friderici Henrici ; inscr. :
 Ex uno crimine omnia nosces. Equus
 ferociens.
- Magnis tamen** excidit **ausis**. Phaeton ;
 Nummus i.n memoriam Synodi **Dor-**
 dracenaе. Inscr :
 Asserta religione. **Concilium Theologo-**
 rum. **Erunt** ut mons Sion **CIODCXIX**
 Templum in monte, sole illustratum ;
- Nummi in memoriam **pacis** Belgicae,
 cum Hispanis, item cum Anglis ;
- Nummus Rudolphi 11 **aureus** ;
 Effigies Urbani VIII aenea in nummo ;
- Cistulam alteram' Laocoon ornabat
 aeneus, in **altera** rosa Hierichuntina
 asservata **erat**.
- . zijde 'vertoont de veelborstige Diana
 de' Efeziërs ; **EΦEC**. . . . **AIAN**. . . .
 Geldstukken van **Prusias**, Mithridates,
 Hercules, op welks keerzijde de **dieren-**
 riem, van Otto, Magnentius, Griekschē
 steden, enz. enz.;
- Zes oude stalen afdrukken van munten,
 waarvan een het beeld van Claudius
 vertoonde, de overige waren 'slechts
 afdrukken van de keerzijden; een ber
langrijk gedenkstuk der oudheid ;
- Een penning van Amsterdam ter **ge-**
 dachtenis aan het afslaan van den
 prins: van Oranje Frederik Hendrik'
 van de stad, met opschrift:
 Ex uno crimine omnia nosces. Een
 steigerend paard.
- Magnis tamen** exidit **ausis**. Phaeton ;
 Een penning ter gedachtenis van de
 Dordtsche Synode, met opschrift:
 Asserta religione. **Concilium Theologo-**
 rum. Erunt ut mons Sion **CIODCXIX**.
 Een stad op een berg, door de zon
 beschenen;
- Gedenkpenningen van den vrede van
 Nederland met de Spanjaarden, en
 met de Engelschen;
- Een gouden munt van **Rudolf** 11;
 De beeltenis van Urbanus VIII van
 koper op een geldstuk;
- Het eene kastje was versierd met een
 koperen Laocoon; in het andere was
 : een roos van Jericho bewaard.

VII. In Exoticotamia Dn. Brayne tromatarii in fossa Principum exhibita nobis sunt seqq.:

Lactucae marinae crispae **folia** sex pedum longitudine, latitudine semipedum **dali, annata chamae cuidam** maiusculae;

Corallinum fruticosum, quod caudam pavonis appellabat 5 pedum **longi-** tudine ;

Coralloides lapideum granulosum canr **dicans** ;

Algae marinae species albicans ;

Manus marina spongiosa cum algae iam **dictae plantula** mytilo annata ;

Millepora Coralloides lapideum, **poro-** sum ramosumque et candicans;

(fol. 106) Conchae anatiferae chamarum similitudine, parvae, cum bestiolis **mul-** tipedis, quas pro cancellis habebam; figuram plane **conformem** expressit Aldrovandus ;

Cocquos maldiva;

Corallium rubrum reticulatum :

Coralloides, fruticulus cum flore albo, lanuginoso e **spica producto** ;

Rosa Hierichuntina Amsterodami nata, viridis **adhuc** cumque flore ;

Lapis marinus fungi specie saxo **anna-** tus ingenti. Vid Dodonaeam;

Suffrutex coralloides violaceus, longus ;

Purpura cum blatta Byzantina odorata;

VII. In het kabinet van vreemde zaken van den Heer **Brayne**, een chirurgijn op de Prinsengracht werden ons de volgende dingen getoond :

Bladeren van de kroesharige wolfsr melk, ter lengte van zes voet en ter breedte van een halven voet, gewasren aan een vrij groote mosselschelp ;

Een vertakt koraal, dat hij **pauwen-** staart noemde, ter lengte van 5 voet ;

Steenen, korrelig, glinsterend coralloïd;

Eene witte soort zeewier;

Eene poreuse **zeehand** met een plantje van het reeds genoemde wier, gewassen aan een mossel' ;

Een **steen** Millepora Coralloides, **po-** reus, vertakt en blinkend;

Schelpen met aangroeisels, evenals mosr **selen**, klein, met veelvoetige beestjes, die ik voor kreeften hield; eene **ge-** heel overeenkomstige afbeelding heeft Aldrovandus gegeven ;

Een kokosnoot;

Rood, netvormig koraal ;

Coralloïd, plantje met witte wollige bloem uit de aar te voorschijn komend;

Een roos van Jericho, te Amsterdam **uit-** gekomen, nog groen en met de bloem;

Een zeesteen, een soort mos, aan een groo- ten steen gegroeid. Zie Dodonaeus ;

Een violetkleurige, lange koraalplant;

Een purperslak met welriekend Byzantijnsch purper;

- Flos lapideus crispus ;
 Fuci marini species, nodosa;
 Ceraunius **lapis** ingens, cuneiformis
 absque foramine;
 Coralloides detracto cortice corneam
 quasi substantiam ostendens;
 Lapidés stellares varii, virgati, stellati,
 rosati etc.
 Balani marini coagmentati cum herbula
 . marina;
Folia palmae (duo) nondum adultae;
 Umbilicus marinus palmae latitudine;
 Statera **Indica** ad examinanda **gemma-**
rum pondera;
Porcus cornu unico: Klip-Korper;
 Cancri quidam varii, colore figurisque
diversis;
 Virgula saligna petrefacta ;
 • Cochlear e rostro aviculae Toucan;
 Effigies Babyroussae ;
Rana piscatrix exiccata, **ore patulo, or-**
 dinibus dentium binis in anteriore
rictus parte binisque circa linguae
 radices, **cute** glubra, vide Schottum ;
 Xiphiae. Zygaena. Crocodilus exiguus
 admodum ;
 (fol. 106 v") Poculum a nucibus myristicis
 tornatile, pedeoperculoque eburneis **ar-**
 tificiosissimis, quatuorpedum altitudine;
 Hippocampi **maximi** ;
- Een **steenen**, harige bloem;
 Een soort zeewier, vol knoesten ;
 Een groote cerauniussteen, wigvormig
 zonder spleet ;
 Coralloïd, dat, wanneer men de schaal
 verwijdert, eene als het ware hoorns
achtige zelfstandigheid vertoont;
 Verschillende **stersteenen**, met **stree-**
 pen, met sterren, met rozen, enz. ;
Zee-eikels, samengegroeid met een zeer
 plantje;
 Bladen (twee) van een nog niet **vol-**
 wassen palm;
 Een navelmossel, ter breedte van een
 palm ;
 Een Indische weegschaal voor het **we-**
 gen van juweelen;
 Een varken met een hoorn;
 Verschillende kreeften, van **verschil-**
 lende kleur en gedaante;
 Een versteend wilgentakje;
 Een lepel, uit den snavel van een Tour
 canvogeltje vervaardigd ;
 Eene afbeelding van een Indisch zwijn;
 Een **zee-kikvorsch**, uitgedroogd, met
breeden bek, twee rijen tanden in het
 voorste deel van de mondopening en
 twee rijen bij den tongwortel, met
 gladde huid; zie **Schott**;
 Zwaardvisschen ; een hamervisch ; een
 tamelijk kleine krokodil ;
 Een gedraaide beker uit muskaatnoten
 gemaakt, met zeer kunstigen ivoren voet
 en deksel, ter hoogte van vier voet;
 Zeer groote zeepaarden ;

- Scarabaei **Indici**, cornibus **tribus**, uno ex imo curvato ;
 Chamaeleon;
 Lacertae rariores. Scinci. Millepeda palmarum . mae longitudine ;
- Cancri Moluccani. **Insecta** aciculis per **capsulas** firmata varia, **inter** quae **muscarum**, Scarabaeorum, papilionum genera quam plurima ;
- Porcus** aculeatus. Vespertilio marinus ;
 Hirundo marina ;
- Maxilla Canis Carchariae, (Haye) seridentium triplici, triangularium ;
- Rostrum** avis Indiae **cornu** recurvo;
Acus. Os penis Hippopotami. Dentes Hippopotami **aprunis** similes sed maiores. Cicadae duae maximae. **Scarabaeus maximus** digiti medii **longitudine** cornibus setaceis nodosis **longissimis**. Nautilus. Buccina. Turbinata varia, etiam **quaedam** colore viridi splendenti. Chamae conchaeque quam plurimae variae ;
- Nummus Synodi Dordracenae ;
- Nummus Obsidionis Harlemensis **quadratus** argenteus, Uncialis magnitudine atque signo, nisi quod insignia urbis cum numero 1572 minutissimo **characteribus** exhiberet;
- Indische kevers met **drie** hoornen, waarvan één van onderen gekromd ;
 Een kameleon ;
 Vrij zeldzame hagedissen; **Nijlhagedissen**; duizendpooten, ter lengte van een palm ;
 Kreeften uit de Molukken; **verschillende** insecten, met naaldjes in doosjes bevestigd, waaronder zeer vele soorten van vliegen, kevers en **vlinders** ;
 Een stekelvarken; een **zeevledermuis** ;
 Een zeer zwaluw ;
 De kaak van een haai, met een **drieduidige** rij van driehoekige tanden ;
 De snavel van een Indische vogel met een naar achteren gekromden hoorn; een naaldvisch; been van de roede van een Nijlpaard; tanden van een **nijlpaard**, gelijkende op die van **everzwijnen**, doch **grooter**; twee zeer groote krekels; een zeer **groot** kever, ter lengte van een halven vinger met zeer lange, borstelige, knoestige hoornen; een nautilus; een **blaashoorn**; **verschillende** gedraaide slakken, ook sommige met schitterende, groene kleur; zeer vele verschillende mossels **en** schelpen;
 Een gedenkpenning der Dordtsche Synode ;
 Een vierkante zilveren **(nood)muntstuk** uit het beleg van Haarlem, ter grootte en met het **teeken** van een ons, behalve dat het met zeer kleine karakters het wapen der stad met het jaartal 1572 vertoonde :

- Stella marina corpore quinquangulari solido**, radiis brevibus ; Een zeester, met stevig **vijfhoekig** lichaam, met korte **stralen** ;
- Serpentis **exuviae** cum crepitaculo ; Een slagenhuid, met ratel ;
- Glossopetra pollice latior. Testudines marinae. Cochleae variae, **quarum cum patella quaedam** ; Een **tongsteen**, meer dan een duim breed; zeëschildpadden ; verschillende **slak**ken, waarvan sommige met zuignap ;
- Mytili cum **flicula** marina. **Musci** in **conchis nati** variae species ; Gewone mosselen met een zeevarentje; verschillende soorten 'mos, in schelpen gegroeid ;
- (fol. 107). Echinorum variae species, maiores minoresque; Verschillende soorten van egels, **klei**mere **en** grootere ;
- Orissa avicula, **oblongo** rostro, splenr dentibus **plumis** ; Een rijstvogeltje met langwerpigen **sna**vel en blinkende vederen ;
- Porci** triangulares **minimi** ; Zeer kleine, driehoekige **zee**-**varkens** ;
- Lapis** Bezoar Coromandelicus magnitudine ovi gallinacei, **levis** admodum, quae nota sinceritatis est. Tres alii **minores** crustis tenuibus ; Een bezoarsteen, uit Coromandel, ter grootte van een kippenrei, **vrij** licht; wat een **teeken** is van echtheid; drie andere, kleinere, met dunne schalen ;
- Dentalia varia. Lepades. Cochlea **Cornu** ¹ arietini similitudine ; Verschillende tandmosselen ; **rotsmos**selen ; een slak, gelijkende op een ramshoorn ;
- Plumae pennaequae **peregrinarum** avium variae, maiores funiculo adaptatae, **minores filo connexae**. Plumae de **cristis** ardearum albae ; **Allerlei** vederen en vleugels van **buiten**landsche vogels, de **grootere** met één touwtje vastgemaakt, de kleinere aan een draad bevestigd ; witte **veeren af**komstig van reigerkammen ;
- Boletus **Cervi**. Iuiubae **fructus Indici** ; **Herts**-**wan** (Champignon); borstbeziën, Indische vruchten ;
- Lapis** Dentali, quo fraena omari **solent** ; **Lapis** **Dentali**, waarmede men de **too**men pléegt te versieren ;
- Lapis** **Entali**, forma turbinulorum in spongiis viventium ; **Lapis** **Entali**, in de gedaante van in **spon**sen levende armpootige weekdieren ;
- Simplica varia, **inter** quae rariores **her** Verschillende niet samengestelde **ge**

¹ **Muss** heissen : **cornus**.

bae : Gentiana rarior, Amomum **Caryophyllatum** : Gummi **Copaal** seu Succinum Orientale, quo utuntur ad oblinendas cistulas, commodius quam gummi **Lacca**, aut Succino **Borussiano**, quia **magna** sunt eius frusta. Idem ad **rapit pilos villosque** etc. ut succinum commune. Quidam ad cistulas **impicandas** et Sandaracha utuntur, sed **id difficilius** procedit eo quod parva **illius** frustula tardius a cortice **liberentur**. Gummi lacca. Costus verus lignum est. Costus Amarus. Turbit seu **Tapsia** gummi est. Costus Ventorianus seu Canella **alba** omne genus saporum aromaticorum refert masticatum, **praecipue** Zingiberis. **macis, caryophyllorum, cinnamoni** etc. **Cassia Caryophyllata**. Cassialigna. **Radix Zedoariae** palmae longitudine. Fabae variae **Indicae**. Faufel. Lignum aloes. **Caryophylla** regia ex Indostane. **Piper Aethiopicum** in siliquis crescit botroides ;

(fol. 107 v°.) **Duo penes** cetorum, 6 ped. longit. colore spadiceo, ; Sanguis Draconis et gummi arboris, . quae similis fere est Iuccae **Tacamahaca** seu Cuschucolo, est gummi quod

neesmiddelen, waaronder vrij zeldzame **kruiden**. Vrij zeldzaam gentiaan; **kruidnagelachtige** Amomum ¹; Gummi **copaal** of Oostersch barnsteen, waarmede men gemakkelijker kistjes kan **bessmeren** dan met gummi lacca of Pruisisch barnsteen, omdat het groote stukken zijn. Het trekt haren en vlokken aan, evenals het gewone barnsteen. Sommigen gebruiken ook tot het bepekken van kistjes **sandaracha**, maar dit gaat langzamer omdat de kleine stukjes ervan minder snel van de bast losgemaakt kunnen **worden**; Gummi lacca ; Costus verus ², van hout; bittere Costus ; het is turbit of **tapsia** gummi Costus ventorianus of witte kaneel, dat gekauwd allerlei geurige smaakindrukken geeft, vooral van gember, **macis**, kruidnagelen, perubalsem, enz. ; kruidnagelachtige **cassie**; houten **cassie**; **Zedoarwortel**, ter lengte van een palm; **verschillende** Indische **boonen**; Faufel; **Aloehout**; koningskruidnagelen uit **Hindostan**; **Aethiopische** peper, die **druifvormig** in peulen groeit;-

Twee roeden van walvisschen, ter lengte van zes voet, bruinachtig van kleur ; Drakenbloed en **boomgom**, dat ongelveer gelijk op **Jucca** Tacamahaca of Cuschucole ; het is gom, dat tegen de

1 **Balsem.**

2 Een **specerijachtige** wortel.

- dentibus medetur temporibus **applicatum** ; affertur ex Guiana.
- Herba** Thea ;
- Nidus avium Indicarum, quas hirundines esse volunt, ex **materia alba**, vesicae Husonum simili, hos ad cibos expetunt Indi et Belgae coctos cum iure carniū ;
- Gummi Sagapeni, flavo colore. Ammor niacum pulcherrimum. Grana Paradisi. Cor S. Thomae fabarum species. Amomum racemosum. Ialappae radix **integra**. **Panis radicum** rubicundus. Globuli saponarii, pomula sunt **gallarum instar**, quibus ad **lotiones** utuntur Indi. Gummi animae ex flavo **candidum**. Gummi Hederae nigricans. **Opopalsamum** ex flavo spadiceum. Gummi catachu nigricat. Styrax granulosum intus albissimum. Ova Struthionum et **Casuar**. Iguana barbata. Radix **Peoniae**. **Nux** myristica faeminae species (Mutternuss), cuius flores proxime nuci adhaerent, non interiecto ut in aliis cortice; utilis censetur ad facilitandum partum **manu** retenta;
- Lapis Mannati**;
- Dens Canis Carchariae pollicis **longitudine**;
- Succini frustum maximum 2 librarum;
- slapen gelegd de tanden geneest. Het wordt aangevoerd uit Guiana ;
Theeplant ;
Een nest van Indische vogels, die, naar men wil, zwaluwen zijn ; uit witte grondstof, welke gelijk op de blaas van huisblazen ¹; de Indiërs en **Nederlanders** **begeeren** deze nesten **gekookt** met vleeschnat tot voedsel;
Sagapeengom van gele kleur; zeer fraaie ammoniumrhars ; **Paradijsgraan** ; Hart van St. Thomas, een boonensoort; trosvormige amonium ; zuivere **jalapewortel**; rood wortelbrood ; zeepkruid**balletjes**, het zijn appeltjes als van eikels, die de Indiërs bij het wasschen gebruiken; Animargom, **geelachtig wit**; zwartachtige **veilgom**; sap van den balsemboom, bruingeel; **Catachu-gom**, die zwartachtig is; **korrelige hars**, van binnen zeer wit; eieren van struisvogels en casuarissen; een gebaarde iguana; **Peonie-wortel**; wijfjes muskaatnoot (moedernoot), waarvan de bloemen zeer dicht bij de noot zitten, zonder dat er, als bij andere, bast **tusschen** zit; zij wordt, wanneer men haar in de hand houdt, nuttig geacht tot het vergemakkelijken van het baren ;
Een zeerkoesteen;
De tand van een zeerhond, ter lengte van een duim ;
Zeer groot stuk barnsteen, van 2 pond;

1 Een soort steuren.

- Rostrum** avis peregrinae cum **tubere** mar
ximò ; De **snavel** van een vreemde vogel met
zeer **grooten** bult;
- Zibethum, quod Amsterodami a felibus
colligitur; Civet, dat te Amsterdam van katten
wordt verzameld ;
- Margaritarum** minimarum ingens **copia**
ad usus medicorum; Eene groote hoeveelheid zeer kleine
parels tot medisch gebruik ;
- Viciarum** Indicarum aliquot species cor
lore rubro nigroque ; Eenige soorten van Indische **wikke**
vruchten, van roode en zwarte kleur;
- Schinantum seu iuncus odoratus (**ra-**
dicem vidi) ; Schinantum of welriekend riet (ik heb
den wortel gezien) ;
- Corombet seu Lolus Clusii **exoticus** ; Corombet of uitlandsche Lolus Clusii ;
(fol. 108) Carlina radix similis pulpae
Everwortel, gelijkend op het **vrucht**
vleesch van de zonnewende;
- Phaseoli** cum magno **hilo**, Phaseoli Peulvruchten, met **grooten** kiemgroeve;
argentei; zilveren peulvruchten ;
- Incolarum** circa fretum **Davidis** iacula Pijlen van 'de inboorlingen bij Straat
ossibus praemunita. In uno iaculo Davis, van voren met beenderen bezet.
osseus mucro exigua ferri **laminula** In één pijl was de btenen punt met
instructus erat ; **remus** duplex, urceus een zeer dun plaatje ijzer voorzien :
pro **aquis** asservandus ¹ stramineus : een dubbele riem ; een kruik om
utris, **quales** inflatos piscibus alligant water te bewaren, van **stroo** gemaakt ;
captis ne submergantur. Iaculum vesica een blaas, zooals men ze, opgeblazen,
instructum per medium ne subsidat aan de gevangen visschen bindt, **op**
piscibus immissum ; dat deze niet zinken; een pijl, voorzien
in het midden van een blaas, opdat hij,
invisschengeschoten, niet onderduike;
- Arcus** etc., navicula ; Een boog, enz. ; een scheepje;
- Nux** myristica mas, **oblonga** est ; Een mannelijke muscaatnoot ; zij is
langwerpig ;
- Strobili Cedrini ; Appels van **cederboomen** ;
- Panis'e radicibus **Indicis albus**. **Gramen** Wit brood uit Indische wortels ; met
plumosum, **Sparti** species etc. fijne haren bezet gras, een soort **brem**
struik, enz. ;
- Doronicum** Germanicum, Gemswurtzel, Duitse Schorpioenwortel, **Gemswortel**

¹ Muss **heissen**: asservandis.

modosa radix, **fere** ut **calamus niger** aromat. sed tenuior. **Doronicum Romanum herba.** Victorialis rotunda et longa. Radix dentaria, est **saxifragiae** albae. **Nux** Barbarica. **Metel nux,** vomicae species. Coior seu Castanaeae Ind. **Or.** forma **renis.** **Palma** Conifera, seu **palma** pini.

Inter mineralia varia etiam servabat Cinnabarin nativam, **Talcum** viride, **talcum** aureum, florem avis, **marcasitum** argenteum etc.

Lapis Bezoar cum cuticula sua; Cabo di muchi, unde **Coffiae** coquitur potus;

Kacau fructus Americanus, unde **chocolatae** potus fit: cuius mixturam componunt Iudaei Lusitani Amsterodami;

Calamus aromaticus verus, arundinis **instar** cum internodiis, sed tenuior, amarus admodum, rarissimus est,

(fol. 108 v°) VIII. 1 n H orto Dn. Roeter i, **Secretarii** Amstelodamensis, quae vidimus, sunt sqq:

Phasianos **albos** et communes; Gallinas Guineanas, guttatas, Perdices Turcicos. Gallinas montanas. **Turtures flavos.** Gallinas **plumis crispis.** Columbas Indostanicas, caudis pavonum **pectoribus** prominulis **albas.** **Columbas Turcicas** prominulo pectore. Anates Americanas; Anates feras variorum

tel, een knoestige wortel,. ongeveer als het geurige zwarte riet, doch dunner; Romeinsche schorpioenwortel; Victoriarwortel, rondachtig en lang; tandwortel, zij behoort tot het witte steenbrekende kruid; Barbaarsche noot; nachtschaduw, een soort braakmiddel; Coior of **Oost-Ind.** Kastanjes, niervormig; kegeldragende palm of pijnpalm; Onder verschillende mineralen **be** waarde hij ook oorspronkelijk **zwa** **velkwik**, groen talk, goudkleurig talk, vogelbloem, zilverbismuth, enz.;

Bezoarsteen met zijn opperhuidje; Cabo di Muchi, waaruit de **koffie** drank gekookt wordt;

Cacao, een Amerikaansche vrucht, **waar** uit de chocolade-drink wordt gemaakt; het mengsel daarvan maken de Portugeesche Joden te Amsterdam ;

Echte welriekende **kalmus**, gelijkende op riet met stengelleden, maar dunner, vrij bitter; het is zeer zeldzaam.

VIII. In den tuin van den heer **R o e t e r s**, Secretaris van Amsterdam, hebben wij het volgende gezien:

Witte en gewone fazanten, Guineesche kippen, gekropt; Turksche patrijzen; bergkippen ; goudgele tortelduiven; hoenders met gekrulde **veeren**; witte duiven uit Hindostan met **pauwen** staarten en eenigszins vooruitstekende borsten; **Turksche** duiven met **eenigsz** zins vooruitstekende borst; Amerikaans

generum. Lepocem Russicum album. Becniclas. Tiapam Guineanam, acdeae specie.

Porto vidimus pulvinos melonum **cap-**
sulis fenestratis contectos. Inque **con-**
clavibus hyemalibus Aloen **America-**
num secretam. Colocassiam. **Hiacyn-**
thum Virginianum autumnalem **lilii**
floce odoratissimo albo. Myrtum, **mi-**
norem Belgicam, mediam Belgicam ;
. Tacentinam; latifoliam; floce pleno
duplici cacissimam. Malum punicum
sylvestce, cuius floces Balaustia **dicun-**
tur. Malum punicum. Iesminum odocar
tissimum luteum semper floccens, cacum,
aucanti foliis. Cannam Hispaniam **stri-**
atam. Lycium Arabicum seu **Osrum**
Persacum, quod est chamni species,
qua Christus coronatus **putatur.** Oleanc
drum seu Nerium. Lentiscum. Bacbam
Iovis: Narcissum **Indicum** cacissimum.
Laucum Amecicanam. Aucantia : **Li-**
monia ccispa maioca, Aucantia cana,
Aucantia folio ccispo. Lauci nobilis
acomaticae duas arbores. Laucum **bac-**
cifecae gallicam. Flocem Tigcidis.

sche eenden; wilde eenden in **ver-**
schillende soorten; een witte Russische
baas; een becnakel'; een Guineesche
tiapam, een soort reiger.

Voorts zagen wij meloenbedden, **be-**
dekt met glazen kassen. En in den
wintertuin een Amerikaansche Aloe
met zaagswijs ingesneden bladen; een
Colocasia (kalfsvoet); een **herfst-hya-**
cynth uit Virginia met witte zeer **geu-**
cige leliebloem; een tamelijk kleinen
Hollandschen myctenboom; een mid
delsoot Hollandschen, een **Tarentijn-**
schen, met bceede bladeren, met volle
dubbele bloem, zeer zeldzaam ; een
boschrgcanaatappel, waarvan de bloer
sems balaustia **heeten;** een **granaat-**
appel; een zeer geurige jasmijn, **leem-**
kleurig, altijd bloeiend, zeldzaam, met
oranje bladeren; Spaansch, gestreept
riet; **Arabische** doornachtige heester of
het **Osrum** der Perzen, hetwelk een
soort doorn is, waaruit men meent dat
de doornenkroon van Christus is **ge-**
vlochten; een Oleander of lauwerroos;
een mastikboom; baard van Juppiter:
zeer zeldzame Indische Narcissus; **een**
Amecikaansche laurier; oranjeappelen;
ruige **vrij** gcoote lemoenen; **waterach-**
tige oranjeappelen; oranjeappelen met
ruig blad; twee **boomen** van de geurige
edele laurier; **een Fransche** besdragende
laurier ; tijgerbloem.

1 Een soort gans.

(fol. 109). **IX.** In **horto** Dni Heu-
velii vidi:

Anates feras varias Smilacem asperam
seu Sarsaparillam foliis **latis**, et foliis
laevioribus. **Pomum Adami** : quae fert
speciem aurantium magnorum: **Malos**
Citreas varias : Arborem, quae cum
citreis et aurantia ferebat. **Pomum Chi-**
nensem; quae nunc ad nos ex Lusitania
feruntur. Arborem Anabus e Barbadis
quae speciem Aurantium magnorum
fert; aliasque arbores rarissimas.

In **domo** ipsius, quae **officina** est
corii auro tingendi, aquilam vidi veram,
s. Chrysaëtum, colore castaneo, **latitu-**
dine **secundum** expansas **alas** 3 cubir
torum; vide Schottum ;

X. In **domo alia Feles** Zibethicas
vidimus caveis inclusas, quae ad Zir
bethi liquorem colligendum aluntur.
Numerus earum ad 20 accedebat ;
magnitudine sunt **vulpis**, pelle **macu-**
losa ; **excrementa** in sacco quodam
circa inguina deponentes, unde, **bestia**
furcae lignae **beneficio** coercita, **coch-**
leari illa semel a bis per hebdomadem
eximere **licet**.

IX. In den fuin van den heer
Van den Heuvel heb ik gezien:
Verschillende wilde eenden; een steek
winde of sarsaparilla met breede
bladeren en tamelijk gladde **blade-**
ren ; een Adamszappelboom, welke
een soort groote oranjeappelen **voort-**
brengt ; verschillende citroenappels
boomen; een boom, die behalve **ci-**
troenen, ook oranjeappelen droeg ;
een sinaasappelenboom, welke nu
hierheen uit Portugal worden aangee-
voerd; een Anabusboom uit' **Barba-**
dos, die een soort groote **oranje-**
appelen voortbrengt en andere zeer
zeldzame **boomen**.

In het huis van denzelfden, dat
een goudleerfabriek is, zag ik een echten
arend of goudarend, van kastanjebruine
kleur, met een breedte, wanneer de
vleugels uitgebreid zijn, van drie el.
Zie **Schott**.

X. In een ander huis zagen wij
civetkatten, in kooien opgesloten, die
men houdt om het **civet-vocht** te verr-
zamelen. Hun aantal naderde de twintig;
zij hebben de grootte van een
vos en een vlekkeige huid, terwijl zij
hunne uitwerpselen **in** een zakje aan
het onderlijf verzamelen, waaruit men,
terwijl het dier met behulp van een
houten vork in bedwang wordt **ge-**
houden, deze een of twee malen per
week kan wegnemen.

XI. In officina Sacchararia Saccharum purificare vidimus primum nempe spuma, quam iniecto albumine excitant, sublata ; postea coctione, inque **ollas oblongas** infusione, in quibus **argilla** imposita Syrupus nigricans separatur in urceolos suppositos destillans ; rer **manente** saccharo albo.

XII. In navi quadam leenam vidimus cicuratam, cum iuvene brachiorum manuumque **usu** destituto adhibitaque **pedum** opera, pennas praeparante, **scribente**, caput pectente, sclopetum **onerante** atque exonerante, **chartulas lusorias** tractante, gladium extrahente, tympano ludente, arcui **filum indente**, bibente; etc.

XI. In een suikerfabriek ~~zagen~~ wij de suiker zuiveren, namelijk eerst door het wegnemen van het schuim, dat men door het inwerpen van eiwit verwekt ; vervolgens **door** koken en ingieten in langwerpige **pannen, waarin**, na het bijvoegen van pijpaaarde, een zwartachtige siroop wordt afgescheiden, die in daaronder geplaatste **kruiken** druppelt, terwijl de witte suiker achterblijft.

XII. In een schip zagen wij eene tamme leeuwin, met een jongeling, die, verstoken van het gebruik zijner armen en handen, met behulp van zijne voeten, pennen versneed, schreef, zich het hoofd kamde, een karabijn laadde en ontlaadde, speelkaarten schudde, een zwaard trok, op een trommel speelde, de pees in een boog bevestigde, dronk enz.

INHOUD.

	Bladzijde.
VLIJFTIENDE JAARVERSLAG, UITGEBRACHT DOOR DEN SECRETARIS	VII
VERSLAG VAN DEN PENNINGMEESTER	XI
BALANS	XII
BESCHERMHEER	XIII
BESTUUR.	XIII
AFGETREDEN BESTUURDERS	x111
LIJST VAN DE NAMEN EN ADRESSEN DER LEDEN	XIV
KRONIEK VAN AMSTERDAM, DOOR DR. JOH. C. BREEN.	1
DE INHULDIGING DES KONINGS TE AMSTERDAM, DOOR PROF. DR. H. BRUGMANS.	21
PHILIP VON ZESEN, DOOR PROF. J. H. SCHOLTE	37
EEN AMSTERDAMSCH E ZIJDEWINKEL IN DE WARMOESSTRAAT 1634-1637, DOOR J. F. M. STERCK	145
DE DAMSLUIZEN, DOOR DR. JOH. C. BREEN	185
DE EERSTE VLOOT NAAR INDIË VOOR DE STAD AMSTERDAM, DOOR J. F. L. DE BALBIAN VERSTER	190
Aus DEM „ITINERARIUM” DES CHRISTIAN KNORR VON ROSENROTH, VON PROF. DR. FUCHS, WIESBADEN; MET EENE INLEIDING EN EENE HOL ^l LANDSCHE VERTALING VAN DËN LATIJSCHEN TEKST DOOR DR. JOH. C. BREEN	201

UNIVERSITY OF TORONTO
LIBRARY & ARCHIVES
130 St. George Street
Toronto, Ontario M5S 1A5